

**Шевчук С.В., Яворовенко О.Б.,
Безсмертний Ю.О., Безсмертна Г.В.**

Професійна орієнтація інвалідів військової служби та учасників антитерористичної операції

2016

**Шевчук С.В., Яворовенко О.Б.,
Безсмертний Ю.О., Безсмертна Г.В.**

Професійна орієнтація інвалідів військової служби та учасників антитерористичної операції

Вінниця 2016

УДК 616-072.87:616.89-057:642.015.036:616-036.865

ББК 88,492

Ш 37

Шевчук Сергій Вікторович, д.м.н., професор,
Яворовенко Оксана Борисівна,
Безсмертний Юрій Олексійович, д.м.н.,
Безсмертна Галина Вікторівна, к.м.н.

Рецензенти: член-кореспондент АМН України, професор Коваленко В.М.,
заслужений діяч науки і техніки України, професор Зозуля І.С.

Професійна орієнтація інвалідів військової служби та учасників антитерористичної операції: Монографія. – Вінниця: ПП «Торговий дім «Едельвейс і К°», 2016. – 261 с.

Затверджено і рекомендовано до видання рішенням Вченої ради НДІ реабілітації інвалідів Вінницького національного медичного університету ім.М.І.Пирогова.

У монографії представлені мета, завдання, принципи, напрями, психологічні аспекти і проблемні питання профорієнтації інвалідів взагалі та інвалідів військової служби і учасників антитерористичної операції (АТО) зокрема. Висвітлені роль і функції МСЕК та інших державних і суспільних установ в цьому процесі. Розглянуті особистісні якості, що сприяють успішній роботі інвалідів військової служби та учасників АТО за основними видами професій, спеціальностей. Представлені кращі вітчизняні й зарубіжні методи психодіагностики та особливості їх застосування з метою профорієнтації інвалідів військової служби та учасників АТО, специфіку психодіагностики цієї категорії інвалідів в залежності від патології.

Призначена для спеціалістів системи медико-соціальної експертизи, ЛКК, медико-соціальної реабілітації, державної служби зайнятості, органів соціального захисту, лікарів-курсантів та інтернів

ISBN № 978-617-7171-77-4

© Шевчук С.В.,
Яворовенко О.Б.,
Безсмертний Ю.О.,
Безсмертна Г.В.
2016

ЗМІСТ

Вступ.....	6
Розділ 1. Професійна реабілітація. Професійна орієнтація інвалідів	9
1.1. Історія становлення професійної орієнтації інвалідів	9
1.2. Поняття та основні принципи професійної орієнтації інвалідів.....	17
1.3. Функції МСЕК в профорієнтації та професійній реабілітації інвалідів.....	28
Розділ 2. Особливості проведення профорієнтації при роботі з інвалідами військової служби та учасниками АТО	34
Розділ 3. Мотиваційні методики психодіагностики.....	43
Розділ 4. Інтелектуальні методики психодіагностики.....	106
Розділ 5. Методики дослідження професійно-важливих якостей у інвалідів при проведенні профорієнтації (уваги, пам'яті, сприйняття).....	155
Розділ 6. Особистісні тести психодіагностики.....	177
Розділ 7. Особистісні якості, що сприяють успішній роботі за основними видами робіт, професій, спеціальностей. Готовність інвалідів військової служби та учасників АТО до ведення підприємницької діяльності	211
7.1. Перелік якостей, що сприяють успішній роботі за основними видами робіт, професій, спеціальностей	212
7.2. Методики, які використовуються для визначення готовності інвалідів військової служби та учасників АТО до ведення підприємницької діяльності.....	215
Розділ 8. Особливості застосування психодіагностики з метою профорієнтації інвалідів військової служби та учасників АТО з різною патологією.....	229
Розділ 9. Рекомендації по моделюванню поведінки інвалідів військової служби та учасників АТО під час пошуку роботи.....	238
Заключення.....	245
Список використаних джерел.....	249

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ:

АСУ – автоматизовані системи управління
АТО – антитерористична операція
АТЦ – антитерористичний центр
БД – бойові дії
БД і ВС – бойові дії і військова служба
ВВ – ветерани воєн
ВЛК – військово-лікарська комісія
ВМКЦ – військово-медичний клінічний центр
ВМС – військово-морські сили
ВНЗ – вищий навчальний заклад
ВНМУ – Вінницький національний медичний університет
ВОІ – Всеукраїнська Організація Інвалідів
ВООЗ – Всесвітня Організація Охорони Здоров'я
ВПС – військово-повітряні сили
ВРУ – Верховна Рада України
ГВМКЦ «ГВКГ» – Головний військово-медичний клінічний центр «Головний військовий клінічний госпіталь»
ДЗ – державний заклад
ДН – дихальна недостатність
ДП – державне підприємство
ДПтС – державна пенітенціарна служба
ДСЗ – державна служба зайнятості
ДСНС – державна служба з надзвичайних ситуацій
ЕОМ – електронно-обчислювальні машини
ЖЕО – житлово-експлуатаційне об'єднання
ЗНО – зовнішнє незалежне оцінювання
ЗСУ – Збройні Сили України
ЗУ – Закон України
ІПР – індивідуальна програма реабілітації
ІТ – інформаційні технології
КЗ – комунальний заклад
КЗпП – Кодекс законів про працю України
КМДА – Київська міська державна адміністрація
КМУ – Кабінет міністрів України
ЛВК – локальні військові конфлікти
ЛКК – лікарсько-консультативна комісія
ЛНА на ЧАЕС – ліквідація наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції
ЛПЗ – лікувально-профілактичний заклад
МВТ – мінно-вибухова травма
МВС – Міністерство внутрішніх справ
МКХ-10 – Міжнародна Кваліфікація Хвороб 10-го перегляду

МО – Міністерство оборони
МОЗ – Міністерство охорони здоров'я
МОП – Міжнародної Організації Праці
МРЦ – медичний реабілітаційний центр
МСЕ – медико-соціальна експертиза
МСЕК – медико-соціальна експертна комісія
НГУ – Національна гвардія України
НДІ – науково-дослідний інститут
НПЦ – науково-практичний центр
ОДА – обласна державна адміністрація
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ОСББ – об'єднання співвласників багатоквартирних будинків
ПВЯ – професійно важливі якості
ПТСР – післятравматичний стресовий розлад
РЕА – радіоелектронна апаратура
РЛС – радіолокаційна станція
СБУ – Служба безпеки України
СЦБ – прилади сигналізації, централізації та блокування
УБД – учасник бойових дій
УП та СЗН – управління праці та соціального захисту населення
ЦПТО – центри професійно-технічної освіти
ЧПК – числове програмне керування

ВСТУП

Як в світі, так і в Україні, сформувалася досить велика категорія осіб з інвалідністю. За даними, опублікованими в 2012 році в інформаційному бюлетені № 352 Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), в світі нараховується близько 1 мільярда людей (приблизно 15% всього населення), що мають будь-яку форму інвалідності.

В Україні при загальній чисельності постійного населення 42 млн. 760 тис. чоловік (на 1 січня 2015 року без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя) чисельність осіб з інвалідністю становила 2 млн. 568 тис. 532 особи, в т.ч. інвалідів I групи – 251 833 особи, інвалідів II групи – 915 891 осіб, інвалідів III групи – 1 249 683 особи, дітей-інвалідів – 151 125 осіб. Таким чином, чисельність осіб з інвалідністю досягає показника в 5,98% від загальної чисельності населення країни.

На рівень інвалідності можуть впливати різні чинники: економічного, політичного, історичного та ін. характеру. Так, застосування військової сили у збройній боротьбі супроводжується жертвами і збільшенням числа інвалідів серед військовослужбовців і співробітників спецслужб. Тому у загальній кількості інвалідів особливу групу складають *інваліди бойових дій*, до яких відносяться особи, що стали інвалідами внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних при виконанні обов'язків військової служби.

Якщо говорити про кількісні масштаби даної групи осіб з інвалідністю то, наприклад, в США в 2007 році налічувалося майже 3,5 мільйона інвалідів бойових дій і військової служби (далі – *інваліди БД і ВС*) до 2012 року – 2,73 млн. осіб, в РФ до 2007 року – понад 77 тис. осіб, а до 2012 року – 47 тис. осіб, і в даний час їх налічується понад 120 тис. осіб. При цьому показники їх реабілітації залишаються на низькому рівні.

За оцінками експертів, до 80% військовослужбовців, громадян, звільнених з військової служби, та співробітників правоохоронних органів, які постраждали при виконанні завдань в умовах БД і при проведенні контртерористичних операцій, потребують реабілітації.

Соціальна підтримка інвалідів з числа військовослужбовців, які стали інвалідами внаслідок захисту держави, на сучасному етапі є однією з пріоритетних задач держави і суспільства (Демченкова Г.З., 1997; Чикінова Л.Н., 1998; Белозеров Г.М., 2002; Кудрявцев В.В., 2002; Пузин С.Н., 2004; Юрковский О.И., 2005).

Антитерористична операція (АТО), що відбувається на Сході України, забирає тисячі людських життів – кращий генетичний потенціал української нації. Госпіталі по всій країні щоденно приймають на лікування поранених військових із зони АТО. Незалежно від періоду лікування учасники БД зіштовхуються із проблемою необхідності ефективної реабілітації.

Нині в Україні проживає велика кількість осіб – учасників БД, в т.ч. і інвалідів ВС, які потребують підтримки з боку держави і суспільства в цілому.

Серед конструктивних дій з підтримки осіб з інвалідністю на перше місце висувається допомога їм з використанням різних способів реабілітації, в т.ч. професійної. Реабілітація, пов'язана з професійним розвитком інвалідів БД і ВС, здійснюється в рамках соціально-трудової сфери і ринку праці, де інваліду має бути передбачено і забезпечено зниження певних середовищних бар'єрів.

Конструктивне усунення цих перешкод, яке виражається в ефективній і продуманій соціально-економічній політиці, сприяє залученню і інтеграції інвалідів в життя суспільства.

Концепція незалежного життя інвалідів як один із принципів формування соціальної політики держави розглядає інвалідність з точки зору зняття обмежень і розширення можливостей. Незалежне життя інвалідів забезпечує зниження соціального навантаження на державу і суспільство, виступає джерелом поповнення трудових ресурсів, надає можливість ефективного використання робочої сили. Просування цієї концепції в світі має позитивну тенденцію, як для всіх інвалідів, так і для окремих їх груп. Україна ще тільки на початку цього шляху.

Розробкою проблеми реабілітації інвалідів БД і ВС в основному займалися і займаються фахівці медичної, соціальної та юридичної наук. Зумовила розробленість за даними напрямками первинна форма реабілітації та підтримки інвалідів, пов'язана з відновленням здоров'я за медичними показниками, виплатами різного роду допомог та необхідність інституційного закріплення положення в суспільстві слабо захищених груп населення. У зв'язку з цим, відчувається брак наукових розробок з даної проблематики з боку фахівців економістів, і зокрема за трудовою тематикою.

Серед зарубіжних авторів питаннями медичної реабілітації інвалідів БД і ВС займалися такі вчені як Gerber D.A., Gabriel R.A., Кудрявцев В.В., Луньов В.П., Мавлікаєва Ю.А., Сімкалов С.А. та ін.

Ринку праці інвалідів, а також проблемам працевлаштування людей з обмеженими можливостями присвячені роботи таких економістів і соціологів як Allaire S.H., Li W., Gilbride D., Golden K. та ін.

Питання розробки та аналізу проведення соціальної політики щодо осіб з інвалідністю розглядається в роботах Кавокіна С.Н., Белькової Н.М., Сайфулліна В.Г., Лаас Н.І. та ін. Юридичний аспект проблеми працевлаштування інвалідів розглядався Чепурним А.Г., Бризецьким С.Н., Лихіною Т.А.

Проблемам державного управління у сфері соціального захисту населення присвячені праці С. Пузіна, В. Смичка, Д. Вайди, Д. Жушманна, Б. Ертельта, Ж. Мікуловича, Д. Штуки.

В роботи дослідників включені окремі проблеми працевлаштування інвалідів. Так, у дослідженні Дементьєвої Н.Ф., Сирнікова Б.А., Ларіонової В.С. (2005) розглядається трудова реабілітація людей з обмеженими можливостями тільки на спеціалізованих підприємствах. У роботі Белькової Н.М. (2012) приділяється увага розвитку трудової зайнятості інвалідів в сучасних умовах, проводиться аналіз факторів, що впливають на неї, досліджуються інституційні основи забезпечення зайнятості.

Особливо гостро відчувається нестача наукових досліджень окремих категорій інвалідів. Зокрема, щодо інвалідів БД і ВС наукових робіт з економічним, соціально-трудовим поглибленим опрацюванням практично немає.

Найбільш значний внесок у розробку проблеми професійної реабілітації інвалідів БД і ВС вніс Сайфуллін В.Г. У його дослідженні (2011) йдеться про те, що близько 20% інвалідів БД і ВС потребують термінової та пріоритетної уваги держави щодо створення умов для подолання труднощів, пов'язаних з обмеженням життєдіяльності. Однією ж з найгостріших проблем в процесі

реінтеграції інвалідів БД і ВС в суспільство автор називає проблеми психологічної та професійної адаптації колишніх військовослужбовців.

У роботі Ісаєнко С.І. (2005) описаний приклад моделі регіонального центру комплексної медико-соціальної реабілітації інвалідів військової служби. Дане дослідження зачіпає саме економічну і соціальну сторони питання інтеграції інваліда БД і ВС в суспільство.

В Україні з питань соціальної політики щодо інвалідів взагалі існують загальнотеоретичні праці вітчизняних вчених у сфері державного управління В.Аверьянова, Г. Атаманчука, Н. Гончарук, Г. Губерної, В. Лугового, В.Мартиненка, А. Мерзляк, Н. Нижник, С. Серьогіна, Ю. Сурміна, Ю. Шарова та ін.

Розробка та прийняття управлінських рішень викладені в наукових публікаціях В. Бакуменка, О. Лазора, В. Лехан, О. Оболенського. Проблемам державного управління у сфері соціального захисту населення присвячені праці М. Білінської, Є. Бородіна, Н. Драгомирецької, Д. Карамішева, Н. Кризиної, О. Леська, О. Корха, В. Маруніча, В. Москаленка, К. Міщенко, З. Надюка, Я. Радиша, І. Рожкової, І. Солоненка, С. Стеценка, І. Хожило, Л. Шумної.

Професійна реабілітація є особливо важливою для ветеранів-інвалідів та ветеранів в цілому. Людина, яка побувала в умовах військових дій, прагне повернутися в стан війни, що став для неї звичним. З цим пов'язано, наприклад, працевлаштування колишніх військовослужбовців в охоронні структури. Така форма професійної реабілітації не є ідеальною, оскільки по-справжньому соціальна реабілітація повинна бути спрямована на «викорінення війни» у свідомості ветерана. У зв'язку з цим постає гостро питання про необхідність навчання і перенавчання інвалідів-ветеранів (особливо, рядових, сержантів та ін.), що не мали до армії спеціальної освіти і навичок професійної діяльності.

В умовах війни реабілітація військовослужбовців має загальнодержавне значення, є важливою складовою обороноздатності країни. Для вирішення цієї задачі необхідно об'єднати зусилля держави і суспільства, а також спиратися на передовий зарубіжний досвід.

Таким чином, проблема професійної реабілітації, зокрема, професійної орієнтації інвалідів військової служби та учасників АТО є надзвичайно актуальною в сучасних умовах і повинна бути важливим напрямком соціальної політики держави.

У зв'язку з цим метою даної роботи є висвітлення проблемних питань професійної орієнтації інвалідів взагалі та інвалідів ВС і учасників АТО зокрема; ролі і функцій МСЕК та інших державних і суспільних установ в цьому процесі; виявлення особистісних якостей, що сприяють успішній професійній діяльності цієї категорії інвалідів за допомогою кращих вітчизняних й зарубіжних методів психодіагностики, аналіз особливостей їх застосування в залежності від виду патології.

Розділ 1

ПРОФЕСІЙНА РЕАБІЛІТАЦІЯ. ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ ІНВАЛІДІВ

1.1. Історія становлення професійної орієнтації інвалідів

Процес забезпечення можливостей праці і зайнятості інвалідів почався досить давно, хоча в останні десятиліття він розвивався особливо динамічно.

У концепціях *самостійного проживання (independent living)* і в так званих соціальних та заснованих на правах моделях використовуються такі поняття, як рівність можливостей, справедливість, права, вибір, визнання, прийняття різноманітності, розумне пристосування.

У цьому сенсі названі концепції не унікальні, адже ці ж поняття використовувалися в деяких країнах в документах, пов'язаних зі створенням *системи професійної реабілітації*, що дозволяє відновити працездатність, ще в роки **Першої світової війни (1914-1918 рр.)**. Суспільство все більше почало усвідомлювати, що інваліди не тільки прагнуть, але і можуть працювати. Так почався перший етап розробки політичних заходів і програм, спрямованих на забезпечення інвалідам можливості отримувати і зберігати прийнятну роботу, просуватися по службі, а також повертатися на робоче місце після відсутності в зв'язку з травмою або захворюванням. Слід зазначити, що держава була найбільш зацікавлена в останньому пункті: їй були потрібні кваліфіковані працівники замість тих, хто воював на фронтах Першої світової війни. Наведені нижче історичні дані в значній мірі ґрунтуються на дослідженнях *Харріса (Harris, 1919)*.

У **Бельгії** на початку Першої світової війни солдатів, які стали інвалідами в боях за батьківщину, привозили для лікування і проведення хірургічних операцій до *м. Гавер (Франція)*. Скоро це місто, яке стали називати «пунктом реабілітації інвалідів», став для них центром надання медичної допомоги та професійної орієнтації. Серед професій, яким навчали інвалідів – тесля, майстер з виготовлення щіток, кистей та іграшок, слюсар, бондар, токарь по дереву і металу, електрик, шпалерник, швець, кравець, друкар. Крім того, інвалідів навчали виготовленню паперових конвертів і протезів. Учнім платили певну суму, частина якої перераховувалася на їх накопичувальні рахунки, і ці гроші видавали після закінчення навчання. Професійна реабілітація військовослужбовців-інвалідів, завдяки якій держави, що брали участь у війні, змогли отримати додаткову робочу силу, дала позитивні результати. Саме тому в 1916 р. у Франції у *м. Портвіллі* була створена *Національна бельгійська школа для військовослужбовців-інвалідів (Scole Nationale Belge des mutilés de la guerre at Port Villez)*. Школа навчала таким професіям як птахівництво, вирощування овочів на продаж, конторська робота, викладання в школі і ще 30 технічним спеціальностям. Організатором школи став уряд Бельгії. Учнім виплачували військову платню плюс частину доходу від продажу вироблених ними товарів. Тим, хто міг і хотів пройти навчання в галузі права, медицини, природничих наук та інших сферах, надавалася можливість навчатися в Парижі.

У **Франції** програми професійної реабілітації та повернення до праці були в чомусь схожі з подібними програмами в Бельгії. У грудні 1914 р. муніципалітет *м. Ліона* відкрив в цьому місті перше училище; через 6 місяців відкрилося друге.

До ініціативи приєдналися інші муніципалітети, відомчі адміністрації, профспілки і приватні благодійні фонди. Міністерство торгівлі переробило навчальні програми в підвідомчих йому навчальних закладах з урахуванням потреб військовослужбовців-інвалідів. До кінця 1916 р. професійною реабілітацією займалися вже більше 100 навчальних закладів. У тому ж році було створено *Національне бюро*, на яке було покладено координаційні функції.

У великих навчальних закладах програма включала 3 основні блоки навчальних курсів – ремесла, конторська робота, загальна освіта. Дані свідчать, що в першій групі найбільшою популярністю користувалися такі професії як швець, майстер з виготовлення плетених виробів, кравець, шорник, бляхар, тесля. Люди вибирали їх тому, що ці професії могли всюди забезпечити заробіток, будь то місто або маленьке село. Крім того, для них не потрібні дорогі інструменти, а вибір заняття залежав від самої людини. Більшість військовослужбовців були вихідцями з маленьких сіл та селищ, і їм потрібна була професія, доходи від якої разом з військовою пенсією забезпечили б їм гідне і не дуже обтяжливе існування. Ці чоловіки відкривали в своїх містечках крамниці, і при цьому їм вистачало часу ще й працювати в саду, на своєму клаптику землі і на своєму винограднику. Для інвалідів було організовано також навчання професії механіка, слюсаря, зварника, формувальника, штукатура, муляра, майстра з виготовлення кистей, щіток, іграшок і коробок, з виготовлення сабо і калош, майстра з фарбування автомобілів, типографській і палітурній справі, літографії, професії фотографа, огранщика, перукаря, зубного техника та оператора бездротового телеграфу.

У **Великобританії** перед Першою світовою війною реабілітація солдатів і моряків, які стали інвалідами, здійснювалася, переважно, завдяки приватній ініціативі та фінансовій підтримці. Участь держави обмежувалося, головним чином, виплатою невеликої пенсії і, при необхідності, наданням протезів. Ситуація різко змінилася після опублікування в лютому 1915 р офіційного повідомлення з дорученням уряду країни очолити роботу в цій галузі. У документі містилися такі рекомендації:

(1) Догляд за солдатами і моряками має взяти на себе держава.

(2) Догляд включає в себе:

a. по мірі можливості – відновлення здоров'я людини;

b. надання людині можливостей навчання в разі, якщо вона бажає, освоїти нову професію;

c. забезпечення її роботою в разі, якщо вона цього потребує

Функції по реабілітації взяла на себе *Корпорація Королівського Патріотичного фонду*, створеного ще за часів Кримської війни, що представляв собою об'єднання приватних благодійних фондів. Прийнятий в 1915 р. Закон про військові пенсії солдатів і моряків передбачав створення спеціального комітету з управління фондом. Робота комітету і його апарату на місцях була покладена на Міністерство пенсій (після його створення в 1916 р.); на місцеві комітети з питань військових пенсій були покладені обов'язки по «лікуванню і професійному навчанню військовослужбовців, що вийшли у відставку і бажають брати участь в економічному житті».

Професійне навчання здійснювалось по мірі необхідності в технічних школах, сільськогосподарських коледжах і майстернях. В останньому випадку передбачалося, що той, хто пройшов навчання, залишиться на підприємстві на постійну роботу. В інших випадках працевлаштування здійснювалося за допомогою навчального закладу або місцевої біржі праці. В основних галузях, де було організовано професійне навчання, спільно з Міністерствами пенсій і праці були створені консультативні комітети. Їх завданням було надавати консультації з питань, пов'язаних з найбільш оптимальними умовами організації професійного навчання, найбільш ефективними методиками навчання, найбільш підходящими навчальними закладами, а також щодо забезпечення однаковості в організації навчального процесу. Крім того, були створені місцеві технічні консультативні комітети, які надавали рекомендації щодо оптимальних моделей навчання з урахуванням місцевих умов, а також перспектив подальшого працевлаштування. Основна риса британської системи – її здатність враховувати індивідуальні особливості людини і місцеві умови.

Німеччина у багатьох відношеннях в плані професійної реабілітації на початку Першої світової війни була в кращому становищі, ніж багато інших країн.

Країна була лідером в області ортопедичної хірургії та реабілітації, мала розвинену мережу центрів для інвалідів, при багатьох з яких діяли майстерні для навчання різним професіям. Страхові асоціації роботодавців мали ряд лікарень, де інвалідам надавалися медичні послуги.

Держава взяла на себе функції з організації медичної реабілітації інвалідів, залишивши професійну реабілітацію та допомогу в поверненні до праці на піклування приватних благодійних організацій або окремих осіб. Так, міська влада *м. Нюрнберга* надала для лікування інвалідів лікарню на 90 ліжко-місць, повністю оснащену сучасним ортопедичним обладнанням. Загальна і теоретична професійна орієнтація були організовані в міських школах, а практична робота – у майстернях при лікарні. Інвалідів навчали таким навичкам і професіям як листування лівою рукою, друкування на машинці, стенографія, торгівля, бухгалтерський облік на сільськогосподарських підприємствах, облаштування інтер'єрів і дизайн, організація роботи офісу, професії кравця, маляра, палітурника, шевця, шорника, ткача, механіка ортопедичних апаратів, теслі, працівника, слюсаря, майстра з виготовлення щіток та кистей. Крім того, в *м. Дюссельдорфі* були організовані курси телеграфістів, електриків, майстрів по роботі з металом, з виготовлення паперових і шкіряних виробів, штукатурів, шпалерників і зубних техніків.

Для військовослужбовців-інвалідів була створена низка училищ, деякі з них спеціалізувалися на навчанні навичкам ведення фермерського господарства. Головним завданням вважалося навчити дрібного фермера перед поверненням додому таким чином, щоб він міг за допомогою інших членів сім'ї займатися овочівництвом, птахівництвом та ін.

Багато великих роботодавців мало власні лікарні, де була організована реабілітація колишніх співробітників, що стали інвалідами на війні, з подальшим наданням відповідних можливостей зайнятості.

В **Канаді** обговорювати питання професійної реабілітації вперше почали в 1915 р. Ознайомившись з першим досвідом, накопиченим в Європі, країна

приступила до створення власної системи, яка враховувала її власні потреби. З самого початку органи влади дійшли згоди за наступними пунктами:

(А) кожен випадок інвалідності має розглядатися індивідуально, і дії повинні плануватися відповідним чином;

(В) професійна реабілітація є одним з основних напрямків роботи та розглядається як сприяння конкретній особі в працевлаштуванні при її переході до цивільного життя;

(С) щоб мотивувати інваліда до зайнятості, слід чітко декларувати, що незалежно від того, яким буде його заробіток після професійної реабілітації, це не відіб'ється на отриманні ним пенсії від держави.

Як тільки інвалід поступав до лікарні, до нього приходив консультант з професійного навчання. Якщо після закінчення терміну лікування військовослужбовець міг повернутися до своєї цивільної спеціальності, робота з ним з питань професійного навчання більше не велася, в інших же випадках вона тривала. Консультант з'ясовував можливості, переваги людини, її досвід – з тим, щоб спільно вибрати професію, після оволодіння якою вона матиме гарні шанси знайти роботу. Крім того, надавалася допомога в працевлаштуванні. Особливі стимули – в т.ч. надання земельних ділянок і кредитів – передбачалися для фермерів, щоб повернути їх до роботи на землі. Їх навчали професіям тракториста і механіка, роботі на маслобойні, навичкам птахівництва, садівництва і овочівництва. До 1918 р. уряд Канади здійснював професійне навчання вже приблизно за 200 спеціальностями.

У США протягом декількох років перед війною спостерігався зростаючий інтерес до питань професійного навчання. Федеральний закон про професійну освіту, прийнятий 23 лютого 1917 року, передбачав створення значного фонду, який розподілявся між штатами, що приєдналися до цього закону. Кошти фонду надавалися суворо на потреби професійної освіти. Відповідно до закону було створено *Федеральну раду з питань професійної освіти*, що мала управляти коштами фонду та контролювати здійснення відповідного законодавства. Після вступу США у війну 6 квітня 1917 р. одним з перших завдань ради стала підготовка фахівців у військово-технічній галузі.

Коли з'явилася необхідність організувати професійну реабілітацію для інвалідів, в США вивчили досвід європейських країн і Канади. Було вирішено, що професійною підготовкою і поверненням людей до цивільного життя повинні займатися цивільні особи, а не військові. Законопроект Сміта Сирса був прийнятий як закон 27 червня 1918 року. Цікаво відзначити, що в первинному варіанті цього документа передбачалася професійна перепідготовка як для інвалідів війни, так і для тих, хто став інвалідом на виробництві. Другу групу виключили з проекту закону перед тим, як президент і уряд повинні були внести його на розгляд Конгресу. Підставою для такого рішення було те, що дана група не підпадає під заходи в умовах воєнного часу.

У США і Європі причини для створення системи професійної реабілітації суттєво різнилися.

Країни Європи при створенні системи професійної реабілітації інвалідів керувалися в першу чергу мотивами співчуття і благодійності. Динамічний розвиток цього напрямку пояснювався необхідністю максимально

використовувати наявну робочу силу. У цих країнах існувало розуміння того, що в умовах, коли повністю працездатні працівники зайняті у військовій промисловості і замкнені за стінами військових підприємств, є сенс замінити їх в інших галузях працівниками, нехай з інвалідністю, але які пройшли професійну реабілітацію. У цей час роль системи професійної реабілітації диктувалася, головним чином, постійним попитом на професії оборонної промисловості. Крім того, уряди країн Європи усвідомлювали, що після війни виникне величезна нестача кваліфікованих працівників у всіх галузях промисловості, і в більш вигідному положенні в період післявоєнної відбудови опиняться ті держави, які зуміли підготувати більший резерв кваліфікованих працівників, нехай навіть з обмеженими можливостями.

США, приймаючи рішення про професійну перепідготовку для майбутньої цивільному житті військовослужбовців, які не могли в зв'язку з інвалідністю повернутися до колишнього способу заробітку, не керувалися жодним з перерахованих вище міркувань. Позиція Сполучених Штатів, про що свідчить законодавство цієї країни з питань професійної реабілітації солдатів-інвалідів і моряків-інвалідів, полягає в наступному: цим людям не потрібно від громадян США ні милостині, ні благодійності; їх жертви і подвиг заслуговують більше, ніж просто допомога; громадяни США у величезному боргу перед ними і з моральних мотивів зобов'язані повернути його щедро і в повній мірі; повне відновлення довоєнного статусу інваліда – це акт справедливості по відношенню до людей, які стали інвалідами на війні, захищаючи усе населення країни від ворогів. Слід було брати курс на відновлення і відшкодування, включаючи, якщо необхідно, компенсацію з тим, щоб забезпечити цим людям повне відновлення і рівність можливостей.

Як і в Канаді, в США працювали консультанти з питань професійної підготовки, які допомагали інвалідам у прийнятті рішень про майбутнє працевлаштування. Вибір роботи, яку людина хотіла і могла виконувати, була головною запорукою успіху. При цьому слід було професійно переконатися в тому, що на обрану професію буде існувати попит.

Був визнаний той факт, що роботодавці з упередженням ставилися до прийому на роботу інвалідів. Одним із способів вирішення проблеми стало проведення спеціальних програм, спрямованих на боротьбу з такими упередженнями і на повне їх викорінення. Профспілки США, як і їхні колеги в Європі, підтримали політику професійної реабілітації, що здійснювалася в країні.

У випадках, коли для компенсації певних порушень здоров'я потрібні були спеціальні пристосування, запобіжні пристрої або обладнання, вони мали бути надані за умови згоди на це роботодавця. Після працевлаштування інваліда слід було забезпечити розумний моніторинг виконання досягнутих з роботодавцем угод.

Законодавство і системи, про які йшлося вище, були спрямовані на сприяння саме військовослужбовцям-інвалідам. **Після закінчення війни** було прийнято законодавство, яке розширювало охоплення системи професійної реабілітації на осіб, що отримали інвалідність на робочих місцях.

В період **економічної депресії 30-х років XX століття** питання професійної реабілітації та створення можливостей зайнятості для людей з інвалідністю

відійшли в політиці держав на другий план.

Інтерес до питань професійної реабілітації та можливостей працевлаштування інвалідів виник знову під час **Другої світової війни**, головним чином через велику кількість людей, що отримали інвалідність в ході цієї війни, і збільшеної потреби в кваліфікованих працівниках для заповнення вакантних робочих місць, що утворилися в результаті мобілізації.

У травні 1944 р. Міжнародна конференція праці прийняла ґрунтовну *Рекомендацію № 71*, присвячену питанням забезпечення повної зайнятості в **перехідний період від війни до миру і після нього**. У ній наголошувалося на найважливішій ролі служб зайнятості, в т.ч. в тому, що стосується інформації про ринок праці, професійної орієнтації і професійної підготовки. У числі кількох груп працівників, спеціально згадуваних в рекомендації, були і працівники-інваліди, яким «незалежно від причини їх інвалідності, повинні бути надані всі можливості для відновлення професійної працездатності, спеціалізованого професійного орієнтування, навчання і перенавчання і для зайнятості на корисній роботі». **Параграфи 39-44** розділу X цієї Рекомендації становлять собою перші приклади ряду принципів, таких як комплексний підхід, рівність можливостей і позитивні заходи:

(39) Критерієм для навчання і прийому на роботу працівників-інвалідів повинна бути здатність працівника виконувати роботу, незалежно від причини його інвалідності.

(40) Має здійснюватись якнайтісніше співробітництво між медичними установами, що обслуговують інвалідів, і службами з професійного перенавчання та працевлаштування.

(41) Для працівників-інвалідів має бути організовано спеціалізоване професійне орієнтування з тим, щоб зробити можливими оцінку здібностей кожного працівника і підбір найбільш придатної для нього роботи.

(42)

1. Там, де це можливо, працівники-інваліди повинні проходити підготовку спільно з працівниками без інвалідності, на таких же умовах і при такій же оплаті.

2. Навчання повинно тривати до тих пір, поки інвалід не в змозі приступити до роботи в якості ефективного працівника тієї професії, за якою він проходив підготовку.

3. Там, де це можливо, повинні бути докладені зусилля з метою перенавчання працівників-інвалідів для роботи за їх колишніми спеціальностями або за спорідненими спеціальностями, в яких була б корисною їх колишня кваліфікація.

4. Підприємців, що мають відповідні можливості для навчання, слід спонукати до підготовки відповідної частини працівників-інвалідів.

5. Спеціалізовані центри навчання з відповідним медичним наглядом повинні бути створені для тих інвалідів, які потребують такої спеціалізованої підготовки.

(43)

1. Слід вжити заходів щодо забезпечення рівності можливостей при наймі на роботу для працівників-інвалідів на основі їх здатності до праці. Підприємців слід спонукати за допомогою заходів широкої пропаганди та інших засобів, а в

разі необхідності за допомогою примусу, приймати на роботу відповідну частину працівників-інвалідів.

2. У деяких професіях, особливо придатних для зайнятості працюючих, що мають серйозну інвалідність, таким працівникам має надаватися перевага перед усіма іншими працівниками.

3. Потрібно докладати зусилля, в тісній співпраці з організаціями роботодавців і працівників, з метою усунення такої дискримінації працівників-інвалідів при наймі на роботу, яка не пов'язана з їх здібностями і працездатністю, і з метою подолання перешкод для їх прийому на роботу, включаючи ймовірність збільшення виплат за системою компенсації працюючим.

4. Використання на корисній роботі в спеціальних центрах в умовах відсутності конкуренції має бути забезпечено для всіх працівників-інвалідів, яких неможливо підготувати для звичайної роботи.

(44) Служба зайнятості повинна збирати відомості про професії, особливо придатних для різних видів інвалідності, і про чисельність, працевлаштування і здатність до праці осіб, які є інвалідами.

В якості головного способу вирішення проблеми в той час були обрані системи квотування.

Особлива турбота Міжнародної Організації Праці (МОП) про працівників-інвалідів продовжує проходити червоною ниткою і у всіх наступних прийнятих цією організацією конвенціях і рекомендаціях.

В *загальній декларації прав людини* (Резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 року) проголошено право кожної людини на освіту, працю, вільний вибір, справедливі та сприятливі умови праці, захист від безробіття. При цьому підкреслюється, що технічна і професійна освіта мають бути загальнодоступними, а вища – доступною для всіх відповідно до здібностей. Проголошена XXVI сесією Генеральної Асамблеї ООН резолюція акцентує права розумово відсталих осіб на освіту, навчання, відновлення працездатності і підтримку.

В *Декларації про права інвалідів* (1975) Генеральної Асамблеї ООН та *Резолюції I* (1993) проголошено право інвалідів на освіту, професійну підготовку, відновлення працездатності, допомогу, консультації, послуги по працевлаштуванню з метою максимальної інтеграції і реінтеграції по принципу рівних можливостей.

Конституція України гарантує кожному громадянину право на працю, вільне обрання професії та можливість заробляти собі на життя. В сучасних економічних умовах інваліди являються обмежено конкурентоспроможними на ринку праці, тому потребують соціального захисту. Забезпечення ефективного вирішення проблеми працевлаштування інвалідів вимагає комплексного підходу: медико-соціальна, професійна, трудова реабілітація з безперервним професійним навчанням. В свою чергу, система навчання та працевлаштування інвалідів потребує вдосконалення на державному рівні, оптимізації функціонування та координації дій її складових для отримання позитивного результату (Бондар В.І.,

1994; Іванова І.Б., 2001; Засенко В.В., 2002; Здоровенко Н.В., 2008).

Закони «Про освіту», «Основи соціальної захищеності інвалідів», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про соціальні послуги», «Про професійно-технічну освіту», «Про освіту осіб з обмеженими можливостями здоров'я» гарантують інвалідам рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі у різних сферах діяльності суспільства, створення необхідних умов для повноцінного життя. Людина з інвалідністю повинна розглядатися не як об'єкт соціальної роботи, а її активний суб'єкт, здатний приймати власні рішення і нести за них відповідальність (Шевцов А.Г., 2005; Сіманчук Л.І., 2008).

Ратифікована Україною (1979) Конвенція 142 МОП «Про професійну орієнтацію та професійну підготовку і галузі розвитку людських ресурсів» робить акцент на тісний зв'язок зайнятості з програмами професійної орієнтації та професійної підготовки. Підкреслюється, що цей процес повинен забезпечуватись Державними службами зайнятості на основі рівності і без дискримінації розвитку і використання здібностей до праці відповідно до своїх інтересів і прагнень з урахуванням потреб суспільства.

В даний час в країні триває несприятлива політична та соціально-економічна ситуація, недосконалий ринок праці, існує безробіття (особливо серед інвалідів). На цьому фоні все помітніше стає неконкурентоспроможність інвалідів при працевлаштуванні. Нерідко це обумовлено поширеною думкою, що інваліди можуть виконувати лише некваліфіковані види праці, що в їх роботі найбільш вірогідні помилки, прорахунки, що вони потребують постійної допомоги, поблажливого ставлення до себе і т.п. З іншого боку, неконкурентоспроможність інвалідів може пояснюватися недостатністю професіоналізму і рівня профпідготовки, а також соціально-психологічними особливостями інвалідів, тобто їх установкою на отримання різних пільг і поблажливих умов. Формування таких установок обумовлене не стільки об'єктивними, скільки суб'єктивними чинниками — низькою самооцінкою, невпевненістю в собі, пасивністю, відчуттям залежності від оточуючих і ін.

Досвід зарубіжних розвинених країн, і в значно меншій мірі вітчизняний, переконливо спростовують негативний стереотип щодо інвалідів, що склався, і часом демонструють високі досягнення людей з обмеженими можливостями. Нові соціальні і економічні умови, перегляд концепції інвалідності і розробка нової моделі реабілітації, що передбачає важливість активності самого інваліда, повинні змінити його позиції на ринку праці. Інвалід повинен перестати бути пасивним об'єктом, а стати незалежною, соціально-компетентною людиною. Відповідно до *Конвенції ООН про професійну реабілітацію і зайнятість інвалідів* держава повинна узяти на себе зобов'язання по забезпеченню їх професійною реабілітацією і сприянню їх працевлаштуванню, дотримуючись принципу рівності звернення і можливостей і враховуючи їх особистий вибір і індивідуальну відповідність вибраній професії. При цьому необхідно мати на увазі той факт, що можливості інвалідів отримувати, зберігати відповідну роботу і просуватися по службі значно обмежені у зв'язку з фізичним або психічним дефектом.

Іншими словами, в суспільній свідомості намітилися і задекларовані в багатьох правових і нормативних документах ідеї партнерських взаємин інвалідів

і суспільства, ідеї рівних прав і можливостей для інвалідів.

В той же час і від інвалідів необхідно отримати гарантії того, що вони здатні стати рівноправними партнерами в трудових відносинах. Досягненню такого рівня відносин може і повинна сприяти профреабілітаційна робота з інвалідами для того, щоб вони отримали цікаву і відповідну їх можливостям професію, виявилися профпридатними і ефективними, а значить, бажаними працівниками.

Постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 716 була затверджена Державна програма розвитку системи реабілітації та трудової зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями, психічними захворюваннями та розумовою відсталістю на період до 2011 року, спрямована на забезпечення соціального захисту осіб з обмеженими фізичними можливостями, їх професійної реабілітації, зайнятості, максимальної адаптації до суспільного життя.

Прийнявши у 2012 р. Національний план дій щодо реалізації Конвенції про права інвалідів, а також ряд важливих правових актів для поліпшення політики з питань інвалідності і забезпечення прав осіб з інвалідністю на незалежність, соціальну інтеграцію та повну участь у житті суспільства без дискримінації, наша держава зобов'язалась докладати всіх зусиль з тим, щоб привести національне законодавство та практику в відповідність з міжнародними стандартами в політиці інвалідності. Також Україна приєдналася до виконання Глобального плану ВООЗ з інвалідності «Краще життя для людей з інвалідністю» на 2014-2021 рр. Значне місце в цьому процесі займає професійна реабілітація та професійна орієнтація інвалідів.

1.2. Поняття та основні принципи професійної орієнтації інвалідів

Професійна реабілітація – система державних і суспільних заходів, спрямованих на повернення або включення інваліда в суспільно-корисну працю відповідно до стану його здоров'я, працездатності, особистих схильностей і бажань. До вирішення проблеми професійної реабілітації залучені відповідні міністерства, Спілка промисловців та підприємців, підприємства всіх форм власності, Фонд соціального захисту інвалідів, державні адміністрації і органи місцевого самоврядування, центри зайнятості Міністерства соціальної політики та громадські організації інвалідів (Іпатов А.В. з співавт., 2005).

За Коробовим М.А. (2003) *система заходів професійної реабілітації* містить: 1) медико-соціальну експертизу (МСЕ); 2) професійну орієнтацію; 3) підготовку інваліда до професійної праці; 4) підготовку виробництва до використання праці інвалідів; 5) заходи щодо забезпечення зайнятості (трудова інтеграція) інвалідів; 6) динамічне спостереження й контроль за раціональністю працевлаштування, а також визначення успішності соціально-трудова адаптації інвалідів; 7) заходи щодо соціально-трудова адаптації (закріплення) інвалідів на виробництві.

Одним з основних заходів професійної реабілітації інвалідів є професійна орієнтація.

Професійна орієнтація – система державних мір, спрямованих на надання допомоги людині, у т.ч. інвалідові, у правильному виборі видів і умов трудової діяльності, тобто в професійному самовизначенні.

Основна мета професійної орієнтації інвалідів – надання їм ефективної допомоги в професійному самовизначенні й правильному використанні своїх трудових можливостей і здатностей, що враховує як інтереси інваліда, так і потреби ринку праці.

Система заходів професійної орієнтації містить у собі професійний відбір, лікарську професійну консультацію, профвідбір, професійну пропаганду, професійну інформацію, професійне виховання й освіту, корекцію професійних інтересів, професійну агітацію, психологічну підтримку та інші напрямки роботи.

При проведенні професійної орієнтації повинні вирішуватися наступні завдання:

- забезпечення соціально-економічних гарантій в сфері вільного вибору чи зміни виду трудової діяльності, професії, спеціальності, форми зайнятості та шляхів самореалізації кожного інваліда в умовах ринкових відносин;
- досягнення збалансованості між професійно-кваліфікаційним, освітнім рівнем, інтересами, здібностями й психофізіологічними особливостями, станом здоров'я інваліда та професійно-кваліфікаційною структурою попиту на ринку праці;
- інформування і консультування інвалідів з метою вибору роботи, режиму праці, можливості навчання;
- орієнтування інвалідів в світі професій (професійна інформація, професійна консультація, професійна діагностика, психологічна підтримка);
- надання послуг з професійної інформації, включаючи інвалідів з числа молоді, що навчається, по психологічній підтримці інвалідів, зайнятих трудовою діяльністю в період професійної адаптації.

Основними принципами професійної орієнтації інвалідів є:

- забезпечення рівних можливостей осіб з інвалідністю;
- об'єктивності, що передбачає врахування стану здоров'я, психологічного стану, рівня освіти, кваліфікації, сімейного становища соціально-побутових, економічних та інших чинників;
- узгодженість інтересів, можливостей особистості та потреб ринку праці;
- пріоритет інтеграції у суспільне виробництво й соціальне середовище перед дезінтеграцією або ізоляцією.

Проведення профорієнтації інвалідів має здійснюватися установами медико-соціальної реабілітації, що включають відділення служби зайнятості, реабілітаційні центри, освітні установи і ін.

За характером й спрямованістю профорієнтаційної роботи з інвалідами виділяють 3 групи установ різної відомчої підпорядкованості:

1) *установи, у яких здійснюють орієнтацію інвалідів «від себе»* – загального типу й спеціальні школи та школи-інтернати для дітей з обмеженими можливостями, дитячі будинки-інтернати та ін., що надають допомогу інвалідам, насамперед, дітям-інвалідам у професійному самовизначенні; основними формами профорієнтаційної роботи в даних установах є професійна освіта й професійне виховання, що поєднуються з елементами трудового навчання;

2) *установи, у яких здійснюють профорієнтацію «на себе»*, зміст якої полягає в наданні допомоги інвалідам у реалізації їхніх трудових можливостей, професійних інтересів і установок; до установ даного типу відносяться навчальні

заклади професійної освіти інвалідів (спеціалізовані вузи, технікуми і училища-інтернати), центри професійної реабілітації, підприємства, що застосовують працю інвалідів, у т.ч. підприємства громадських організацій інвалідів; основними формами профорієнтаційної роботи в даних установах є професійна інформація – інформування інвалідів про можливості професійного навчання, перенавчання й працевлаштування; професійний відбір на етапі поступлення інваліда в навчальні заклади або на роботу, у т.ч. з елементами попереднього трудового випробування й професійного тестування на придатність до роботи в конкретній професії; окремі елементи професійного виховання й професійного консультування;

3) *установи, у яких здійснюють професійну орієнтацію консультативного, рекомендаційного характеру – профорієнтацію «на роздоріжжі»*; до них відносяться лікувально-профілактичні установи і їхні окремі служби (центри медичної реабілітації, диспансери, підліткові кабінети й ін.), установи МСЕ й реабілітації інвалідів, районні й міські центри зайнятості населення, біржі праці інвалідів та ін.; основними формами профорієнтаційної роботи в даних установах є професійний підбір, лікарська професійна консультація, професійний відбір, професійне консультування, корекція професійних інтересів та ін. (Коробов М.В., Помников В.Г., 2003).

До 2007 року *Державна служба зайнятості (ДСЗ)* надавала інвалідам консультативні, а сьогодні здійснює усі соціальні послуги, в т.ч. і з працевлаштування. Останнє зобов'язує досконально знати ситуацію на ринку праці щодо наявності та створення робочих місць, які можуть бути зайняті безробітними інвалідами (Дмитрієв-Заруденко В.В., 2011).

Профорієнтація, спрямована на надання допомоги у виборі професії, що найбільш відповідає індивідуальним можливостям людини, її інтересам та здібностям, вирішує не тільки питання економічного порядку. Адекватний вибір професії підвищує самооцінку інваліда, формує активну життєву позицію, сприяє його інтеграції в суспільстві.

На жаль, на сьогодні профорієнтаційна робота не носить системного характеру, не розроблена методологія, вона слабо забезпечена навчально-методичними ресурсами, відсутні програми профорієнтаційного обслуговування інвалідів. Не сформована система підготовки кадрів для проведення профорієнтаційної роботи на професійній основі. Нагальною є потреба у впровадженні професії профорієнтолога. Ефективність профорієнтації інвалідів знижується також внаслідок відсутності повної, достовірної і своєчасної інформації щодо структурних та професійно-кваліфікаційних змін, що відбуваються в окремих сферах економічної діяльності, на конкретних підприємствах, в установах і організаціях. Все це негативно впливає на забезпечення конкурентоспроможності інвалідів при переході до етапу інноваційного розвитку держави і зумовлює необхідність модернізації професійної орієнтації інвалідів та побудови її цілісної системи (Колешня Л.Г., Стульпінас Н.К., 2008).

Профорієнтація інваліда має свої специфічні особливості. Якщо відносно здорової людини при вирішенні цього питання основне значення має вивчення її інтересів, психологічних особливостей особистості, то стосовно інваліда

доступність професії визначається не тільки особистісними, але і, головним чином, клінічними, психофізіологічними особливостями і значною мірою можливостями адаптації хворого організму до професійної праці, що обирається.

Здатність людини виконувати конкретну роботу обумовлюється комплексом внутрішніх і зовнішніх факторів, які треба виявити, кваліфіковано проаналізувати, оцінити і узагальнити в цілісній характеристиці особистості. У цій характеристиці повинні міститися відомості про показані інваліду умови праці та їх відповідність вимогам, що пред'являються професією до людини.

Наявність великої кількості протипоказаних для інвалідів чинників трудової діяльності звужує поле вибору професій за інтересами. Крім того, обмеження обумовлені порушеннями психічної сфери як в пізнавальній, так і в сенсорній, психомоторній, емоційно-вольовій і ін., що ще більше звужують можливості вибору професії. У свою чергу наявність функціональних обмежень, обумовлених патологічними чинниками, пред'являє підвищені вимоги до оцінки стану профпридатності людини з інвалідністю і до знаходження оптимального рішення з урахуванням її індивідуальних можливостей, здібностей і схильностей. Пошук доступної роботи, відповідної стану здоров'я інваліда, ланкам психічної діяльності що збереглися, і його компенсаторним можливостям, виступає на перший план.

Тривалий час критеріями оцінки працездатності і професійної придатності були не тільки (і не стільки) рівень функціональних можливостей організму, але, в основному, нозологічна форма захворювання, характер його перебігу, динаміка стану інваліда. Питання профорієнтації інвалідів розглядалися досить однобоко — з урахуванням лише медичних показників в рамках окремих нозологічних груп, і вирішувалися зазвичай лікарями-експертами.

При роботі з інвалідом початковим критерієм підбору професії є відсутність шкоди для здоров'я в рекомендованій професії, тому починати роботу по профорієнтації з цією групою населення необхідно з вивчення експертного висновку і трудових рекомендацій, винесених на підставі детального клінічного діагнозу, клінічного і трудового прогнозу, протипоказаних чинників праці і ін.

Робота по профорієнтації повинна проводитися підготовленими фахівцями-психологами. Особливо важлива кваліфікована допомога по профорієнтації для інвалідів, що знаходяться в більш скрутній ситуації, ніж інші клієнти служб зайнятості. Високі вимоги до підготовки фахівців, інвалідів, що займаються працевлаштуванням, обумовлюються і тим, що часто цей контингент в процесі пошуку роботи має потребу і в психокоректувальній допомозі, психологічній підтримці (Рубинштейн С.Я., 1962; Назимов И.Н., 1971; Шевро А.Г., 2004).

Необхідною складовою роботи по профорієнтації, як вже відзначалося вище, є забезпечення вибору суб'єктом професії відповідно до його власних інтересів, схильностей і здібностей. У разі такої роботи з інвалідами поле професійного вибору обмежене медичними рекомендаціями. Це обумовлює особливе значення такого компоненту роботи з профорієнтації, як виявлення вказаних індивідуальних особливостей інваліда (інтересів, схильностей, здібностей, розвитку і рівня збереження вищих психічних функцій), а також, що дуже важливо, мотиваційних характеристик інваліда, оскільки при професійній

реабілітації стійка трудова мотивація, бажання знайти матеріальну самостійність, відповідний соціальний статус і т.п. у край істотні.

Саме цим обумовлено значне місце психологічної діагностики в процесі профорієнтації взагалі і, зокрема, у інвалідів (Кулагин Б.В., 1984; Кривенков С.Г., 1997).

На думку Сіманчук Л.І. (2008), організація професійної орієнтації ускладнена внаслідок ряду *проблем*:

- на сьогодні відсутні обґрунтовані *переліки найбільш підходящих для професійної реабілітації інвалідів* галузей народного господарства та професій, за якими можна здійснювати професійне навчання цієї категорії громадян. Така інформація є необхідною, оскільки спеціаліст з професійної орієнтації служби зайнятості намагається максимально узгодити потреби, інтереси, здібності, нахили, і, найважливіше, стан здоров'я та медичні протипоказання до праці (за висновком МСЕК) громадянина з інвалідністю із реальною ситуацією на ринку праці, потребою галузей народного господарства у професійних кадрах;

- відсутні *професіограми, професіокарти та психограми*, які враховують особливості показань і протипоказань до праці інвалідів з різними захворюваннями за найбільш придатними для професійної реабілітації даної категорії осіб професіями;

- для надання якісних, адресних послуг з професійної консультації і професійної діагностики інвалідам необхідні надійні психодіагностичні методики, які враховували б проблеми зі здоров'ям (Мостіпан О., 2002; Шевцов А.Г., 2004; Яременко О.О. зі співавт., 2003).

Вже в кінці 80-х років ХХ ст. фахівцями, що працюють з інвалідами, висловлювалася думка про необхідність широкого залучення психологів для профорієнтації інвалідів, для формування активної трудової спрямованості, для корекції неадекватних професійних виборів, для оцінки профпридатності інвалідів в різних професіях. Останньому завданню, яке зводилося до психодіагностичних досліджень, надавалося особливе значення, оскільки була усвідомлена необхідність винесення висновку профорієнтації шляхом співвідношення професіографічних характеристик професій і індивідуальних властивостей особи інваліда.

Працюючи з інвалідами, необхідно проводити психодіагностику не тільки для оцінки функціональних можливостей (оцінити пам'ять, увагу і ін.), але і виділити особливості особи, які визначають характер поведінки людини – самооцінку, самовідношення, ієрархію цінностей, рівень домагань, установки.

Важливий момент психодіагностики полягає в складанні чіткої програми обстеження з урахуванням найуразливіших областей психічної діяльності при тому або іншому захворюванні. Але психодіагностика при профорієнтації інвалідів – це не патопсихологічне дослідження із застосуванням великої батареї психологічних методик з великим аналізом результатів і описом їх у вигляді «структури дефекту», де приводиться картина і ступінь порушених функцій і дається їх кваліфікація. Психодіагностика інвалідів для профорієнтації направлена на виявлення вищих психічних функцій що підлягають збереженню, можливостей компенсації наявних порушень, на визначення умов і режимів діяльності, в яких можлива оптимальна працездатність (Гильбух Ю.З., 1977;

Кулагин Б.В., 1984; Райгородский Д.Я., 1998).

Різні вимоги й особливі умови, що висувуються окремими видами праці, викликають необхідність чіткого формулювання принципів положень, які визначають протипоказання і, навпаки, виявлення тих параметрів професійної діяльності, які не тільки не зашкодять людині з вадами здоров'я з медичних позицій, але і дозволять проявити себе, розширити свої обмежені можливості. Саме цим зумовлене визначне місце *психологічної діагностики* у профорієнтаційному процесі взагалі і у осіб з інвалідністю, зокрема.

Психодіагностика інвалідів при проведенні профорієнтації спрямована на виявлення збережених вищих психічних функцій, на можливості компенсації наявних порушень, на визначення умов і режимів діяльності, в яких можлива оптимальна працездатність (Демина Л. Д., Ральникова И. А., 2000).

Необхідно проводити психодіагностику не лише для оцінки функціональних можливостей (оцінити пам'ять, увагу та ін.), але і виділити особливості особистості, які визначають характер поведінки людини – самооцінку, самовідношення, ієрархію цінностей, рівень домагань, установки. Несприятлива самооцінка ускладнює процес профорієнтації осіб з інвалідністю, тому що невпевненість в собі, очікування невдачі можуть негативно позначатися на виборі професії. Часто інвалідів змушує схилитися до більш простих варіантів при виборі професії страх невдачі в майбутній роботі, осуд з боку адміністрації та колег. Небажаними є випадки, коли інвалід оцінює себе і свої можливості неадекватно низько, через невпевненість і побоювання не впоратися із завданням віддає перевагу більш простому, але легко досяжному шляху реалізації професійних можливостей. Профорієнтація інвалідів передбачає корекцію неадекватних самооцінок – як завищених, так і занижених.

Відправним моментом для організації процедури дослідження інвалідів повинні бути *медичні відомості про них*, а також дані про психологічні особливості людей, що мають те або інше захворювання (або знання можливостей виникнення тих або інших відхилень в психічній діяльності при певному захворюванні).

Іншим орієнтиром в роботі з інвалідами повинен бути *перелік професій*, що рекомендуються або можливих для людей з певною формою патології. З урахуванням вимог цих професій слід планувати психодіагностичне обстеження і оцінювати психічні можливості інваліда (Кривенков С.Г., 1997-1998).

Невід'ємною частиною профорієнтації є *наявність даних, що описують професійну діяльність*. Тільки при такій умові може бути реалізований підхід, який припускає співвідношення дій і операцій, що оцінюються за допомогою методик психодіагностики, з діями і операціями, що входять в структуру професійної діяльності. Відносно осіб з обмеженими можливостями –цей чинник безумовно має значну питому вагу при забезпеченні їх відповідною роботою. У психологічному аспекті він може виражатися у вимогах до витривалості, тривалих розумових навантажень, можливості виконувати операції різної складності, зберігати контроль за своїми діями.

Різні вимоги і особливі умови, характерні для окремих видів праці, викликають необхідність чіткого визначення протипоказань, у тому числі і в психологічному сенсі, характерних для цих видів праці, і, навпаки, виявлення тих

параметрів професійної діяльності, які не тільки не нашкодять хворій людині з медичних позицій, але і дозволять проявити себе, розширити свої обмежені можливості.

Описи професій (професіограми) зазвичай містять загальні відомості про професію (форми професійної підготовки, опис робочого місця), опис змісту і умов праці (матеріали, інструменти, процес і результат роботи, необхідні знання і уміння і ін.), опис людини в процесі праці (позитивні і негативні моменти в роботі, труднощі, ступінь відповідальності, елемент творчості, психофізіологічні якості і медичні протипоказання, позитивні і негативні наслідки роботи для людини), соціально-економічні особливості професії. При проведенні роботи по профорієнтації з інвалідом відповідальним моментом є аналіз описів професій, особливо тих, які привабливі для самого реабілітанта, з погляду протипоказань.

Найважливішою частиною професіограми є *психограма*, що включає опис психологічних особливостей професії, тобто якісне і кількісне вираження окремих психічних функцій, їх взаємовідношення і взаємозв'язок в процесі виконання виробничих операцій. Психограма відображає (або повинна відображати) своєрідність професії і дає зрозуміти людині, які вимоги до психіки пред'являє професія, що цікавить його.

В профорієнтаційній практиці, відповідно до **класифікації професій Клімова Є.О. (1993)** виділяється 3 типи професій, які пред'являють людині відповідні типові вимоги:

- *гностичний тип професій* - вимагає вираженої пізнавальної активності, стійкості уваги, спостережливості;
- *перетворюючий тип професій* – вимагає від людини здатності до практичного впливу на середовище, інтересу, спрямованого на процес і результат цього впливу, активності, працездатності;
- *дослідницький тип професій* – вимагає наявності інтересу до нового, здатності долати стереотипи і знаходити нові рішення.

Слід зазначити також, що процес профорієнтації інвалідів утрудняє і несприятлива самооцінка, оскільки невпевненість в собі, очікування невдачі можуть негативно позначатися на виборі професії. Негативну дію можуть справляти і інші особисті характеристики, наприклад, неадекватний або нестійкий рівень домагань, екстернальний локус контролю і ін. Часто інвалідів примушує схилитися до простіших варіантів при виборі професії страх невдачі в майбутній роботі, осуд з боку адміністрації і колег. Профорієнтація інвалідів повинна включати корекцію неадекватних установок.

Як вже зазначалося, неадекватні самооцінки украй небезпечні при професійному самовизначенні, особливо для інвалідів молодого віку або інвалідів з дитинства. Для них неправильний професійний вибір часом закінчується повним життєвим крахом, крахом планів і цілей. У таких ситуаціях необхідно тактовно допомогти молодій людині-інвалідові переорієнтуватися з мрії про нереальну, згідно з його фізичними і психічними можливостями, професію, на більш відповідну його стану (з урахуванням його інтересів). Також небажаними є і випадки, коли інвалід оцінює себе і свої можливості неадекватно низько, із-за невпевненості і побоювань не справитися із завданням вважає за краще більш простий, але легко досяжний шлях реалізації професійних можливостей.

Робота по профорієнтації з інвалідом вимагає від фахівця уміння налагоджувати спілкування, знімати напругу в ситуації випробування і коректувати негативні установки пацієнта.

Робота по профорієнтації інваліда включає 3 напрями: 1) професійна інформація; 2) професійне консультування; 3) професійний відбір.

1. Профінформація

Мета: інформаційне забезпечення процесу вибору професії, що дозволяє особі з інвалідністю отримати максимум відомостей про світ професій, їх ринок в регіоні, надання інформації, що формує уявлення про зміст професій і спеціальностей, про вимоги, що пред'являються ними до людини, шляхи і умови професійної підготовки з урахуванням реальних можливостей працевлаштування, внаслідок чого створюються передумови для усвідомленого вибору сфери діяльності, професії і способу життя. Ця мета може досягатися за рахунок інформаційного оформлення простору, де проводиться робота по профорієнтації з інвалідами (стенди, наочна допомога, відео- і кінофільми та ін.). Інформація може доводитись через друкарські видання, що перераховують наявні професії і вакансії, довідники з описами професій; бесіди, лекції, публікації, заходи, що проводяться в індивідуальній та груповій формах для різних категорій населення, засоби масової інформації (наприклад, реклама професій по радіо, випуск проспектів, брошур, плакатів про них).

Дуже важливо, щоб профінформація, яка доводиться до відома інваліда, надавалася з урахуванням медичних обмежень і рекомендацій або включала застереження на такі обмеження і рекомендації.

2. Професійне консультування

Мета: надати особі з інвалідністю, що звернулася, сприяння у виборі або зміні професії з урахуванням її функціональних можливостей, медичних обмежень і рекомендацій, побажань, схильностей, наявних вакансій, перспектив працевлаштування.

Профконсультант допомагає клієнту: 1) зняти тривожний стан; 2) визначити проблему, якщо вона не зовсім чітка; 3) виявити коло його схильностей і можливостей і підібрати відповідну групу професій; 4) звузити поле вибору професії (якщо інвалід не визначився щодо своєї подальшої трудової діяльності), або розширити коло її пошуку (якщо він не бачить можливості змінити рід занять); 5) розкрити реальні варіанти виходу із становища, актуалізувати пошук нових шляхів професійного самовизначення; 6) отримати інформацію про можливості перенавчання.

Часто для інваліда проблема полягає не в самій ситуації, в яку він потрапив (отримання інвалідності, втрата працездатності в тому або іншому ступені), а в тому, як він до неї відноситься. В рамках професійного консультування одне із завдань профконсультанта-психолога – допомогти йому змінити погляд на свій стан, надати, при необхідності, психологічну підтримку.

Консультант в процесі роботи з клієнтом досліджує: 1) професійні інтереси; 2) професійні схильності; 3) мотивацію професійного самовизначення; 4) психологічну профпридатність до певних видів діяльності.

Професійне консультування слід проводити з урахуванням стану здоров'я особи, що звернулася, і структури регіональної потреби в кадрах.

Основним завданням профконсультанта залежно від ситуації, є визначення поля вибору професії з урахуванням медичних рекомендацій і обмежень, інтересів і схильностей інваліда, рівня освіти, професії, що була раніше. Необхідно також розкрити людині реальні варіанти виходу з положення, що склалося, актуалізувати пошук нових шляхів професійного самовизначення.

В результаті спільної роботи з клієнтом розширюється його інформованість про зміст різних професій, приводяться у відповідність його самооцінка і рівень професійних домагань з можливостями, коректуються професійні плани і наміри.

Остаточне рішення про вибір (або зміну) професії, навчального закладу, місця роботи приймає особа з інвалідністю. Не допускаються будь-які форми впливу на її мотивацію і рішення у сфері самовизначення шляхом приховування або прикрашання інформації. Не можна нав'язувати готові рішення, потрібно вести до самостійного вибору професії, надаючи тільки таку відповідно спрямовану інформацію, яку вона готова сприйняти.

Кваліфікована допомога по профорієнтації сприяє тому, що людина згодом отримує задоволення від виконуваної роботи, змінюється її соціальний статус, самооцінка.

Існують 2 *типи профконсультування*: 1) інформаційне; 2) консультація по профорієнтації.

Інформаційне профконсультування спрямоване на ознайомлення інваліда, що шукає роботу, з переліком професій і наявних в регіоні вакансій, зіставлення їх з його обмеженнями і запитами, вибір конкретних професій. При такому типі профконсультування після вступної бесіди про цілі роботи необхідно:

- перш за все ознайомитися з трудовими рекомендаціями, вказаними в індивідуальній програмі реабілітації інваліда;
- з'ясувати характер освіти, досвід роботи інваліда, якщо він є, відношення інваліда до своєї професії;
- опитати його про види діяльності, що цікавлять, і професії;
- зіставити з вказаними обмеженнями, обговорити з клієнтом результати, вказавши найбільш відповідні для інваліда;
- надати інвалідові можливість професійно самовизначитися.

Консультація по профорієнтації припускає прогнозування ступеня ефективності діяльності людини, тобто аналіз профпридатності як сукупності і структури психічних і психофізіологічних особливостей людини, необхідних для досягнення суспільно прийнятної ефективності в професійній праці. При проведенні консультування по профорієнтації широко використовуються психодіагностичні методики, за допомогою яких виявляються професійні схильності і інтереси інваліда, характер загальної і трудової мотивації, особливості навчання, здібності індивіда, його особисті характеристики, істотні для професійної адаптації.

Можна виділити 3 *етапи консультування*: 1) застосування психологічних методик (проведення та обробка даних); 2) проведення профорієнтаційного аналізу; 3) перегляд професіограм і вибір професії, що відповідає бажанням і можливостям інваліда.

3. Профвідбір (відбір)

Одним з найважливіших напрямків профорієнтаційної роботи з інвалідами є підбір показаної їм за станом здоров'я професійної діяльності (професійний підбір). Професійний підбір (профпідбір) – процедура, що включає сукупність методів вивчення біопсихосоціального статусу інваліда для формування йому рекомендацій про можливі напрямки його подальшої професійної діяльності, найбільш відповідні стану здоров'я, працездатності, професійним інтересам, нахилам і бажанням. У процесі професійного відбору підбирають показані інвалідові професії й види праці як для професійного навчання, так і для працевлаштування.

Ця робота проводиться при необхідності відбору на певні професії, виходячи з інтересів, можливостей, здібностей клієнта і ситуації на ринку праці, з використанням спеціальних методів, як правило, це методики дослідження професійно важливих якостей.

Професійний відбір містить у собі:

- *медичний аспект* (лікарську професійну консультацію) – визначення медичних показань і протипоказань до продовження професійної діяльності, доступних інвалідові характеру, умов, режимів і форм організації праці, професій і видів праці;

- *психофізіологічний аспект* (профвідбір) – оцінку придатності інваліда до виконання роботи в показаних йому за станом здоров'я професіях;

- *психологічний аспект* – з'ясування й облік при підборі професій на основі детермінант суб'єктивно особистісної активності бажаних видів професійної діяльності;

- *технічний (ергономічний) аспект* – визначення показань до забезпечення інваліда технічними засобами професійної реабілітації й ергономічному пристосуванню робочого місця;

- *соціальний аспект* – врахування при підборі професійної діяльності соціальних факторів, що характеризують рівень загальної й професійної освіти, кваліфікацію, професійний маршрут, сімейне й матеріальне становище, житлові умови, відстань від будинку до місця роботи і способів пересування й ін.;

- *соціально-економічний аспект* – врахування при підборі професій стану й динаміки ринку праці.

При підборі професій інвалідам необхідно дотримуватись наступних основних вимог:

- професії повинні бути нешкідливими й безпечними для інваліда, по можливості сприяти відновленню або компенсації порушених функцій;

- інвалід повинен бути придатний до роботи в професіях, що рекомендуються йому, якісно, ефективно й у повному обсязі виконувати посадові й функціональні обов'язки, бути конкурентоспроможним у даних професіях на ринку праці;

- професії повинні відповідати схильностям і бажанням інваліда навчатися й у них працювати;

- рекомендуються професії, що повинні найбільш повно відповідати рівню загальноосвітньої й професійної підготовки інваліда, його професійному досвіду й знанням, що сформувалися, робочому стереотипу, бути перспективними для кваліфікаційного росту;

- рекомендуються професії, що повинні бути реальними для працевлаштування інваліда.

Одним з найбільш тонких, складних в роботі профконсультанта з інвалідами взагалі і з інвалідами військової служби зокрема, є коректне викладення результатів психодіагностичного тестування. Для того, щоб коректно охарактеризувати особистість клієнта, можна застосовувати *наступні принципи*:

1) *принцип деноміналізації* – переформулювання термінів, що характеризують риси особистості, з іменників або прикметників в дієслова (психолог говорить не про те, яким є клієнт, а про те, що він робить або відчуває);

2) *принцип контекстуалізації* – вказівка на утримання ситуацій, в яких можуть спостерігатися риси особистості (психолог говорить про те, коли і де людина веде себе тим або іншим чином);

3) *принцип позитивної реінтерпретації* – заміна заперечень у визначенні поведінки людини на твердження, що не містять частку «не» (психолог відмовляється від вживання виразів «не може», «не вміє», «не здатний», що викликають уявлення про обмежені можливості клієнта і відсутність тих чи інших якостей).

Таким чином, профдіагностика і прогнозування профпридатності – справа достатньо складна, оскільки людська психіка володіє великими компенсаторними можливостями, те, на що здатний індивід, визначається в процесі навчання і подальшої роботи. Проте під час роботи по профорієнтації, всіх її напрямів (профінформації, профконсультування і профвідбору) важливо зменшити вірогідність випадковості вибору професії під впливом поверхневої інформації, через необхідність, підвищити його усвідомленість. У разі роботи з інвалідами питання обґрунтованості професійного вибору стоїть особливо гостро.

1.3. Функції МСЕК в профорієнтації та професійній реабілітації інвалідів

Підбір інвалідам професійної діяльності здійснюється службою МСЕ, районними й міськими центрами зайнятості населення, біржами праці інвалідів, центрами професійної реабілітації інвалідів (профвідбір).

Основою реабілітаційної спрямованості в діяльності закладів медико-соціальної експертизи (МСЕК) є Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (№ 2961-IV від 6.10.2005 р.), а також ряд підзаконних актів, прийнятих останнім часом: Державна типова програма реабілітації інвалідів (затверджена Постановою Кабміну України № 1686 від 8 грудня 2006 р.), Положення про індивідуальну програму реабілітації інваліда (затверджене Постановою Кабміну України № 757 від 23 травня 2007 р.), Форма ІПР інваліда, що видається медико-соціальними експертними комісіями (затверджена Наказом МОЗ України від 08.10.07 № 623) та інші. Згідно з цими нормативно-правовими актами, професійна реабілітація є однією з важливих складових в медико-соціальній реабілітації інвалідів (Коробов М.В., Помников В.Г., 2003; Беляєва Н.М., Сторожук Л.О., Яворовенко О.Б., 2008).

Функціями МСЕК з професійної реабілітації інвалідів є: реабілітаційно-діагностична, реабілітаційно-експертна, реабілітаційно-профорієнтаційна, реабілітаційно-консультативна, реабілітаційно-контрольна та реабілітаційно-управлінська. До них входять:

- при наявних у інваліда захворюваннях чи порушеннях – проведення експертизи професійної придатності інваліда на підставі вивчення та клінічної оцінки його стану (діагноз, ступінь вираженості функціональних порушень, компенсаторні можливості, клінічний та трудовий прогноз, медичні протипоказання для різних видів робіт) з урахуванням основної професії та професійного маршруту (визначення професійного статусу, побудова моделі професійної діяльності, складання професіограми на основну професію: короткий зміст трудової діяльності, характер і умови праці, показники важкості та напруженості праці, вимоги, що пред'являє професія до організму, дефектні функції, професійно значимі функції);

- визначення за допомогою медичних та психологічних методів індивідуальних властивостей особистості інвалідів (оцінка якостей нервової системи та темпераменту, рівень розвитку психомоторики, емоційно-вольових якостей, інтелектуально-мнестичних особливостей), установки інваліда на працю, професійні інтереси, схильності, оцінку трудової мотивації, структуру найбільш розвинених здібностей інваліда з метою підбору виду професійної діяльності, визначення факторів виробничого середовища, що протипоказані;

- здійснення на підставі результатів клінічних, функціональних та психологічних досліджень диференційованої оцінки реальних і потенційних професійних можливостей інваліда, визначення клініко-трудоного прогнозу (реабілітаційно-професійного потенціалу) на підставі оцінки стану здоров'я інваліда, його віку, рівня освіти, професії, наявних навичок і знань, можливостей навчання і працевлаштування;

- визначення можливості інваліда працювати за попередньою чи новою рекомендованою професією, виконувати професійну діяльність взагалі чи в межах

кваліфікаційних рівнів, в основній чи інших раніше опанованих професіях, показаних за станом здоров'я, умов та характеру праці, і надання відповідної трудової рекомендації;

- надання інвалідам професійної інформації з питань вибору та можливостей для зміни професії, що містить детальну характеристику професії;

- проведення професійного консультування інвалідів із метою сприяння у виборі чи зміни професії з урахуванням побажань, схильностей та можливостей інваліда;

- розробка заходів щодо реалізації реабілітаційно-професійного потенціалу: складання професійного розділу ІПР інваліда, розробка рекомендацій щодо найбільш раціональних режимів праці, організації робочих місць з метою збереження досягнутого рівня професійної адаптації та здоров'я інваліда, надання рекомендацій з доступних інваліду характеру умов та форм організації праці, показаних та протипоказаних видів та режимів праці, санітарно-гігієнічних умов праці, показаної професії для працевлаштування чи професійного навчання, приклади рекомендованих професій та видів праці;

- надання пропозицій з реалізації професійного розділу ІПР установам, що визначені як такі, що відповідають за її реалізацію; розробка рекомендацій з працевлаштування на конкретному робочому місці із зазначенням режиму та умов праці; здійснення динамічного контролю і корекції ІПР; проведення оцінки раціональності працевлаштування з урахуванням медичних, психофізіологічних, санітарно-гігієнічних та професійно-адаптаційних показників;

- оцінка стану професійно-реабілітаційної бази у районі проживання інваліда; вивчення умов праці та формування інформаційної бази;

- оцінка психофізіологічних та санітарно-гігієнічних факторів умов праці, важкості та напруженості трудового процесу відповідно до Гігієнічної класифікації праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу (затвердженої Наказом МОЗ України від 27.12.2001 р. № 528);

- вирішення питань працевлаштування інвалідів безпосередньо на виробництві разом з адміністрацією; обстеження робочих місць, на яких працюють інваліди;

- атестація робочих місць, призначених для працевлаштування інвалідів, разом з представниками підприємств, держнагляду охорони праці та громадськими організаціями інвалідів;

- підбір професій для навчання і працевлаштування інвалідів відповідно до наявних показань та потреб місцевого ринку праці;

- участь у створенні регіональних програм зайнятості населення по розділу зайнятості осіб з обмеженою працездатністю, які потребують соціального захисту і не можуть на рівних умовах конкурувати на ринку праці;

- участь у роботі координаційних рад із питань професійної орієнтації населення;

- інформування відділів соціального захисту населення про інвалідів, які бажають працювати в умовах спеціалізованих та навчально-виробничих підприємств УТОГ та УТОС;

- інформування центрів зайнятості про інвалідів, які бажають працювати у

звичайних умовах виробництва або потребують перенавчання;

- інформування регіональних державних адміністрацій, профспілкових та громадських організацій інвалідів про стан професійної реабілітації інвалідів у регіоні з пропозиціями про заходи щодо її покращання.

Формування ІПР по розділу професійної реабілітації для інвалідів, які не мають професійної підготовки, а також у тих випадках, коли необхідна зміна професії, починається з професійної орієнтації та переорієнтації.

Експертиза професійної придатності інвалідів у першу чергу проводиться для професій (спеціальностей), за якими вони працювали відповідно до відомостей, що внесені до трудової книжки або які підтверджені документами про професійну освіту, а також для професій (спеціальностей), здобуття яких можливе в майбутньому. Указується перелік професій і рівень кваліфікації, який збережений в тій чи іншій мірі професійної придатності. Обов'язково вказуються відомості про придатність до відповідної професії: у повному обсязі, з обмеженням обсягу виконуваних робіт та визначенням тривалості робочого дня. Зазначається перелік професій, спеціальностей, що рекомендуються до освоєння при професійному навчанні, перепідготовці.

Обов'язково надаються рекомендації щодо форми організації навчання: у загальноосвітньому навчальному закладі, у спеціально організованих умовах (спеціальна загальноосвітня школа, школа-інтернат, спеціальний клас (група у відповідному навчальному закладі), спеціальна навчальна програма, щадний режим навчання та ін.); щодо рівня професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації (освіта: професійно-технічна неповна вища (молодший спеціаліст), базова вища (бакалавр), повна вища (спеціаліст, магістр), курсова підготовка), типу та назви навчального закладу МСЕК, ЛКК рекомендують терміни та місце навчання.

До роботи з формування цього розділу ІПР можуть залучатися спеціалісти з інженерної психології (психології праці) та психології професійного відбору, педагогічні працівники відповідних загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів, представники відповідних психолого-медико-педагогічних консультацій, державної служби зайнятості.

Бажано введення до складу МСЕК фахівця з медичної профорієнтації, що було передбачено Національною програмою професійної реабілітації та зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями (затвердженої Указом Президента України від 13 липня 2001 року № 519/2001).

Служба медико-соціальної експертизи належить до установ, в яких здійснюють професійну орієнтацію консультативного, рекомендаційного характеру та професійний підбір, корекцію професійних інтересів.

Професійний підбір у МСЕК включає:

- медичний аспект (лікарську професійну консультацію);
- психофізіологічний аспект (профвідбір);
- психологічний аспект.

З метою діагностики професійно важливих якостей інваліда проводиться професійна психодіагностика, завданням якої є: визначення порушень психічної діяльності і оцінка можливостей відновлення порушених професійно важливих

якостей. При цьому виявляються патопсихологічні та соціально-психологічні характеристики.

Патопсихологічні показники включають:

1. Порушення інтелектуально-мнестичних функцій: обсяг короткочасної пам'яті; функції активної уваги (розподіл, перемикання, стійкість); ефективність розумових операцій (узагальнення, абстрагування, аналіз і т.д.); динаміка психічної діяльності (темп, виснаженість – в плані їх відповідності вимогам професійної діяльності).

2. Порушення емоційно-вольової сфери: наявність вираженого рівня тривоги, що свідчить про ступінь фрустрації значущих потреб (у тому числі професійної самореалізації); емоційна нестійкість, яка може мати як психогенну, так і органічну причину.

3. Неврозоподібні порушення (іпохондрична, істерична, астенічна, депресивна симптоматика).

4. Психопатоподібні порушення на рівні особи (загострення рис, акцентуація, психопатії).

Оцінка патопсихологічних показників здійснюється по відповідних ступенях (незначні, помірні, виражені, значно виражені порушення).

Соціально-психологічні показники включають: визначення установки інваліда на працю; визначення професійних інтересів, схильностей, оцінку трудової мотивації; оцінку властивостей нервової системи і темпераменту; рівень розвитку психомоторики, емоційно-вольових, інтелектуально-мнестичних особливостей; визначення індивідуальних властивостей особистості; проведення психічної корекції.

Для цього психолог МСЕК визначає рівень соціально-психологічної адаптивності хворого, його психологічні характеристики, усно або анкетним методом з'ясовує професійні інтереси інваліда – для тих, які не мають професії; установки на продовження трудової діяльності, професійні наміри – для тих, які її мають; комунікабельність, самооцінку свого стану, своїх можливостей, ціннісні орієнтації. Для цього психолог повинен володіти комплексом методик для психологічного вивчення особи.

Професійний розділ ІПР полягає у підборі та рекомендації інваліду конкретних професій або видів праці, з урахуванням його захворювання, персональних особливостей, віку, рівня освіти, соціальних та побутових умов. Сам інвалід має брати активну участь у цьому процесі. У інваліда не повинно бути медичних протипоказань до роботи у професії, яку рекомендують. Крім того, характер праці та умови у ній не повинні несприятливо впливати на перебіг основного або супутнього захворювання та обтяжити інвалідність.

Зміст і структура реабілітаційно-експертного висновку визначаються винесеним експертним рішенням про реабілітаційний потенціал і реабілітаційний прогноз.

У реабілітаційно-експертному висновку в стислій формі обґрунтовується експертне рішення: про потреби інваліда в заходах реабілітації; про показання до проведення основних реабілітаційних заходів; про необхідність або відсутність необхідності розробки ІПР.

У МСЕК за результатами професійного підбору інваліду визначаються показані умови праці відповідно до *Гігієнічної класифікації праці* за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу (затвердженої Наказом МОЗ України від 27.12.2001 р. № 528) та оформляються трудові рекомендації, що заносяться до розділу з професійної реабілітації ІПР інваліда.

Трудова рекомендація повинна відповідати таким вимогам:

1. Форма і зміст трудової рекомендації повинні відповідати винесеному експертному рішенням про стан працездатності інваліда (ступеня обмежень у трудовій діяльності).

2. Трудова рекомендація має бути повною і включати докладний опис всіх чинників та елементів майбутньої трудової діяльності інваліда, а саме:

- протипоказані інваліду за станом здоров'я чинники професійної діяльності або протипоказання до виконання роботи з колишньої професії загалом;

- показані інваліду умови праці (важкість і напруженість, режим праці та відпочинку, форма організації праці, санітарно-гігієнічні чинники); в разі можливого продовження інвалідом роботи за своєю професією із зменшенням обсягу роботи – необхідні обмеження щодо виконання окремих посадових і функціональних обов'язків, планових завдань, норм вироблення;

- в необхідних випадках – особливі вимоги до охорони праці і техніки безпеки (до роботи на висоті, біля механізмів, що рухаються, з енергоустаткуванням та ін.);

- в показаних випадках – необхідні для виконання роботи за професією робочі пристосування (тифлотехнічні, сурдотехнічні та інші засоби) і спеціальні вимоги з організаційно-технічної та ергономічної адаптації робочого місця щодо особливостей патології інваліда;

- перелік рекомендованих професій і видів праці.

3. Конкретність трудової рекомендації передбачає чітку кількісну і якісну регламентацію протипоказаних та показаних чинників професійної діяльності, зазначених у трудовій рекомендації, відповідно до тарифно-кваліфікаційних вимог щодо професій і спеціальностей, класифікації важкості, напруженості, шкідливості та небезпечності праці, санітарними нормами і правилами та ін.

4. Зазначені у трудовій рекомендації протипоказання та обмеження в роботі повинні відповідати характеру і тяжкості патологічного процесу, ступеню порушення функцій, а також санітарно-гігієнічній характеристиці професії інваліда або інших прикладів професій, що йому рекомендують.

В залежності від характеру та ступеня обмежень у трудовій діяльності інвалідам III групи можуть бути запропоновані типові схеми трудових рекомендацій. Так, при нездатності інвалідом продовжувати роботу за своєю професією і можливості працювати у повному обсязі в звичайних виробничих умовах в інших професіях трудова рекомендація повинна включати:

1. Протипоказання до продовження роботи за своєю професією;

2. Протипоказані і показані інваліду характер, умови, режим і форми організації праці;

3. Приклади професій і видів праці для працевлаштування.

При можливості інваліда продовжити роботу у своїй професії зі зменшенням об'єму роботи й (або) зниженням кваліфікації трудова рекомендація повинна містити:

- протипоказані фактори трудової діяльності в професії інваліда;
- показання до продовження роботи у своїй професії;
- показані характер, умови, режим і форму організації праці, а також обмеження відносно функціональних обов'язків, дотримання яких дозволяє продовжити роботу інваліда в своїй професії.

Дотримання лікарями МСЕК зазначених аспектів формування розділу з професійної реабілітації ППР інваліда, детальне, продумане, із застосуванням індивідуального підходу, заповнення форми ППР дозволить надавати оптимальні рекомендації з професійної орієнтації та трудової реабілітації інвалідів.

Розглядаючи шляхи удосконалення технологічних засад працевлаштування осіб з особливими потребами, Маршавін Ю.М. (2008) вважає, що кожен центр зайнятості спільно з інвалідом після вивчення висновку МСЕК щодо протипоказань і рекомендацій повинен розробити індивідуальну програму працевлаштування, метою якої є визначення найкоротшого, але найефективнішого шляху до працевлаштування інваліда.

Розділ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ ПРИ РОБОТІ З ІНВАЛІДАМИ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ТА УЧАСНИКАМИ АТО

Процес професійної орієнтації колишніх військовослужбовців, які набули інвалідність, має певну специфіку, яка включає:

1) наявність вже сформованих стійких уявлень про себе як про представника певної професії з усталеними знаннями, вміннями, навичками, системою вимог до вирішення професійних завдань; вузькоспеціалізована професійна підготовка (при наявності військової освіти); наявність сформованого професійного та соціально-психологічного статусу;

2) великий досвід виживання в екстремальних умовах, до яких належать:
а) природні і кліматичні – наднизькі і надвисокі температури, висока вологість, підвищений радіаційний фон і т.д.; б) бойові – участь в локальних військових конфліктах, антитерористичних операціях, несення бойових чергувань і вахт; в) соціальні – відсутність необхідних побутових зручностей і умов для відпочинку, віддаленість від великих населених пунктів тощо;

3) необхідність вирішувати питання вибору професії на тлі значимих порушень у мотиваційній сфері;

4) певна «несвобода» в плані професійного самовизначення через наявність обмежень соматичного, психологічного та вікового характеру;

5) перебування під постійним тиском травматичних чинників, що перешкоджають їх оперативному і ефективному працевлаштуванню в будь-яку сферу діяльності: а) недостатнє знання особливостей і умов життя в громадянському суспільстві, специфіки ринкових відносин; б) нечітке уявлення про свою професійну придатність в структурі ринкової економіки; в) особистісні зміни, зумовлені тривалим перебуванням в ізольованих гарнізонах, особливих кліматичних районах, в підрозділах, в умовах БД і т.п.; г) суттєва зміна і навіть зниження соціального статусу; д) необхідність «починати все спочатку».

Всі ці особливості присутні на тлі несприятливої для інваліда соціально-психологічної та економічної ситуації, яка характеризується наявністю захворювання, необхідністю істотних змін у життєвому укладі, а також різким погіршенням становища на ринку праці.

Існують як переваги, так і недоліки, які ускладнюють працевлаштування колишніх військовослужбовців в будь-якій сфері діяльності.

Отриману в армії професійну підготовку, фізичну витривалість, мобільність, і вміння раціонально використовувати час, вимогливість до себе, високу працездатність, дисциплінованість і старанність – це можна віднести до *переваг*, які мають колишні військовослужбовці при працевлаштуванні.

Проте, недостатнє знання цивільного життя, звичка до жорсткої організації не тільки професійної, а й повсякденної діяльності, накладення психологічних, матеріальних і побутових проблем, радикальне оновлення всіх сфер життєдіяльності, інформаційна та методична невідповідність до переорієнтації на іншу діяльність, зміни в системі взаємин з людьми в нових цивільних умовах (не завжди вистачає гнучкості, м'якості, не вироблений конструктивний підхід,

проявляється прямота, жорсткість суджень) – належать до *недоліків, які можуть стати на заваді колишньому військовослужбовцю під час працевлаштування.*

Військовослужбовцям, демобілізованим після участі в АТО, необхідна допомога у вирішенні питань щодо їх професійної орієнтації, перепідготовки та працевлаштування в ринкових умовах, адже пристосування до мирного життя учасників БД у суспільстві ускладнюють саме проблеми подальшого працевлаштування, неконкурентоспроможність, що часто формують свого роду комплекс неповноцінності перед цивільним життям, необхідністю пошуку роботи і новою діяльністю, посилюють страх змін, відчуття приреченості.

При адаптації в трудовий колектив демобілізованого з зони АТО можуть виникати такі труднощі як: 1) відсутність довіри; 2) нездатність будувати близькі стосунки, зміна кола спілкування (відсутність друзів), проблема підпорядкування, відстороненість, неадекватне реагування на звичні події, алкоголізм, послаблення інтелектуальних процесів, труднощі у вияві почуттів, підозрілість.

Іпатов А.В. та співавт. (2015) вважають, що профорієнтація учасників БД, у рамках психологічної реабілітації ІПР, поєднується з подальшим визначенням об'єму освітніх послуг і з профорієнтацією в рамках трудової реабілітації. Профорієнтація повинна складатись із визначення соціально-психологічної установки особистості, професійної схильності, професійної орієнтації з обов'язковим урахуванням темпераменту, особистісних особливостей, акцентуацій характеру та проактивного подолання. Проводиться за потреби в умовах центрів працевлаштування та професійного перенавчання психологами.

Переорієнтація інваліда військової служби – це робота з дорослою, певною мірою сформованою людиною і тут повинні розглядатися наступні параметри: суспільне становище людини, пов'язане з даною професією; місце даного професіонала серед людей (фактичне, адекватно усвідомлюване чи уявне через упередження); місце роботи і пов'язані з ним умови (санітарно-гігієнічні, режимні, побутові); можливості, перспективи просування, професійного зростання, самоосвіти, підвищення культурного рівня; складність, змістовність, різноманітність трудових завдань і вимоги професії до психофізіологічних, особистісних якостей людини; важкість і напруженість праці. Тому дослідження професійних інтересів інвалідів також мають важливе практичне значення для їх професійної орієнтації.

Адаптаційний період у кожної людини відбувається по-різному, залежно від її індивідуально-психологічних особливостей (особистісний потенціал працівника). Це сукупність певних рис (соціально-демографічних, соціально-психологічних) і якостей працівника, що формують і певний тип поведінки: впевненість у собі, товариськість, здатність до самоствердження, урівноваженість, об'єктивність. Тобто, особистісний потенціал працівника характеризує внутрішню фізичну й духовну енергію людини, її діяльну позицію, спрямовану на творче самовираження й самореалізацію.

Для успішної професійної адаптації у демобілізованого бійця АТО необхідно сформувати почуття безпеки, знизити рівень тривожності, навчити виражати свої емоції і почуття, допомогти визначитись зі своїми професійними орієнтаціями. Не менш важливим є сформувати у демобілізованого бійця життєві

перспективи, а саме розширити сферу інтересів, знайти значущі мотиви і види діяльності.

Колишнього учасника АТО потрібно вмотивувати на підвищення свого професійного рівня та на подальший розвиток особистості (формувати реальні уявлення про себе, свої здібності, подолати комунікативні бар'єри, розвиток впевненості в собі), в т.ч. у сфері професійної діяльності (навчити сучасним прийомам і методам самостійного пошуку роботи та ефективної поведінки на ринку праці шляхом використання особистісних та професійних якостей ефективного співробітника необхідних для ефективного пошуку роботи).

Спеціаліст з профорієнтації при роботі з членами родини бійця має налаштувати їх на те, щоб допомогти демобілізованому в усвідомленні реальних можливостей працевлаштування з урахуванням соціально-економічної ситуації, формувати правильне розуміння і адекватну реакцію на сімейні психологічні проблеми, пов'язані з перехідним періодом у житті колишнього учасника БД.

Вимушена зміна професії – завжди явище хворобливе і важке. Професійна орієнтація, допомога фахівця, що враховує перераховані вище особливості інвалідів військової служби, дозволяє певною мірою робити цей процес менш хворобливим і більш успішним за кінцевим результатом.

На ринку праці з урахуванням профілю професійної підготовки найбільш благополучно відчують себе колишні військовослужбовці, спеціальність яких має прямі аналоги або споріднені спеціальності в цивільних сферах діяльності. Сьогодні легко знаходять роботу військові медики, юристи, автомобілісти, будівельники, фахівці фінансових органів та т.п. Легше використовувати свою професійну підготовку після звільнення в запас тим, хто був призваний на військову службу після закінчення цивільного ВНЗ і в армії використовувався у відповідності зі своєю вузівською підготовкою.

Питання про подібність військових і цивільних спеціальностей – один з найважливіших в ситуації переходу інвалідів з числа колишніх військовослужбовців – учасників БД до роботи в народному господарстві.

При зіставленні спеціальностей, аналогічних («наскрізних») для армії і народного господарства (наприклад, медичних, будівельних і т.п.), зовнішніх ознак буває достатньо. Пошук же споріднених видів діяльності на виробництві для основної маси, здавалося б, далеких від цивільного життя військових професій, пов'язаних, наприклад, зі штабною роботою, управлінням бойовою технікою та озброєнням, де зовнішня схожість далеко не є очевидною, неможливий без аналізу, враховує більш глибокі, психологічні особливості роботи. При переході від однієї професії до іншої доцільно враховувати будь-яку, навіть мінімальну відповідність між ними, прагнути використовувати при освоєнні нових обов'язків кожен із вже сформованих у колишній діяльності індивідуальних якостей, стереотипів службової поведінки, професійних знань навичок.

Аналіз показує, що для виділення споріднених військових і цивільних спеціальностей найкраще підходить **класифікація Петрова В.П. (1993)**, що включає *7 профілів професійної діяльності*: 1) організаторський (командний, управлінський); 2) соціально-педагогічний; 3) інженерно-технічний; 4)

операторський; 5) оперативно-штабний (диспетчерський); 6) екстремальний; 7) забезпечувальний.

Організаторський профіль діяльності найбільш широко представлений сьогодні у Збройних Силах та сучасній економіці. Одночасно це і найвідповідальніший напрямок діяльності, що визначає насамперед успіх будь-якої справи і колективу. *Приклади* спеціальностей даного профілю в армії – це командири підрозділів і частин, їх заступники, начальники відділень (відділів, управлінь, установ, служб і т. д.), інші фахівці, що мають в прямому підпорядкуванні особовий склад. У *цивільних умовах* – це виконавчі (технічні) директора, адміністратори, менеджери-організатори підприємств (фермерських господарств, по роботі з персоналом, у підприємницькій діяльності тощо), бригадири, майстри та ін.

Фахівці соціально-педагогічного профілю також мають справу з людьми, але їх завдання – не керувати підлеглими, а справляти на людей виховний вплив, навчати їх, вирішувати проблеми психологічного та міжособистісного характеру, сприяти подоланню труднощів у професійній діяльності та в побуті, в умовах кризових ситуацій. У цій роботі необхідні знання з педагогіки, соціології, психології, політико-соціальних і культурно-освітніх питань, певний багаж юридичних та медичних, санітарно-гігієнічних знань, володіння методами виховання і навчання, впливу в індивідуальній бесіді прийомами зняття стресу тощо. В армії до числа представників цієї групи професій можна віднести помічників (заступників) командирів по роботі з особовим складом, психологів підрозділів, військових соціологів (юристів, журналістів, екологів), викладачів вузів, культпросвітпрацівників, військових гігієністів (епідеміологів) та ін. В *цивільному житті* – це вчитель, методист позашкільного закладу, вихователь, тренер, соціальний працівник (на виробництві, в житловому районі, з важкими підлітками, інвалідами, пенсіонерами тощо), організатор соціальної роботи, демограф, соціолог, юрист, психолог-консультант, психолог-менеджер, менеджер по роботі з кадрами, агент страхової медицини, комерційний (страховий, податковий, рекламний) агент, дилер, маклер, еколог, тощо.

Інженерно-технічний профіль діяльності пов'язаний з конструюванням, введенням в дію, обслуговуванням та експлуатацією, усуненням тимчасових несправностей, капітальним ремонтом техніки складних автоматизованих систем управління. Для успішного виконання своїх обов'язків їм необхідно мати інтерес до роботи з технікою, аналітичне мислення, наполегливість, технічну кмітливість, схильність до ручного ремесла, просторову уяву, а також мати широку загальнонаукову підготовку в галузі фізики, механіки, радіоелектроніки, добре володіти математичним апаратом, глибоко знати зразки відповідної техніки.

Інженерно-технічний склад армії досить різноманітний. До його представників можна віднести заступників командирів по технічній частині, фахівців зв'язку, автомобільної (бронетанкової, інженерної та ін.) служб, конструкторів військової техніки, фахівців ремонтних парків, техніків підрозділів тощо. У *народному господарстві* – це головні інженери, механіки по автотранспорту, майстри з ремонту телерадіоапаратури, комп'ютерної, автомобільної та іншої техніки, механіки автоколони, електромеханіки, слюсарі-механіки, електромонтажники, техніки-технологи, інженери-електрики тощо.

Операторський профіль професійної діяльності пов'язаний з безпосереднім управлінням різними (рухомими і нерухомими) технічними об'єктами, системами. У фахівців даного профілю також можна виділити загальні якості, необхідні їм для успішного виконання своїх обов'язків, незалежно від того, в якій сфері діяльності (військової або цивільної) вони працюють і якими конкретними зразками техніки керують.

Прикладами операторських професій можуть бути: в армії – оператор ЕОМ (АСУ РЛС), офіцер наведення, військовий льотчик тощо; в цивільній діяльності – оператор пульта управління (ЕОМ, АСУ), радіооператор, телефоніст, радіотелеграфіст, оператор верстатів з ЧПК, складач, ювелір-гравер, професійний фотограф і т. д. До цього ж класу треба віднести (у ЗС та народному господарстві) велику групу водійських спеціальностей різного профілю.

Оперативно-штабний профіль діяльності пов'язаний з обробкою великих обсягів різномірної інформації, розрахунками, роботою з цифрами, таблицями, диспетчерською діяльністю, плануванням, підготовкою та прийняттям відповідальних рішень (нерідко з відтермінованим результатом дії), що істотно впливають на ефективність управління військами і виробництвом.

До фахівців даного профілю можна віднести: у *Збройних Силах* – оперативних працівників штабів усіх рівнів, штатних оперативних чергових командних пунктів, штурманів ВПС і ВМС, військових фінансистів тощо; в *цивільній діяльності* – операторів у банку, брокерів, диспетчерів руху, чергових по залізничній станції, штурманів цивільного повітряного і морського флоту, розподільників робіт, діловодів, креслярів-конструкторів, топографів, таксаторів, фінансистів, бухгалтерів, економістів, програмістів тощо.

Діяльність **фахівців забезпечувального профілю** досить різноманітна. Вона пов'язана з вирішенням різних завдань із забезпечення практичної роботи та повсякденному житті окремих людей, колективів, військових формувань виробництва. До даного профілю в армії відносяться численні фахівці всіх служб тилу Збройних Сил, ряд фахівців медичної та фінансової служб; в *народному господарстві* – це заступники директора з постачання, помічники директора з господарських питань, агенти з постачання (збуту), менеджери з роздрібною торгівлі, експедитори, комірники, продавці тощо.

Фахівці екстремального профілю здійснюють свою діяльність в умовах найбільшої небезпеки як у мирний, так і у воєнний час. Їх праця пов'язана з реальною загрозою для здоров'я і життя. Для виконання своїх завдань використовують спеціальне спорядження. Основні професійно важливі якості: високі вимоги до здоров'я та психофізіологічної підготовки, до вольових якостей (сміливість, рішучість, витримка), колективізм, готовність до дій в обстановці, що раптом змінилась, точність та швидкість зорового (слухового) сприйняття, стійкість та концентрація уваги, швидкість мислення та оперативної пам'яті [94]. В армії такі фахівці переважають в повітрянодесантних військах, морській піхоті, розвідувальних підрозділах, є у військах радіаційного, хімічного та біологічного захисту, а також сапери, снайпери тощо. В *цивільній діяльності*: рятувальники МНС, співробітники органів внутрішніх справ, охоронці, інкасатори, промислові альпіністи, підривники на лісових роботах, промислові мисливці, егері, майстри водолазних робіт, інструктори парашутної служби, інструктори-методисти з

туризму. Проте багато з цих спеціальностей за вимогами до стану здоров'я протипоказані для інвалідів військової служби.

При цьому необхідно мати на увазі, що споріднені професії, на відміну від аналогічних («наскрізних»), не мають повної схожості між собою і, отже, не забезпечують можливості прямого переходу (без хоча б мінімальної перепідготовки, може бути, на робочому місці) з однієї діяльності на іншу. Але облік і використання вже вироблених у фахівця індивідуальних якостей, певних прийомів практичної роботи, досвіду розв'язання аналогічних за вимогами до людини службових ситуацій, дозволяють розраховувати, що вона за більш короткий термін і більш якісно освоїть споріднену діяльність і буде виконувати її з великим успіхом і задоволенням.

Професійна орієнтація інвалідів військової служби є початковим етапом у системі заходів їх соціально-трудової реабілітації, від якого залежить ефективність подальших етапів – професійного навчання та раціонального працевлаштування.

Професійна орієнтація інвалідів військової служби та учасників АТО може бути організована в установах різної відомчої приналежності – в спеціалізованих центрах комплексної реабілітації учасників бойових дій (УБД), військовослужбовців, звільнених з військової служби, в установах служби зайнятості (центрах та відділеннях служби зайнятості), соціального захисту, освіти.

При підборі нової професії для інваліда військової служби, при виборі професії, якщо він такої не має, при діагностиці профпридатності до наявної спеціальності доцільно проводити психологічне тестування.

Якісно провести професійне психологічне тестування може тільки фахівець, який має відповідну підготовку, бажано вищу психологічну освіту. Профдіагностика і прогнозування профпридатності – справа досить складна, оскільки людська психіка має величезні компенсаторні можливості і часто відсутність тої чи іншої професійно важливої якості може компенсуватися в ході діяльності. Під час консультування все ж важливо знизити ймовірність випадковості вибору професії, наприклад, під впливом поверхневої інформації.

Допомогти інвалідові у виявленні його інтересів, оцінці здібностей профконсультант може, використовуючи профдіагностичні методики, тести. Кожному консультанту необхідно якомога ретельніше підібрати методики, що відповідають його індивідуальним особливостям і стилю діяльності. Він повинен вміти чітко і ясно формулювати для себе, з якою метою він застосовує ту чи іншу методику, що це дасть йому при проведенні консультації, як допоможе вирішити ті задачі, які стоять перед його клієнтом і ним самим на етапі консультування по профорієнтації.

В процесі роботи з інвалідом необхідно дотримувати умов порядку пред'явлення методик – починати слід з простіших завдань, навіть свідомо доступних хворому. У подальшому можна поступово збільшувати і навантаження, і складність завдань для того, щоб оцінити можливості пацієнта і переконати його самого в тому, що йому багато що доступно. Від фахівця потрібно також уміння налагодження спілкування, зняття напруги в ситуації тестового випробування і корекції негативних установок пацієнтів.

У випадках тривалої та поглибленої індивідуальної роботи з клієнтом тести можуть не знадобитися, оскільки близький контакт і безпосереднє знайомство дають психологу всю необхідну діагностичну інформацію про клієнта.

У профконсультаційній роботі фахівці найчастіше використовують: 1) блок мотиваційних методик; 2) блок інтелектуальних методик; 3) блок методик дослідження професійно важливих якостей; 4) блок особистісних методик.

До найбільш відомих *мотиваційних методик* відносяться опитувальник професійної готовності (ОПГ), ОПГ-М (альтернативний), карта інтересів, опитувальник термінальних цінностей, анкета профнамірів і опитувальник Холланда (іноді пишеться – «опитувальник Голланда»).

З *інтелектуальних методик* широко поширені короткий орієнтовний тест (КОТ), IST-70, прогресивні матриці Равена, опитувальник Амтхауера (форми А і Б), інтелектуальний тест Айзенка.

Методики дослідження професійно важливих якостей (ПВЯ) – уваги, пам'яті, сприйняття, відчуттів – стандартизовані і мають, як правило, норми для різних вікових груп.

Кращими із *особистісних методик*, на думку фахівців, є методики Кеттелла (форми А і С), Айзенка, Розенцвейга, Люшера, Спілбергера і Тейлора, рівня суб'єктивного контролю (РСК).

Всі вище перераховані методики профконсультанти застосовують в процесі своєї роботи залежно від завдань, що стоять перед ними.

Виходячи із запропонованої вище схеми, можна виділити три етапи консультації:

- 1) застосування психологічних методик (проведення і обробка даних);
- 2) проведення аналізу профорієнтації;
- 3) перегляд професіограм і вибір професії, що відповідає бажанням і можливостям інваліда.

Реальний процес профконсультації може поєднувати в собі елементи обох типів консультування, причому перше, інформаційне, може бути більш коротким і носити характер попередньої бесіди, являтися психодіагностичним профконсультуванням, або бути передмовою для професійного відбору.

Тестування слід проводити з конкретною метою, в ході певної роботи, при точно поставлених перед експериментатором завданнях; воно буває обов'язковим або бажаним; його результати можуть використовуватися в будь-якому дослідженні або надаватися тільки досліджуваним, як, наприклад, в ході індивідуально-психологічного консультування (Райгородский Д. Я., 1998).

На сьогодні проведена значна робота по удосконаленню відомих і розробці нових, а також адаптованих до особливостей контингенту інвалідів методів комп'ютерного психодіагностичного профорієнтаційного тестування (Кривенков С.Г., 1999; Кривенков С.Г., Рысев С.Г., 2000). Поєднання традиційного та комп'ютерного тестування доповнюють одне одного і на основі спільного обговорення психологом, психіатром та спеціалістом центру зайнятості дозволяють зробити загальний висновок. Як свідчить досвід, мінімальний набір тестових методик повинен надавати інформацію про емоційний стан обстежуваного, його інтелектуально-мнестичні функції, особистісні особливості характеру і професійні інтереси. Для цього частіше за інші використовують

комп'ютерні версії наступних тестів: Лютера, Равена, Леонгарда-Шмишека, «Міні-мульти», Сцонді, Голланда. Додатково застосовують різні методики для оцінки вираженості тих моральних якостей особистості, які в тому чи іншому конкретному випадку являються актуальним для профорієнтації (наприклад, визначення здатності до складного переключення уваги по таблицях Шульте-Горбова, а також обсягу зосередженої уваги при виборі професії, зв'язаною з використанням персонального комп'ютера). Наприклад, достатньо надійну диференціальну діагностику дають не тести IQ, а методики, що частково оцінюють інтелект (наприклад таблиці Шульте-Горбова). Очевидно, справа в тому, що саме тестування за методиками Векслера чи Амтхауера являється психотравмуючим фактором. Тому на результати впливають не стільки особливості інтелектуально-мнестичної, скільки особливості емоційно-вольової сфери. Це звичайно не виключає застосування тестів IQ. Однак краще, де це можливо, обмежитися дослідженням невербального інтелекту, перевіряючи збереженість в співбесіді і по рівню розуміння завдань інших тестів.

Оскільки при вирішенні питань, зв'язаних з оцінкою перспектив інтеграції інвалідів в суспільство, часто важливу роль відіграє оцінка рівня їх агресивності і тривожності, використовуються комп'ютерні версії тестів Басса-Дарки і Спілберга-Ханіна. При обстеженні інвалідів інколи виникає необхідність поглибленої оцінки різних властивостей особистості і характерологічних особливостей. У випадку, якщо ступінь стомлюваності обстежуваного дуже високий, раціонально використовувати тест ММРІ в бланковому варіанті з наступною комп'ютерною обробкою. Експрес-діагностика в простих випадках може проводитися з використанням двох тестів: «Міні-мульти» і Сцонді, клінічні шкали яких доповнюють один одного.

Для вивчення можливої симуляції чи агравації при експертному обстеженні найбільш ефективним являється поєднання простих опитувальників, що містять шкалу брехні (тест «Міні-мульти») з співставлюваними методиками, в яких стимульний матеріал є невербальним (тест Сцонді). Однак виявлення різниці між результатами двох таких тестів часто буває недостатньо. В таких випадках використовують тест Равена, який має добре розроблену шкалу валідності по кожній з трьох серій (по 12 матриць в кожній). Якщо люди зі зниженням інтелекту частіше помиляються при ускладненні завдань, то при стимуляції розподіл помилок по серіях буде іншим і тести дасть невалідні результати.

Особливістю такого підходу є наявність великої кількості тестових методик, що використовуються «за показами». Наявність оригінальних комп'ютерних версій декількох десятків тестів, що відсутні на компакт-дисках наборах тестових програм, робить комплекс придатним для використання в експертизі, оскільки виключає попереднє знайомство обстежуваного зі всіма методами.

Проте, слід пам'ятати, що будь який, навіть найнадійніший тест, не дає вичерпної інформації про людину, а лише дає привід до роздумів. Тестування буває ефективним тільки в тому випадку, коли над його результатами проведена досить складна і тонка робота – робота інтерпретатора. Без неї можна отримати лише опис факторів або короткі характеристики залежно від набраних балів.

Завершальним етапом профорієнтації є складання плану пошуку роботи інвалідом спільно з профконсультантом. План повинен бути детальним і чітким.

Обговорення плану пошуку роботи повинне завершитися чітким розумінням клієнтом, що і як він повинен робити найближчим часом.

Далі представлені методики проведення психологічного тестування, які доцільно використовувати в профорієнтаційній роботі з інвалідами військової служби та учасниками АТО.

Розділ 3 МОТИВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ ПСИХОДІАГНОСТИКИ

Методика «Карта інтересів»

Методика використовується в цілях профорієнтації інвалідів. Може застосовуватися як для обстеження підлітків, так і дорослих інвалідів. Є дані про добрі результати при використанні даної методики для інвалідів, що змінюють професію.

Час обстеження інваліда не обмежений, проте його (інваліда) необхідно попередити, що робота з тестом займає 40-50 хв.

Інструкція: Якщо Вам дуже подобається, дуже любите або дуже хотіли б займатися тим, що пропонується в твердженні, то поставте у відповідній клітці «+ +». Якщо просто подобається, любите або хотіли б, то «+». Якщо не знаєте, сумніваєтеся, то «-». Якщо не подобається, не любите або не хотіли б, то «-».

Якщо на одне і те ж питання у Вас виникають дві протилежні (полярних) відповіді, то поставте той знак, який відповідає відповіді, що ближче (на вашу думку) до істини. Відповідайте на кожне питання, не пропускаючи жодного. Стежте, щоб номер клітинки в листі відповідей не розходився б з номером питання. Якщо Вам щось незрозуміло, можете відразу ж запитати.

Питання:

1. Знайомитися з життям рослин або тварин.
2. Уроки географії, читання підручника з географії.
3. Читати художню або науково-популярну літературу про геологічні експедиції.
4. Уроки і підручники анатомії і фізіології людини.
5. Уроки домоводства або домашні заняття домоводством.
6. Читати науково-популярну літературу про фізичні відкриття, про життя і діяльність видатних фізиків.
7. Читати про відкриття в хімії або про життя і діяльність видатних хіміків.
8. Читати технічні журнали.
9. Читати статті в науково-популярних журналах про досягнення в області електротехніки і радіоелектроніки.
10. Знайомитися з різними металами і їх властивостями.
11. Дізнаватися про різні породи деревини і про їх практичне застосування.
12. Цікавитися досягненнями в області будівництва.
13. Читати книги, дивитися фільми про водіїв різних видів транспорту.
14. Читати книги, дивитися фільми про льотчиків, космонавтів.
15. Зустрічатися з учасниками військових дій, слухати розповіді про військові події, про бойову техніку.
16. Читати книги про історичні події і історичних діячів.
17. Читати твори класиків вітчизняної і зарубіжної літератури.
18. Читати і обговорювати газетно-журнальні статті і нариси.
19. Обговорювати поточні справи і події на роботі (у цеху, у відділі, на підприємстві і т.д.).
20. Читати літературу про роботу вихователя, вчителя.

21. Читати книги, дивитися фільми про роботу міліції.
22. Піклуватися про порядок, про красивий вид приміщень, в яких працюєте, вчитеся, живете.
23. Читати книги типу «Цікава математика», «Математичне дозвілля».
24. Цікавитися питаннями економічної географії.
25. Займатися іноземною мовою.
26. Знайомитися з життям видатних художників, з історією розвитку образотворчого мистецтва.
27. Знайомитися з життям видатних майстрів сцени, кіно, відвідувати творчі вечори-зустрічі з акторами.
28. Знайомитися з життям і творчістю видатних музикантів.
29. Читати спортивні газети, журнали, книги про спорт і видатних спортсменів.
30. Вивчати ботаніку, зоологію, біологію.
31. Знайомитися з різними країнами по описах і географічних картах.
32. Читати про життя і діяльність знаменитих геологів.
33. Читати про те, як люди навчилися боротися з хворобами, про лікарів і досягнення в галузі медицини.
34. Відвідувати підприємства легкої промисловості (швейні, взуттєві, текстильні).
35. Читати книги типу «Цікава фізика».
36. Знаходити хімічні явища в природі, проводити досліди по хімії, стежити за ходом хімічних явищ.
37. Знайомитися з новітніми досягненнями сучасної техніки (слухати і дивитися радіо- і телепередачі, шукати статті в газетах і журналах).
38. Відвідувати радіотехнічні гуртки або гуртки електротехніки.
39. Знайомитися з різними вимірювальними інструментами і їх практичним застосуванням для металообробки.
40. Спостерігати за виготовленням виробів з дерева.
41. Спостерігати за роботою будівельників, зустрічатися з ними, слухати розповіді про їх роботу.
42. Читати літературу про засоби і правила руху.
43. Читати книги, дивитися фільми про річковиків, моряків.
44. Читати книги, дивитися фільми на військову тему, знайомитися з історією воєн, великих битв і долями видатних полководців.
45. Обговорювати поточні політичні події в Росії і інших країнах.
46. Читати літературно-критичні статті.
47. Слухати радіо- і теленовини, дивитися тематичні телепередачі.
48. Цікавитися подіями, що відбуваються в місті, республіці, країні.
49. Давати пояснення товаришам або колегам як виконувати учбове або виробниче завдання, якщо вони зазнають труднощів.
50. Розсудити вчинок друга, знайомого, проаналізувати поведінку літературного героя.
51. Забезпечувати сім'ю продуктами, організувати харчування під час походу, поїздки, подорожі.
52. Читати науково-популярну літературу про відкриття в Математиці, про

життя видатних математиків.

53. Цікавитися повідомленнями у пресі по економіці.
54. Читати художню літературу на іноземній мові.
55. Бути членом редколегії, займатися художнім оздобленням газет.
56. Відвідувати театри.
57. Слухати оперну музику, відвідувати концерти симфонічної музики.
58. Відвідувати спортивні змагання, стежити за їх ходом, слухати і дивитися теле- і радіопередачі про спорт.
59. Відвідувати біологічний гурток.
60. Займатися в географічному гуртку, вивчати природу.
61. Збирати зразки, складати описи геологічних об'єктів (мінералів, шарів землі і т.п.).
62. Вивчати функції організму людини, причини виникнення хвороб і шляхи їх лікування.
63. Готувати їжу, читати книги по кулінарії.
64. Проводити досліди по фізиці, електротехніці.
65. Готувати розчини, зважувати реактиви.
66. Розбирати, ремонтувати, цікавитися устроєм різних механізмів (годинника, побутових приладів і т.д.).
67. Користуватися точними вимірювальними приладами і проводити розрахунки.
68. Займатися обробкою і виготовленням різних деталей і виробів з металу.
69. Колекціонувати зразки деревини і художньо обробляти дерево (випилювати, вирізувати і т.д.).
70. Робити будівельні ескізи або виконувати креслення різних споруд.
71. Відвідувати гуртки юних залізничників або автомобілістів.
72. Займатися парашутним спортом, авіамоделюванням, відвідувати авіаклуб.
73. Займатися в стрілецькій секції.
74. Вивчати історію виникнення різних народів і держав.
75. Писати твори по літературі.
76. Спостерігати за вчинками, поведінкою, життям інших людей, аналізувати явища і події життя.
77. Виконувати суспільну роботу.
78. Проводити час з маленькими дітьми.
79. Встановлювати дисципліну.
80. Спостерігати за роботою продавця, кухаря, офіціанта.
81. Займатися математикою.
82. Вивчати питання розвитку промисловості, економіки.
83. Працювати з іноземними словниками розбиратися в незнайомих зворотах мови словника.
84. Відвідувати музеї, художні виставки.
85. Виступати на сцені перед глядачами.
86. Грати на музичних інструментах.
87. Грати в спортивні ігри.
88. Спостерігати за зростанням і розвитком тварин і рослин, вести записи і

спостереження.

89. Самостійно складати географічні карти, накопичувати і збирати різні географічні матеріали.

90. Збирати колекції мінералів, експонати для географічного музею.

91. Знайомитися з роботою медсестри, лікаря або фармацевта.

92. Відвідувати гурток крою і шиття, шити собі або членам сім'ї.

93. Займатися фізикою.

94. Займатися хімією.

95. Займатися технічною творчістю.

96. Розбиратися в устрої електроприладів, електроапаратури і електричних машин, збирати, конструювати, ремонтувати радіоприлади.

97. Займатися слюсарними роботами.

98. Займатися столярними роботами.

99. Працювати на будівництві, спостерігати за ходом будівництва, обробними роботами.

100. Спостерігати за дотриманням правил пересування пішоходів і транспортних засобів.

101. Займатися веслуванням, парусним спортом, в секції аквалангістів, працювати в бригаді по порятунку потопаючих.

102. Воєнізовані заходи.

103. Відвідувати історичні музеї, знайомитися з пам'ятниками культури.

104. Займатися літературою.

105. Вести особистий щоденник.

106. Виступати з повідомленнями про міжнародне положення.

107. Працювати з дітьми шкільного віку.

108. З'ясувати причини поведінки і вчинків людей, яких вони хотіли б приховати.

109. Допомогати покупцеві вибрати покупку в магазині.

110. Вирішувати складні задачі по математиці.

111. Точно вести розрахунки своїх грошових доходів і витрат.

112. Займатися іноземною мовою.

113. Займатися в ізостудії або художньому гуртку.

114. Брати участь в оглядах художньої самодіяльності.

115. Займатися музикою або співати в хорі або ансамблі.

116. Займатися в спортивній секції.

117. Готувати виставки рослин і тварин.

118. Брати участь в географічних експедиціях.

119. Брати участь в геологічних експедиціях.

120. Спостерігати і доглядати за хворими, надавати їм допомогу, полегшувати їх стан.

121. Брати участь або відвідувати виставки кулінарних або кондитерських робіт.

122. Розв'язувати задачі з фізики.

123. Розв'язувати задачі з хімії.

124. Розбиратися в технічних кресленнях і схемах, креслити або складати креслення самому.

125. Розбиратися в складних схемах.
126. Відвідувати промислові підприємства, знайомитися з різними видами верстатів, спостерігати за їх роботою або ремонтом.
127. Майструвати з дерева.
128. Брати посильну участь в будівельних роботах.
129. Обслуговувати і ремонтувати транспортні засоби.
130. Літати на літаках екстреної допомоги або керувати надшвидкісними літаками.
131. Жити по жорстко встановленому режиму, чітко виконуючи розпорядок дня.
132. Займатися історією (збирати матеріали, виступати з доповідями).
133. Працювати з літературними джерелами, бібліографічними довідниками, вести щоденник вражень про прочитане.
134. Брати участь в диспутах і читацьких конференціях.
135. Готувати і проводити збори.
136. Брати шефство над важковиховуваними, обговорювати питання виховання дітей і підлітків.
137. Знайомитися з роботою міліції.
138. Постійно спілкуватися з великою кількістю різних людей.
139. Брати участь в математичних конкурсах.
140. Цікавитися вартістю товарів, намагатися зрозуміти питання ціноутворення, заробітної плати, організації праці.
141. Розмовляти на іноземній мові.
142. Брати участь у виставках образотворчого мистецтва.
143. Займатися в театральній студії.
144. Брати участь в музичних заходах.
145. Брати участь в спортивних змаганнях.
146. Вирощувати рослини, виховувати і доглядати за тваринами.
147. Проводити топографічну зйомку місцевості.
148. Здійснювати тривалі і важкі походи, під час яких доводиться працювати за заданою програмою.
149. Працювати в лікарні, поліклініці або аптеці.
150. Працювати на підприємствах легкої або харчової промисловості (швачкою, закрійником, кухарем, технологом і т.д.).
151. Розв'язувати задачі з фізики.
152. Працювати на хімічному виробництві або в хімічній лабораторії.
153. Брати участь у виставках технічної творчості.
154. Працювати в області енергетики або радіоелектроніки.
155. Працювати біля верстата (в основному стоячи), виготовляючи різні металеві деталі.
156. Виконувати по кресленнях столярні або модельні роботи.
157. Працювати в будівельній бригаді.
158. Працювати водієм у великому місті на вантажному або пасажирському транспорті.
159. Працювати в будь-яку погоду на великій річці або у відкритому морі.
160. Бути військовим командиром або інженером.

161. Ходити в походи по історичних місцях.
162. Писати розповіді, складати вірші і т.д..
163. Писати замітки або нариси в періодичний друк.
164. Виконувати обов'язки бригадира.
165. Організовувати ігри і свята для дітей.
166. Працювати в юридичній установі (у суді, адвокатурі, прокуратурі, юридичній консультації).
167. Виконувати роботи по обслуговуванню населення.
168. Виконувати роботу, що постійно вимагає застосування математичних знань.
169. Працювати в області економіки, планування або фінансовій сфері.
170. Брати участь в заходах, пов'язаних з вивченням і застосуванням іноземної мови.
171. Брати участь у виставках образотворчого мистецтва.
172. Грати на сцені або зніматися в кіно.
173. Бути музикантом або викладати музику.
174. Працювати викладачем фізкультури або тренером.

До Карти інтересів.

Інтереси і особливості переходять в професійні, якщо з ними пов'язані життєві плани людини.

Мета методики: виявлення індивідуальних особливостей професійних інтересів.

Обробка результатів: по кожній з вертикальних колонок підраховується сума плюсів і мінусів, потім алгебраїчна сума. За наслідками підрахунку алгебраїчної суми будується графік вираженості інтересів на спеціальному графареті.

Оцінка результатів: проводиться на підставі шкали вираженості інтересів, нанесеної на графік.

Букви внизу на графіці означають сфери професійних занять по предмету праці (Ч, Т, П, З, Х).

Питання згруповані таким чином, що перші два у вертикальному стовпчику дають можливість з'ясувати, чи є у випробовуваного бажання ознайомитися з тією або іншою областю знань або видом діяльності (1 ступінь). Другі два – прагнення до більш поглибленого пізнання предмету своїх інтересів (2 ступінь). І останні два – його відношення до активних практичних справ (занять, роботи) в даній області (3 ступінь).

Отже, по розташуванню у вертикальному ряду плюсів можна судити про ступінь інтенсивності інтересу (у бік практичної спрямованості).

Карта інтересів (бланк)

Прізвище _____ Ім'я _____

Дата _____

1	30	59	88	117	146
2	31	60	89	118	147
3	32	61	90	119	148
4	33	62	91	120	149
5	34	63	92	121	150
6	35	64	93	122	151
7	36	65	94	123	152
8	37	66	95	124	153
9	38	67	96	125	154
10	39	68	97	126	155
11	40	69	98	127	156
12	41	70	99	128	157
13	42	71	100	129	158
14	43	72	101	130	159
15	44	73	102	131	160
16	45	74	103	132	161
17	46	75	104	133	162
18	47	76	105	134	163
19	48	77	106	135	164
20	49	78	107	136	165
21	50	79	108	137	166
22	51	80	109	138	167
23	52	81	110	139	168
24	53	82	111	140	169
25	54	83	112	141	170
26	55	84	113	142	171
27	56	85	114	143	172
28	57	86	115	144	173
29	58	87	116	145	174

Опитувальник професійної готовності (ОПГ)

Опитувальник призначений для самооцінки інвалідами своїх умінь (учбових, творчих, трудових, соціальних ін.), а також відношення до описаних в опитувальнику видів діяльності і своєї переваги до бажання освоїти певні види діяльності.

Всі описані в опитувальнику види діяльності співвідносяться з найбільш типовими представниками п'яти професійних сфер:

«людина – знак»

«людина – техніка»

«людина – природа»

«людина – художній образ»

«людина – людина».

За наслідками відповідей інваліда робиться висновок про надання переваг в обраній професії або сфері діяльності.

Інструкція: Уважно читайте всі 50 висловів опитувальника. Прочитавши кожний з висловів, Ви повинні будете відповісти на три нижче приведені питання і оцінити свої відповіді в балах (від 0 до 2):

А. Наскільки добре Ви умієте робити те, що написано у вислові?

- роблю, як правило, добре – 2 бали;
- роблю середньо – 1 бал;
- роблю погано (зовсім не умію) – 0 балів.

Б. Які відчуття у Вас виникали, коли Ви це робили?

- позитивні (приємно, цікаво, легко) – 2 бали;
- нейтральні (все одно) – 1 бал;
- негативні (неприємно, нецікавий, важко) – 0 балів.

В. Чи хотіли б Ви, щоб описана у вислові дія була включена у Вашу майбутню роботу?

- так – 2 бали;
- все одно – 1 бал;
- ні – 0 балів.

Свої оцінки в балах занесіть в таблицю відповідей (номер клітинки в таблиці відповідає номеру вислову). У кожну клітинку Таблиці відповідей Ви повинні поставити бали, відповідні Вашим відповідям на всі три питання. Для кожного вислову Ви оцінюєте спочатку Ваше уміння (А), потім – відношення (Б), потім – бажання (В). У цій же послідовності Ви і проставляєте оціночні бали в клітинках Таблиці відповідей.

Якщо Ви ніколи не робили того, що описане у вислові, то замість балів поставте в клітинку прочерки по першим двом питанням (А і Б) і спробуйте відповісти тільки на третє питання.

Читаючи вислови, обов'язково звертайте увагу на слова: «часто», «легко», «систематично» і ін. Ваша відповідь повинна враховувати сенс цих слів.

Якщо з перерахованих в питанні декількох дій Ви вмієте робити щось одне, то саме цю дію Ви і оцінюєте трьома оцінками.

Працюйте уважно!

Таблиця відповідей ОПГ

Прізвище _____ Ім'я _____

По батькові _____ Стать (чоловіча / жіноча)

Вік _____ (років)

Освіта (незавершена середня / середня / середня спеціальна / незавершена вища / вища)

Основна професія _____

Стаж роботи по цій професії _____ (років)

	А Б В	А Б В	А Б В	А Б В	А Б В
1		2	3	4	5
6		7	8	9	10
11		12	13	14	15
16		17	18	19	20
21		22	23	24	25
26		27	28	29	30
31		32	33	34	35
36		37	38	39	40
41		42	43	44	45
46		47	48	49	50
З=		Т=	П=	Х=	Ч=

1. Робити виписки, вирізки з різних текстів і групувати їх за певною ознакою.

2. Складати і збирати схеми, усувати в них несправності, розбиратися в принципі дії приладу і т.п..

3. Тривалий час (більше року) самотійно, терпляче виконувати всі роботи, що забезпечують зростання і розвиток рослин (полювати, удобрювати, пересаджувати і ін.).

4. Складати вірші, розповіді, замітки, писати твори, що визнаються багатьма цікавими, гідними уваги.

5. Стримувати себе, не «виливати» на тих, що оточують, своє роздратування, гнів, образу, поганий настрій.

6. Виділяти з тексту основні думки і складати на їх основі короткий конспект, план, новий текст.

7. Розбиратися у фізичних процесах і закономірностях.

8. Вести регулярне спостереження за рослинами, що розвиваються, і записувати дані спостережень в спеціальний щоденник.

9. Майструвати красиві вироби з тканини, дерева, металу, ниток і т.п.

10. Терпляче, без роздратування пояснювати кому-небудь те, що він повинен знати, навіть якщо доводиться повторювати це кілька разів.

11. У тестових роботах по літературі легко знаходити помилки.

12. Розбиратися у фізичних процесах, властивостях хімічних елементів.

13. Розбиратися в особливостях розвитку і в зовнішніх відмінних ознаках численних видів рослин.

14. Створювати закінчені твори живопису, графіки, скульптури.

15. Багато і часто спілкуватися з різними людьми, не втомлюючись від цього.

16. Легко, без напруги опанувати іноземну мову (відповідати на питання, задавати їх, переказувати тексти, складати розповіді по заданій темі).

17. Лагодити які-небудь механізми (велосипед, мотоцикл), ремонтувати електричні прилади (пилосос, праска, світильник).

18. Свій вільний час переважно витратити на догляд і спостереження за будь-якою твариною.

19. Складати музику, пісні, що мають успіх у людей, що оточують Вас.

20. Уважно, терпляче, не перебиваючи, вислуховувати людей.
21. При заняттях іноземною мовою без особливих труднощів працювати з іноземними текстами.
22. Налагоджувати і ремонтувати електронну апаратуру (приймач, телевізор, магнітофон, відеотехніку і т.д.).
23. Регулярно виконувати необхідні для догляду за тваринами роботи: годувати, чистити (тварина і клітки), лікувати, навчати.
24. Розігрувати ролі, наслідувати, зображати кого-небудь або, декламувати вірші, прозу.
25. Захоплювати справою, грою, бесідою кого-небудь.
26. Виконувати завдання по математиці, хімії, в яких потрібно скласти логічний ланцюжок дій, використовуючи при цьому різні формули, закони, теореми.
27. Ремонтувати замки, крани, меблі, іграшки.
28. Розбиратися в породах і видах тварин, птахів, риб, комах: знати їх характерні зовнішні ознаки і звички.
29. Завжди чітко бачити, що зроблено письменником, драматургом, художником, режисером талановито, а що бездарно і уміти обґрунтувати це усно і письмово.
30. Організувати людей на які-небудь справи, заходи.
31. Виконувати завдання по математиці, що вимагають хорошого знання математичних формул, законів і уміння їх правильно застосовувати при рішенні.
32. Виконувати дії, що вимагають хорошої координації рухів і спритності рук: працювати на верстаті, на електричній швейній машинці, проводити монтаж і збірку з дрібних деталей.
33. Відразу помічати найдрібніші зміни в поведінці або зовнішньому вигляді тварини або рослини.
34. Грати на музичних інструментах, публічно виконувати пісні, танцювальні номери.
35. Виконувати роботу, що вимагає обов'язкових контактів з безліччю різних людей.
36. Виконувати підрахунки даних (по формулах і без них), виводити на основі цього різні закономірності, висновки.
37. З типових деталей, призначених для збірки певних моделей, виробів, конструювати нові, придумані самостійно.
38. Спеціально займатися поглибленим вивченням біології, анатомії, зоології – читати наукову літературу, слухати лекції, наукові доповіді.
39. Створювати на папері і в оригіналі нові, цікаві моделі одягу, зачісок, прикрас, інтер'єру приміщень, конструкторські новинки.
40. Впливати на людей, переконувати, запобігати конфліктам, залагоджувати сварки, вирішувати суперечки.
41. Працювати з умовно-знаковою інформацією: складати і малювати карти, схеми, креслення.
42. Виконувати завдання, в яких потрібно в думках представити розташування предметів або фігур в просторі.
43. Тривалий час займатися дослідницькими роботами в оранжереях, на

біостанціях, в розплідниках.

44. Швидше і частіше за інших помічати в звичайному незвичайне, фантастичне, прекрасне.

45. Співпереживати людям, навіть не дуже близьким, розуміти їх проблеми, надавати посильну допомогу.

46. Акуратно і безпомилково виконувати «паперову» роботу: писати, виписувати, перевіряти, підраховувати, обчислювати.

47. Вибирати найбільш раціональний спосіб рішення задачі: технічної, логічної, математичної.

48. При роботі з рослинами і тваринами легко переносити ручну фізичну працю, несприятливі погодні умови, бруд, специфічний запах тварин.

49. Наполегливо, терпляче добиватися досконалості в створюваному або виконуваному творі (у будь-якій сфері творчості).

50. Говорити, повідомляти що-небудь, висловлювати свої думки вголос.

Обробка і аналіз результатів.

Приставаючи до обробки результатів, спочатку знаходять в бланку відповідей номера тих висловів, які при оцінці умінь оцінені в 0 балів, або проставлений прочерк. В цьому випадку наступні дві оцінки цього вислову при підрахунку загальних сум балів за цими шкалами не враховуються. Вони приймаються до уваги тільки при якісному аналізі кожної сфери.

Підраховуємо загальну суму балів, яку набрали окремо «уміння», окремо «відношення» і окремо «професійні побажання» в кожній професійній сфері. В результаті цього маємо наочну картину переваг даних професійних сфер. Аналіз оцінок конкретних висловів, що зацікавили профконсультанта, дозволяє отримати додаткову інформацію в рамках сфер, яким віддається перевага.

Вибір найбільш переважної професійної сфери здійснюється на основі зіставлення сум балів по трьом описаним шкалам. Головне – виділені вислови, які отримали високу оцінку по трьом шкалам (відносини і професійні побажання) повинні узгоджуватися з високою оцінкою за першою шкалою, тобто з реальними умінями. Наприклад, співвідношення оцінок типу 10-12-11 більш сприятливе, ніж співвідношення типу 3-18-20. Оцінки в першому випадку обґрунтовані наявністю відповідних умінь.

Обов'язково аналізуються вислови, які оцінені найбільшою кількістю балів, тобто 2-2-2, а також вислови, в яких дві найвищі оцінки поєднуються з середньою, тобто 2-2-1 або 1-2-2. Це необхідно, по-перше, для того, щоб звузити всю професійну сферу до деяких конкретних спеціальностей. Наприклад, робота в області «людина-знакова система» може здійснюватися з «буквами, словами, текстами» – філолог, історик, редактор, перекладач і ін., з «математичними символами, цифрами» – програміст, математик, економіст, з «кресленнями, схемами» – кресляр, топограф і ін. По-друге, для того, щоб вийти за межі однієї сфери на професії, що займають проміжне положення між різними сферами. Наприклад, вчитель математики (людина і знак), модельєр (художній образ і людина).

Всі висновки і гіпотези, зроблені в результаті використання ОПГ, співвідносяться з даними, отриманими за допомогою інших психодіагностичних

методик.

Опитувальник професійної готовності – модифікований (ОПГ-м)

Даний опитувальник розроблений Кабардовою Л.Н. і є модифікованим варіантом ОПГ.

В основу побудови ОПГ-м були покладені ті ж вимоги, що і при створенні ОПГ: одночасний облік професійних переваг клієнта і сформованих до теперішнього часу професійно орієнтованих умінь і навичок.

На відміну від ОПГ даний опитувальник дозволяє не просто орієнтуватися у сфері інтересів і схильностей інваліда (Ч-Т, Ч-П, Ч-З, Ч-ХО, Ч-Ч), але і виділяти конкретні професії, рівень сформованості знань і уявлень інваліда про ці професії.

Опитувальник може бути використаний як для спільної роботи профконсультанта і інваліда, так і для індивідуальної роботи інваліда з опитувальником з метою активізації його професійного самовизначення.

В опитувальнику кожне питання співвіднесене з якою-небудь професією і, залежно від значущості для даної професії описаного в питанні виду діяльності, оцінено певною кількістю балів. Чим більше значуще питання, тим більшою кількістю балів воно оцінено.

В результаті роботи інваліда з опитувальником профконсультант має список професій, діяльність в яких найбільшою мірою відповідає професійній спрямованості інваліда.

Даний опитувальник призначений для роботи з дорослими.

Інструкція: У опитувальнику перераховані різні види діяльності, які фахівець може виконувати на своїй роботі, а також деякі умови праці, пов'язані з ними.

Необхідно вибрати і вписати на лист відповідей саме ті види діяльності і ті умови праці, які Ви б хотіли мати на своєму робочому місці.

Виписувати треба номери пунктів, під якими вказані бажані види діяльності, а поряд з ними ставити оцінку свого уміння вже зараз виконувати цей вид роботи.

Оцінювати уміння треба за шкалою:

Роблю добре – 3 бали
скоріше добре – 2 бали
скоріше погано – 1 бал
погано, не умію – 0 балів.

На листі відповідей повинен бути зроблений наступний запис:

Приклад: 2а – 2 8б – 1 10а – 0 10б – 3 12е – 1 і т.д.

Кількість вибраних пунктів у кожного відповідаючого різна і залежить від його бажання виконувати щодня на роботі певні види діяльності. Тому деякі пункти можуть бути взагалі пропущені, деякі вписані детальніше. Якщо в питанні перераховано декілька різних видів діяльності, а Ви умієте або хочете робити що-небудь одне з них, то саме цей вид діяльності Ви і оцінюєте.

Якщо Ви хотіли б робити які-небудь з представлених видів робіт, але для себе і у вільний час, то ці пункти виписувати не треба.

Я б хотів:

1. Працювати з інформацією (аналізувати, обробляти, створювати):

- а) аналізувати і оцінювати логіку, стиль, письменність викладу інформації, правити тексти
 - б) робити письмові переклади з іноземної мови
 - в) переробляти тексти, представляти їх в коротких формах: реферати, анотації, конспекти і ін.
 - г) проводити пошук, аналіз, зіставлення інформації з яких-небудь тем по багатьом текстовим джерелам
 - д) підраховувати дані
 - е) аналізувати кількісні показники, на підставі яких складати план або прогноз розвитку процесу
 - ж) проводити розрахунки: розмірів, форм, конструкцій, процесів
 - з) оцінювати або контролювати за допомогою вимірювальної апаратури або інструментів характеристики приладів, процесів, предметів, стан організму
 - и) складати карти, схеми, креслення, викрійки, графіки
 - к) використовувати в роботі карти, схеми, креслення, викрійки
 - л) вирішувати задачі, що вимагають використання умовно-символічної форми запису: формул, знаків
 - м) обробляти інформацію за допомогою ЕОМ
 - н) складати і обробляти «ділові папери»: довідки, документи, листи
 - о) розробляти технологічну документацію: інструкції, плани, технічні завдання і ін.
2. Використовувати в роботі технічні засоби і інструменти:
- а) верстат, автоматичний або механічний пристрій
 - б) друкуючий пристрій (з клавіатурою)
 - в) пульт управління
 - г) транспортний засіб
 - д) підйомно-пересувний транспортний засіб
 - е) прилад, апарат
 - ж) ручні інструменти, пристосування
3. Ремонтувати, налагоджувати:
- а) механічні пристрої: водопровідні системи, замки, велосипеди, автомобілі і ін.
 - б) побутові електроприлади і пристрої: світильник, праска, пилосос і т.д.
 - в) електронну апаратуру: телевізор, магнітофон, ЕОМ і т.д.
 - г) будівельні конструкції, споруди
 - д) автомати, автоматичні лінії
4. Виробляти предмети, вироби, пристрої з різних матеріалів, речовин, конструкторських елементів:
- а) харчові продукти
- вироби з:*
- б) тканини, трикотажу, хутра
 - в) шкіри
 - г) ниток, пряжі
 - д) каменя, скла, фарфору
 - е) металу

- ж) дерева
 - з) м'яких, гнучких матеріалів: гіпсу, мастики, пластмаси
 - предмети з конструктивних елементів:*
 - и) великого розміру
 - к) дрібного розміру
 - л) нові речовини різного призначення
5. Працювати з об'єктами живої природи:
 - а) вирощувати рослини: садити, полоти, поливати і ін.
 - б) доглядати за тваринами: годувати, чистити, лікувати і ін.
 - в) вивчати і практично впливати на біопроекти, світ мікроорганізмів
 6. Проводити дослідження навколишнього середовища:
 - а) вивчати характеристики клімату, ґрунту, рельєфу, водного середовища, атмосфери
 - б) практично впливати на навколишнє середовище, використовуючи сучасну техніку і технологію
 7. Створювати художні твори, вироби:
 - а) вірші, прозу
 - б) замітки, рецензії
 - в) художнє оздоблення приміщень, будівель
 - г) твори живопису, графіки, скульптури
 - д) музичні твори
 - е) фільми, фотографії
 - ж) моделі одягу, взуття
 - з) художні вироби з каменя, дерева, металу і ін.
 - и) зачіски, грим
 - к) художньо-конструкторські, технічні і побутові вироби, моделі
 8. Створювати художні образи:
 - а) ставити фільми, спектаклі
 - б) грати на сцені, танцювати, співати
 - в) грати на музичному інструменті (інструментах)
 9. Щодня здійснювати вплив на людину:
 - а) передавати знання або повідомляти інформацію у формі лекцій
 - б) надавати послуги (словом або справою), не вступаючи у близькі, неформальні відносини, дати довідку, відповісти на питання, щось передати, прийняти і ін.
 - в) розбиратися глибоко і спеціально в особистих проблемах людей, конфліктах, індивідуальних особливостях
 - г) допомагати людям, полегшувати їх фізичні страждання
 - д) керувати роботою інших людей, організовувати її, добиватися виконання, нести відповідальність
 - е) використовувати знання іноземної мови для професійного спілкування
 - ж) працювати з дітьми молодшого віку (дошкільного або молодшого шкільного)
 - з) контролювати і оцінювати діяльність інших людей або її результат
 10. Оцінювати якість або загальний естетичний вигляд:
 - а) предметів, виробів, апаратури, приладів

- б) художніх творів
11. Виконувати роботу, що вимагає здібностей в області:
- а) математики, інформатики
 - б) фізики
 - в) хімії
 - г) технічної, конструкторської творчості
 - д) ручної умілості
 - е) суспільно-історичних наук
 - ж) літературознавства, російської мови
 - з) іноземних мов
 - и) біології
 - к) організаторської діяльності
 - л) людських взаємин
 - м) художньо-образотворчої
 - н) художньо-літературної
 - о) музичної
 - п) сценічної
 - р) декоративно-оформлювальної
 - с) фотосправи
 - т) географії
12. Щоб моя робота була пов'язана:
- а) з постійною активною взаємодією з різними людьми
 - б) з виконанням конкретної і самостійної ділянки роботи на своєму робочому місці
 - в) з діями, що вимагають акуратності, ретельності, точності, уважності
 - г) з обов'язковим контролем своїх емоцій, поведінки
 - д) з терплячим і наполегливим доведенням продукту своєї діяльності до необхідної якості
 - е) із створенням своїми руками конкретного продукту, виробу
 - ж) з професійним використанням мови, яка повинна бути чіткою, логічною, вільною
 - з) з фізичними зусиллями, що вимагають витривалості
 - и) з постійним рішенням нестандартних задач на основі кмітливості, уяви, творчого підходу
 - к) з виконанням звичних, добре знайомих трудових дій
 - л) з несподіваними і новими ситуаціями, на які треба швидко реагувати
 - м) з рухами, переміщеннями

Інструкція по обробці результатів роботи з ОПГ-м

При обробці результатів необхідно використовувати два списки.

У списку № 1 номери пунктів опитувальника співвіднесені з порядковими номерами професій.

У списку № 2 перераховані відповідно до даних порядкових номерів назви професій і приведені їх формули, що складаються з набору пунктів опитувальника. Біля кожного пункту, що входить у формулу, написаний в дужках відповідний йому бал.

Формула будь-якої професії містить 100 балів, ті види діяльності, які описують основний зміст професій, містять найбільшу кількість балів.

Щоб визначити в яких професіях представлені бажані види діяльності, треба виконати наступну роботу:

1. Виписати на лист відповідей поряд з кожним вибраним пунктом номеру відповідних професій (із списку № 1);

2. Послідовно проглядаючи професії під вказаними номерами (список №2), підрахувати кількість балів, набрану кожною професією.

Для підрахунку балів треба у пунктах, вибраних при відповіді і співпадаючих з пунктами даної формули, скласти бали.

Причому, разом підсумовуються бали у пунктів з оцінкою умінь 2 або 3 і окремо від них підсумовуються бали у пунктів з оцінкою умінь 1 або 0. Ця друга сума балів записується поряд з першою в дужках. Подібний запис потрібний для того, щоб профконсультант зміг визначити, яку кількість балів забезпечено уміннями опитуваного, а яку ні.

У деяких пунктів оцінка уміння не грає ролі, оскільки в цих пунктах описані види діяльності, пов'язані з використанням спеціальної апаратури або малодоступні. Тому, якщо опитуваний вибрав вказані пункти і вони є у формулі професій, то їх бали підсумовуються з балами, що стоять у пунктів з оцінкою уміння 2 або 3. Дані пункти: 1м, 1н, 1о, 2в, 2г, 2д, 3д, 4л, 6а, 6б.

Якщо у формулі записано: 2а, б (10), то це означає, що вибір будь-якого з цих пунктів 2а або 2б або обох пунктів (2а і 2б) разом дає при підрахунку тільки 10 балів (а не 20). Якщо ж формула містить запис 4 (5), тобто у пункті 4 не проставлені букви, це означає, що вибір будь-якої кількості видів діяльності у п.4 дає при підрахунку загальної суми тільки 5 балів, як і у попередньому випадку.

Вихід на професії можливий тільки або по основних, істотних для даної професії видах діяльності, або за пунктами, що описують сферу здібностей (п.11).

Чим більше балів набрала професія, тим більш обґрунтований її вибір, оскільки він свідчить про більш повне уявлення опитуваного про основні види діяльності, що входять в дану професію, умови праці і необхідні здібності.

Всі виділені професії необхідно розглядати як можливе «поле вибору», яке вимагає уточнення в подальшій спільній роботі опитуваного і профконсультанта.

Приклад обробки результатів.

При опитуванні були вибрані пункти:

Відповідні ним номери професії:

1а-2	33, 34
1в-3	68
1н-2	36, 72
11з-2	35, 47, 48, 60, 73, 76
12а-2	
12в-0	
12г-2	
12к-1	

Розглянемо професію 33 – *редактор*: 1а(40), 1в(20), 1г(20), 11ж(5), 12а(5), 12б(5), 12в(5).

Порівняємо пункти з формули цієї професії з вибраними пунктами. З цієї формули були вибрані пункти: 1а, 1в, 12а, 12в. На перші три пункти була поставлена оцінка умінь 2 і 3, отже, сума балів цих пунктів складає $40 + 20 + 5 = 65$. До них додається бал пункту 12в, але в дужках, оскільки оцінка умінь в даному випадку = 0. Остаточний бал, який набрала ця професія, складає 65(5).

Розглянемо професію 34 – *коректор*: 1а(40), 11ж(40), 9з(5) 12б(5), 12в(5), 12к(5).

Виконавши аналогічну роботу, знаходимо, що з цієї формули були вибрані пункти: 1а, 12в, 12к. Підрахувавши загальну кількість балів (з урахуванням оцінок умінь), знаходимо, що вона складає 40(10).

Таким же чином розглядаються всі професії, на які виходять вибрані пункти, деякі пункти із списку № 1 не виходять на жодну професію. Це пов'язано з тим, що види і умови діяльності, що описуються ними, мають дуже широку сферу застосування і при обробці створюють зайве «зашумлену» інформацію для аналізу.

Доцільно даний варіант ОПГ використовувати в комп'ютерній версії.

Список № 1

1а – 33, 34	2а – 7, 8, 9, 10, 12, 38, 49	4а – 24
1б – 35	2б – 37, 38	4б – 22, 23
1в – 68	2в – 9	4в – 23, 25
1г – 31, 32, 33	2г – 17	4г – 12
1д – 45, 49	2д – 17	4д – 11, 19, 20, 89
1е – 45, 47, 50	2е – 18, 51	4е – 7, 8, 20, 86
1ж – 27, 28, 29, 44	2ж –	4ж – 13, 14, 16, 86, 90
1з – 9, 40		4з – 19, 86, 91
1и – 29, 30, 39, 41, 42, 43, 44, 85	3а – 2, 26	4и – 6, 15
1к –	3б – 3, 26	4к – 5
1л – 46	3в – 1, 26	4л – 58, 59, 92
1м – 21	3г – 15	
1н – 36, 72	3д – 10, 26	
1о – 27, 28, 32, 40, 84, 85, 98		

5б – 54	8а – 79	11а – 45, 46
5в – 52	8б – 95	11б – 26, 27, 28, 52, 55, 56,98
6а – 42, 56, 57	8в – 96, 97	11в –
6б – 53, 55	9а – 73, 74	11г – 1, 2, 3, 26, 27, 29, 85, 98
	9б – 36, 51,60,61,62, 63, 64	11д – 11, 19, 22, 86, 88, 89, 90, 91
7а – 81	9в – 66, 67, 70, 71	11е – 31,48,71,73,80,81
7б – 48, 80	9г – 65	11ж – 31, 33,34,68,81,93
7в – 88,91,92	9е –	11з – 35,47,48,60, 73,76
7г – 86, 87	9ж – 75, 78	
7д – 97	9з – 69	
7е – 82, 83		
7ж – 25, 94	10а – 4, 24, 40, 50, 84	
7з – 64	10б – 93	
7и – 11,20, 89,90		11и – 52, 53,54, 57,65, 11к -74, 75,76,77, 78, 79
7к – 98		11л – 66, 67, 70, 71, 74 11м – 20, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 94, 98 11н – 48, 80,81 11о – 96, 97 11п – 79, 95 11р – 64, 88, 94 11с – 42, 82, 83 11т – 42, 43, 55, 56

Список № 2

1. Радіомеханік, радіотехнік, регулювальник РЕА, технік-електрик
3в(40), 1з(10), 11б(10), 11г(10), 1к(5), 2е(5), 2ж(5), 12б(5), 12в(5), 12к(5)
2. Наладчик (механік), слюсар-ремонтник, технік-механік
3а(40), 1з(10), 11б(10), 11г(10), 11к(5), 2е(5), 2ж(5), 12б(5), 12в(5), 12к(5)
3. Наладчик (електрик), електромонтер, технік-електрик, електромонтажник
3б(40), 1з(10), 11б(10), 11г(10), 1к(5), 2е(5), 2ж(5), 12б(5), 12в(5), 12к(5)
4. Контролер матеріалів, деталей, сировини, інструментів, виробів, взуття, тканини, годинника, музичних інструментів і ін.
10а(40), 1з(30), 1к(5), 2е(5), 2ж(5), 12б(5), 12в(5), 12к(5)
5. Складальник годинника, мікросхем, напівпровідникових приладів, монтажник РЕА
4к(40), 11д(20), 1з(10), 2е(5), 2ж(5), 12б(5), 12в(5), 12е(5), 12к(5)
6. Слюсар-складальник, монтажник: літальних апаратів, турбоагрегатів, устаткування, будівельних машин, двигунів
4и(40), 11д(20), 1з(10), 1к(5), 2е(5), 2ж(5), 12б(5), 12е(5), 12к(5)
7. Верстатник широкого профілю
2а(40), 4е(20), 11д(10), 1з(5), 1к(5), 2ж(5), 12б(5), 12е(5), 12к(5)
8. Оператор верстатів з ЧПУ
2а(40), 4е(20), 3д(10), 1з(5), 1к(5), 2ж(5), 12б(5), 12е(5), 12к(5)

9. Оператор на автоматах, автоматизованих лініях, машиніст устаткування
2а(40), 2в(20), 1з(10), 10а(10), 3д(5), 12б(5), 12к(5), 12м(5)
10. Друкар, ракліст, красильник
2а(40), 3д(30), 10а(10), 11в(5), 12б(5), 12з(5), 12к(5)
11. Каменотес-гранітник, оптик, шліфувальник, огранщик алмазів, різьбяр
по каменю
4д(40), 7и(20), 1з(5), 2а(5), 2ж(5), 11д(5), 12б(5), 12в(5), 12д(5), 12к(5)
12. Ткач, прядильник, мотальниця
2а(40), 4г(40), 2ж(5), 12б(5), 12з(5), 12к(5)
13. Столяр (будівельний), модельник по дерев'яних моделях, обробник
виробів з деревини, тесляр
4ж(40), 11д(20), 1к(5), 2а(5), 2ж(5), 4ик(5), 12б(5), 12е(5), 12з(5), 12к(5)
14. Пекар, тістовий
4а(40), 10а(20), 1з(10), 2а(5), 1ж(5), 2в(5), 12е(5), 12в(5), 12к(5)
15. Технік-будівельник, каменярь, плиточник, штукатур, монтажник сталевих
і залізобетонних конструкцій
4и(40), 3г(20), 2д(5), 2ж(5), 12а(5), 12б(5), 12е(5), 12з(5), 12к(5), 12м(5)
16. Водій (авто-, судно-, машиніст, пілот), машиніст крана, екскаватора
2г(40), 2д(30), 3а(5), 12б(5), 12з(5), 12к(5), 12л(5), 12м(5)
17. Паркетник
2г(40), 11д(20), 2а(5), 2ж(5), 12б(5), 12в(5), 12д(5), 12з(5), 12к(5), 12м(5)
18. Кіномеханік
2е(40), 3б(30), 11б(5), 11д(5), 12б(5), 12в(5), 12к(5), 12м(5)
19. Зубний технік
4дз(40), 11д(20), 2а(5), 2ж(5), 11м(5), 12б(5), 12в(5), 12д(5), 12е(5), 12к(5)
20. Гравер
4де(40), 7и(20), 2а(5), 2ж(5), 10б(5), 11м(5), 12б(5), 12в(5), 12д(5), 12к(5)
21. Оператор ЕОМ
1м(40), 2б(30), 12б(10), 12в(10), 12к(10)
22. Кравець, швачка, вишивальниця
4б(40), 4г(10), 1к(5), 2а(5), 2ж(5), 7ж(5), 11д(5), 12б(5), 12в(5), 12д(5), 12е(5),
12к(5)
23. Технік-технолог швейного, хутряного, шкіряного виробництва
4в(40), 1о(10), 1и(10),
9д(5), 9з(5), 10а(5), 11д(5), 12б(5), 12в(5), 12е(5), 12к(5)
24. Кулінар, кондитер, кухар
4а(40), 10а(20), 2аж(5), 11в(5), 11и(5), 11р(5), 12б(5), 12е(5), 12з(5), 12к(5)
25. Майстер по ремонту і пошиттю взуття
4в(40), 7ж(10), 1к(5), 2а(5), 2ж(5), 11в(5), 11д(5), 12в(5), 12д(5), 12е(5),
12з(5), 12к(5)
26. Інженер по експлуатації
3(40), 1з(10), 1о(10), 1ж(5), 11а(5), 11б(5), 11г(5), 11к(5), 12а(5), 12б(5),
12л(5)
27. Інженер-конструктор
1ж(40), 1м(10), 1о(10), 1и(5), 1л(5), 11а(5), 11б(5), 11г(5), 12б(5), 12в(5),
12и(5)

28. Інженер-технолог
1ж(40), 1о(20), 1з(5), 1м(5), 1и(5), 1л(5), 1бв(5), 12б(5), 12в(5), 12и(5)
29. Інженер-конструктор швейних, шкіргалантерейних виробів, взуття
1ж(40), 1и(20), 4бв(10), 1к(5), 1о(5), 11г(5), 12б(5), 12в(5), 12к(5)
30. Технік-диспетчер (управління рухом транспорту)
1и(40), 9д(20), 2в(5), 9б(5), 9з(5), 12а(5), 12в(5), 12ж(5), 12и(5), 12л(5)
31. Історик, філолог, архівіст, бібліографія
1г(40), 1а(10), 1в(10), 1м(5), 2в(5), 11е(5), 1ж(5), 12б(5), 12в(5), 12д(5), 12к(5)
32. Документознавець, інформатик-технолог
1о(40), 1г(10), 1м(10), 1б(5), 1м(5), 2в(5), 9з(5), 11е(5), 11к(5), 12а(5), 12б(5),
12к(5)
33. Редактор
1а(40), 1в(20), 1г(20), 11ж(5), 12а(5), 12б(5), 12в(5)
34. Коректор
1а(40), 11ж(40), 9з(5), 12б(5), 12в(5), 12к(5)
35. Технічний перекладач
1б(40), 1г(20), 3(20), 12б(5), 12в(5), 12д(5), 12к(5)
36. Діловод, секретар-друкарка
1н(40), 9б(20), 1м(5), 2б(5), 11з(5), 12а(5), 12б(5), 12г(5), 12ж(5), 12к(5)
37. Друкарка, телеграфіст
2б(40), 1а(20), 11ж(10), 11з(10), 12б(5), 12в(5), 12д(5), 12к(5)
38. Складач на машинах
2а(40), 2б(20), 1а(5), 3д(5), 10а(5), 11ж(5), 11з(5), 12б(5), 12в(5), 12д(5),
12к(5)
39. Кресляр-конструктор
1и(40), 1к(30), 2ж(10), 12б(5), 12в(5), 12д(5), 12к(5)
40. Інженер і технік по метрології і стандартизації
1о(40), 1з(20), 10а(20), 2е(5), 12б(5), 12в(5), 12к(5)
41. Штурман
1и(40), 1з(20), 1к(5), 2е(5), 6а(5), 12а(5), 12б(5), 12ж(5), 12л(5), 12м(5)
42. Топограф
1и(40), 6а(20), 1к(5), 2е(5), 11с(5), 11т(5), 12в(5), 12з(5), 12к(5), 12м(5)
43. Картограф
1и(40), 1к(20), 1м(5), 1о(5), 2ж(5), 11г(5), 12б(5), 12в(5), 12д(5), 12к(5)
44. Закрійник, розкрійник, розмітник
1и(40), 1ж(20), 2а(5), 2ж(5), 4б(5), 4в(5), 12в(5), 12б(5), 12в(5), 12к(5)
45. Бухгалтер, плановик, економіст, статистик, інженер-економіст
1е(40), 1д(20), 1м(5), 1н(5), 2е(5), 9з(5), 11а(5), 12б(5), 12в(5), 12к(5)
46. Інженер-математик, економіст-математик, технік-програміст
1л(40), 1м(20), 11а(5), 11з(5), 12б(5), 12в(5), 12д(5), 12е(5), 12к(5), 12и(5)
47. Економіст-міжнародник
1е(40), 1г(5), 1м(5), 1н(5), 9е(5), 11а(5), 11з(5),
12а(5), 12б(5), 12в(5), 12ж(5), 12и(5), 12м(5)
48. Журналіст-міжнародник
7б(40), 1г(5), 1в(5), 9е(5), 11е(5), 11з(5), 11н(5), 12а(5),
12г(5), 12ж(5), 12и(5), 12л(5), 12м(5)

49. Контролер-касир
1д(40), 2а(30), 9б(5), 12а(5), 12б(5), 12в(5), 12г(5), 12к(5)
50. Товарознавець
1е(40), 10а(20), 1д(10), 1н(5), 9д(5), 11в(5), 12а(5), 12и(5), 12м(5)
51. Телефоніст міжміської або місцевої телефонної мережі
9б(40), 2е(10), 2в(5), 9е(5), 11з(5), 11т(5), 12а(5), 12б(5), 12г(5), 12ж(5), 12к(5), 12л(5)
52. Біолог, біофізик, біохімік, біотехнолог, мікробіолог
5в(40), 1ж(5), 1з(5), 1о(5),
2е(5), 4л(5), 10а(5), 11б(5), 11в(5), 11и(5), 12б(5), 12в(5), 12и(5)
53. Агроном, агротехнік, лісник, озеленювач, інженер лісового господарства
5а(40), 6б(40), 1з(5), 6а(5), 10а(5), 11в(5), 11и(5), 12д(5), 12з(5), 12и(5), 12и(5), 12к(5)
54. Зооінженер, зоотехнік, ветлікар, зоолог
5б(40), 1з(20), 5в(5), 10а(5), 11и(5), 12д(5), 12з(5), 12к(5), 12л(5), 12м(5)
55. Геолог, геофізик, геохімік, гірський інженер, гідрогеолог
6б(40), 6а(10), 1е(5), 1з(5), 1и(5), 1м(5), 2е(5), 11бв(5), 11т(5), 12д(5), 12з(5), 12м(5)
56. Океанолог, метеоролог, гідролог, агрометеорологія
6а(40), 1е(10), 1з(10), 1м(5), 2е(5), 11бв(5), 11т(5), 12д(5), 12з(5), 12л(5), 12м(5)
57. Санітарний лікар (фельдшер)
6а(40), 1з(10), 1о(10), 2е(5), 9з(5), 11в(5), 11и(5), 12а(5), 12в(5), 12г(5), 12м(5)
58. Фармацевт
4л(40), 10а(10), 1л(5), 2е(5), 2ж(5), 9б(5), 11в(5), 11и(5), 12б(5), 12в(5), 12е(5), 12к(5)
59. Хімік-аналітик, хімік-лаборант
4л(40), 10б(20), 1з(5), 1л(5), 1о(5), 2а(5), 2в(5), 11в(5), 12б(5), 12в(5)
60. Бортпровідник, провідник пасажирських вагонів
9б(40), 9е(20), 11з(5), 12а(5), 12г(5), 12ж(5), 12з(5), 12к(5), 12л(5), 12м(5)
61. Продавець, офіціант, технік-організатор громадського харчування, туристичного обслуговування
9б(40). 9д(5), 9е(5), 9з(5), 11з(5), 11к(5), 12а(5), 12б(5), 12г(5), 12ж(5), 12з(5), 12к(5), 12м(5)
62. Телефоніст довідкової служби
9б(40), 2е(30), 12а(5), 12б(5), 12г(5), 12ж(5), 12к(5), 12л(5)
63. Оператор зв'язку
9б(40), 2е(30), 1д(5), 12а(5), 12б(5), 12г(5), 12в(5), 12к(5)
64. Перукар, косметолог, гример, масажист
9б(40), 7з(10), 2ж(5), 10а(5), 11м(5), 11р(5), 12а(5), 12г(5), 12д(5), 12з(5), 12и(5), 12к(5)
65. Медик
9г(40), 9б(40), 1з(5), 2еж(5), 11бв(5), 11и(5), 12а(5), 12г(5), 12ж(5), 12и(5), 12л(5), 12м(5)
66. Психолог
9б(40), 1е(5), 1м(5), 2е(5), 9а(5), 9ж(5), 11и(5), 11л(5),

12а(5), 12г(5), 12ж(5), 12и(5), 12л(5)
67. Соціолог
9в(40), 1д(5), 1е(5), 1м(5), 1о(5), 2е(5), 9а(5), 9з(5), 11л(5), 12а(5), 12г(5),
12ж(5), 12и(5)
68. Бібліотекар
9б(40), 1в(10), 1г(5), 9ж(5), 11ж(5), 11з(5), 12а(5), 12б(5), 12г(5), 12ж(5),
12к(5), 12м(5)
69. Військові спеціальності
9д(40), 9з(10), 9а(5), 2вге(5), 11абвк(5), 12а(5), 12г(5),
12ж(5), 12з(5), 12и(5), 12л(5), 12м(5)
70. Інспектор міліції, слідчий
9в(40), 9з(5), 1г(5), 2г(5), 9д(5), 11е(5), 11л(5),
12а(5), 12г(5), 12ж(5), 12и(5), 12л(5), 12м(5)
71. Суддя, адвокат, юрисконсульт, арбітр
9б(40), 9в(10), 1г(5), 9а(5), 9з(5), 11е(5), 11л(5), 12а(5), 12г(5), 12ж(5), 12и(5),
12л(5)
72. Нотаріус
1н(40), 9б(10), 1а(5), 9в(5), 11е(5), 12а(5), 12б(5), 12в(5), 12г(5), 12ж(5),
12и(5), 12к(5)
73. Екскурсовод, гід-перекладач
9а(40), 9е(10), 9б(5), 1г(5), 9д(5), 11е(5), 11з(5), 12а(5), 12г(5), 12ж(5), 12л(5),
12м(5)
74. Вчитель:
Предметник – 9а(40), 9д(5), 11к(5), 11л(5), 12а(5), 12г(5), 12ж(5), 12и(5),
12л(5), 12м(5)
російської мови і літератури – 1а(5), 1г(5), 11ж(5)
біології – 5аб(5), 5в(5), 11и(5)
географії – 1к(5), 6а(5), 11т(5)
математики – 1д(5), 1л(5), 11а(5)
інформатики – 1м(5), 2б(5), 11а(5)
іноземної мови – 1б(5), 9е(5), 11з(5)
історії – 1в(5), 1г(5), 11е(5)
фізики – 1л(5), 1з(5), 11б(5)
хімії – 1л(5), 4л(5), 11в(5)
малювання, креслення – 1и(5), 7г(5), 11м(5)
музики – 7д(5), 8в(5), 11о(5)
фізкультури – 12з(15)
праці: хлопчики – 2а(5), 4е(5), 11д(5)
дівчатка – 4а(5), 4б(5), 11д(5)
75. Вчитель молодших класів, вихователь
9ж(40), 9а(5), 9д(5), 9з(5), 1ал(5),
11к(5), 11л(5), 12а(5), 12г(5), 12ж(5), 12и(5), 12к(5), 12л(5)

76. Менеджер
9д(40), 9е(10), 1е(5), 1м(5), 11з(5), 11к(5), 12а(5), 12г(5), 12ж(5), 12и(5), 12л(5), 12м(5)
77. Інженер – організатор виробництва
9д(40), 1е(10), 9з(10), 1к(5), 11б(5), 11в(5), 11гк(5), 12а(5), 12и(5), 12л(5), 12м(5)
78. Керівник гуртків, організатор клубної роботи
9д(40), 9ж(40), 11(5), 12а(5), 12г(5), 12и(5)
79. Режисер, керівник театральної студії
8а(40), 9д(10), 8б(5), 9ж(5), 10б(5), 11к(5), 11п(5), 12а(5), 12ж(5), 12и(5), 12л(5), 12м(5)
80. Журналіст
7б(40), 1а(5), 1г(5), 2б(5), 9а(5), 9в(5), 9е(5), 11е(5), 11н(5), 12а(5), 12ж(5), 12л(5), 12м(5)
81. Літературна робота
7а(40), 7б(10), 1а(5), 1в(5), 1г(5), 1н(5), 1еж(5), 12а(5), 12б(5), 12д(5), 12и(5), 12м(5)
82. Кінооператор, фотокореспондент
7е(40), 2е(5), 10а(5); 11м(5), 11с(5), 12а(5), 12б(5), 12д(5), 12з(5), 12и(5), 12к(5), 12л(5), 12м(5)
83. Фотограф, фототехнік
7е(40), 4е(5), 2е(5), 9б(5), 10аб(5), 11в(5), 11с(5), 12а(5), 12б(5), 12в(5), 12д(5), 12к(5), 12м(5)
84. Технічний редактор
1о(40), 10а(40), 11м(5), 12а(5), 12б(5), 12в(5)
85. Архітектор
1и(40), 1о(20), 1м(5), 2ж(5), 11г(5), 11м(5), 12б(5), 12в(5), 12д(5), 12и(5)
86. Скульптор
7г(40), 4ежз(20), 10б(5), 11д(5), 11м(5), 12в(5), 12д(5), 12е(5), 12з(5), 12и(5)
87. Художник
7г(40), 10б(40), 11м(5), 12д(5), 12е(5), 12и(5)
88. Художник-бутафор-декоратор-оформлювач
7в(40), 10б(10), 2ж(5), 4(5), 7г(5), 11д(5), 11м(5), 11р(5), 12б(5), 12д(5), 12е(5), 12и(5)
89. Художник-гравер, ювелір, чеканник
7и(40), 4д(20), 2а(5), 2ж(5), 10б(5), 11д(5), 11м(5), 12б(5), 12в(5), 12д(5)
90. Столяр: виробництво художніх меблів, музичних інструментів; реставратор творів з дерева
7и(40), 4ж(20), 2а(5), 2ж(5), 10б(5), 11д(5), 11м(5), 12б(5), 12в(5), 12д(5)
91. Ліпник архітектурних деталей, реставратор декоративних штукатурок і ліпних виробів
7в(40), 4з(20), 10б(5), 11д(5), 11м(5), 12б(5), 12в(5), 12д(5), 12з(5), 12к(5)
92. Маляр по художній обробці, реставратор декоративно-художніх фарбувань; маляр
7в(40), 4л(20), 2еж(5), 10б(5), 11д(5), 12б(5), 12в(5), 12д(5), 12з(5), 12к(5)

93. Мистецтвознавець, літературознавець, кінознавець, театрознавець, музикознавець

10б(40), 11ж(10), 11м(10), 11о(10), 11п(10), 1г(5), 12а(5), 12ж(5), 12и(5)

94. Художник-модельєр

7ж(40), 10б(30), 11м(5), 11р(5), 12б(5), 12д(5), 12е(5), 12и(5)

95. Актор

8б(40), 10б(20), 11п(5), 12а(5), 12д(5), 12ж(5), 12з(5), 12и(5), 12л(5), 12м(5)

96. Музикант-виконавець

8б(40), 10б(20), 11о(20), 12б(5), 12д(5), 12и(5), 12м(5)

97. Композитор

7д(40), 8б(20), 10б(10), 10о(10), 12б(5), 12д(5), 12и(5), 12м(5)

98. Художник-конструктор (дизайнер)

7к(40), 1о(20), 1и(5), 1к(5), 1м(5), 11бв(5), 11г(5), 11м(5), 12б(5), 12и(5)

Опитувальник Холланда (Голланда)

Даний опитувальник дозволяє виявити у інваліда один з шести типів професійної спрямованості особи, які отримали назви «реалістичний», «інтелектуальний», «конвенційний», «заповзятливий», «соціальний», «артистичний». Методика володіє ширшими можливостями, ніж просто визначення професійних інтересів і схильностей. Тип особи, що діагностується за допомогою даної методики, включає ще і характер здібностей, стиль мислення і діяльності, що свідчать про потреби і орієнтацію на ті або інші людські цінності.

При роботі з методикою з 42 приведених пар професій або посад інвалідові необхідно вибрати, віддати перевагу одній з них. Методика проста в проведенні і обробці і може бути використана не тільки в цілях профорієнтації клієнтів (в даному випадку інвалідів), але і в ширшому контексті психологічного консультування.

Слід зазначити, що типи професійної спрямованості особистості (за методикою Холланда) в деякій мірі відповідають класифікації професій Климова, наприклад:

«реалістичний» – «людина-техніка», «людина-природа»

«інтелектуальний» – «людина-людина», «людина-природа»

«соціальний» – «людина-людина»

«артистичний» – «людина-художній образ».

Методика не вимагає багато часу, зручна в обробці і призначена для роботи з дорослими людьми.

Мрії про професії

1. Нижче заповніть пропуски назвами професій, про які Ви замислювалися у зв'язку з майбутньою роботою. Впишіть в список ті професії, про які Ви мріяли, а також ті, які Ви обговорювали з іншими. На першому рядку розмістіть ту професію, яку Ви обрали останньою (тільки що), а потім, в зворотному порядку професії, які Ви обирали раніше (до того).

Код

1. _____
2. _____
3. _____

1. _____
2. _____
3. _____

4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____

4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____

2. Тепер використовуйте «Класифікатор професій». Підберіть код з трьох букв до кожної з вибраних Вами професій. Пошуки кодів професій допоможуть Вам більше дізнатися про існуючі професії. Якщо Ви не зумієте підібрати в довіднику професію точно, виберіть ту, яка більше всього схожа на обрану Вами.

Діяльність

Відзначте знаком «+» в стовпчику під словом «ТАК» напроти тих видів діяльності, які Вам би хотілося виконувати. Відзначте знаком «-» в стовпчику під словом «НІ» напроти тих видів діяльності, які Вам не подобаються або до яких Ви байдужі.

ТАК НІ

Ремонтувати електричні прилади _____

Ремонтувати автомобілі _____

Лагодити механічні прилади _____

Виготовляти вироби з дерева _____

Водити вантажівку або трактор _____

Працювати на верстаті по обробці металу _____

Займатися із старою машиною або мотоциклом _____

Пройти курс навчання в цеху _____

Пройти курс креслення _____

Пройти курс столярної справи _____

Пройти курс автомеханіки _____

Всього «ТАК» _____

Читати наукові книги і журнали _____

Працювати в лабораторії _____

Працювати над науковим проектом _____

Будувати моделі ракет _____

Працювати з хімічними реактивами _____

Самостійно читати наукову літературу _____

Вирішувати математичні і шахові задачі _____

Вивчати фізику _____

Вивчати хімію _____

Вивчати біологію _____

Вивчати геометрію _____

Всього «ТАК» _____

Робити нарис, малювати, писати фарбами _____

Ходити в театр (на п'єси) _____

Проектувати будівлі або меблі _____

Грати в ансамблі, естрадному або симфонічному оркестрі _____
Грати на музичному інструменті _____
Ходити на репетиції, концерти або мюзикли _____
Читати популярну літературу _____
Робити портрети або фотографії _____
Читати п'єси _____
Читати і писати вірші _____
Брати уроки з мистецтва _____

Всього «ТАК» _____

Писати листи друзям _____
Відвідувати церковну службу _____
Бути членом громадських організацій (клубів) _____
Допомагати іншим вирішувати їх особисті проблеми _____
Доглядати за дітьми _____
Ходити на вечори _____
Танцювати _____
Читати книги по психології _____
Відвідувати збори і конференції _____
Відвідувати спортивні заходи _____
Заводити нових друзів _____

Всього «ТАК» _____

Впливати на інших _____
Продавати що-небудь _____
Обговорювати політику _____
Організовувати власну справу _____
Відвідувати конференції _____
Виступати з лекціями і бесідами _____
Бути членом правління якої-небудь організації _____
Керувати діяльністю інших _____
Керувати групою для досягнення певної мети _____
Брати участь в політичній компанії _____

Всього «ТАК» _____

Тримати свій стіл і кімнату в порядку _____
Друкувати папери і листи для себе або для інших _____
Складати, віднімати, множити і ділити числа в комерції або бухгалтерській справі _____

Працювати на машинах для цілей бізнесу _____
Вести точний облік витрат _____
Пройти курс машинопису _____
Пройти курс бізнесу _____
Пройти курс бухгалтерської справи _____
Пройти курс комерційної математики _____
Підшивати листи, доповіді, протоколи _____
Писати ділові листи _____

Всього «ТАК» _____

Здібності (уміння)

Відзначте знаком «+» в стовпчику під словом «ТАК» напроти тих видів діяльності, які Ви можете виконати добре або компетентно. Відзначте знаком «-» в стовпчику під словом «НІ» напроти тих видів діяльності які Ви ніколи не виконували або виконуєте погано.

	ТАК	НІ
Я користувався електричними інструментами в столярній майстерні: електропилою, токарним і шліфувальним верстатами _____		
Я умію користуватися вольтметром _____		
Я зможу встановити карбюратор _____		
Я працював з електроустаткуванням: свердлувальним, шліфувальним верстатом, швейною машиною _____		
Я можу відновити меблі і дерев'яні вироби _____		
Я умію читати креслення (синьку) _____		
Я умію робити нескладний ремонт електроприладів _____		
Я можу ремонтувати (лагодити) меблі _____		
Я можу робити креслення _____		
Я можу робити нескладний ремонт водопроводу _____		
Всього «ТАК» _____		

Я розумію, як працює електронна лампа _____		
Я можу назвати три продукти, багаті білком _____		
Я розумію, що означає «напіврозпад» радіоактивного елементу _____		
Я умію користуватися логарифмічними таблицями _____		
Я умію ділити і множити на логарифмічній лінійці _____		
Я умію користуватися мікроскопом _____		
Я можу знайти і пізнати на небі три сузір'я _____		
Я можу описати функцію білих кров'яних тілець _____		
Я можу пояснити прості хімічні формули _____		
Я розумію, чому штучні супутники не падають на Землю _____		
Я брав(ла) участь у науковій виставці або конкурсі _____		
Всього «ТАК» _____		

Я умію грати на музичному інструменті _____		
Я можу брати участь в хоровому співі на 2 або 4 голоси _____		
Я можу бути солістом _____		
Я можу грати в п'єсі _____		
Я можу читати і інтерпретувати прочитане _____		
Я можу танцювати сучасний танець і балет _____		
Я можу малювати людей схоже _____		
Я можу писати картини і ліпити скульптуру _____		
Я можу робити кераміку _____		
Я можу конструювати одяг, меблі _____		
Я можу писати плакати _____		
Я добре пишу оповідання і вірші _____		

Всього «ТАК» _____

Я добре пояснюю іншим що-небудь _____

Я брав(ла) участь в благодійній діяльності _____

Я добре співробітничав з іншими _____

Я добре розважаю людей старших за себе _____

Я можу бути хорошим господарем (господинею) _____

Я з легкістю навчаю дітей _____

Я можу організувати розважальну програму для вечора _____

Я умію допомогти людям, які засмучені або в біді _____

Я добровільно надаю допомогу хворим в лікарні або вдома _____

Я умію планувати суспільну роботу _____

Я добре розбираюся в людях _____

Всього «ТАК» _____

Мене обирали на різні посади в школі (або іншому учбовому закладі) _____

Я можу керувати роботою інших _____

У мене незвичайна енергія і ентузіазм _____

Мені вдається примушувати інших робити так, як хочу я _____

Я хороший торговець _____

Я був(ла) керівником групи, яка звернулася до начальства з пропозиціями і скаргами _____

Я був нагороджений за роботу як торговець або організатор _____

Я організував клуб, організацію або групу _____

Я організував свою справу (сервіс) _____

Я знаю як стати успішним лідером _____

Я добре умію сперечатися _____

Всього «ТАК» _____

Я можу друкувати 40 слів в хвилину _____

Я можу працювати на копіювальній або розмножувальній машині _____

Я можу зайнятися стенографією _____

Я умію підшити кореспонденцію та інші папери _____

Я працював(ла) в конторі _____

Я умію користуватися бухгалтерською апаратурою _____

Я можу за короткий час виконати багато паперової роботи _____

Я умію користуватися обчислювальною технікою (ЕОМ) _____

Я умію користуватися простим устаткуванням для переробки інформації (комп'ютер, перфатор) _____

Я можу заповнити в бухгалтерській книзі дебет і кредит _____

Я умію вести точний облік платежів і проданих речей _____

Всього «ТАК» _____

Професії

Це – перевірка Вашого сприйняття і відношення до професій. Вкажіть професії, які Вас цікавлять, або подобаються Вам, відзначивши знаком «+» відповідний рядок в стовпчику «ТАК». Вкажіть професії, які Вам не подобаються або здаються нецікавими, відзначивши знаком «+» відповідний рядок в стовпчику «НІ».

ТАК

НІ

Авіамеханік _____

Фахівець з риби і диких тварин _____

Автомеханік _____

Тесля _____

Екскаваторник _____

Топограф (землемір) _____

Інспектор по будівництву _____

Радист _____

Робочий бензоколонки _____

Лісоруб (розпилювач) _____

Водій міжміського автобуса _____

Інженер по тепловозах _____

Машиніст (верстатник) _____

Електрик _____

Всього «ТАК» _____

Метеоролог _____

Біолог _____

Астроном _____

Лаборант медичної лабораторії _____

Антрополог _____

Зоолог _____

Хімік _____

Учений-дослідник _____

Автор наукових статей _____

Редактор наукового журналу _____

Геолог _____

Ботанік _____

Науковець _____

Фізик _____

Всього «ТАК» _____

Поет _____

Диригент симфонічного оркестру _____

Музикант _____

Автор _____

Комерційний художник _____

Вільний (незалежний) письменник _____

Музичний оранжувальник _____

Журналіст _____

Художник-портретист _____

Естрадний співак _____
Композитор _____
Скульптор _____
Драматург _____
Карикатурист (мультиплікатор) _____

Всього «ТАК» _____

Соціолог _____
Викладач вищої школи _____
Фахівець із злочинності неповнолітніх _____
Логопед _____
Консультант з питань шлюбу _____
Директор школи _____
Психолог в клініці _____
Вчитель природних наук _____
Завідувач бюро по соцзабезпеченню _____
Директор молодіжного табору _____
Особистий консультант _____
Працівник з психічно хворими людьми _____
Фахівець з профорієнтації _____

Всього «ТАК» _____

Біржовий маклер _____
Покупець _____
Завідувач рекламою _____
Представник промисловців _____
Продюсер (спонсор) телебачення _____
Директор готелю _____
Представник ділових кіл _____
Директор ресторану _____
Конферансьє _____
Продавець _____
Продавець нерухомого майна _____
Директор рекламної агенції _____
Спонсор спорту _____
Керуючий торгівлею _____

Всього «ТАК» _____

Бухгалтер _____
Викладач бізнесу _____
Контролер бюджету _____
Головний бухгалтер _____
Фахівець з кредиту _____
Стенографіст в суді _____
Касир в банку _____
Фахівець з податків _____
Ревізор інвентаря _____
Оператор устаткування _____
Фінансист _____

Оцінювач _____
 Працівник, що складає платіжну відомість _____
 Ревізор банку _____
 Всього «ТАК» _____

Самооцінка

Дайте оцінку по кожній з наступних характеристик, порівнюючи себе з іншими людьми Вашого віку. Дайте якомога точнішу оцінку Вашого уявлення про себе. Обведіть потрібне число. Прагніть не оцінювати себе за всіма характеристиками однаково.

Таблиця 1

Рівень	Технічні здібності	Наукові здібності	Художні здібності	Викладацькі здібності	Торгові здібності	Канторські здібності
	7	7	7	7	7	7
	6	6	6	6	6	6
Високий	5	5	5	5	5	5
Середній	4	4	4	4	4	4
	3	3	3	3	3	3
Низький	2	2	2	2	2	2
	1	1	1	1	1	1

Таблиця 2

Рівень	Рукоділья	Математичні здібності	Музичні здібності	Дружелюбність	Управлінські здібності	Канцелярські здібності
	7	7	7	7	7	7
	6	6	6	6	6	6
Високий	5	5	5	5	5	5
Середній	4	4	4	4	4	4
	3	3	3	3	3	3
Низький	2	2	2	2	2	2
	1	1	1	1	1	1

Як систематизувати Ваші відповіді

Порахуйте, скільки разів Ви вжили слово «ТАК». Запишіть цю кількість для кожної групи діяльності, здібності і професій на наступних рядках:

Діяльність _____

Здібності _____

Професія _____

Самооцінка (яке число Ви обвели) _____

Сума балів _____

Додайте до суми 5 очок _____

Букви з трьома найвищими числами показують Ваш сумарний код (якщо 2 числа однакові, розмістіть обидві букви в одну клітинку).

Сумарний код

найвищий

другий

третій

Тепер звернемося до «Класифікатора професій» і знайдемо професії, коди яких ті ж, що і у Вас. Якщо в класифікаторові не знайдеться група професій з Вашим кодом, шукайте в ньому професії з кодом з різних поєднань цих букв. Необхідно знайти більше комбінацій.

Класифікатор професій

500 професій, включених в дану класифікацію, подані у вигляді системи з використанням буквеного коду (R, J, A, S, E, C).

Реальні професії (R) включають професії кваліфікованих робітників, також професії у сфері техніки і обслуговування.

Дослідницькі професії (J) включають професії у сфері науки і, частково, сфері техніки.

Професії у сфері мистецтва (A) включають художні, музичні і літературні.

Соціальні професії (S) включають професії у сфері освіти і соціального забезпечення.

Підприємницькі професії (E) включають професії, пов'язані з управлінням і торгівлею.

Традиційні професії (C) включають канцелярські і конторські професії.

Коди з трьох букв забезпечують опис професії. Так, наприклад, код ESC для керівника торгівлею означає, що він має більше всього спільного з тими, хто працює в сфері підприємництва, трохи менше з тими, хто працює в соціальній сфері і ще менше – з тими, хто працює у сфері традиційних професій. Таким чином, коди дають коротку інформацію про те, що являє собою дана професія, указуючи на ступінь схожості з трьома професійними групами. Є деякі поєднання буквених кодів, які зустрічаються рідко, або зовсім не зустрічаються. В цьому випадку можна використовувати код з двох, а не з трьох букв і за допомогою такого коду вивчати природу професій.

Реальні професії (R)

Код: RJA

Архітектор ландшафту
Архітектор-конструктор
Зубний технік
Технік по репродукуванню

Код: RJS

Лісничий
Комерційний інженер
Лісник
Викладач дизайну
Електрик
Скляр
Ювелір
Наладчик ткацьких верстатів

Контролер фрезерних верстатів
Механік електростанції
Оператор електростанції
Виробник інструментів і штампів
Пекар
Кухар
Працівник бензоколонки
Терміст
Оптик
Зварювач
Оператор офсетного преса
Код: RJE
Інженер-автомобілебудівник
Інженер-механік
Інженер-нафтовик
Радист авіалінії
Інспектор по будівництву
Інженер-технік
Технік в машинобудуванні
Гірський інженер
Механік вентиляції (по кондиціонерах)
Авіадиспетчер
Авіамеханік
Автомеханік
Кошторисник (оцінювач) в автосервісі
Виробник бойлерів
Дизель-механік
Проектувальник (деталі)
Технік-електронщик
Майстер по гальванопокриттю
Сільгоспмеханізатор
Фермер
Меліоратор
Бортінженер
Завідувач гаражем
Монтер ліній
Контролер ткацьких верстатів
Машиніст
Монтер верстатів
Механік (монтер)
Водопровідник
Радіомонтер
Бляхар
Судноскладальник
Годинникар
Монтер корпусу автомобіля

Оператор компресорної
Гравер
Штампувальник
Обійник меблів
Оператор важкого устаткування
Покрівельник
Лісоруб
Оператор верстату
Інструментальник
Код: RJC
Технік по автоматичному устаткуванню
Автомеханік
Механік по ліфтам
Контролер вантажів
Слюсар
Оператор ядерного реактору
Завідувач розплідником
Настроювач піаніно
Оператор очисних споруд
Каменотес
Садівник (по деревам)
Токар-револьверник
Збирач
Свердлувальник
Робітник хімчистки
Контролер твердості
Друкар
Вальцювальник
Бурильник
Диспетчер по завантаженню та розвантаженню
Швець
Робітник цеху структурної сталі
Шинник
Робітник відстійника
Водій вантажівки
Робітник пральні
Код: RAJ
Складач
Палітурник
Код: RSE
Коваль
Ливарник (формувальник)
Кочегар (паровозу)
Слюсар-водопровідник
Провідник
Таксист

М'ясник
Оператор вугільного устаткування
Шофер
Пожежник
Водій трамвая
Офіціант
Робочий на стоянці автомашин
Продавець газованої води
Працівник товарного складу
Код: RSC
Винищувач (санепідемстанція)
Ліфтер
Завгосп
Працівник на кухні
Код: RCJ
Викладач агрономії
Майстер по ремонту приладів
Ткач
В'язальник
Код: REC
Інспектор на заводі по переробці природного газу
Код: REJ
Льотчик
Майстер в цеху
Майстер по виробництву паперу
Код: RES
Фахівець з охорони риби і дичини
Керівник фермою по вирощуванню великої рогатої худоби
Інженер по тепловозах
Пакувальник
Спостерігач за гальмом в пасажирському потягу
Будівельник (робочий)
Рибак
Робочий по укладанню залізничних колій
Код: RCS
Кушнір
Кравець
Монтер телефонів
Водій автобуса
Оператор очисних споруд (асенізатор)
Підривник
Каменяр
Бетоняр
Пічник
Закрійник
Листоноша

Робочий, що контролює покази лічильника
Шахтар
Робочий, що обклеює кімнату шпалерами
Штукатур
Моряк
Майстер по кладці кахлю
Водій вантажівки, вагонетки
Прядильник

Код: RCE

Кранівник
Контролер пиломатеріалів
Тракторист
Водій трактора з причепом
Водій легкого візка
Оператор вантажопідйомника

Дослідницькі професії (J)

Код: JAS

Економіст
Математик-статистик
Фахівець, що вивчає ринок (маркетинг)

Код: JAR

Антрополог
Астроном
Хімік
Патологоанатом
Фізик

Код: JSC

Вчитель математики
Фахівець, що планує продукцію
Лаборант-медик
Майстер по ремонту теле- і радіоапаратури

Код: JSR

Біолог
Зубний лікар
Лікар-остеопат
Санітарний лікар
Лікар, що лікує за допомогою рук (мануальна терапія)
Викладач природничих наук
Лікар-окуліст

Код: ISA

Психолог-експериментатор
Лікар
Психіатр
Лікар-інженер
Практикуюча медсестра

Лікар-асистент

Код: JEC

Бактеріолог

Фізіолог

Фармацевт

Фахівець із страхування

Код: JCR

Контролер якості

Оператор комп'ютера

Спостерігач за радіацією

Науковець (молодший)

Код: JRA

Геолог

Хірург

Планувальник (проектувальник) міста

Метеоролог

Синоптик

Код: JRS

Агроном

Тваринник

Біохімік

Ботанік

Технолог в молочної промисловості

Фахівець з навколишнього середовища (еколог)

Генетик

Садівник

Океанограф

Фахівець з охорони ґрунту

Зоолог

Географ

Фахівець з теплопередачі

Ветеринар

Фахівець з ЕКГ (електрокардіографії)

Рентгенолог

Код: JRE

Інженер-адміністратор

Інженер по аеронавтиці

Інженер-хімік

Інженер в громадянському будівництві

Інженер-електрик

Інженер

Металург-фізик

Старший лаборант хімічної лабораторії

Лаборант металургійної лабораторії

Код: JRC

Штурман (в авіації)

Льотчик
Програміст на комп'ютері
Технік (в машинобудуванні)
Виготовлювач моделей
Конструктор верстатів (інструментів)
Лаборант-контролер
Контролер електроапаратури

Професії у сфері мистецтва (А)

Код: ACE

Актор
Вчитель танців
Репетитор (в театрі)
Викладач акторського мистецтва
Вчитель іноземної мови
Перекладач (усний)

Код: ASJ

Філософ
Письменник
Плакатист
Художник
Вчитель малювання
Художник, що працює у торгівлі
Учитель літератури
Музикант
Учитель музики
Диригент
Технічний редактор

Код: AES

Службовець, що складає звіти
Керівник реклами
Артист естради (танцюрист, співак)
Службовець відділу інформації і реклами
Манекенниця

Код: AJS

Драматург
Редактор
Критик (рецензент)
Художник-модельєр
Дизайнер по меблях
Дизайнер по інтер'єру
Дизайнер по упаковці
Художник-декоратор
Конструктор одягу

Код: AJE

Декоратор (інтер'єр, меблі)

Код: AJR

Архітектор
Фотограф
Фотолітограф
Художник, що малює вивіски
Фотограф-ретушер

Соціальні професії (S)

Код: SER

Фахівець, що займається позовами

Код: SER

Директор соціальної служби
Голова бізнесу (профспілка)
Адміністратор торгової палати
Завідувач гуртожитком
Співробітник бюро по працевлаштуванню (який розмовляє з людьми)
Директор похоронного бюро (організатор похоронів)
Директор готелю
Фахівець з питань психології трудової діяльності
Директор табору
Керівник у сфері громадського харчування
Завідувач допомогою
Бармен
Господар готелю, ресторану
Менеджер по організації швидкого харчування

Код: SEJ

Адміністратор лікарні (директор або головлікар)
Ректор учбового закладу
Історик
Вчитель історії
Директор фірми по наданню послуг вдома
Завідувач освітою і вихованням
Тренер (інструктор)

Код: SEA

Завідувач організацією відпочинку і розваг (бази відпочинку)
Завідувач бюро по працевлаштуванню
Чиновник дипломатичної служби
Інспектор бюро по наданню добровільних послуг

Код: SCE

Старша сестра-господарка в лікарні
Службовець, що координує продукцію
Працівник міністерства охорони здоров'я
Директор театру
Постачальник провізії
Службовець, що займається кредитами (у банку)
Завідувач винним складом або магазином

Власник ресторану
Продавець-розповсюджувач квитків
Коридорний (посильний) в готелі

Код: SRE

Тренер (у спорті)
Керівник будівництва (виконроб)
Інструктор по фізичній підготовці
Дитячий вихователь (гувернантка)
Інструктор по водінню автомобіля
Економка

Фахівець з профзахворювань

Детектив

Професійний спортсмен

Поліцейський

Код: SRC

Перукар (чоловічий)

Санітар

Код: SJA

Психолог, що дає консультації в лікарні

Професор коледжу (ВНЗ)

Політолог

Соціолог

Учений в області суспільних наук

Викладач, що навчає дорослих

Медсестра (загальні обов'язки)

Терапевт по відновленню працездатності

Консультант по шкільній освіті

Працівник соціальної сфери (соцзабезпечення)

Код: SJE

Директор школи

Митник

Головний дієтлікар

Контролер якості продукції

Код: SJC

Керуючий школами

Інспектор продуктів і ліків

Інспектор, що займається з достроково звільненими з місць позбавлення волі

Викладач суспільних наук

Код: SJR

Фахівець з хвороб ніг

Терапевт по інгаляції

Фахівець з фізіотерапії

Технік в хірургії

Терапевт

Код: SAE

Адвокат (радник)
Вчитель початкової школи
Вчитель іноземної мови
Вчитель середньої школи
Вчитель домоводства
Фахівець з ведення домашнього господарства
Учитель-вихователь дошкільної установи
Викладач ораторського мистецтва
Консультант по відновленню профпридатності
Помічник вчителя
Працівник соціальної служби
Код: SAC
Косметолог
Електролог
Фахівець з бальзамування трупів
Перукар
Медсестра у фізіотерапевтичному відділенні
Манікюрниця
Код: SAJ
Священик (пастор)
Бібліотекар
Вчитель спеціалізованої школи
Логопед
Медсестра в стоматологічному кабінеті
Працівник, що веде облік медичних карт
Фахівець з профілактики захворювань зубів
Підприємницькі професії (E)
Код: ECSJ
Президент банку
Код: ECS
Фахівець з кредитів
Фахівець із страхування
Скупник зерна
Оцінювач нерухомого майна
Покупець (агент)
Працівник, що організовує обслуговування клієнтів
Продавець квітів
Скупник меблів
Завідувач постачанням (постачальник)
Агент з продажу нерухомості
Представник фірми, що торгує фермерським устаткуванням
Інспектор з продажу квитків
Працівник, що збирає рахунки
Код: ERJ
Підрядчик
Завідувач фермою

Інженер в промисловості

Код: ERS

Контролер на складі

Начальник поштового відділення

Код: EJS

Інженер в торгівлі

Код: EAR

Диктор радіо (телебачення)

Код: ESC

Помічник адміністратора

Завідувач відділенням

Підприємець

Керівник містом

Керівник виробничими відносинами

Завідувач розподілом посад

Державний службовець

Особа, що вирішує трудові спори

Директор (адміністратор)

Директор страхового агентства

Директор ресторану (бару)

Завідувач канцелярією

Завідувач операціями

Начальник по кадрах

Вербувальник кадрів

Керівник виробництвом

Відповідальний за заробітну плату

Керівник торгівлею

Завідувач транспортом

Керівник ОСББ

Дослідник в області страхування

Демонстратор

Диспетчер

Службовець готелю

Рознощик (дрібний торговець)

Службовець в торгівлі (продавець)

Код: ESR

Продавець автомобілів

Продавець спортивних товарів

Водій, що працює на маршруті

Код: ESJ

Адміністратор по соціальному забезпеченню

Дослідник систем

Оптовий торговець

Представник суспільства рівних можливостей

Завідувач магазином подарунків

Бакалійник

Агент по страхуванню життя
Завідувач автосервісом
Представник промисловців
Роздрібний торговець
Завідувач взуттєвим магазином

Код: ESA

Адвокат (суддя, прокурор)
Політик
Біржовий маклер
Координатор моди
Продавець устаткування для фотографії
Екскурсовод з бюро подорожей
Стюардеса
Продавець музичних інструментів і приладдя

Традиційні професії (С)

Код: CRJ

Табельник
Лінотипіст
Розклеювач афіш (оголошень)
Оператор комп'ютера
Оператор табулятора
Оператор копіювального апарату

Код: CRE

Службовець, що підшиває і зберігає документи
Монтер електромоторів
Наладчик швейних машин

Код: CJS

Фахівець з хронометражу
Службовець, що видає кредитні картки
Оцінювач
Службовець, що відправляє поштові відправлення
Оператор бухгалтерської техніки
Службовець зовнішньої торгівлі
Службовець, що виписує (що видає) квитанції
Службовець бухгалтерії
Оператор швидкопишучої машини
Оператор обчислювальної машини

Код: CJE

Конторський службовець
Службовець, що веде платіжну відомість
Коректор

Код: CJR

Оператор машини для додавання і віднімання
Оператор телетайпу

Код: CSE

Викладач основ бізнесу і комерції
Працівник відділу кадрів
Службовець, що займається збутом (торгівлею)
Службовець, якому по роду роботи доводиться часто бувати у відрядженнях
Секретар в приймальні
Друкарка
Телефоністка
Касир в банку
Код: CSR
Службовець, що оформляє попередні замовлення
Контролер транспорту (працівник ДАІ)
Посильний (кур'єр)
Код: CSJ
Бухгалтер
Касир
Код: CSA
Працівник бібліотеки (помічник бібліотекаря)
Секретар в медичній установі
Службовець, що займається замовленнями
Секретар
Інспектор у відділі листування (кореспонденції)
Код: CER
Службовець, що обробляє інформацію
Код: CEJ
Працівник відділу фінансів (фінансист)
Код: CES
Бухгалтер
Завідувач кредитами
Службовець в суді
Стенографістка

Короткий орієнтовний тест (КОТ)

Інструкція до заповнення опитувальника

Заповнення цього опитувальника допоможе краще розібратися у власних схильностях і вибрати сферу трудової діяльності. Вам пропонуються варіанти різних занять і цінностей. Необхідно вибрати найбільш відповідний для Вас варіант, обвівши кружком його порядковий номер в листі відповідей. У виняткових випадках можна вибрати більше за один варіант відповіді. Якщо Ви не знайдете в пропонованому переліку відповідний для Вас варіант, то можете або вписати свій варіант у вільний рядок листа відповідей, або пропустити це питання і переходити до наступного.

1. У школі Вам більше всього подобались наступні учбові предмети:

- 1.1. Фізика, уроки праці.
- 1.2. Історія, література, суспільствознавство.
- 1.3. Географія, ботаніка, зоологія, біологія.

1.4. Математика, хімія, креслення, російський, мова, іноземна мова.

1.5. Образотворче мистецтво, музика.

1.6. _____

2. *Ви вважали за краще займатися в наступному гуртку (секції):*

2.1. Технічному.

2.2. Спортивному.

2.3. Біологічному.

2.4. Математичному.

2.5. Художньому або музичному.

2.6. _____

3. *Вас більш за все цікавлять література, телепередачі, лекції, науково-популярні фільми на тему:*

3.1. Про технічні досягнення.

3.2. Про взаємини між людьми, про спорт, психологію.

3.3. Про природу, про тварин і рослини, полювання і рибальство, геологічні, географічні і етнографічні подорожі.

3.4. Про наукові відкриття, філософію, логіку, кібернетику, інформатику.

3.5. Про мистецтво, літературу, архітектуру.

3.6. _____

4. *Ви вважаєте за краще у вільний час:*

4.1. Ремонтувати побутову техніку.

4.2. Займатися суспільною діяльністю, брати участь в зборах, диспутах, клубних зустрічах.

4.3. Доглядати за домашніми тваринами і рослинами.

4.4. Колекціонувати (значки, марки і т. д.).

4.5. Малювати, вишивати, випалювати, фотографувати.

4.6. _____

5. *Ви вважаєте за краще відвідувати:*

5.1. Технічні виставки.

5.2. Друзів, знайомих, спортивні змагання.

5.3. Зоопарк, виставки тварин і рослин і ін.

5.4. Виставки колекцій (марок, монет, значків, етикеток).

5.5. Художні виставки або музеї, філармонію, дискотеки, театр.

5.6. _____

6. *Вам більше всього подобаються види спорту та ігри:*

6.1. Технічні (картинг, мотоспорт, радіоспорт і ін.).

6.2. Колективні (футбол, хокей, волейбол).

6.3. Кінний спорт.

6.4. Шахи, шашки, нарди, доміно, лото.

6.5. Художня гімнастика, синхронне плавання, фігурне катання на ковзанах.

6.6. _____

7. *Вам цікавіше всього спостерігати:*

7.1. За роботою дорожніх і будівельних машин, верстатів.

7.2. За поведінкою людей.

7.3. За поведінкою тварин.

7.4. За роботою програмістів-операторів ЕОМ.

7.5. За роботою художників, скульпторів, реставраторів.

7.6. _____

8. *Вибираючи собі роботу, Ви вважали б за краще перш за все мати справу:*

8.1. З машинами і механізмами.

8.2. З людьми.

8.3. З тваринами, рослинами, світом природи.

8.4. З приладами і обчислювальною технікою, науковою і технічною документацією.

8.5. З предметами і витворами мистецтва.

8.6. _____

9. *Ви брали активну участь в наступних виставках і оглядах:*

9.1. У виставках технічної творчості.

9.2. У оглядах художньої самодіяльності, в організації спортивних змагань, вечорів і т.д.

9.3. У виставках тварин і рослин, біологічних олімпіадах.

9.4. У виставках колекцій марок, монет, значків, у фізико-математичних, хімічних олімпіадах.

9.5. У виставках художньої творчості.

9.6. _____

10. *Ви найлегше запам'ятовуєте:*

10.1. Види машин, механізмів, приладів.

10.2. Зовнішність людей, їх імена і прізвища.

10.3. Породи собак, кішок, види птахів і рослин.

10.4. Формули, схеми, графіки, числа.

10.5. Витвори мистецтва, архітектури, літератури.

10.6. _____

11. *Обираючи собі професію типу «людина-техніка», Ви б вважали за краще:*

11.1. Виготовляти на верстатах деталі.

11.2. Займатися слюсарно-складальними роботами.

11.3. Займатися монтажними роботами.

11.4. Займатися електромонтажними роботами.

11.5. Займатися будівельно-обробними роботами.

11.6. Займатися добуванням і переробкою промислової сировини.

11.7. Займатися радіотехнікою.

11.8. Виготовляти харчові продукти.

11.9. Займатися наладкою устаткування.

11.10. Обслуговувати електроустаткування.

11.11. Управляти верстатами в легкій промисловості.

11.12. Управляти будівельними машинами.

11.13. Управляти транспортними засобами.

11.14. Ремонтувати технологічне устаткування.

11.15. Ремонтувати електроустаткування.

11.16. Контролювати якість виготовлених виробів.

11.17. Випробовувати якість виробів.

12. *Обираючи собі професію типу «людина - людина», Ви б вважали за краще:*

12.1. Виховувати дітей, навчати, тренувати.

- 12.2. Лікувати людей, доглядати за ними.
- 12.3. Надавати охоронно-правову допомогу людям.
- 12.4. Здійснювати культурно-просвітницьку роботу.
- 12.5. Обслуговувати людей у сфері побуту (у потягу, магазині, перукарні, довідковому бюро і т. д.).
- 12.6. Вивчати, описувати життя і взаємини людей, аналізувати їх вчинки.
- 13. Обираючи собі професію типу «людина-природа», Ви б вважали за краще:*
- 13.1. Перетворювати, переробляти початковий продукт (зерно, морепродукти, ліс і ін.).
- 13.2. Обслуговувати і охороняти тварин, ліс і лісопаркове господарство, зрошувальні системи.
- 13.3. Заготовлювати продукти сільського господарства, експлуатувати ґрунти, ліс, сади та ін.
- 13.4. Відновлювати ліс, сади, лікувати тварин.
- 13.5. Розвідувати поверхню і надра Землі, природні, сировинні ресурси, вивчати, описувати види тварин і рослин.
- 14. Обираючи собі професію типу «людина-знакова система», Ви б вважали за краще:*
- 14.1. Проводити розрахункові операції, сортувати.
- 14.2. Шифрувати і розшифровувати документи.
- 14.3. Розробляти технічні проекти, конструювати, програмувати.
- 14.4. Вивчати, описувати, встановлювати закономірності.
- 14.5. Управляти рухом транспорту по приладах.
- 14.6. Управляти технологічними процесами по приладах.
- 14.7. Контролювати якість виробів за показанням приладів.
- 14.8. Складати і зберігати документи.
- 14.9. Відновлювати тексти, усувати помилки (граматичні, стилістичні) в документах.
- 15. Обираючи собі професію типу «людина-художній образ», Ви б вважали за краще:*
- 15.1. Створювати щось нове, оригінальне (літературні і музичні твори, картини, скульптури, архітектурні проекти, художньо-конструкторські розробки і ін.).
- 15.2. Виконувати відповідно до заданого зразка або ескізу (наприклад, предмети декоративно-прикладного мистецтва), партитури (наприклад, музичні твори), літературного тексту і вказівок режисера (наприклад, акторська робота).
- 15.3. Репродукувати, копіювати (твори образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва).
- 15.4. Реставрувати пам'ятники мистецтва.
- 15.5. Аналізувати і оцінювати витвори мистецтва.
- 16. При виборі професії найбільш значущим для Вас було б наступне:*
(обведіть в листку відповідей кружком п'ять-вісім пунктів з числа найпривабливіших для Вас цінностей праці)
- 16.1. Незвичність, нестандартність умов праці.
- 16.2. Ненав'язливий темп діяльності.
- 16.3. Комфортність умов праці.
- 16.4. Безпека праці.

- 16.6. Робота з елементами ризику.
- 16.7. Робота, пов'язана з пересуваннями на робочому місці.
- 16.8. Робота, пов'язана з частими роз'їздами.
- 16.9. Альтруїстичний, гуманістичний характер праці.
- 16.10. Жвавість, різноманітність праці.
- 16.11. Творчий характер праці.
- 16.12. Робота індивідуальна, складна, така, що вимагає високої кваліфікації і тривалої професійної підготовки.
- 16.13. Робота проста, така, що не вимагає високої кваліфікації і тривалої професійної підготовки.
- 16.14. Чітко розписаний трудовий процес.
- 16.15. Престижність професії.
- 16.16. Можливість вибору місця роботи близько до будинку.
- 16.17. Красивий формений одяг.
- 16.18. Висока оплата праці.
- 16.19. Наявність пільг (тривалість відпустки, пільгове харчування, безкоштовний проїзд, ранній вихід на пенсію і ін.).
- 16.20. Робота в постійному колективі.
- 16.21. Робота в різностатевому колективі.
- 16.22. Можливість обмеження в спілкуванні з колегами
- 16.23. Робота, що припускає спілкування з широким і змінним колом осіб.
- 16.24. Можливість зав'язування ділових знайомств і додаткового заробітку.

Листок відповідей

П. І.Б.				
1.1.	2.1	3.1.	4.1.	5.1.
1.2.	2.2.	3.2.	4.2.	5.2.
1.3.	2.3.	3.3.	4.3.	5.3.
1.4.	2.4.	3.4.	4.4.	5.4.
1.5.	2.5.	3.5.	4.5.	5.5.
1.6....	2.6....	3.6....	4.6....	5.6....
6.1.	7.1.	8.1.	9.1.	10.1.
6.2.	7.2.	8.2.	9.2.	10.2.
6.3.	7.3.	8.3.	9.3.	10.3.
6.4.	7.4.	8.4.	9.4.	10.4.
6.5.	7.5.	8.5.	9.5.	10.5.
6.6....	7.6....	8.6....	9.6....	10.6....
11.1.	11.7.	1.13.	12.1.	13.1.
11.2.	11.8.	1.14.	12.2.	13.2.
11.3.	11.9.	1.15.	12.3.	13.3.
11.4.	11.10.	1.16.	12.4.	13.4.
11.5.	11.11.	1.17.	12.5.	13.5.
11.6.	11.12.		12.6.	
14.1	14.6.	15.1	16.1.	16.6.
14.2.	14.7.	15.2.	16.2.	16.7.

14.3.	14.8.	15.3.	16.3.	16.8.
14.4.	14.9.	15.4.	16.4.	16.9.
14.5.	15.5.	15.5.	16.5.	16.10.
16.11.	16.16.	16.21.		
16.12.	16.17.	16.22.		
16.13.	16.18.	16.23.		
16.14.	16.19.	16.24.		
16.15.	16.20.			

Примітка. В цілях багаторазового використання екземпляра опитувальника рекомендується замість «листа відповідей» застосовувати чистий лист паперу, на якому той, що відповідає, може написати свої дані і коди відповідей.

Ключ до обробки відповідей

(для консультанта)

Процедура розшифровки відповідей складається з трьох етапів.

На першому етапі визначається тип професій, яким віддається перевага, за ознакою предмету праці: «людина-техніка» (I), «людина-людина» (II), «людина-природа» (III), «людина-знакова система» (IV), «людина-художній образ» (V).

При розшифровці відповідей блоків 1 — 10 необхідно мати на увазі, що відповіді співвідносяться з типом професій наступним чином (див. матрицю розшифровки відповідей).

Матриця розшифровки відповідей

- I – 1.1.; 2.1.; 3.1.; 4.1.; 5.1.; 6.1.; 7.1.; 8.1.; 9.1.; 10.1.
- II – 1.2.; 2.2.; 3.2.; 4.2.; 5.2.; 6.2.; 7.2.; 8.2.; 9.2.; 10.2.
- III – 1.3.; 2.3.; 3.3.; 4.3.; 5.3.; 6.3.; 7.3.; 8.3.; 9.3.; 10.3.
- IV – 1.4.; 2.4.; 3.4.; 4.4.; 5.4.; 6.4.; 7.4.; 8.4.; 9.4.; 10.4.
- V – 1.5.; 2.5.; 3.5.; 4.5.; 5.5.; 6.5.; 7.5.; 8.5.; 9.5.; 10.5.

У разі отримання відповіді на шостий (резервний) пункт в якому-небудь із згаданих блоків профконсультанту слід віднести його до одного з п'яти основних пунктів. Проти кожного номера відповіді опитуваного необхідно вказати відповідний предмет праці, а потім підсумовувати кількість відповідей по кожному предмету. Той предмет праці, який повторюватиметься у відповідях найчастіше, є таким, якому віддається перевага.

На другому етапі розшифровки проводиться зіставлення типу професій, якому віддається перевага, з відповідями з блоків 11-15. На цьому етапі розшифровки відповідей відбувається подальше звуження вибору групи конкретних професій відповідно до мети праці, якій віддається перевага. Відповіді блоків 11-15 зв'язуються з додатком «Розподіл професій по предмету і цілям праці» (табл. 1-5).

На третьому етапі розшифровки відповідей проводиться визначення конкретної професії на підставі зіставлення виявленої на другому етапі групи професій з відповідями з блоку 16. При цьому необхідно, вибрати з даної групи професію, що найбільше відповідає цінностям праці, котрим віддається перевага, які виявляються шляхом аналізу відповідей з блоку 16. Далі, в переліку професій,

включених в табл. 1-5, слід знайти ті цінності праці, яким віддається перевага, що позначені відповідним кодом в графі «код цінностей».

У основу кодування покладені порядкові номери відповідей блоку 16. Наприклад, код цінностей 2.10.15 означає, що даній професії властиві ненав'язливий темп діяльності, творчий характер і престижність.

При невдачі першої спроби визначення професійних схильностей слід повторити аналіз відповідей на питання, прийнявши за основу той тип професії, який за наданням переваги стоїть на другому місці і таким же чином провести процедуру знову. Якщо і в цьому випадку не буде досягнутий позитивний результат, потрібно проаналізувати підряд всі типи і групи професій, які відмічені у відповідях на питання 11-15.

Ключ до обробки відповідей

(для консультованого при самотійній роботі)

1. Відповідайте на блоки опитувальника 1-10.
 2. Зіставте Ваші відповіді з матрицею розшифровки.
 3. Підсумуйте кількість відповідей в кожному з розділів матриці. Той предмет, який повторюється у відповідях найчастіше, і є таким, якому віддається перевага.
 4. З блоків опитувальника 11-15 виберіть блок, що відповідає предмету праці, якому Ви віддаєте перевагу, керуючись при цьому наступним:
блок 11 — професії типу «людина — техніка»;
блок 12 — професії типу «людина — людина»;
блок 13 — професії типу «людина — природа»;
блок 14 — професії типу «людина — знакова система»;
блок 15 — професії типу «людина — художній образ».
 5. Точно так, як і раніше, обведіть кружком відповіді, яким Ви віддаєте перевагу, в потрібному блоці.
 6. Перейдіть до відповідей на питання з блоку 16 опитувальника. Тут також обведіть кружком 5-8 пунктів з числа найпривабливіших для Вас цінностей праці.
 7. Знайдіть в додатку до опитувальника тип професій, якому віддається перевага.
 8. Зіставте з ними Ваші відповіді з блоків 11-15 і знайдіть професії, яким віддається перевага по цілях праці.
- Зіставте з ними цінності праці, відмічені Вами в блоці 16 опитувальника, і цим обмежте свій професійний вибір.

Розподіл професії по предмету і цілям праці

Професії типу «людина-техніка»

Мета праці	Професія	Код цінностей
11.1. Виготовляти на верстатах деталі	Токар	2.4.11. 16.20.21
	Токар-револьверник	2.4.11.20.21
	Токар-карусельник	2.4.11.20
	Токар-розточувальник	2.4.11.20.21
	Фрезерувальник	2.4.11. 16.20.21
	Зуборізальник	2.4.11.20.21

	Шевінговальник	2.4.11.20.21
	Шліфувальник	2.4.11.20.21
	Штампувальник	2.11.13.14.20.21
	Коваль	4.18.19.20.
	Пресувальник	2.11.13.14.20.21
	Оператор автоматичних і напівавтоматичних ліній верстатів установок	4.6.11.14.15.20.21
	Оптик	2.3.4.11.20.21
	Слюсар-інструментальник	2.4.9.11.12.20
	Слюсар механоскладальних робіт	4.9.14.20.21
	Слюсар-складальник	4.13.14.20.21
	Складальник-добудовник суден	1.2.6.9.19.20
	Слюсар-складальник радіоапаратури	3.4.14.20.21
	Слюсар-складальник деталей	4.14.18.20.21
	Слюсар по зборці металоконструкцій	1.5.6.9.16.18.20
	Трубозгинач	2.4.13.14.20
	Монтажник по монтажу сталевих і залізобетонних конструкцій	1.5.9.16.18.19.20
	Монтажник зв'язку по монтажу устаткування (телефонного)	2.4.7.12.20.21
	Каменяр-монтажник по монтажу сталевих і залізобетонних конструкцій	1.5.6.9.16.18.20.21
	Слюсар-монтажник по устаткуванню котельних установок	2.7.9.18.19.20
	Слюсар-монтажник підземних механізмів	1.2.5.9.18.19.20.
	Слюсар-монтажник по будівельних машинах і механізмах	2.7.9.18.20.
	Слюсар-вентиляційник	2.4.6.16.20.
	Слюсар-сантехнік	2.4.6.16.20.
11.4. Займатися електромонтажними роботами	Електромонтажник судна	1.2.7.17.19.20.
	Кабельник-пайщик	2.7.19.20.
	Електромонтажник по вторинних мережах	2.4.9.20.21.
	Електромонтажник по пуско-налагоджувальним роботам	2.7.9.20.

	Електромонтажник схем Електромонтажник по силових мережах електроустаткування Електромонтажник по освітленню і освітлювальним мережам Слюсар-електромонтажник	2.4.9.20.21. 2.7.9.20. 2.7.9.20. 2.7.9.20.
11.5. Займатися будівельно-оздоблюваними роботами	Арматурник Ізолювальник Каменяр Каменотес-гранітник Покрівельник Маляр Облицювальник-плиточник Штукатур Тесляр Столяр Прохідник (метрополітен) Трубоукладач Електрогазозварник Копрувальник Паркетник Пічник	2.4.13.14.20.21. 2.4.7.13.14.19.20.21. 2.6.16.20.21. 2.6.19.20. 1.2.5.6.16.20. 2.4.13.16.19.20.21. 2.4.19.20.21. 2.4.13.16 2.6.16.18.19.20. 2.6.9.16.20. 1.2.5.9.18.19.20. 2.4.7.13.18.20. 2.6.16.18.19.20. 6.7.13.20. 2.4.6.19.20. 2.6.16.20.
11.6. Займатися видобутком і переробкою промислової сировини	Бурильник свердловин Прохідник Машиніст гірничо-виймальних машин Вальцювальник Видувальник Підручний сталевара Терміст	1.5.6.7.14.18.19.20. 1.5.6.9.18.19.20. 1.5.6.18.19.20. 6.14.18.19.20. 4.11.18.19.20. 5.6.14.18.19.20. 6.14.18.15.20.
11.7. Займатися радіотехнікою	Монтажник радіоелектронної апаратури і приладів Монтажник-вакуумник Намотувальник котушок Наладчик агрегатних верстатів Наладчик зварювального і газоплазмового устаткування Наладчик поліграфічного устаткування Наладчик верстатів з програмним управлінням і маніпуляторів Наладчик геофізичної апаратури Наладчик-монтажник	2.4.14.15.19.20. 4.14.19.20. 4.13.14.19.20. 4.6.9.13.15.20. 6.9.12.15.20. 6.9.12.15.20. 4.6.9.12.15.20. 4.6.7.9.12.15.20. 4.9.12.15.20.

	випробувального устаткування (електроніка) Наладчик технологічного устаткування виробництва радіодеталей Оператор ірецизійної фотолітографії Оператор термоз'єднань Регулювальник апаратури дротяного зв'язку Регулювальник радіоелектронної апаратури і приладів Складальник конденсаторів Складальник мікросхем Складальник напівпровідникових приладів і мікросхем Складальник електровимірювальних приладів Слюсар-механік радіоапаратури Радіотехнік	4.9.12.15.20. 4.14.19.20. 4.14.19.20. 2.3.4.20.21. 2.3.4.20.21. 3.4.13.14.20. 3.4.14.20. 3.4.14.20. 3.4.14.20.21. 2.4.9.15.20. 2.12.15.20.21.
11.8. Виготовляти продукти харчування	Пекар Кондитер Формувальник ковбасних виробів Тістознавець Апаратник пастеризації і охолоджувач молока Виробник м'ясних напівфабрикатів	4.6.14.16.19.20.21. 4.6.9.16.20. 4.13.14.19.20.21. 4.13.14.19.20.21. 4.13.14.19.20.21. 1.13.14.16.20.21.
11.9. Займатися наладкою устаткування	Наладчик токарних автоматів і напівавтоматів Наладчик технологічного устаткування (електроніка)	4.6.9.12.15.20. 4.6.9.12.15.20.
11.10. Обслуговувати електроустаткування	Електромонтер по обслуговуванню електроустаткування Електромеханік по ремонту і обслуговуванню рахунково- обчислювальних машин Слюсар-електрик по обслуговуванню стаціонарного устаткування	5.9.16.20. 1.6.9.12.20. 1.6.9.20.

	метрополітену Електромеханік Електромонтер СЦБ Електромонтер контактної мережі Електромонтер тягових підстанцій Електрослюсар будівельний	6.7.9.20. 6.7.9.20. 6.7.9.20. 6.7.9.20. 6.9.16.20.21.
11.11. Управляти верстатами на підприємствах легкої промисловості	Апретурник В'язальниця Гребіночесальниця Кеттельниця Крутильниця Тростильниця Прядильниця Рівничниця Ткаля Швачка-моторист	4.6.13.14.19.20. 4.6.11.19.20. 4.6.11.19.20. 4.6.11.19.20. 4.6.11.20. 4.6.11.19.20. 4.6.11.19.20. 6.11.19.20. 4.6.11.19.20. 4.13.14.16.20.
11.12. Управляти будівельними машинами	Машиніст автокомпресора Машиніст бульдозерів-скреперів Машиніст підйомних машин Машиніст автомобільних кранів Машиніст моторних катків Машиніст кранів Машиніст екскаваторів Машиніст асфальтобетонно-укладача	5.6.7.19.20. 5.7.9.11.16.20. 5.11.13.19.20. 1.5.7.11.16.19.20. 7.13.19.20.21. 1.5.7.11.16.19.20.22. 1.7.11.19.20.22. 7.19.20.21.
11.13. Керувати транспортними засобами	Водій автомобіля Водій трамвая Водій тролейбуса Водій навантажувача Моторист-рульовий Помічник машиніста тепловоза Помічник машиніста електровоза Помічник машиніста електропоїзда Пілот	1.5.7.9.11.15.16.19.20.22.23. 1.5.7.11.14.20.22. 1.5.7.11.14.20.22. 1.5.11.16.20. 1.5.7.15.17.19.20. 1.5.7.14.17.19.20. 1.5.7.14.17.19.20. 1.5.7.14.17.19.20. 1.5.7.12.14.15.17.18.19.20.21.
11.14. Ремонтувати технологічне устаткування	Слюсар-ремонтник (різного устаткування) Слюсар по контрольно-вимірювальним приладам (КІП) і автоматиці	2.4.6.9.16.20. 2.4.6.9.20.21.

	<p>Слюсар-судноремонтник</p> <p>Слюсар по ремонту автомобілів</p> <p>Слюсар по ремонту рухомого складу (потягу, електропоїзда, пасажирського вагону, трамвая, тролейбуса)</p> <p>Столяр по ремонту пасажирських і вантажних вагонів</p> <p>Слюсар по експлуатації і ремонту газового устаткування</p> <p>Слюсар по ремонту дорожніх-будівельних машин і тракторів</p>	<p>1.2.6.9.20.</p> <p>2.4.6.9.16.20.</p> <p>2.4.6.9.20.</p> <p>2.4.9.20.</p> <p>2.6.9.19.20.</p> <p>2.4.6.9.20.</p>
11.15. Ремонтувати електроустаткування	<p>Електромонтер по ремонту електроустаткування</p> <p>Електромонтер по ремонту апаратури релейного захисту і автоматики</p> <p>Слюсар-електрик по ремонту електроустаткування пасажирських вагонів</p> <p>Слюсар-електрик електроустаткування тролейбусів і трамваїв</p> <p>Слюсар-електрик по ремонту електроустаткування електровозів</p>	<p>2.6.9.16.20.</p> <p>2.6.9.20.</p> <p>2.6.9.20.</p> <p>2.6.9.20.</p> <p>2.6.9.20.</p>
11 16. Контролювати якість виготовлення виробів	<p>Контролер верстатних і слюсарних робіт</p> <p>Контролер матеріалів, металів, напівфабрикатів і виробів (металургія)</p> <p>Контролер (швейне виробництво)</p> <p>Контролер якості тканин</p> <p>Лаборант по хімічних випробуваннях (будівельні матеріали)</p> <p>Контролер зварювальних робіт</p> <p>Контролер годинникового виробництва</p> <p>Оглядач вагонів</p>	<p>2.3.4.14.16.20.21.</p> <p>2.4.6.14.19.20.21.</p> <p>2.3.4.14.20.</p> <p>3.4.14.20.</p> <p>2.3.4.14.20.</p> <p>2.4.6.14.19.20.21.</p> <p>2.3.4.14.20.21.</p> <p>5.6.14.20.21.</p>
11.17. Випробувати якість виробів	<p>Випробувач двигунів</p> <p>Випробувач деталей і приладів</p>	<p>6.14.19.20.</p> <p>3.4.14.20.21.</p>

	електронної техніки Випробувач електричних машин, апаратів і приладів Випробувач скловиробів Випробувач радіодеталей Слюсар-механік по випробуванню установок і апаратури	5.6.9.14.20. 4.14.20. 3.4.14.20. 6.9.14.20.
--	---	--

Професії типу «людина-людина»

Мета праці	Професія	Код цінностей
12.1. Виховувати дітей, навчати, тренувати	Вихователь шкільної установи	1.2.3.4.6.9.8.10.12.16.19.20.
	Вихователь дитячого будинку (інтернату)	1.2.3.4.6.8.9.10.12.18.19.20.
	Вчитель початкових класів	1.2.3.4.6.8.9.10.11.12.15.16.18.19.20.
	Вчитель-предметник (понад 100 спеціальностей)	1.2.3.4.6.8.9.10.11.12.15.16.18.19.20.21.
	Педагог — організатор позакласної роботи	1.2.3.4.6.8.9.10.11.12.16.
	Майстер виробничого навчання профтехучилища	1.2.3.4.8.9.10.11.12.15.16.18.20.21.
	Вихователь робочого гуртожитку	1.2.3.4.6.8.9.10.12.
	Викладач технікуму або профтехучилища	1.2.3.4.6.8.9.10.11.12.15.16.18.19.20.21.
	Викладач ВНЗу (всіх спеціальностей)	1.2.3.4.6.8.9.10.11.12.15.18.19.20.21.
	Тренер по спорту	1.2.3.5.6.7.8.9.10.12.15.17.18.19.21.
12.2. Лікувати людей, доглядати за ними	Лікар (понад 50 спеціальностей)	1.2.3.4.8.9.11.12.15.16.18.20.21.
	Санітарний лікар	1.2.3.5.7.12.15.20.21.
	Лікар-стоматолог	1.2.3.4.8.11.12.15.16.18.20.21.
	Зубний технік	3.8.11.12.15.16.18.20.21.
	Фельдшер	1.2.5.7.8.12.20.
	Акушерка	1.2.5.6.8.9.12.20.
	Медична сестра	1.2.3.6.8.9.14.16.20.
	Медична сестра-масажистка	1.2.3.4.8.9.11.14.15.16.18.
	Санітарка	4.6.8.9.11.13.20.21.
Медичний реєстратор	3.4.6.8.9.11.13.14.	
12.3. Надавати охоронно-	Прокурор	1.2.3.6.7.8.9.12.15.18.20.23.
	Суддя	1.2.3.4.8.9.12.21.23.

правову допомогу людям	Адвокат Юрисконсульт Слідчий Оперуповноважений УБЕЗ Оперуповноважений кримінального розшуку Дільничний міліціонер Дільничний інспектор у справах неповнолітніх Інспектор дорожньо-патрульної служби Експерт-криміналіст	1.2.3.4.6.7.8.9.12.15.18.20.21.23. 1.2.3.4.7.8.11.12.15.18.21.23. 1.2.3.4.5.7.8.9.11.12.17.23. 1.5.7.11.15.17.20.21.23. 1.5.7.8.9,11.12.15.17.20.21. 1.2.5.7.8.9.11.13.16.17.19.21 1.2.5.7.8.9.11.12.16.17.19.22.23.24. 1.2.5.7.8.9.11.12.16.17.19.22.23.24. 1.2.5.7.9.15.21.23.
12.4. Здійснювати культурно - просвітницьку роботу	Організатор-методист клубної роботи Методист музейної роботи Культурорганізатор оздоровниць і турбаз Бібліотекар Екскурсивод	2.3.4.7.8.9.10.12.15.20.21.23.24. 3.4.6.8.12.15.20.23. 1.2.3.4.6.7.8.9.10.12.15.19.21.22.23.24. 2.3.4.8.9.10.11.15.16.20.23. 1.2.6.7.8.9.10.11.12.15.18.21.23.24.
12.5. Обслуговувати людей у сфері побуту	Приймальник в ательє Перукар Бортпровідник Провідник пасажирського вагону потягів дальнього слідування Кухар Продавець продовольчих товарів Продавець-консультант промислових товарів Касир-контролер Офіціант кафе, ресторану Контролер ошадкаси Контролер пропускного пункту метрополітену	3.4.8.11.13.14.16.20.21.23. 2.4.6.9.10.11.13.15.16.18.20.23.24. 1.3.5.6.7.8.9.13.14.15.17.18.19.21.23. 1.5.6.7.8.9.13.14.15.17.18.19.23.24. 3.6.8.9.10.13.14.15.16.19.20. 3.5.8.9.11.13.14.15.16.20.23. 3.5.8.9.10.13.14.15.16.19.20.23. 3.5.8.9.11.13.14.16.20.23. 3.5.6.8.9.10.11.13.15.19.20.21.23. 3.4.8.11.13.14.16.20.22.23. 5.8.9.11.13.14.17.19.22.
12.6. Вивчати, описувати життя і взаємини	Соціолог Психолог Журналіст	1.2.3.4.7.8.9.10.12.15.20.21.23.24. 1.2.3.4.7.8.9.10.12.15.20.21.23.24. 1.2.3.4.7.8.9.10.11.12.15.20.21.23.24.

людей, аналізувати їх вчинки	Журналіст радіо і телебачення	1.3.4.5.7.8.9.10.11.12.15.20.21.23.24.
	Власний і спеціальний кореспондент	1.2.3.4.5.7.8.9.10.11.12.15.20.21.23.24.

Професії типу «людина-природа»

Мета праці	Професія	Код цінностей
13.1. Перетворювати, переробляти початковий продукт	Оператор по очищенню, активному вентиляванню і сушці зерна	6.9.11.13.16.20.22.
	Оператор по приготуванню і роздачі кормів	4.6.9.11.13.16.20.22.
	Майстер по переробці картоплі і овочів	4.6.9.11.13.16.20.22.
	Апаратник ферментації препаратів біосинтезу	2.6.11.13.14.20.22.
	Технік і інженер-технолог мікробіологічного виробництва	2.9.12.14.20.22.
	Обробник морепродуктів	7.9.11.13.14.18.21.
	Обробник морського звіра	7.9.11.13.14.18.21.
13.2. Обслуговувати і охороняти тварин, ліс і лісопаркове господарство, зрошувальні системи	Садівник	2.3.6.8.10.13.
	Робочий зеленого господарства	1.6.8.9.13.21.
	Робочий-лісовод	1.6.9.13.21.
	Технік і інженер лісового господарства	1.2.6.7.10.12.21.22.
	Квітникар-декоратор	1.3.6.10.13.15.16.
	Майстер зрошування	1.6.9.13.21.
	Озеленювач	1.6.9.13.16.20.
	Коняр	1.2.5.6.8.9.13.15.21.
	Оленяр	1.2.5.6.7.8.9.13.20.
	Оператор по штучному розведенню тварин і птахів	4.9.13.14.16.20.
	Птахівник	5.6.10.12,16.21.
	Бджоляр	5.6.10.12.15.16.20.
	Скотар	5.6.8.10.12.21.
	Шовківник	4.6.10.12.20.
	Звірівник	5.6.10.12.21.
	Рибовод	1.6.10.12.21.
	Єгер	1.2.5.7.8.9.11.13.15.17.22.
	Табунник	1.2.5.7.9.12.22.
	Тренер коней	5.6.9.13.15.21.
Вівчар	1.2.5.7.9.13.18.22.	
Оператор тваринницьких комплексів і механізованих ферм	4.6.9.11.13.14.16.20.	
Оператор машинного доїння	4.6.11.13.14.16.18.20.	

13.3. Заготовлювати продукти сільського господарства, експлуатувати ґрунти, ліс, сади	Мисливець Рибак ставкового господарства Ловець прибережного лову Лісоруб Овочівник Садівник Агроном Насіннезнавство Технік і інженер-технолог м'ясного і птахопереробного виробництва Зоотехнік і зооінженер по виробництву молока і яловичини на промисловій основі	1.2.5.7.9.15.18.24. 5.6.13.21. 4.6.7.13.18.21. 1.2.5.7.13.18. 1.2.4.6.10.13. 1.2.4.6.10.13.15.21. 1.2.5.7.10.12.21.24. 3.4.13.14.20. 4.6.12.14.16.20. 4.6.8.12.14.16.20.
13.4. Відновлювати ліс, сади, лікувати тварин	Лікар-ветеринар Фельдшер-ветеринар Санітар-ветеринар Лісовод Фізіолог людини і тварин Еколог	1.2.5.6.8.9.11.12.14.21.24. 1.2.5.6.8.9.11.13.14.21.24. 2.6.8.11.13.20.21. 1.2.6.9.12.17.20.21. 3.4.8.11.12.14.16.21. 3.4.6.8.10.11.12.14.21.
13.5. Розвідувати поверхню і надра Землі, природні, сировинні ресурси, вивчати, описувати види тварин і рослин	Ембріолог Генетик Технік і інженер-геофізик Технік і гірський інженер-геолог Технік і гірський інженер-гідрогеолог Технік і інженер-океанолог Технік і інженер-гідрогеолог Технік і інженер-кліматолог Ботанік Зоолог Ентомолог Гідробіолог і іхтіолог Біохімік Технік-геометеоролог Технік і інженер-метеоролог	3.4.8.10.11.12.14.20.21. 3.4.8.10.11.12.14.15.21. 1.5.6.9.11.12.14.20.21. 1.5.6.9.12.14.18.21.24. 1.5.6.7.12.14.21.24. 1.5.6.7.9.12.14.15.21. 1.2.4.6.7.12.14.21. 3.4.12.14.20.21. 3.4.8.10.11.12.14.15.20.21. 3.4.8.10.11.12.14.20. 3.4.10.11.12.14.20.21. 1.4.7.10.12.14.15.21. 1.4.10.11.12.14.15.20.21. 1.6.9.12.14.20.21. 1.6.9.12.14.15.20.21.

Професії типу «людина-знакова система»

Мета праці	Професія	Код цінностей
14.1. Проводити розрахункові операції, сортувати	Бухгалтер Калькулятор на підприємствах громадського харчування Сортувальник письмової кореспонденції Листоноша Економіст	2.3.4.14.16.20. 2.3.4.14.16.20. 2.3.4.14.20.22. 2.4.16.20.21.22. 2.3.4.12.15.16.20.

	Розмітник	2.3.4.12.15.20.
14.2. Шифрувати і розшифровувати документи	Стенографістка Радист Топограф Картограф-укладач Кресляр-картограф Маркшейдер Технік-геодезист Штурман-аерофото-зйомник Телефоніст міжміського телефонного зв'язку Телефоніст довідкової служби міської телефонної мережі	3.4.20. 3.15.20.21. 1.2.20.21. 2.3.4.20.21. 2.3.4.12.20. 1.2.5.12.20. 1.2.20.23. 1.5.7.12.17.18.19.20. 3.4.14.16.20. 3.4.8.13.20.
14.3. Розробляти технічні проекти, конструювати, програмувати	Технік-конструктор Інженер-конструктор Технік-технолог Інженер-програміст	2.3.4.10.20. 2.3.4.10.12.15.20. 2.3.4.10.20. 2.3.4.10.12.15.20.
14.4. Вивчати, описувати, встановлювати закономірності	Лінгвіст Історик Філософ Математик Хімік Бібліограф	2.3.4.9.10.11.12.15.20.21. 2.3.4.9.10.11.12.15.20.21. 2.3.4.9.10.11.12.15.20.21. 2.3.4.9.10.11.12.15.20.21. 2.3.4.10.11.12.15.20.21. 2.3.4.10.11.12.15.20.21.
14.5. Управляти рухом транспорту по приладах	Диспетчер служби руху Апаратник широкого профілю хімічного виробництва Диспетчер управління повітряним рухом	3.4.11.12.17.20. 12.14.18.19.20. 3.12.17.20.21.
14.6. Управляти технологічними процесами по приладах	Оператор пульта управління устаткування Оператор енергоблоків Оператор ЕОМ Оператор верстатів з програмним управлінням	3.4.12.20.21. 3.5.12.20. 3.4.12.20.22. 3.4.12.15.20.21.22.
14.7. Контролювати якість виробів за свідченнями приладів	Контролер деталей і приладів електронної техніки Контролер радіоапаратури і апаратури дротяного зв'язку Контролер в акумуляторному і елементному виробництві Контролер збірки електричних машин, апаратів і приладів Вимірник електричних параметрів напівпровідникових матеріалів	3.4.12.14.20.22. 3.4.12.14.20.22. 3.4.14.20.22. 3.4.14.20.22. 3.4.14.20.22.
14.8. Складати і	Добирач довідкового і	2.3.4.11.20.

зберігати документи	інформаційного матеріалу Паспортистка Нотаріус Архіваріус Статистик Документознавець-організатор науково-технічної інформації Документознавець-організатор управлінської праці і діловодства державних установ Діловод	2.3.4.13.14.20. 2.3.4.12.20. 2.3.4.14.20. 2.3.4.12.20. 2.3.4.12.20. 2.3.4.12.20. 2.3.4.13.14.20.
14.9. Відновлювати тексти, усувати помилки (граматичні, стилістичні) в документах	Коректор Редактор наукової літератури Редактор технічної літератури	2.3.4.19.14.20. 2.3.4.12.15.23.24. 2.3.4.12.15.23.24.

Професії типу «людина-художній образ»

Мета праці	Професія	Код цінностей
15.1. Створювати щось нове, оригінальне	Архітектор Художник-конструктор Художник по оформленню міських ансамблів Скульптор Художник-живописець Письменник Композитор Режисер	2.3.4.8.9.10.12.15. 2.3.4.8.9.10.11.12.15. 2.4.8.9.10.11.12.15. 2.4.8.10.11.12.15.22. 2.4.8.10.11.12.15.22. 2.3.4.8.10.11.12.15.22. 2.3.4.8.10.11.12.15.22. 3.4.8.9.10.12.15.21.24.
15.2. Виконувати відповідно до заданого зразка	Диригент оркестру, хору Музикант-виконавець Вокаліст Драматичний актор Виконавець художньо-оформлювальних робіт Декоратор вітрин Макетник макетно-модельного проектування Чоботар по індивідуальному пошиттю взуття Модистка головних уборів Формувальник головних уборів Красильник тканини Тиснильник і розфарбовувач-ворсувальник	3.4.8.9.10.12.15.24. 3.4.8.9.10.12.15. 3.4.8.9.10.12.15. 3.4.8.9.10.12.15.21. 2.4.10.11.12.15.22. 2.4.10.11.12.15.22. 2.4.10.11.12.15.23. 2.4.10.11.12.23. 2.4.10.12.20.22. 2.4.12.20.22. 2.4.11.12.19.22. 2.4.9.10.11.12.22.

	<p>Кравець Емал'єр Різьбяр по кістці і рогу Різьбяр по дереву і бересті Фанеровник художніх виробів Художник розпису по дереву Склотар Складув Вітражист Гравер скла Шліфувальник виробів з скла Гончар Формувальник фарфорових і фаянсових виробів Відливальник фарфорових і фаянсових виробів Розфарбовувач тканин Ткач (ручне ткання) Килимниця Мереживниця Кушнір Полірувальник художніх виробів Огранщик алмазів в діаманти Різьбяр по каменю Художник по декоративній обробці металу Чеканник художніх виробів Ювелір – закріплювальник Обробник виробів з бурштину Палітурник</p>	<p>2.4.9.11.12.15.18.23.24. 2.4.11.12.22. 2.4.10.11.12.15.22. 2.4.10.11.12.15.22. 2.4.10.11.12.15.22. 2.4.10.12.15.22. 2.10.11.12.15.18.22. 2.10.11.12.15.18.22. 2.10.11.12.15.18.22. 2.10.11.12.15.18.22. 2.10.11.12.15.18.22. 2.4.10.11.12.15.22. 4.18.20.22. 4.18.19.20.22. 2.4.10.11.22. 2.4.10.11.22. 2.4.10.11.22. 2.4.10.11.12. 2.10.11.15.18.24. 2.4.18.22. 2.4.10.11.15.18.22. 2.4.10.11.15.18.22. 2.4.10.11.15.18.22. 2.4.10.11.15.18.22. 2.4.10.11.15.18.22. 2.4.10.11.15.18.22. 2.4.10.11.15.18.19.22. 10.12.20.22.</p>
15.3. Репродукувати, копіювати	<p>Друкар Складач вручну Фотограф (у поліграфічній промисловості) Травильник кліше Оператор електронних кольоро- подільних і кольоро- корегуючих автоматів Ретушер Ракліст Гравер</p>	<p>10.12.15.18.19.20.22. 2.4.10.11.12.15.18.19.20.22. 2.3.4.9.10.11.12.15.20.22. 2.9.10.11.12.15.18.19.20.22. 2.3.4.9.10.11.12.15.19.20.22. 2.3.4.9.10.11.12.15.18.20.21. 10.12.18.19.20. 2.4.10.11.12.15.18.20.22.</p>
15.4. Реставрувати пам'ятники мистецтва	<p>Художник-реставратор Ліпник Маляр-альфрейщик Позолотник</p>	<p>2.4.10.12.15.22. 2.10.11.12.20.22. 2.10.11.12.20.22. 2.10.11.12.20.22.</p>

15.5. Аналізувати і оцінювати витвори мистецтва	Мистецтвознавець	2.3.4.8.10.1 1.12.15.
	Театрознавець	2.3.4.8.10.1 1.12.15.
	Літературознавець	2.3.4.8.10.1 1.12.15.
	Кінознавець	2.3.4.8.10.1 1.12.15.
	Музикознавець	2.3.4.8.10.1 1.12.15.

Розділ 4 ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ МЕТОДИКИ ПСИХОДІАГНОСТИКИ

Тест зростаючої складності (методика Равена)

Методика Равена призначена для виявлення рівня розвитку невербального інтелекту особистості. Методику доцільно використовувати при відборі на професії, що вимагають високого рівня розвитку невербального інтелекту, наприклад, математик, програміст, економіст.

Методика дозволяє оцінити здібність інваліда до подальшого перенавчання на професії, що вимагають певного рівня інтелекту. За допомогою прогресивних матриць Равена можна визначити також і інтелектуальний коефіцієнт — IQ.

Профорієнтатор може використовувати дану методику як з випускниками шкіл при виборі професії, так і при перекваліфікації дорослих людей.

Методика є набором графічних завдань, кожне з яких містить основне зображення, в якому є пропуск, і набір фігур-вставок, одна з яких, поміщена в пропуск, відновлює логічну цілісність зображення. При рішенні завдання досліджуваний повинен вказати цю вставку.

Методика включає 5 серій завдань, що позначаються буквами латинського алфавіту від А до Е. Ступінь складності завдань наростає від серії А до серії Е і в кожній серії від 1 до останнього (12-го) листка. Крім того, серії розрізняються за логічним принципом рішення задач.

Для серії А таким принципом слугує відновлення безперервності узору. Рішення задач цієї серії припускає виділення визначальних елементів основного зображення («матриці»), встановлення зв'язку між цими елементами і вибір з 6 розташованих під матрицею вставок такої, яка відновлювала б безперервність узору. Так, для матриці А6 це вставка 3. Решта вставок з схожим узором розрізняється або товщиною, або напрямом ліній.

Для серії В логічним принципом слугує встановлення аналогії між парами фігур. Встановивши цю аналогію, досліджуваний повинен вибрати вставку, що заповнює відсутню фігуру, при цьому аналогія між парами фігур може встановлюватися як у вертикальному, так і в горизонтальному рядку.

Наприклад, в матриці В11 збереження аналогії досягається вставкою 4. При використанні вставки 2 не видаляється хрест усередині фігури (у першому рядку він видалений), а при використанні вставки 3 не відбувається заміни ромба квадратів.

У серії С необхідне встановлення тенденції прогресуючої зміни зображення. Так, в матриці С11 в правому вертикальному рядку відбувається додавання крапки, а в нижньому горизонтальному — видалення її. Вказані тенденції зберігаються при використанні вставки 1. У цій серії і в двох подальших вибір здійснюється вже з 8 можливих варіантів.

У серії D логічним принципом є встановлення закономірності перестановки фігур. Так, в матриці D2 в кожному рядку чергуються чорний кружок, хрест і пелюстки. Ця закономірність зберігається при використанні вставки 4.

При вирішенні задач найбільш складної серії Е передбачається встановлення закономірності розкладання фігур на елементи. Так в матриці Е8 в

завершенні кожного вертикального і горизонтального рядку розташована фігура, складена з елементів двох попередніх. При цьому в цих фігурах прямокутні елементи, які не співпадають, доповнюються, а дугоподібні — усуваються. Ця закономірність — реалізується при використанні вставки 6.

Пред'явлення методики

Після роздачі тестової брошури і бланка відповідей досліджуваним дається наступна інструкція.

«Вам роздані брошури і бланки для відповідей. Ви будете заповнювати тільки бланки відповідей, на самій брошурі писати нічого не можна. Заповніть паспортну частину бланка відповідей. У брошурі 60 листів, які розділені на 5 серій від А до Е по 12 листів в кожній серії. Відкрийте перший лист. У верхній частині кожного листа є малюнок, елементи якого розташовані в певній логічній послідовності. Ця послідовність переривається вирізом. Під великим малюнком розташовані варіанти вставок. Ви повинні вибрати з цих вставок ту, яка відновлює перервану послідовність малюнка. Так, наприклад, на першому листку, позначеному А1, виріз порушує систематичне чергування вертикальних і горизонтальних рисок. Подивимося, яка вставка відновлює це чергування. (Опитування досліджуваних). Правильна відповідь — вставка 4. Поставте цифру 4 в бланку відповідей в графі А1.

Таким чином, знайдіть відповідну вставку для кожного з малюнків і результат занесіть в бланк відповідей. На виконання завдання дається 20 хвилин, при цьому складність завдань наростає від серії А до серії Е і в кожній серії від 1-го до 12-го малюнка. Тому, прагніть не витратити багато часу на перші завдання. Не відволікайтеся на те, щоб стежити за часом. За одну хвилину до закінчення Вас буде попереджено».

Дослідник спостерігає за виконанням завдання, не втручаючись. При зверненні досліджуваних за консультацією, він може тільки нагадати інструкцію. Час, який витрачає в цьому випадку досліджуваний, додається. Робота припиняється через 20 хвилин. У тих випадках, коли в заданий термін виконано незвично мале число завдань (порівняно з більшістю досліджуваних), доцільно вирішити продовження рішення задач в довільному темпі до завершення всього тесту, відзначивши, яка частина завдання була виконана протягом стандартного часу.

Обробка результатів

Результат обробляється шляхом накладання на бланк відповідей шаблону-ключа, що містить правильні рішення. Номери вставок, які не співпадають з номерами на шаблоні, закреслюються, після чого підраховується і проставляється на бланку відповідей число правильно вирішених задач. У випадках коли досліджуваному було дозволено завершити тест в довільному темпі, окремо враховується число завдань, правильно вирішених в стандартний час і загальне число правильно вирішених задач. Обробка бланків відповідей, яка може проводитися навченим лаборантом, займає 2-3 хвилини.

Оцінка результатів

Прогресивні матриці Равена дозволяють моделювати процес ухвалення логічного рішення в умовах, де воно пов'язане з вибором оптимального варіанту в найкоротший строк. Отримувані результати не визначаються ерудицією досліджуваних і не залежать від їхнього освітнього рівня. У зв'язку з графічним характером матеріалу результат залежить не тільки від здібності до логічного аналізу, але і від здатності сприйняття образу і просторової уяви. Є зв'язок між результатом дослідження і віком випробовуваного: результати дослідження знижуються в старших вікових групах, особливо після 40 років.

Дослідник встановлює, наскільки результат кожного досліджуваного відповідає значенню, характерному для досліджуваної групи. З цією метою проводиться нормування результату в певних контингентах досліджуваних, зазвичай в децилях. Результати розташовуються від 1-го до 10-го дециля в порядку наростання, наприклад, якщо результат досліджуваного відповідав 7-у децилю, це означає що 60% випробовуваних дають нижчі результати, а 30% — вищі.

При оцінці результату є істотним співвідношення кількості помилок в більш легких і більш складніших серіях. Помилки в легших серіях зазвичай пов'язані з недостатньою здатністю зосередитися, а не відображають здібність до логічного аналізу. При цьому важливо, що між результатами, отриманими в серіях В, С і D, існує досить висока кореляція, особливо в серіях В і С, тоді як результат, отриманий в серії Е, корелюється з ними у меншій мірі. Тому результати в серіях В, С і D не дозволяють прогнозувати результат в серії Е. При завершенні вирішення задач в довільному темпі зіставлення кількості правильних рішень в стандартний час і загальної кількості правильних рішень дозволяє диференціювати труднощі, що виникають у зв'язку з дефіцитом часу, і утруднення, викликані складністю рішення самих задач.

За допомогою прогресивних матриць Равена можна визначити також і інтелектуальний коефіцієнт — IQ. При переведенні результатів, отриманих в тесті Равена, в IQ слід виходити з того, що 10-ти правильним рішенням відповідає IQ = 100, а 60 правильним рішенням — IQ = 140.

Проміжні значення обчислюються.

120 - 140 — високий інтелект

100 - 120 — вище середнього

100 - 110 — середній інтелект

90 - 100 — нижче середнього

80 - 90 — слабкий інтелект

80 і нижче — різні види інтелектуальних дефектів.

Лист відповідей до тесту Равена

Прізвище _____

Ім'я _____ По батькові _____

Вік _____ Спеціальність _____

Дата _____

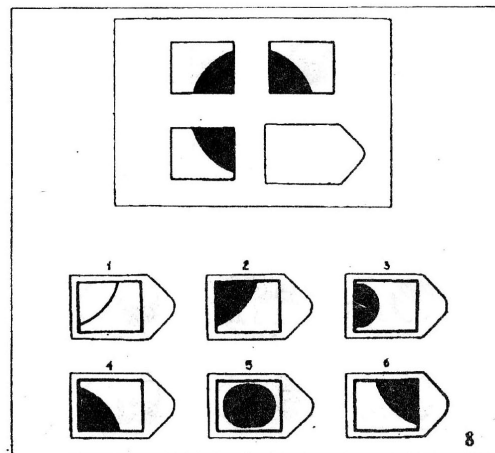
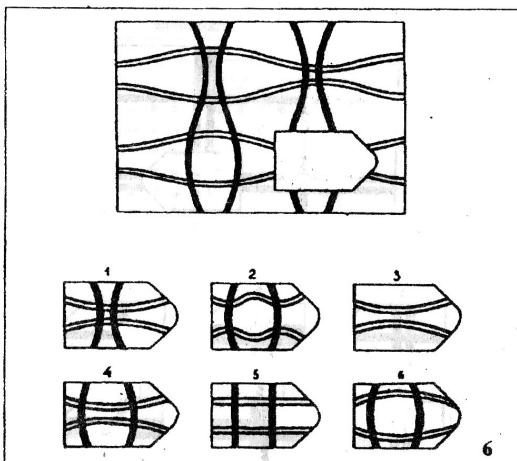
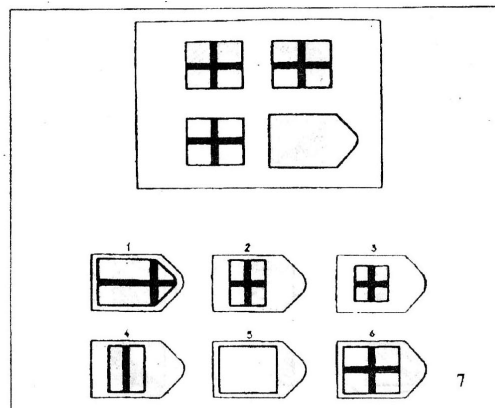
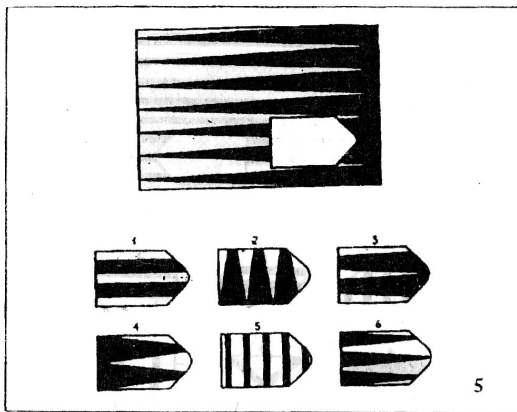
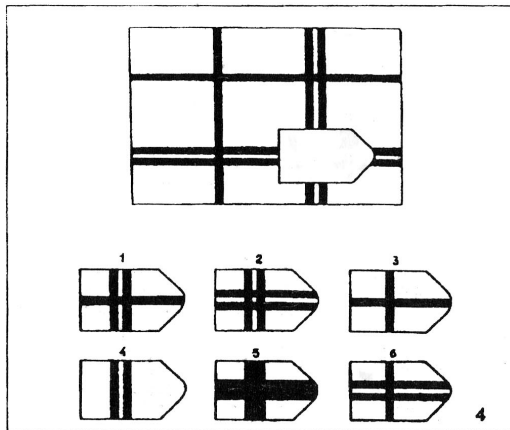
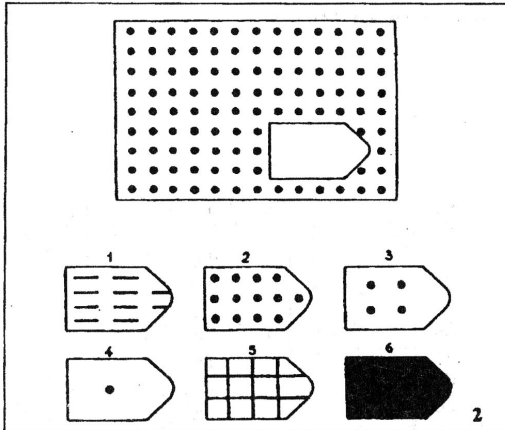
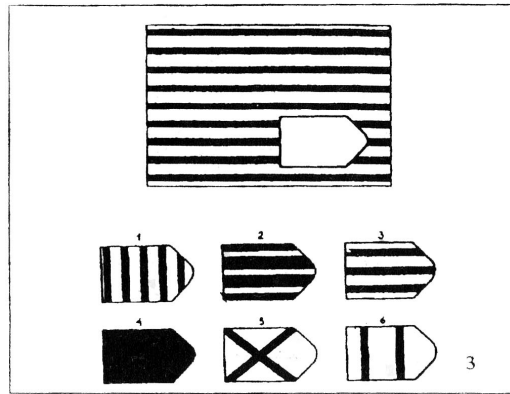
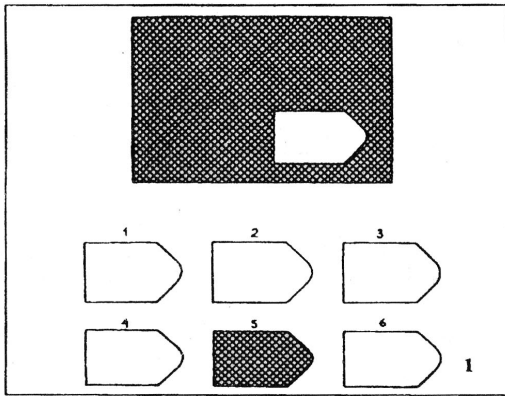
A1		B1		C1		D1		E1	
A2		B2		C2		D2		E2	
A3		B3		C3		D3		E3	
A4		B4		C4		D4		E4	
A5		B5		C5		D5		E5	
A6		B6		C6		D6		E6	
A7		B7		C7		D7		E7	
A8		B8		C8		D8		E8	
A9		B9		C9		D9		E9	
A10		B10		C10		D10		E10	
A11		B11		C11		D11		E11	
A12		B12		C12		D12		E12	

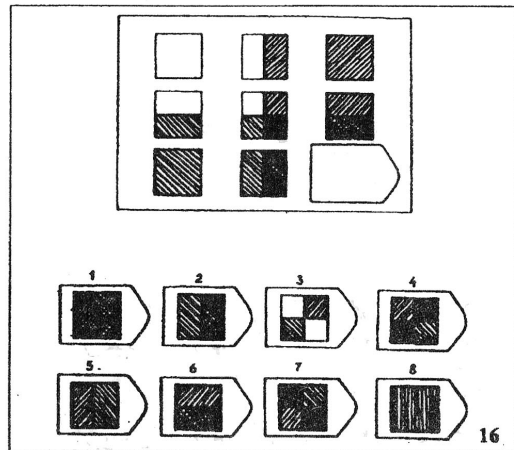
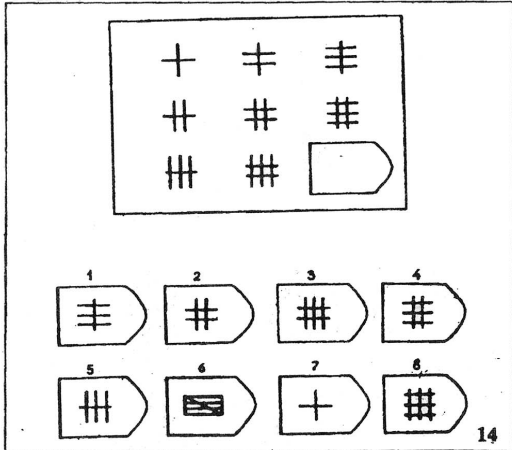
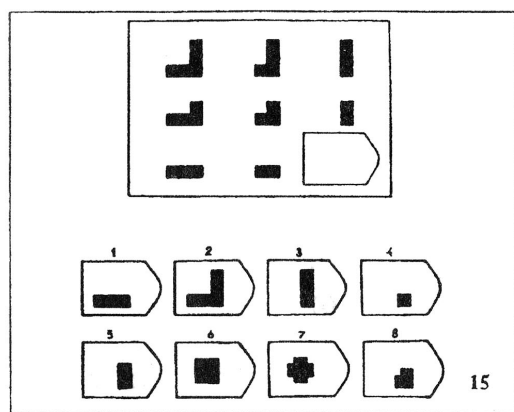
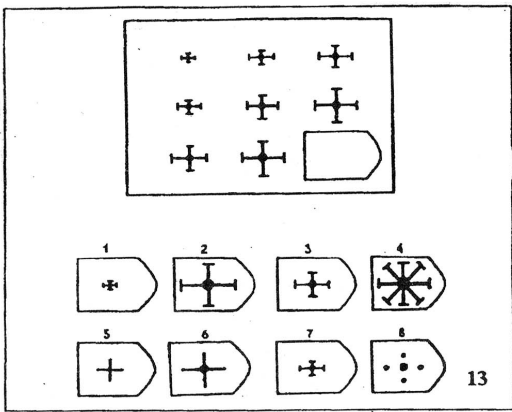
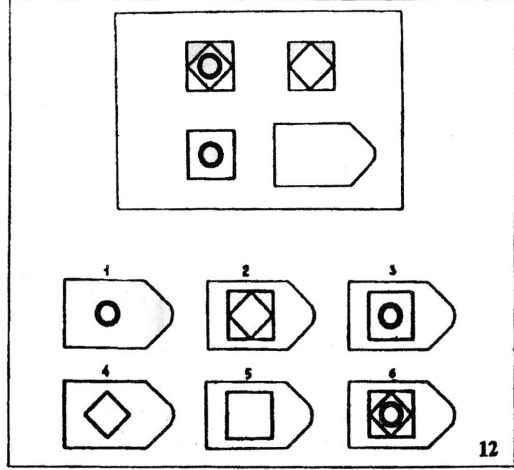
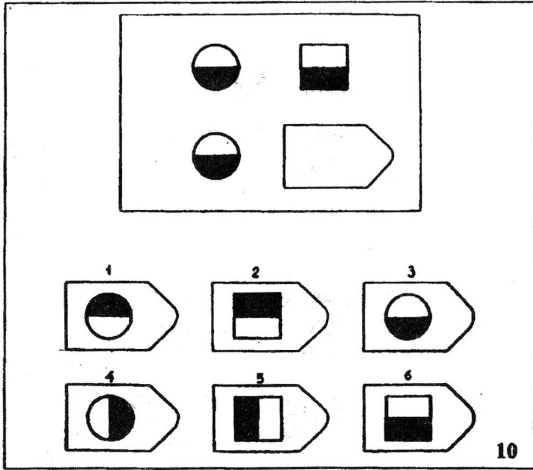
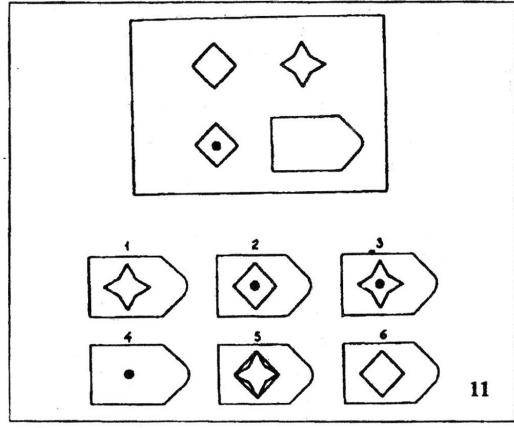
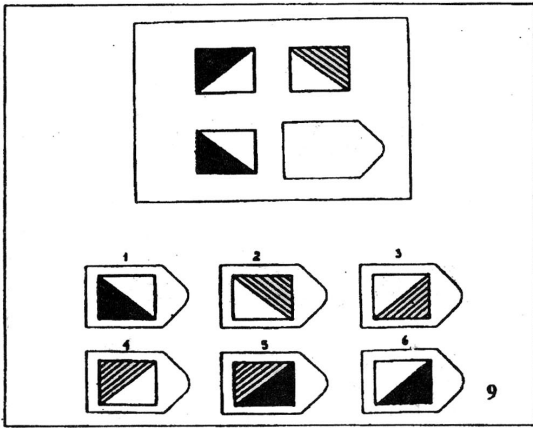
Ключ відповідей до тесту Равена

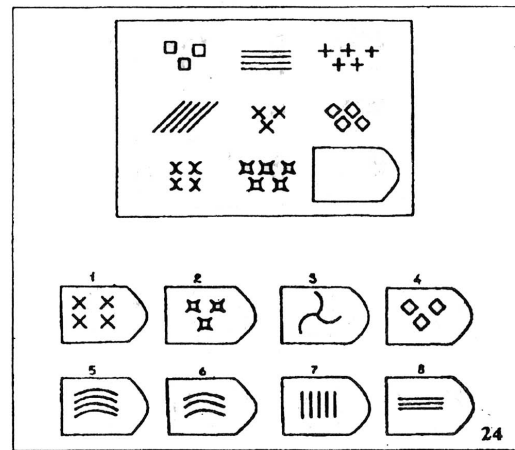
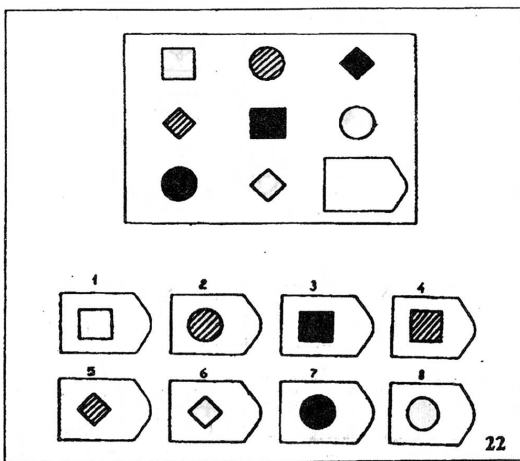
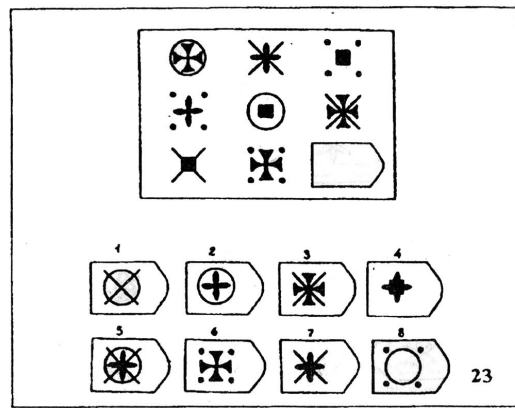
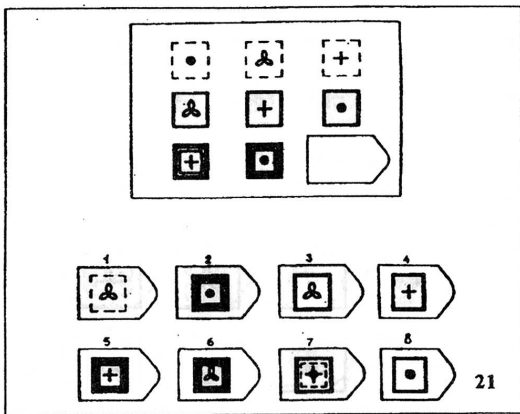
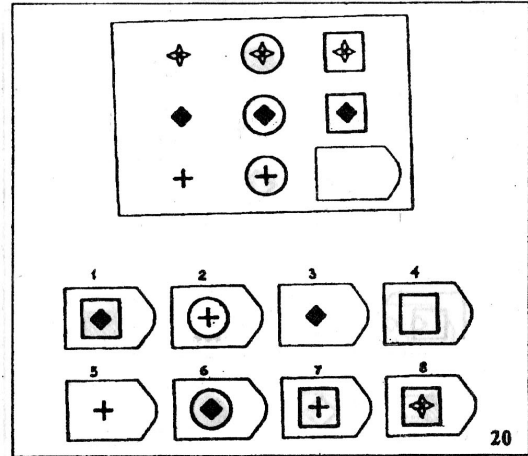
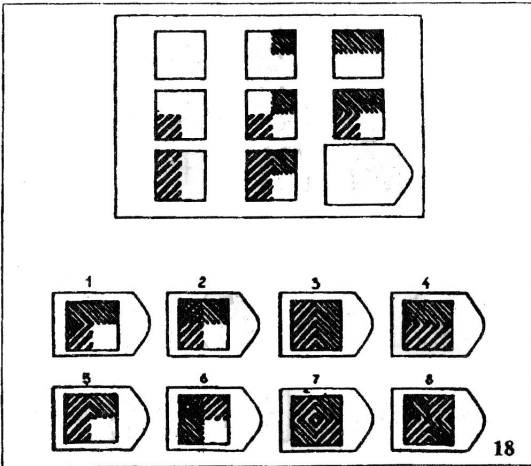
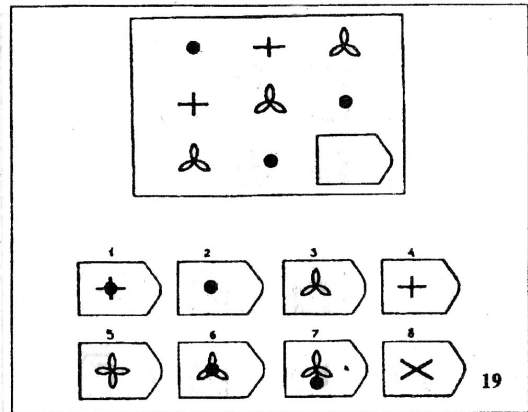
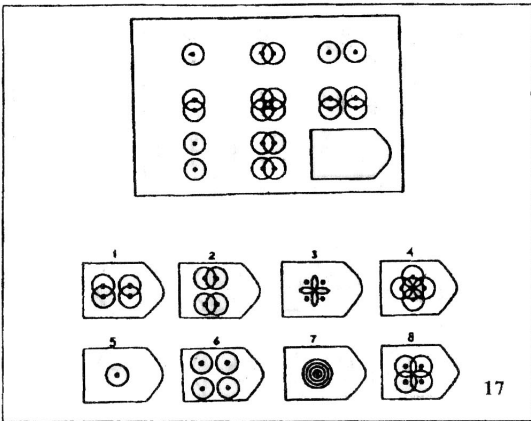
Прізвище _____
 Ім'я _____ По батькові _____
 Вік _____ Спеціальність _____
 Дата _____

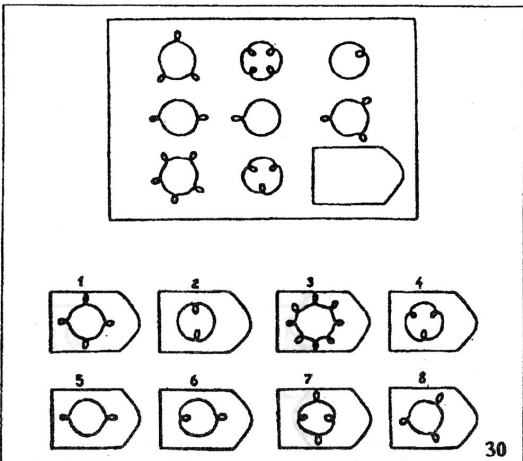
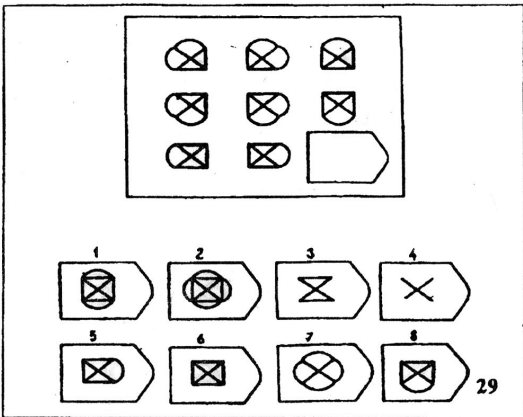
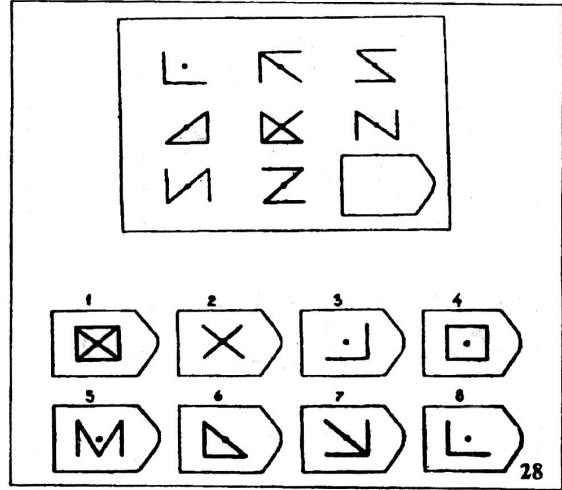
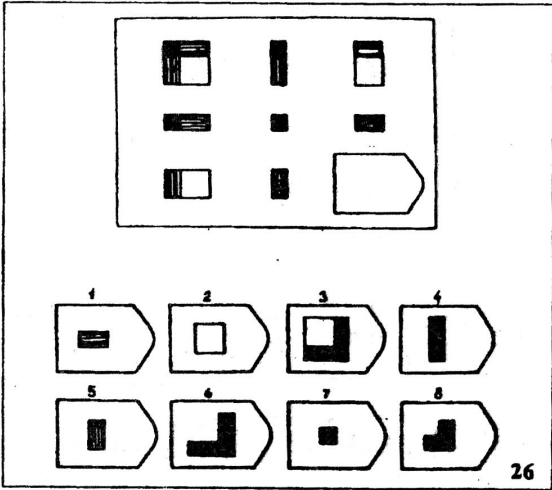
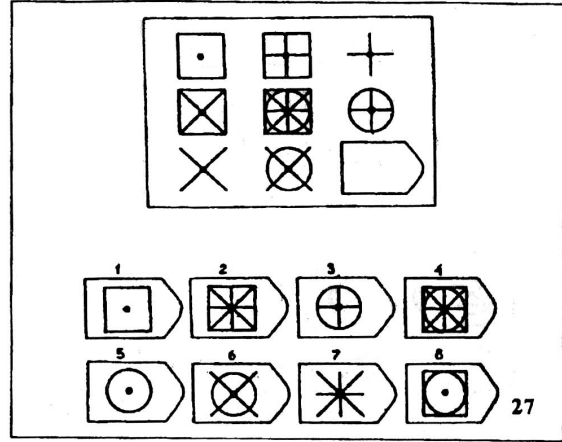
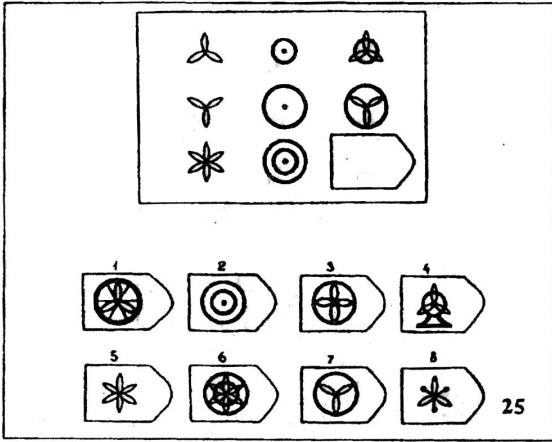
A1	4	B1	2	C1	8	D1	3	E1	7
A2	5	B2	6	C2	2	D2	4	E2	6
A3	1	B3	1	C3	3	D3	3	E3	8
A4	2	B4	2	C4	8	D4	7	E4	2
A5	6	B5	1	C5	7	D5	8	E5	1
A6	3	B6	3	C6	4	D6	6	E6	5
A7	6	B7	5	C7	5	D7	5	E7	1
A8	2	B8	6	C8	1	D8	4	E8	6
A9	1	B9	4	C9	7	D9	1	E9	3
A10	3	B10	3	C10	6	D10	2	E10	2
A11	4	B11	4	C11	1	D11	5	E11	4
A12	5	B12	5	C12	2	D12	6	E12	5

Матриці Равена

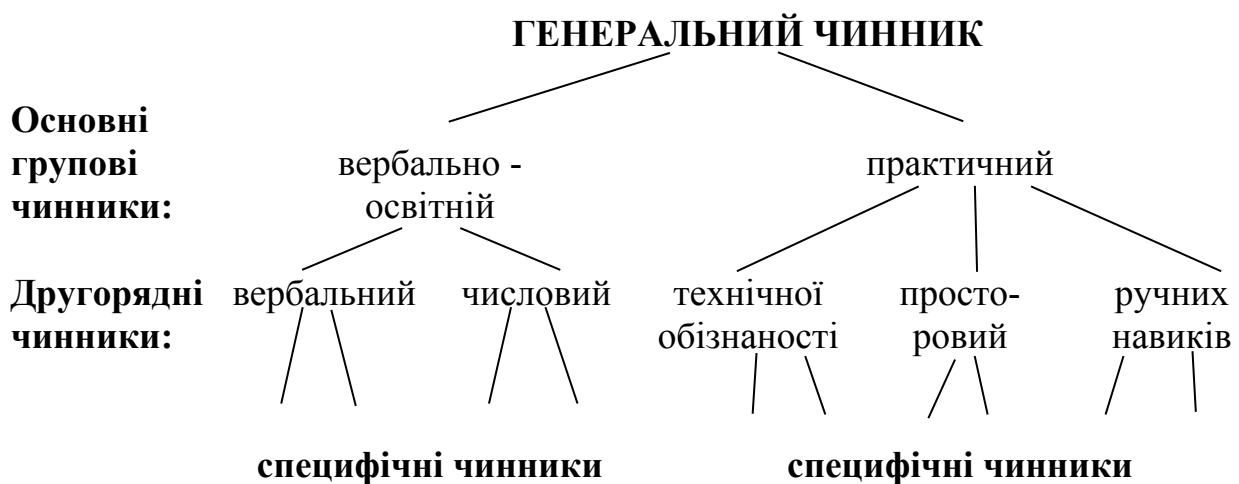
Короткий орієнтовний тест (КОТ)

Даний тест відноситься до категорії тестів розумових здібностей (інтелектуальні методики). Тест зручний в роботі, оскільки займає 20 хвилин, які надаються клієнтові для заповнення, і вимагає мінімального часу (8-10 хвилин) для обробки. Тест є комплекс інтелектуальних завдань, до складу якого входять завдання для визначення математичних здібностей, здібностей до логічного аналізу і логічного мислення, геометричні завдання, що характеризують просторову уяву. В результаті простого підрахунку кількості правильних відповідей виходить показник загального рівня інтелектуального розвитку людини. Даний тест зручний і тим, що профорієнтатор може визначити, якого типу завдання досліджуваній (в даному випадку інвалід) вирішує краще, а які гірше, що допоможе точніше зорієнтувати його у варіантах вибору професії для перенавчання.

Загальний показник тесту (його називають IQ) тісно пов'язаний із здібністю до навчання і відображає загальні здібності досліджуваного.

КОТ є адаптацією тесту Вандерліка, структура адаптованого тесту відповідає структурі загальних здібностей. В результаті адаптації було змінено близько половини текстів завдань і структура тесту була приведена у відповідність із структурою загальних здібностей.

В основу тесту закладена ієрархічна модель здібності до навчання П.Вернона, яка полягає в тому, що чинники, які визначають здібності, можна розділити на чинники декількох рівнів, причому чинники нижчого рівня є похідними чинниками вищого рівня. Ця модель проілюстрована на мал.1.

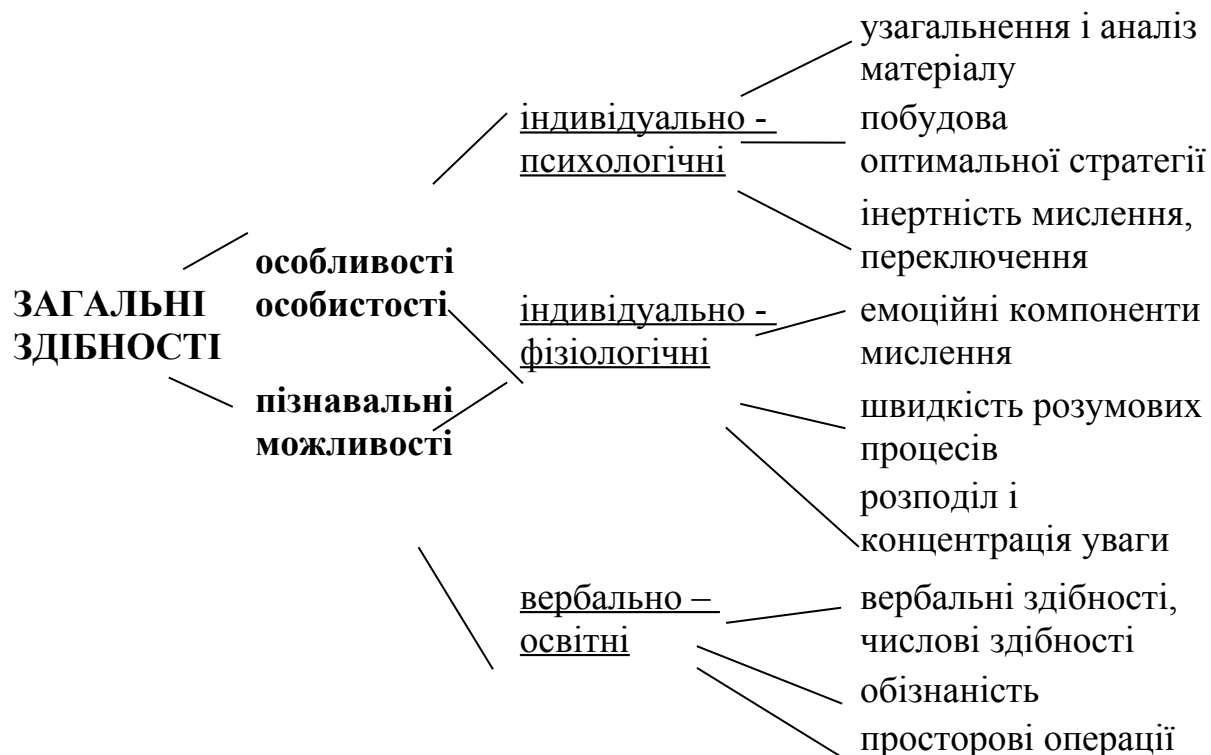

Малюнок 1. Ієрархічна модель структури здібностей

Інтегральний показник тесту, таким чином, пов'язаний з навчанням. Навчання відображає загальні здібності людини, які «виражають пізнавальну активність суб'єкта і його можливості до засвоєння нових знань, дій, складних форм діяльності». Навчання — це важлива риса, необхідна для оволодіння будь-якою спеціальністю. В даний час є гострою проблема відбору осіб, яких має сенс навчати тій або іншій спеціальності. В осіб з великими здібностями до навчання швидко формуються навички і уміння, швидко здійснюється внутрішня

перебудова при зміні умов діяльності. Структура адаптованого тесту КОТ відповідає структурі загальних здібностей (мал. 2).

Основою для комп'ютерної версії тесту є текст опитувальника, адаптація якого була проведена В.Н. Бузіним (1989). В результаті адаптації було змінено близько половини текстів завдань і структура тесту була приведена у відповідність із структурою загальних здібностей (мал. 2.).

Малюнок 2. Структура загальних здібностей, закладена в КОТ

Таким чином, КОТ призначений для визначення інтегрального показника «загальні здібності» і передбачає діагностику наступних «критичних точок» (А.Анастасі) інтелекту:

1. Здатність узагальнення і аналізу матеріалу;
2. Гнучкість мислення;
3. Інертність мислення, переключення;
4. Емоційні компоненти мислення, відволікання;
5. Швидкість і точність сприйняття, розподіл і концентрація уваги;
6. Вживання мови, письменність;
7. Вибір оптимальної стратегії, орієнтування;
8. Просторова уява.

Інтегральний показник тесту (ІПТ) є комплексним, багатопараметричним показником загальних здібностей людини.

При адаптації даного тесту основні зусилля були спрямовані на отримання очевидної валідності за змістом (експертної валідності). Надійність тесту визначалася за методом Кьюдера-Річардсона. Альфа-надійність КОТ розрахована по формулі Кьюдера-Річардсона, склала 0,86 (дані В.Н.Бузіна). Надійність розраховувалася за 2-ма вибірками: учні 6-х класів середніх шкіл — 60 чоловік і

особи з вищою освітою, в основному інженери зв'язку — 110 чоловік.

Ним же була встановлена кореляція ПТ з IQ по числовому тесту Айзенка 0,68 і з IQ по вербальному 0,61 (рівень значущості $p < 0,001$). Успішність виконання КОТ рекорелює із ступенем незалежності виборів від попереднього успіху або невдачі в тесті на рівень **домагань**, коефіцієнт кореляції — 0,22, рівень значущості — $p=0,1$. По графіках розподілу ПТ була встановлена неоднорідність вибірок. Ці розподіли свідчать про залежність ПТ від рівня освіти: при більш вищому рівні ПТ зміщується у бік збільшення за рахунок зменшення найслабкішої групи, яка вирішує 6-9 завдань і збільшення середньої, яка вирішує 18-24 завдання. «Сильна» група, яка вирішує понад 30 завдань, і в тій і в іншій вибірці невелика і достатньо стабільна за чисельністю (5-7%). Можна припустити, що КОТ охоплює деякі генетично обумовлені аспекти розумового темпу і загальних здібностей, які не залежать від рівня освіти.

Інструкція досліджуваному

У цьому тесті Вам буде запропоновано декілька простих завдань. Питання будуть з'являтися у верхній частині екрану. Вирішивши завдання Ви повинні ввести Вашу відповідь, підтвердивши введення натисканням клавіші <ENTER>.

У нижній частині екрану дається підказка, як вводити відповідь, вибрати правильний варіант відповіді, ввести число і ін. У будь-який момент тестування Ви можете:

1. Перейти до наступного питання, якщо Ви вирішили пропустити поточне завдання. Це можна зробити, натиснувши клавішу «стрілка вниз»;

2. Повернутися до попереднього завдання, якщо Ви хочете виправити відповідь або повернутися до пропущеного завдання. Це робиться за допомогою клавіші «стрілка вгору»;

3. Перервати роботу, натиснувши клавішу <ESC>.

При поверненні до вже вирішеного завдання в рядку відповіді висвічуватиметься Ваша остання відповідь, при необхідності Ви можете змінити її, ввівши іншу, не забуваючи підтвердити її натисненням клавіші <ENTER>. Після цього, попередня відповідь зарахована не буде. Якщо відповідь не вводилася, то рядок відповіді порожній.

Для ознайомлення з процедурою тестування Вам пропонується тренувальна серія, на відміну від основної, відповіді на неї не впливають на результати тесту, в ній Вам буде повідомлятися про правильність Ваших відповідей і даватимуться підказки, якщо Ви помилилися при їх введенні. Якщо у Вас виникли питання, задайте їх психологові. <ESC> — переривання роботи.

Тест, який буде Вам запропонований нижче містить 50 питань. На виконання всіх завдань Вам дається 15 хвилин. У правому верхньому кутку екрану розташований лічильник, який показує, скільки часу залишилося. Відповідайте на стільки питань, на скільки зможете, не витрачайте багато часу на одне питання. Після завершення роботи Ви отримаєте висновок про структуру Ваших здібностей. Всі питання ставте зараз, під час виконання тесту на Ваші питання відповідати не будуть.

Тренувальний матеріал

1. ШВИДКИЙ є протилежним по сенсу слову:
 - 1 – ВАЖКИЙ
 - 2 – ПРУЖНИЙ
 - 3 – ШВИДКИЙ
 - 4 – ЛЕГКИЙ
 - 5 – ПОВІЛЬНИЙ
2. Бензин коштує 20 грн. за літр. Скільки коштують 2,5 літра ?
3. Слова МІНЕР і МІНОР по сенсу є:
 - 1 – схожими;
 - 2 – протилежними;
 - 3 – ні схожими, ні протилежними.
4. Які два з приведених нижче прислів'їв мають однаковий сенс?
 1. Перший млинець комом.
 2. Лиха біда спочатку.
 3. Не красна хата кутами, красна пирогами.
 4. Не все котові масляна.
 5. Старий друг краще нових двох.

Короткий орієнтовний тест

1. Одинадцятий місяць року — це:
 - 1 – ЖОВТЕНЬ
 - 2 – ТРАВЕНЬ
 - 3 – ЛИСТОПАД
 - 4 – ЛЮТИЙ
2. СУВОРИЙ є протилежним по значенню слову:
 - 1 – РІЗКИЙ
 - 2 – СТРОГИЙ
 - 3 – М'ЯКИЙ
 - 4 – ЖОРСТКИЙ
 - 5 – НЕПОДАТЛИВИЙ
3. Яке з наведених нижче слів відмінно від інших?
 - 1 – ВИЗНАЧЕНИЙ
 - 2 – СУМНІВНИЙ
 - 3 – УПЕВНЕНИЙ
 - 4 – ДОВІРА
 - 5 – ВІРНИЙ
4. Чи вірно те, що скорочення «н. е.» означає «нашої ери» («нової ери»)?
 - 1 – ТАК
 - 2 – НІ
5. Яке з наступних слів відмінно від інших?
 - 1 – ДЗВОНИТИ
 - 2 – БАЗКАТИ
 - 3 – СЛУХАТИ
 - 4 – ГОВОРИТИ
 - 5 – НЕМАЄ СЛІВ, ЩО ВІДРІЗНЯЮТЬСЯ

6. Слово БЕЗДОГАННИЙ є протилежним за своїм значенням слову:

- 1 – НЕЗАПЛЯМОВАНИЙ
- 2 – НЕПРИСТОЙНИЙ
- 3 – НЕПІДКУПНИЙ
- 4 – БЕЗНЕВИННИЙ
- 5 – КЛАСИЧНИЙ

7. Яке з наведених нижче слів відноситься до слова ЖУВАТИ, як НЮХ до НІС?

- 1 – СОЛОДКИЙ
- 2 – МОВА
- 3 – ЗАПАХ
- 4 – ЗУБИ
- 5 – ЧИСТИЙ

8. Скільки з приведених нижче пар слів є повністю ідентичними?

Sharp M.C.	Sharp M.C.
Fielder E.H.	Rider E.N.
Connor M.C.	Conner M.G.
Woesner O.W.	Woerner O.W.
Soderquist P.E.	Soderquist B.E.

9. ЯСНИЙ є протилежним за сенсом слову:

- 1 – ОЧЕВИДНИЙ
- 2 – ЯВНИЙ
- 3 – НЕДВОЗНАЧНИЙ
- 4 – ВИРАЗНИЙ
- 5 – ТЬМЯНИЙ

10. Підприємець купив декілька бувших у використанні автомобілів за 3500 доларів, а продав їх за 5500, заробивши на цьому 50 доларів за автомобіль.

Скільки автомобілів він перепродував?

11. Слова СТУКІТ і СТІК мають:

- 1 – схоже значення;
- 2 – протилежне;
- 3 – ні схоже, ні протилежне.

12. Три лимони коштують 45 копійок. Скільки (у копійках) коштують 1,5 дюжини?

13. Скільки з цих 6 пар чисел є повністю однаковими?

5296	5296
66986	69686
834426	834426
7354256	7354256
61197172	61197172
83238324	83238234

14. БЛИЗЬКИЙ є протилежним за значенням слову:

- 1 – ДРУЖНИЙ
- 2 – ПРИЯТЕЛЬСЬКИЙ
- 3 – ЧУЖИЙ
- 4 – РІДНИЙ

5 – ІНШИЙ

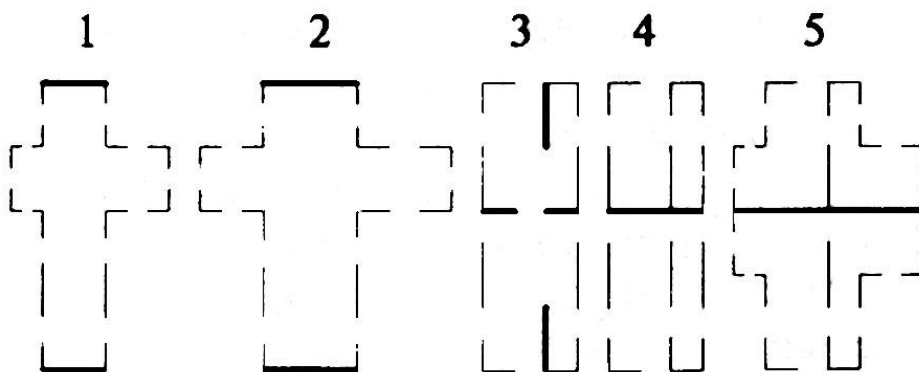
15. Яке число є найменшим?

- 1) 6
- 2) 0,7
- 3) 9
- 4) 36
- 5) 0,31
- 6) 5

16. Розставте запропоновані нижче слова в такому порядку, щоб вийшло правильне речення. Як відповідь введіть номер останнього слова.

Є	СЕНСОМ	ЛЮБОВ	ЖИТТЯ
1	2	3	4

17. Який з приведених нижче малюнків найбільш відмінний від інших?

18. Двоє рибалок зловили 36 риб. Перший зловив у 8 разів більше, ніж другий. Скільки зловив другий?

19. Слова СХОДИТИ і ВІДРОДИТИ мають:

- 1 – схоже значення;
- 2 – протилежне;
- 3 – ні схоже, ні протилежне.

20. Розставте запропоновані нижче слова в такому порядку, щоб вийшло твердження. Якщо воно правильне, то відповіддю буде 1, якщо неправильне, то – 2.

МОХОМ ОБОРОТИ КАМІНЬ НАБИРАЄ ЗАРОСЛИЙ

21. Дві з приведених нижче фраз мають однаковий сенс:

1. Тримати ніс за вітром.
2. Порожній мішок не стоїть.
3. Троє лікарів не краще за одного.
4. Не все золото, що блищить.
5. У семи няньок дитя без ока.

22. Яке число повинне стояти замість знаку «?»:

73 66 59 52 45 38 ?

23. Тривалість дня і ночі у вересні майже така ж, як і в

- 1 – ЧЕРВНІ
- 2 – БЕРЕЗНІ
- 3 – ТРАВНІ

4 – ЛИСТОПАДІ

24. Припустимо, що перші два твердження вірні. Тоді завершальне буде:

1 – вірно; 2 – невірно; 3 – невизначено.

ВСІ ПЕРЕДОВІ ЛЮДИ – ЧЛЕНИ ПАРТІЇ.

ВСІ ПЕРЕДОВІ ЛЮДИ ОБІЙМАЮТЬ ВИСОКІ ПОСАДИ.

ДЕЯКІ ЧЛЕНИ ПАРТІЇ ОБІЙМАЮТЬ ВИСОКІ ПОСАДИ.

25. Потяг проходить 75 см за $\frac{1}{4}$ сек. Якщо він їхатиме з тією ж швидкістю, то яку відстань (у см) він пройде за 5 секунд?

26. Якщо припустити, що два перші твердження вірні, то останнє:

1 – вірно; 2 – невірно; 3 – невизначено.

БОРІ СТІЛЬКИ Ж РОКІВ, СКІЛЬКИ І МАРІЙЦІ.

МАРІЙКА МОЛОДША ЗА ЄВГЕНА.

БОРЯ МОЛОДШИЙ ЗА ЄВГЕНА.

27. П'ять півкілограмових пачок м'ясного фаршу коштують 50 грн. Скільки кілограмів фаршу можна купити за 20 грн.?

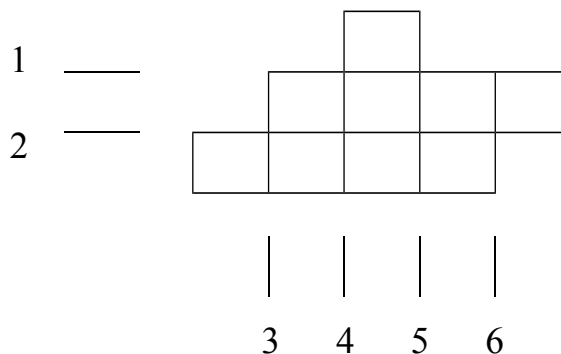
28. Слова РОЗСТЕЛЯТИ і РОЗТЯГНУТИ мають:

1 – схоже значення;

2 – протилежне;

3 – ні схоже, ні протилежне.

29.

Поділіть цю геометричну фігуру прямою лінією на дві частини так, щоб, склавши їх разом, можна було б отримати квадрат.

30. Припустимо, що перші два твердження вірні. Тоді останнє:

1 – вірно; 2 – невірно; 3 – невизначено.

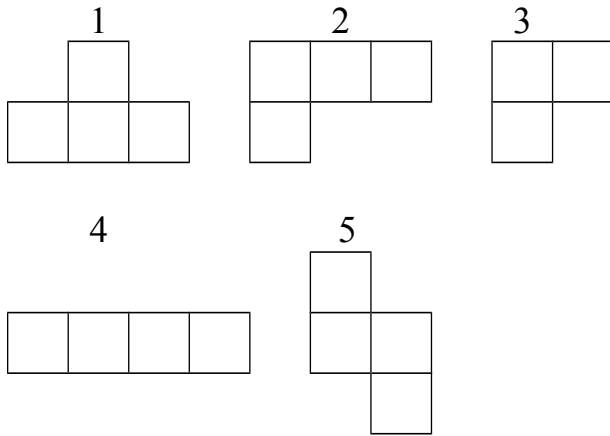
САШКО ПРИВІТАВСЯ З МАРІЙКОЮ.

МАРІЙКА ПРИВІТАЛАСЯ З ДАРИНКОЮ.

САШКО НЕ ПРИВІТАВСЯ З ДАРИНКОЮ.

31. Автомобіль «Жигулі», вартістю 60000 гривень, був уцінений під час сезонного розпродажу на $33\frac{1}{3}\%$. Скільки коштував автомобіль під час розпродажу?

32. Яка з цих фігур найбільш відмінна від інших?

33. На сукню потрібно $2 \frac{1}{3}$ м тканини. Скільки суконь можна зшити з 42 м?

34. Значення наступних двох пропозицій:

1 – схожі; 2 – протилежні; 3 – ні схожі, ні протилежні.

ТРОЄ ЛІКАРІВ НЕ КРАЩІ ЗА ОДНОГО.

ЧИМ БІЛЬШЕ ЛІКАРІВ, ТИМ БІЛЬШЕ ХВОРОБ.

35. Слова ЗБІЛЬШУВАТИ і РОЗШИРЮВАТИ мають:

1 – схоже значення;

2 – протилежне;

3 – ні схоже, ні протилежні.

36. Сенс двох англійських прислів'їв:

1 – схожий;

2 – протилежний;

3 – ні схожий, ні протилежний.

ШВАРТУВАТИСЯ КРАЩЕ ДВОМА ЯКОРЯМИ.

НЕ КЛАДИ ВСІ ЯЙЦЯ В ОДИН КОШИК.

37. Бакалійник купив ящик з апельсинами за 36 гривень. У ящику було 12 дюжин. Він знає, що 2 дюжини зіпсуються ще до того, як він продасть всі апельсини.

За якою ціною за дюжину (у копійках) йому потрібно продавати апельсини, щоб отримати прибуток в $\frac{1}{3}$ закупівельної ціни?

38. Слова ПРЕТЕНЗІЯ і ПРЕТЕНЗІЙНИЙ мають:

1 – схоже значення;

2 – протилежне;

3 – ні схоже, ні протилежне.

39. Якби півкіло картоплі коштувало 0,0125 гривень, то скільки кілограмів можна було б купити за 50 копійок?

40. Один з членів ряду не підходить до інших. Яким числом Ви б його замінили?

$\frac{1}{4}$ $\frac{1}{8}$ $\frac{1}{8}$ $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{8}$ $\frac{1}{8}$ $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{8}$ $\frac{1}{6}$

41. Слова ВІДОБРАЖУВАНИЙ і УЯВНИЙ мають:

1 – схоже значення; 2 – протилежне; 3 – ні схоже, ні протилежне.

42. Скільки соток складає ділянка 70 м на 20 м ?

43. Наступні дві фрази по значенню:

1 – схожі;

2 – протилежні;

3 – ні схожі, ні протилежні.

ГАРНІ РЕЧІ ДЕШЕВІ, ПОГАНІ ДОРОГІ.

ГАРНА ЯКІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧУЄТЬСЯ ПРОСТОТОЮ, ПОГАНА СКЛАДНІСТЮ.

44. Солдат, стріляючи в ціль, уразив її в 12,5% випадків, скільки разів солдат повинен вистрілити, щоб уразити її 100 разів?

45. Один з членів ряду не підходить до інших. Яке число Ви б поставили на його місце?

1/4 1/6 1/8 1/9 1/12 1/14

46. Три партнери по акціонерному товариству «Інтенсивник» вирішили поділити прибуток порівну. Т вклав в справу 4500 грн., К — 3500 грн., П — 200 грн. Якщо прибуток складе 2400 грн., то на скільки менше за прибуток отримає Т в порівнянні з тим, як би прибуток був розділений пропорційно внескам?

47. Які два з приведених нижче прислів'їв мають схожий сенс?

1. Куй залізо, поки гаряче.

2. Один в полі не воїн.

3. Ліс рубають, тріски летять.

4. Не все те золото, що блищить.

5. Не за виглядом суди, а по справах дивися.

48. Значення наступних фраз:

1 – схожі;

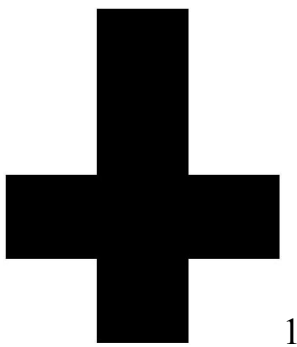
2 – протилежні;

3 – ні схожі, ні протилежні.

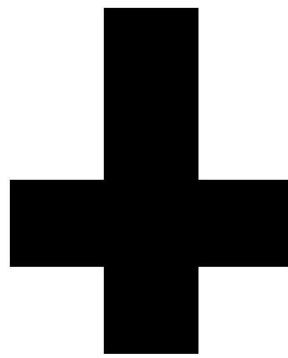
ЛІС РУБАЮТЬ, ТРІСКИ ЛЕТЯТЬ.

ВЕЛИКА СПРАВА НЕ БУВАЄ БЕЗ ВТРАТ.

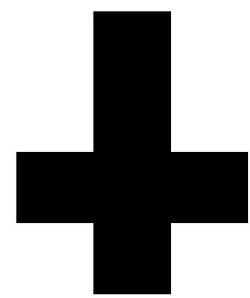
49. Подані розгортки п'яти геометричних фігур (кубів). Дві з них належать однаковим кубам. Які ?

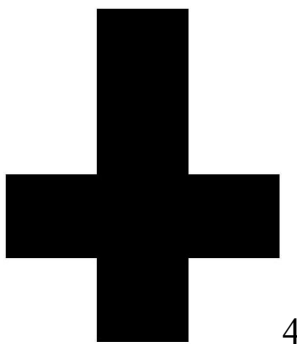
1

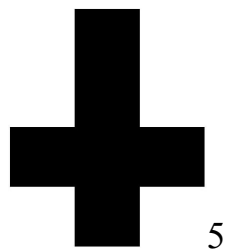
2

3

4

5

50. У статті, що друкується, 24000 слів. Редактор вирішив використовувати шрифт двох розмірів. При використанні шрифту більшого розміру на сторінку уміщається 900 слів, меншого — 1200. Стаття повинна зайняти 21 повну сторінку в журналі. Скільки сторінок повинно бути надруковано дрібним шрифтом?

Оцінка результатів по тесту КОТ.

Дуже високий рівень. Для нього характерний високий темп розумової діяльності, працездатність, високий рівень інтелекту і можливо, освіти, гармонійний розвиток основних інтелектуальних функцій. Суб'єкту властиве вміння оптимально організувати роботу, зосередитися на виконуваному завданні, висока мотивація при виконанні завдань, винахідливість, різносторонній розвиток обумовлює високу пізнавальну активність і великі можливості при засвоєнні нових знань і оволодінні складними формами діяльності.

Високий рівень, для нього характерні динамічність розумової діяльності, ініціативність, розум, кмітливість, активність в освоєнні нових знань. Рівень навчання високий. У суб'єкта швидко формуються навички і вміння, швидко здійснюється внутрішня перебудова при зміні умов діяльності.

Рівень в межах норми. Темп розумових процесів, продуктивність інтелектуальної діяльності, розсудливість, кмітливість в межах середньої по популяції норми. Рівень навчання середній.

Понижений рівень. Суб'єкт характеризується пониженим темпом інтелектуальної діяльності, нерозсудливістю, пасивністю в освоєнні нових знань, низьким, або одностороннім розвитком інтелектуальних функцій. Рівень навчання посередній.

Низькі результати можуть пояснюватися несумлінним відношенням до тестування, низькою мотивацією при виконанні завдань.

Для входу в програму необхідно набрати пароль після чого проводиться процедура тестування із записом результатів на диск. В результаті роботи програми на диску утворюються три файли:

- 1) з розширенням .rg1 - файл протоколу відповідей випробовуваного;
- 2) з розширенням .rg2 - файл, що містить інформацію про правильні і неправильні відповіді суб'єкта (0 - неправильна відповідь, 1 - правильна);
- 3) з розширенням .rg3 - файл, що містить висновок для психолога.

Інформація, що міститься в цьому файлі, не призначена для повідомлення суб'єкта, він отримує зворотний зв'язок про результати тесту в м'якій формі на екрані дисплея після його завершення.

Пароль — system

Правильні відповіді до КОТ:

1) 3	11) 3	21) 3, 5	31) 1600	41) 3
2) 3	12) 270	22) 31	32) 3	42) 14
3) 2	13) 4	23) 2	33) 18	43) 1
4) 1	14) 3	24) 1	34) 3	44) 800
5) 3	15) 5	25) 1500	35) 1	45) 1/10
6) 2	16) 4	26) 1	36) 1	46) 280
7) 4	17) 3	27) 1	37) 480	47) 4, 5

8) 1	18) 4	28) 1	38) 1	48) 1
9) 5	19) 3	29) 5	39) 20	49) 1, 4
10) 40	20) 2	30) 3	40) 1/8	50) 17

Методика «Складні аналогії»

Дана методика використовується для оцінки логічного мислення. Суб'єкту пропонується на бланку 20 пар слів, зв'язаних між собою певними відносинами, на цьому ж бланку дається і шифр — 6 пар слів, яким відповідають цифри від 1 до 6. після того, як суб'єкт визначить відносини між словами в парі, йому треба знайти аналогічну пару в шифрі і обвести кружком відповідну цифру, час виконання роботи — 7 хвилин. Оцінка проводиться по кількості правильних відповідей. Вона може бути виражена в балах по таблиці.

Стимульний матеріал

1. Вівця — стадо
2. Малина — ягода
3. Море — океан
4. Світло — темрява
5. Отруєння — смерть
6. Ворог — ворог

Шифр

1. Переляк — втеча _____	1 2 3 4 5 6
2. Фізика — наука _____	1 2 3 4 5 6
3. Правильно — вірно _____	1 2 3 4 5 6
4. Грядка — город _____	1 2 3 4 5 6
5. Пара — два _____	1 2 3 4 5 6
6. Слова — фраза _____	1 2 3 4 5 6
7. Країна — місто _____	1 2 3 4 5 6
8. Свобода — воля _____	1 2 3 4 5 6
9. Бадьорий — млявий _____	1 2 3 4 5 6
10. Похвала — лайка _____	1 2 3 4 5 6
11. Помста — підпал _____	1 2 3 4 5 6
12. Десять — число _____	1 2 3 4 5 6
13. Плакати — ревти _____	1 2 3 4 5 6
14. Глава — роман _____	1 2 3 4 5 6
15. Спокій — рух _____	1 2 3 4 5 6
16. Сміливість — геройство _____	1 2 3 4 5 6
17. Прохолода — мороз _____	1 2 3 4 5 6
18. Обман — недовіра _____	1 2 3 4 5 6
19. Спів — мистецтво _____	1 2 3 4 5 6
20. Тумбочка — шафа _____	1 2 3 4 5 6

Ключ: 5, 2, 6, 1, 6, 1, 4, 6, 3, 4, 5, 2, 6, 1, 4, 6, 3, 5, 2, 3.

Таблиця

Оцінка в балах	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Кількість правильних відповідей	19	18	17	15	12-14	10-11	8-9	7	6

Методика «Прості аналогії»

Дана методика встановлює можливість формування направлених зв'язків, виділення схожості і відмінності, розуміння узагальненого сенсу.

Суб'єкту пропонується на бланку 20 пар слів, що знаходяться в певному логічному відношенні. Завдання полягає в тому, щоб до третього слова підібрати слово, утворююче пару, по смислового відношенню аналогічну, що задана в зразку. Завдання може виконуватися без обмеження часу, можна і лімітувати час 3 хвилинами. Правильних відповідей повинно бути не менше половини. Результати методики оцінюються в балах по таблиці.

Інструкція

Придумайте для кожного рядка четверте слово, яке було б так зв'язано по сенсу з третім, як друге з першим.

1. Кінь — лоша	Корова	<i>ключ</i> теля
2. Тонкий — товстий	Потворний	красивий
3. Свинець — важкий	Пух	легкий
4. Ложка — каша	Виделка	м'ясо
5. Яйця — шкаралупа	Картопля	лушпиння
6. Ковзани — зима	Човен	літо
7. Вуха — чути	Зуби	жувати
8. Собака — шерсть	Щука	луска
9. Пробка — плавати	Камінь	тонути
10. Дощ — парасолька	Мороз	шуба
11. Школа — навчання	Лікарня	лікування
12. Пісня — глухий	Картина	сліпий
13. Ніж — сталь	Стіл	дерево
14. Риба — снасть	Муха	павутиння
15. Птах — кубло	Людина	будинок
16. Пальто — гудзик	Черевик	шнурок
17. Коса — трава	Бритва	волосся
18. Нога — чобіт	Рука	рукавичка
19. Вода — спрага	Їжа	голод
20. Бігти — стояти	Кричати	мовчати

Таблиця

Оцінка в балах	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Кількість правильних відповідей	20	–	19	18	15-17	13-14	11-12	10	9

Методика «Виявлення загальних понять»

Дана методика спрямована на виявлення можливості виділення існуючих ознак і абстрагування від неіснуючих. Може виконуватися як усно, так і письмово. Суб'єкту видається бланк з 20 поняттями, ознаки яких перераховані поряд з ними в дужках. З цих ознак необхідно виділити по 2 найбільш істотних, без яких дане поняття не може існувати. Ці ознаки або називаються вголос або підкреслюються на бланку. Час роботи обмежується 3 хвилинами, результати оцінюються в балах по кількості правильних відповідей (див. відповідні таблиці 1 і 2 для оцінки письмової роботи і усних відповідей).

Стимульний матеріал

1. Сад (рослина, садівник, собаки, огорожа, земля)
2. Річка (беріг, риба, риболов, твань, вода)
3. Місто (автомобіль, будівля, натовп, вулиця, велосипед)
4. Сарай (сінник, кінь, дах, худоба, сіно)
5. Куб (кути, креслення, сторона, камінь, дерево)
6. Ділення (клас, ділене, олівець, дільник, папір)
7. Кільце (діаметр, алмаз, проба, округлість, друк)
8. Читання (книга, очі, картина, друк, слово)
9. Газета (правда, додаток, телеграми, папір, редактор)
10. Гра (карта, гравці, штрафи, покарання, правила)
11. Війна (літак, гармати, битви, рушніці, солдати)
12. Книга (малюнки, війна, папір, любов, текст)
13. Спів (дзвін, мистецтво, голос, аплодисменти, мелодія)
14. Землетрус (пожежа, смерть, шум, повінь, коливання ґрунту)
15. Бібліотека (місто, книги, лекція, музика, читачі)
16. Ліс (лист, яблуня, мисливець, дерево, вовк)
17. Спорт (медаль, змагання, перемога, стадіон)
18. Лікарня (приміщення, сад, лікар, радіо, хворі)
19. Любов (троянди, відчуття, людина, місто, природа)
20. Патріотизм (місто, друзі, батьківщина, сім'я, людина)

Ключ

1. рослина, земля
2. берег, вода
3. будівля, вулиця
4. дах, стіни
5. кути, сторона
6. ділене, дільник
7. діаметр, округлість
8. друк, розділ
9. папір, редактор
10. гравці, правила
11. битви, солдати
12. папір, текст

13. голос, мелодія
14. смерть, коливання ґрунту
15. книги, читачі
16. дерево, вовк
17. змагання, перемога
18. лікар, хворі
19. відчуття, людина
20. батьківщина, людина

Таблиця 1. Оцінка усних відповідей

Оцінка в балах	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Кількість правильних відповідей	20	–	19	18	15-17	13-14	11-12	10	9

Таблиця 2. Оцінка письмових відповідей

Оцінка в балах	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Кількість правильних відповідей	20	–	19	18	15-17	13-14	11-12	10	9

Методика «Співвідношення прислів'їв, метафор, фраз»

Ця методика, на думку багатьох фахівців, є дуже інформативною для оцінки інтелектуальних здібностей людини. Проте, використання даної методики вимагає високої кваліфікації і досвіду фахівця, оскільки аналіз результатів доцільніше проводити не по кількісних, а по якісних параметрах.

Дана методика була запропонована Б.В.Зейгарник для виявлення розуміння переносного сенсу, уміння виділяти головну думку у фразі, а також для оцінки диференційованості і цілеспрямованості думок.

Суб'єкту пропонується бланк, на якому написано декілька прислів'їв і метафор, а також картки, на яких написані фрази і словосполучення. Частина фраз і словосполучень нічого спільного по сенсу з прислів'ями і метафорами не має, але в них включені слова, що згадуються в прислів'ях і метафорах. Суб'єкту пропонується розкласти фрази так, щоб кожному прислів'ю і метафорі були віднесені одна фраза і словосполучення.

Приклад

- Прислів'я:
1. Шила в мішку не втаїти.
 2. Куй залізо, поки гаряче.
 3. Не все те золото, що блищить
 4. З миру по нитці – голому сорочка.
 5. Узявшись за гуж, не кажи, що не дужий.

- Метафори:
1. Золоті руки.
 2. Кам'яне серце.
 3. Залізні нерви.
 4. Світла голова.
 5. Солодка мова.

Фрази і словосполучення:

1. Золото важче за залізо.
2. Швець лагодив шилом чоботи.
3. Не все те добре, що здається нам хорошим.
4. Якщо вже поїхав абикуди, то повертатися пізно.
5. Коваль працював сьогодні цілий день.
6. Колективними силами легко справитися з труднощами.
7. Правду приховати неможливо.
8. Не відкладай справи в довгий ящик.
9. Забруднені руки, хворе серце, блондин і т. д.

Тест структури інтелекту

Загальні відомості

Тест структури інтелекту був розроблений західнонімецьким психологом Р. Амтхауером в 1953 р. для диференціації кандидатів на різні види навчання і діяльності в практиці професійного відбору. Російською мовою класичний варіант тесту Амтхауера вперше описаний в монографії В.М. Блейхера і Л.Ф. Бурлачука. В даний час з'явилися описання можливості застосування тесту структури інтелекту Амтхауера для діагностики інтелектуальних здібностей школярів.

Збільшення зацікавленості вітчизняних психологів до вказаного тесту пояснюється рядом переваг, що відрізняють його від відомих методик дослідження інтелекту Векслера, Равена та ін.

Перш за все, тест структури інтелекту Амтхауера придатний не тільки для індивідуальних, але і для масових досліджень, що особливо важливе в умовах обстеження великих контингентів обмеженим числом психодіагностів.

При цьому вказаний тест має шкалу перерахунку оцінок в звичні для всіх одиниці IQ тесту Векслера, що дозволяє порівнювати результати, отримані на аналогічних вибірках за допомогою тесту Векслера.

Тест структури інтелекту був складений Р.Амтхауером в трьох варіантах, два з яких є рівноцінними і застосовними на вибірках осіб з різним професійним і життєвим досвідом.

Тест складений з дев'яти груп завдань (субтестів), орієнтованих на дослідження таких складових вербального і невербального інтелекту, якими є: лексичний запас, здібність до абстрагування, здібність до узагальнення, математичні здібності, комбінаторне мислення, просторова уява, здібність до короткочасного запам'ятовування наочно-образної інформації.

На відміну від багатьох дослідників, Р. Амтхауер здійснював стандартизацію тесту на вибірці гранично широкій в професійному плані. При нормуванні стандартних показників він дотримувався, в основному, суворо лише вікового критерію, справедливо вважаючи, що достовірно встановленою закономірністю є залежність соціального досвіду від віку суб'єкта.

Субтест 1 включає завдання, орієнтовані на дослідження словарного запасу суб'єкта («відчуття мови» по Амтхауеру), субтест 2 — здібності до абстрагування, субтест 3 — здатності виносити думку і висновок, субтест 4 — здібності до узагальнення, субтест 5 і субтест 6 — математичні здібності, субтест 7 — комбінаторне мислення, субтест 8 — просторова уява, субтест 9 — здібність

до запам'ятовування і відтворення наочно-образної інформації.

Адаптований варіант тесту Амтхауера

Інструкція для обстежуваного

Шановний обстежуваний!

Ви знаєте, що будь-яка діяльність пред'являє до виконавця певні вимоги. Кожна людина може виконати ці вимоги по-різному залежно від її індивідуальних особливостей. Не дивлячись на велику різноманітність цих особливостей, можна виділити деякі найбільш загальні з них, властиві в тій чи іншій мірі кожній людині і що істотно впливають на її успішне включення в різні види діяльності.

До таких особливостей відносяться, наприклад, комунікативні здібності, тобто уміння розуміти взаємовідношення людей в групі, уміння співпереживати, уміння вислухати співбесідника і т.д. Крім комунікативних, для успішного включення людини в діяльність важливі такі здібності, як: мовні здібності, просторова орієнтація, здібності до узагальнення, рахункові здібності, комбінаторне мислення, розвинена пам'ять. Виявлення рівня розвитку останніх у Вас і є мета нашого сьогоденішнього дослідження. За наслідками дослідження кожний з Вас отримає індивідуальну консультацію психолога, на якій дізнається про прийоми вдосконалення вищенаведених якостей.

Вам належить виконати 9 різних груп завдань (9 субтестів). Кожний з субтестів складається з 16-20 різних завдань. Перед кожним субтестом наведені приклади, що демонструють характер завдань субтесту і механізм їх вирішення

На виконання всього тесту відводиться 90 хвилин. Для відповіді на кожний з субтестів відводиться суворо лімітований час (від 6 до 10 хвилин). Після закінчення часу, відведеного на виконання субтесту, керівник експерименту перерве Вашу роботу і дасть команду перейти до наступного субтесту. Якщо Ви не встигли вирішити всі завдання в субтесті, не хвилюйтеся! Навіть якщо Ви встигли вирішити хоч би половину завдань — це вже добрий результат.

Вирішуйте завдання в запропонованій послідовності. Проте не затримуйтеся довго на одному завданні. Якщо Ви відчуваєте, що не зможете його вирішити, переходьте до наступного.

Відповіді слід записувати у виданих Вам спеціальних реєстраційних бланках. Всі задачі необхідно вирішувати «в думці», нічого не записуючи на листках і не проводячи письмові обчислення!

Якщо Ви виконали субтест раніше передбаченого часу, перевірте ще раз вирішені Вами в цьому субтесті завдання і чекайте команди керівника. Повертатися до раніше виконаних субтестів або забігати вперед і виконувати без команди подальші завдання категорично забороняється!

Тепер запишіть у відповідному місці реєстраційного бланка своє прізвище, ініціали, стать, вік, назву учбового закладу, в якому Ви вчитеся, сьогоденішнє число.

Після закінчення чекайте наступних вказівок!

Опис і зразки рішень першої групи завдань

Завдання: 1-20

Завдання 1-20 є незакінченими реченнями, в яких відсутнє одне слово. Необхідно знайти з числа слів, наведених у відповіді, те, яке краще всього підходить для доповнення цього речення, так, щоб останнє набуло правильного значення.

Наприклад «Шпага більше всього схожа на.....»

а) шаблю; б) спис; у) меч; г) рапіру; д) сокиру

Правильна відповідь «рапіра». Як позначити його? У Вашому реєстраційному бланку в субтесті 1 є рядок «приклад». У цьому рядку після слова «приклад» стоїть п'ять літер: «а», «б», «в», «г», «д». Кожна з цих літер позначає слово відповіді. Буква «а» — шабля, «б» — спис і т.д. Вибране Вами слово «рапіра» стоїть під буквою «г». Отже, в реєстраційному бланку Ви повинні закреслювати букву «г» однією косою рисою, позначивши тим самим вибране Вами слово. Якщо Ви помилилися, перекресліть помилково закреслену букву хрестиком і закреслюйте правильну відповідь косою рисою.

При виконанні завдання рядки позначатимуться не словом «приклад», а цифрами: 1, 2, 3, 4 і т. д., відповідними номеру завдання.

Субтест № 1

Завдання: 1-20

1. Всі річки на Землі..... а) впадають в море, б) судноплавні, в) красиві, г) мають витік, д) мають швидку течію

2. Коментар це..... а) закон, б) лекція, в) пояснення г) слідство, д) натяк

3. Протилежністю незалежності є..... а) свобода, б) відвага, в) ненависть, г) рабство, д) зрада

4. Демократія це завжди.....) рівність, б) насильство більшості над меншістю, в) відсутність бюрократії, г) народне самоврядування, д) насильство меншості над більшістю

5. Чоловіки.....бувають вищими, ніж жінки, а) завжди, б) зазвичай, в) часто, г) іноді, д) ніколи не

6. Хутро..... цінується дорожче, ніж хутро песця, а) зайця, б) соболя, в) білки, г) нутрії, д) кролика

7. Шкільні заняття не можуть проходити без.....а) підручника, б) столу або парти, в) оцінки, г) домашнього завдання, д) учня

8. Президент України є..... а) головою уряду, б) головою держави, в) головою партії, г) керівником зовнішньополітичного відомства, д) керівником промислових міністерств країни

9. Першим Президентом України після розпаду СРСР був..... а) Л.М. Кравчук, б) Л.Д. Кучма, в) В.А. Ющенко

10. Якщо суперечка закінчується взаємною поступкою — це називають..... а) змовою, б) конвенцією, в) зіткненням, г) розв'язкою, д) компромісом

11. Особа, яка скептично відноситься до нововведень, називається..... а) бюрократом, б) лібералом, в) анархістом, г) консерватором, д) демократом

12. Книга «Майстер і Маргарита» написана.....а) О. Толстим б) М. Зощенко, в) М. Булгаковим, г) М. Шолоховим, д) А. Івановим
13. Твердження, що всі люди чесні..... а) помилкове, б) нечесне, в) хитре, г) абсурдне, д) недоведене
14. Золото легший метал, ніж.....а) мідь, б) залізо, в) літій, г) натрій, д) платина
15. При рівній вазі більше всього білків міститься в.....а) м'ясі, б) маслі, в) сирі, г) яйці, д) рибі
16. При біді не вдаються до допомоги.....а) домашньої аптечки, б) запасного виходу, в) залізничних шлагбаумів, г) порад друзів, д) рятувального круга
17. Найвищих успіхів в розвитку економіки з названих країн досягла..... а) Німеччина, б) Великобританія, в) Японія, г) Саудівська Аравія, д) Франція
18. Серед міст України перше місце за кількістю населення безумовно належить..... а) Києву, б) Дніпропетровську, в) Одесі, г) Харкову, д) Львову
19. Твердження, яке не зовсім доведене, називаютьа) плутаним, б) вражаючим, в) двозначним, г) парадоксальним, д) гіпотетичним
20. Розповсюдження засобами масової інформації свідомо помилкової інформації називається.....а) пародією, б) інсинуацією, в) плагіатом, г) помилкою, д) кляузою

Кінець першого субтесту.

Ще раз перевірте і чекайте нових вказівок!

Опис і зразки рішень другої групи завдань

Завдання: 21-40

У завданні наводяться п'ять слів. Чотири з них завжди в тій або іншій мірі пов'язані між собою. Вам слід знайти слово, яке не відноситься до цього зв'язку, є зайвим.

Наприклад, а) орати, б) сіяти, в) боронити, г) косити, д) вчити.

Слова, позначені буквами: а, б, в, г, означають сільськогосподарські роботи. Слово «вчити» не позначає цього. Тому в реєстраційних бланках в субтесті № 2 у рядку «приклад» необхідно закреслювати косою рисою букву «д».

Субтест № 2

Завдання: 21-40

21. а) високий, б) низький, в) стрункий, г) рослий, д) карликовий
22. а) перо, б) ручка, в) олівець, г) фломастер, д) картина
23. а) трикутник, б) квадрат, в) куб, г) прямокутник, д) паралелограм
24. а) яблуко, б) груша, в) слива, г) вишня, д) персик
25. а) мотоцикл, б) мопед, в) моторолер, г) велосипед, д) катер
26. а) круг, б) еліпс, в) дуга, г) квадрат, д) крива
27. а) вчитель, б) учень, в) тренер, г) професор, д) доцент
28. а) напрям, б) схід, в) полюс, г) захід, д) глобус
29. а) бачити, б) чути, в) писати, г) відчувати, д) нюхати.
30. а) сміливий, б) боязкий, в) хоробрий, г) талановитий, д) вірний
31. а) віддзеркалення, б) свідомість, в) луна, г) діяльність, д) наслідування
32. а) розділяти, б) розподіляти, в) зв'язувати, г) виділяти, д) розкладати

33. а) М. Шолохов, б) В.Соловйов-Сєдой, в) В.Пікуль, г) В.Ліпатов, д) Ч.Айтматов
34. а) історія, б) література, в) суспільствознавство, г) хімія, д) малювання
35. а) межа, б) міст, в) кладка, г) дружба, д) шлюб
36. а) виробництво, б) розподіл, в) обмін, г) споживання, д) госпрозрахунок
37. а) попередження, б) профілактика, в) випередження, г) недопущення, д) припинення
38. а) ошадливість, б) старанність, в) пильність, г) акуратність, д) обов'язок.
39. а) Дисплей, б) Алгол, в) Фортран, г) Бейсик, д) Кабол.
40. а) А. Пугачова, б) Е. П'єха, в) М. Чибурданідзе, г) С. Ротару, д) Т. Повалій

Кінець другої частини завдання.

Перевірте ще раз свої рішення і чекайте вказівок!

Опис і зразки рішень третьої групи завдань

Завдання: 41-60

Вам запропонують три слова. Між першим і другим словом існує деякий зв'язок. Після третього слова слідує пунктирна лінія. Нижче приведено п'ять слів, з яких Ви повинні знайти одне, що знаходиться у зв'язку з третім словом точно так, як і перше і друге слово.

Наприклад, білий: чорний; низький: а) товстий, б) високий, в) худий, г) довгий, д) короткий

Правильне слово «високий». Воно знаходиться із словом «низький» у відносинах протилежності, точно так, як і слово «білий» із словом «чорний». Отже, в реєстраційних бланках в субтесті №3 у рядку «приклад» Ви закреслюватимете косою рисою букву «б».

Субтест № 3

Завдання: 41-60

41. Школа: директор; гурток:а) завідувач, б) голова, в) керівник, г) член, д) касир
42. Геометрія: література; професійне навчання: а) естетичне виховання, б) розвиток, в) освіта, г) навчання, д) фізичне виховання
43. Шукати: знаходити; думати: а) розслідувати, б) запам'ятовувати, в) приходити до висновку, г) забувати, д) міркувати
44. Товар: туфлі; їжа:..... а) продукти, б) обід, в) вода, г) сало, д) їжа
45. «Війна і мир»: Л. Толстой; «Петро Перший»: а) В. Пікуль, б) В. Баришников, в) Н. Рибак, г) О. Толстой, д) Г. Марков
46. Дія: успіх; виробництво: а) збут, б) ціна, в) рентабельність, г) продуктивність, д) товар
47. «Карнавальна ніч»: Лірична комедія; «Фаворит»:..... а) поема, б) повість, в) історичний роман, г) роман-есе, д) трагедія
48. Місяць: Земля; Земля:.....а) Марс, б) Юпітер, в) Сонце, г) Сатурн, д) зірка
49. Верстат: свердлити; персональний комп'ютер: а) програмувати, б) обчислювати, в) погоджувати, г) управляти, д) вивчати
50. Шахи: grosмейстер; футбол: а) гравець, б) тренер в) майстер

спорту, г) заслужений майстер спорту, д) майстер спорту міжнародного класу

51. Директор: завод; Голова:.....а) Держплан, б) Держ. Дума, в) Уряд, г) партія, д) Академія наук

52. Серце: нагнітальний насос; мозок: а) мислення, б) електростанція, в) центральна ЕОМ, г) голова, д) нерви

53. Гра: баскетбол; медичний працівник: а) ендокринолог, б) терапевт, в) хірург, г) медсестра, д) рентгенолог

54. Математика: російська мова; шафа: а) меблі, б) житлова кімната, в) кухонне устаткування, г) диван-ліжко, д) скатертина

55. Літак: сигнальні вогні; пароплав: а) сирена, б) бакен, в) маяк, г) вітрило, д) щогла

56. Рік: весна; життя: а) радість, б) учення, в) народження, г) буття, д) молодість

57. Їжа: сіль; лекція:.....а) нудьга, б) конспект, в) гумор, г) мова, д) образа

58. Гори: перевал; річка:..... а) човен, б) міст, в) брід, г) паром, д) беріг

59. Нерв: збудження; око:.....а) погляд, б) зір, в) вія, г) освітлення, д) віко

60. Смуток: настрій; лють: а) злість, б) засмучення, в) афект, г) гнів, д) відвага

Кінець третьої частини завдання.

Перевірте ще раз і чекайте подальших вказівок!

Опис і зразки рішень четвертої групи завдань

Завдання: 61-76

Вам зададуть два слова. Слід знайти узагальнююче їх слово.

Наприклад, яблуко — груша

Правильна відповідь — фрукти. Отже, слово «фрукти» слід вписати в реєстраційний бланк на спеціально залишений для цього рядок.

Запам'ятайте, що Вам належить знайти найбільш істотну ознаку, узагальнюючу поняття, що приводяться.

Субтест № 4

Завдання: 61-76

61. Хлопець — дівчина

62. Вчитель — учень

63. Церква — держава

64. Повість — кінокартина

65. Свист — шум

66. Голод — спрага

67. Драма — комедія

68. Рада — міністерство

69. Герб — прапор

70. Луна — рефлекс

71. Автомобіль — літак

72. Сосна — дятел

73. Крокодил — черепаха

74. Гласність — успіх

75. Україна — Англія

76. Криза — суперечність

Кінець четвертої частини завдання.

Перевірте ще раз і не перевертайте сторінки перш, ніж отримаєте відповідну вказівку!

Опис і зразки рішень п'ятої групи завдань

Завдання: 77-96

У цьому завданні Вам будуть запропоновані прості арифметичні завдання. Вирішувати їх слід тільки усно, не обчислюючи нічого письмово! Як записати отриману відповідь? Відкрийте реєстраційний бланк субтесту № 5! Поряд з номером кожного завдання написані цифри 1-9 і 0. У відповідному рядку Вам належить кожного разу закреслювати ті цифри, які складають отриману відповідь.

Наприклад, Пішохід пройшов 45 км. за 9 годин. Яка була середня швидкість пішохода?

Ви знайшли, що його швидкість дорівнює 5 км/год. Щоб записати таку відповідь, треба закреслювати цифру «5» в рядку «приклад».

А як бути, якщо відповідь складається з двох або трьох цифр? Для цього необхідно закреслювати всі ці цифри у відповідному рядку. Послідовність цифр не має значення. Наприклад, якщо відповідь 125 або 512, закреслюються все одно цифри «1», «2», «5». Відповіді, що складається з двох однакових цифр, бути не може.

Субтест № 5

Завдання: 77-96

77. Із ста ящиків сардин продано 44. Скільки залишилося?

78. Скільки км проїде машина, якщо вона їде із швидкістю 70 км/год, а час в дорозі — 9 годин?

79. 15 ящиків фруктів важать 280 кг, а кожен порожній ящик важить 3 кг. Скільки важать фрукти?

80. 6 чоловік викопують каналу за 72 дні. За скільки днів викопає ту ж каналу екскаватор, якщо продуктивність праці на ньому дорівнює продуктивності 18 чоловік?

81. Автомобіль «Жигулі» коштує 25 500 грн., а автомобіль «Москвич» — 10 000 грн. Скільки автомобілів «Жигулі» і «Москвич» можна придбати за 67 000 грн.?

82. Спринтер К. Волков біжить стометрівку з середньою швидкістю 0,9 м/сек. З якою швидкістю йому необхідно бігти 100 метрів, щоб наздогнати І. Іванова, що пробігає 100 метрів за 10 секунд?

83. 48 сантиметровий дріт, нагріваючись, збільшується до 56 сантиметрів. Яка буде довжина 72 сантиметрового дроту після нагрівання?

84. У класі 32 учня. Скільки учнів в школі, якщо відомо, що окрім десяти класів по 32 учні, є ще 104 учня?

85. Кооператив за 8 годин виготовляє 728 деталей. Скільки деталей виготовить кооператив за 2 години?

86. Сплав виготовляють з двох частин срібла і трьох частин олова. Скільки грамів олова буде потрібно для отримання 15 грамів сплаву?

87. Ткацький цех виготовляє 60 метрів матерії. Інший ткацький цех за цей

же час виготовить 40 метрів. Скільки метрів матерії виготовить другий цех, коли перший виготовить 90 метрів?

88. Чоловік віддав $\frac{1}{8}$ своїх грошей за поштові марки і три рази по стільки ж за папір. У нього залишилося 80 рублів. Скільки грошей було до покупки?

89. У двох ящиках упаковано 43 стакани. В одному ящику на 9 стаканів більше, ніж в іншому. Скільки стаканів в більшому ящику?

90. Тканину завдовжки в 60 метрів слід розрізати так, щоб один кусок утворив $\frac{2}{3}$ довжини іншого. Скільки метрів в більшому куску?

91. Завод вивіз $\frac{3}{4}$ своєї продукції на експорт, а $\frac{1}{5}$ продукції продав усередині країни. Скільки відсотків продукції залишилося у нього нереалізованою?

92. $\frac{6}{7}$ бочки містило соку на 72 рублі. Скільки коштує пів-бочки цього соку?

93. У сім'ї у кожної дочки рівне число братів і сестер, але у кожного сина сестер по два рази стільки, скільки братів. Скільки дочок в сім'ї?

94. Школярі обробили 0,4 гектара землі під рілля. На це вони витратили 5 годин. Скільки школярів брало участь в роботі, якщо відомо, що кожний з них за 1 годину обробляв 0,005 га?

95. Завод по виробництву автомобільних шин виділив один з своїх цехів кооперативу. За рік роботи весь завод, у тому числі і кооперативний цех, виконали продукції на 15% більше, ніж один кооперативний цех. Скільки шин випустив за рік кооператив, якщо решта цехів випустили 1800 шин?

96. При споруді на березі річки свинарського комплексу держава витратила 2 млн. гривень. Щорічно з моменту пуску комплексу держава отримує від комплексу відрахування у розмірі 15% вартості витрат на будівництво. В той же час щорічно держава втрачає 200 тисяч гривень у вигляді збитку, що завдає комплекс рибному господарству країни. За скільки років може окупитися вартість цього комплексу?

Кінець п'ятої частини завдань.

Перевірте ще раз і чекайте нового завдання!

Опис і зразки рішень п'ятої групи завдань

Завдання: 97-116

Вам представлять ряд чисел, які розташовані в певному порядку. Знайдіть число, яке продовжувало б відповідний ряд чисел по його закономірності.

Наприклад, 9 7 10 8 11 9 12 ?

У цьому ряду віднято 2 і додано 3. Отже, наступне число повинне бути 10. У реєстраційних бланках, в субтесті № 6, на рядку «приклад» слід закреслювати однією косою рисою цифру «1» і другою косою рисою цифру «0».

У деяких завданнях доведеться окрім складання і віднімання множити і ділити.

Чекайте вказівок для подальшої роботи!

Не перегортайте сторінок тестової брошури без вказівок керівника!

Субтест № 6

Завдання: 97-116

97.	6	9	12	15	18	21	24	?
-----	---	---	----	----	----	----	----	---------

98.	16	17	19	20	22	23	25	?
99.	19	16	22	19	25	22	28	?
100.	17	13	18	14	19	15	20	?
101.	4	6	12	14	28	30	60	?
102.	26	28	25	29	24	30	23	?
103.	29	26	13	39	36	18	54	?
104.	21	7	9	12	6	2	4	?
105.	5	6	4	6	7	5	7	?
106.	17	15	18	14	19	13	20	?
107.	279	93	90	30	27	9	6	?
103.	4	7	8	7	10	11	10	?
109.	9	12	16	20	25	30	36	?
110.	5	2	6	2	8	3	15	?
111.	15	19	22	11	15	18	9	?
112.	8	И	15	23	32	43	56	?
113.	9	6	18	21	7	4	12	?
114.	7	8	10	7	11	16	10	?
115.	15	6	18	10	30	23	69	?
116.	3	27	36	4	13	117	126	?

Кінець шостої частини завдань.

Перевірте ще раз і чекайте нового завдання!

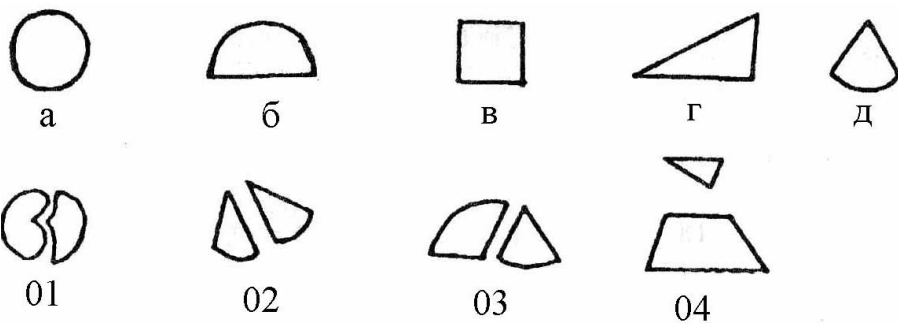
Опис і зразки рішень сьомої групи завдань

Завдання: 117-136

У кожному завданні наведена одна, розбита на частини, фігура. Вам слід знайти з відмічених буквами: а, б, в, г, д фігур ту, яка відповідає фігурі, розділеній на частини, якщо їх з'єднати.

Наприклад, в додатку 1 на Ваш розгляд представлений ряд геометричних фігур. У верхньому ряду знаходяться цілі фігури, позначені буквами: а, б, в, г, д. У нижньому — ті ж фігури, але розділені на частини. Ці фігури позначені цифрами 01, 02, 03, 04. З'єднавши частини фігури 01, отримаємо фігуру «а». Тому в реєстраційних бланках в субтесті № 7, на рядку 01 відзначимо косою рисою букву «а». З'єднавши фігуру 02, отримаємо фігуру «д», з'єднавши частини фігури 03, — фігуру «б» і т.д.

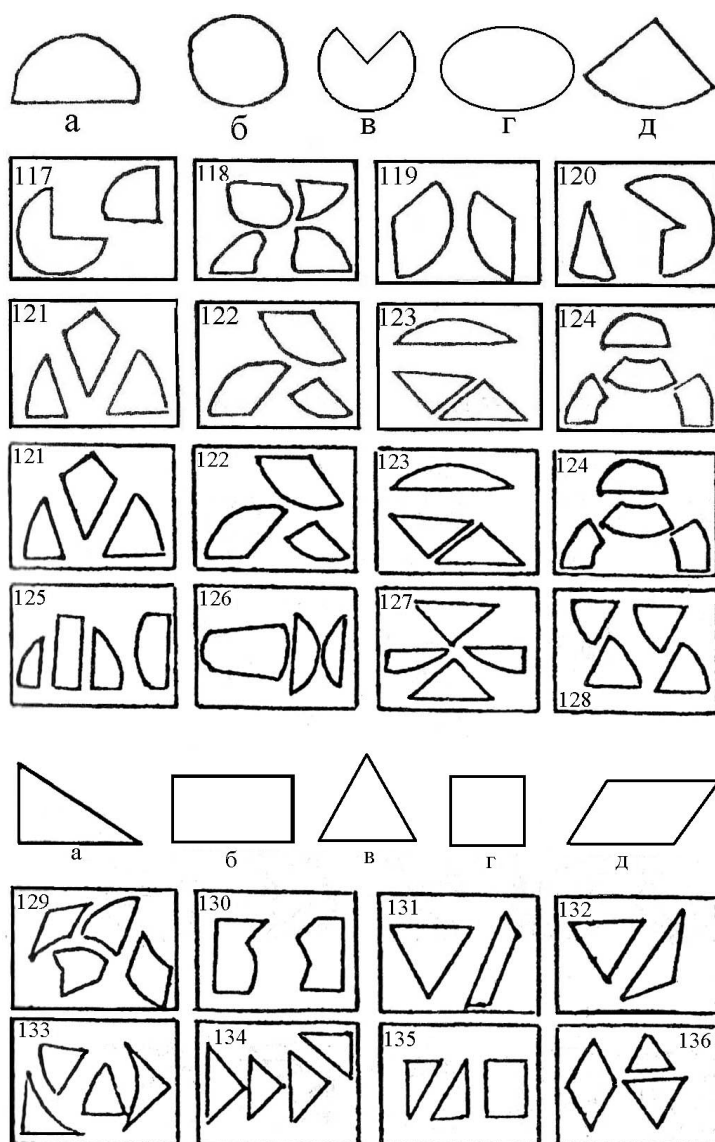
Додаток 1

Чекайте вказівок для подальшої роботи!

Субтест № 7

Завдання: 117-136

Опис і зразки рішень восьмої групи завдань

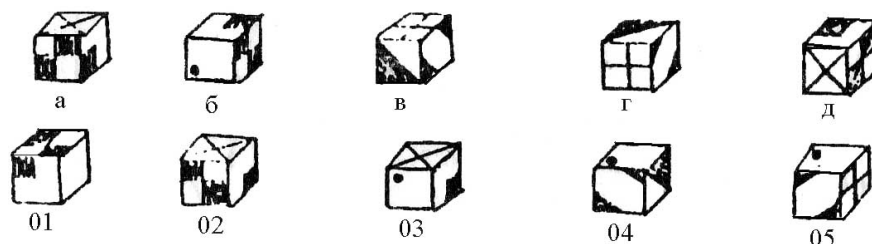
Завдання: 137-156

У першому ряду розташовано п'ять різних кубів, які позначені буквами: а, б, в, г, д. Кожен куб має шість різних граней. Три з них Ви бачите на малюнку. У

кожному завданні наведений куб, який є одним з кубів а, б, в, г, д в зміненому положенні. Знайдіть, якому з кубів відповідає кожен куб завдання і в реєстраційних бланках закреслюйте букву відповіді однією косою рисою.

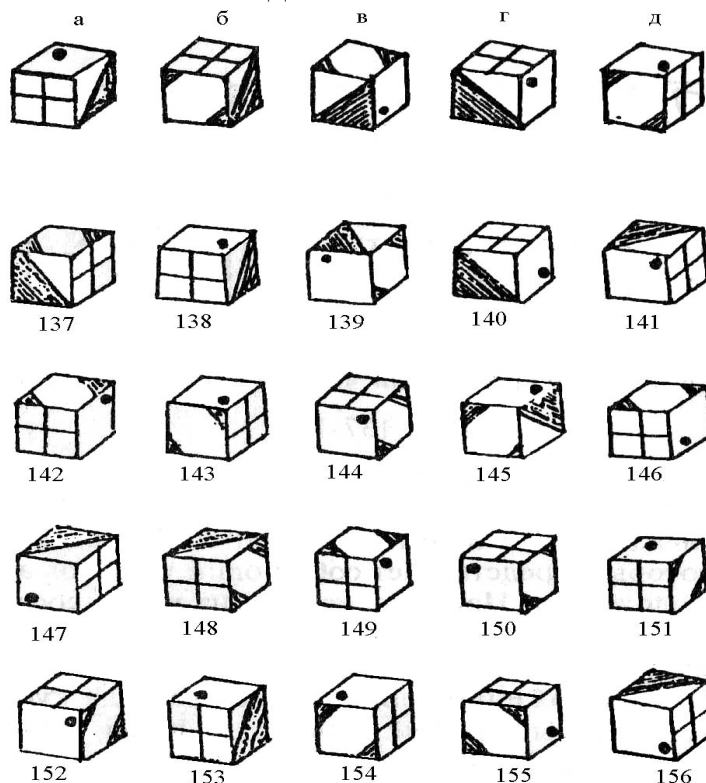
Наприклад, в додатку 2 Ви бачите два ряди кубів. Куби верхнього ряду позначені буквами: а, б, в, г, д. Куби нижнього ряду, що є зміненим положенням кубів верхнього ряду, позначені цифрами: 01, 02, 03, 04, 05. Подумки обертаючи куби нижнього ряду, знайдемо їх аналоги у верхньому ряду. Так куб 01 представляє собою змінене положення куба «а». Куб 02 — змінене Положення куба «д», куб 03 — змінене положення куба «б», куб 04 — змінене положення куба «в». Букви, що позначають знайдені Вами куби, викресліть в реєстраційних бланках субтесту № 8 на відповідних рядках.

Додаток 2

Субтест № 8

Завдання: 137-156

Опис і зразки рішень дев'ятої групи завдань

Завдання: 157-176

Тепер подається завдання, де Вам необхідно запам'ятати ряд слів. Слова будуть подані в колонках. Кожна колонка позначена певною буквою (а, б, в, г, д). Ви повинні запам'ятати не тільки слова, що знаходяться в колонках, але і те, під

якою буквою кожне з цих слів розташоване. Наприклад, слово «тюльпан» в колонці «а», слово «ірис» в колонці «д» і т.д. Після того, як час, відведений на запам'ятовування, закінчиться, Вам запропонують знайти завчені Вами слова серед слів учбового тексту. У цьому тексті зустрічатимуться як ті слова, які Ви вивчали, так і незнайомі Вам слова.

Якщо Ви знайдете в тексті вивчене Вами слово, то необхідно подивитися, під якою буквою воно стоїть в тексті, і пригадати букву, під якою це слово стояло в завченій Вами колонці. У разі збігу — відповідь правильна, і Ви повинні викреслити цю букву у відповідному номеру завдання рядку реєстраційного бланка. Якщо ж в учбовому тексті знайдене слово стоїть не під тією буквою, що в таблиці, яка запам'ятовується, тоді це — невірна відповідь, і, отже, треба шукати інше слово. Будьте уважні! А зараз відкрийте таблицю 4 і починайте заучувати слова!

Таблиця 4

а	б	в	г	д
тюльпан	жасмин	гладіолус	гвоздика	ірис
граблі	викрутка	стамеска	молоток	напилок
перепілка	горобець	чиж	дрозд	іволга
офорт	скульптура	різьба по дереву	опера	архітектура
зебра	вуж	бик	тхір	тигр

Субтест № 9

Завдання: 157-176

157. а) гвоздика, б) молоток, в) опера, г) тхір, д) ведмідь
158. а) кряква, б) жасмин, в) заєць, г) скульптура, д) кінь
159. а) офорт, б) горихвістка, в) ірис, г) зебра, д) роман
160. а) чиж, б) резеда, в) різьба по дереву, г) ягуар, д) опера
161. а) бик, б) рубанок, в) архітектура, г) граблі, д) напилок
162. а) тюльпан, б) чиж, в) жасмин, г) щука, д) дрозд
163. а) жасмин, б) вугор, в) шпак, г) тхір, д) жоржина
164. а) зебра, б) гладіолус, в) гравюра, г) ластівка, д) ніж
165. а) снігур, б) викрутка, в) вуж, г) флокси, д) картина
166. а) олень, б) скульптура, в) айстра, г) зозуля, д) пила
167. а) мак, б) коса, в) гладіолус, г) фуксин, д) дятел
168. а) граблі, б) трагедія, в) ворона, г) верблюд, д) різьба по дереву
169. а) журавель, б) молоток, в) лопата, г) акварель, д) ірис
170. а) спідниця, б) чиж, в) бик, г) кропивниця, д) клітка
171. а) бегонія, б) балет, в) кактус, г) молоток, д) щиголь
172. а) газель, б) перепілка, в) стамеска, г) ода, д) бальзам
173. а) їжак, б) кряква, в) різьба по дереву, г) сокира, д) шалфей
174. а) вугор, б) дзвіночок, в) шило, г) дрозд, д) опера
175. а) бур, б) сонет, в) чиж, г) борсук, д) пам'ятка
176. а) анекдот, б) ворон, в) лопата, г) нарцис, д) тигр

Кінець роботи.

Закрийте тестову брошуру і відкладіть її на край столу!

Обробка результатів дослідження

Після того, як обстеження завершено, необхідно підрахувати «сирі» бали, отримані обстежуваним за свої рішення. Для цього на реєстраційні бланки накладаються «ключі». Кількість балів в субтестах 1-3, 7-9 визначається шляхом підрахунку закреслених букв, що потрапили в прорізи «ключів». Наприклад, в субтесті № 1, в прорізі «ключа» потрапило 9 закреслених букв. Отже, «сира» оцінка по даному субтесту дев'ять балів.

«Сирі» оцінки по субтестах 4-6 визначаються інакше. Для визначення оцінок в субтестах 5-6 необхідно підрахувати кількість рядків «ключа», в яких всі прорізи заповнені закресленими цифрами. Наприклад, в «ключі» субтесту № 6 два рядки, що мають по три прорізи, повністю заповнено закресленими цифрами, тобто в кожному з рядків по три закреслені цифри потрапили в проріз «ключа». У решті рядків «ключа» є закреслені цифри, але є і прорізи без закреслених цифр. Тому оцінка по субтесту № 6 у даного обстежуваного — два бали.

«Сира» оцінка субтесту № 4 визначається не по «ключу». Спочатку керівник обстеження підраховує оцінку по кожному із завдань субтесту № 4. Для цього він читає відповідь обстежуваного, зіставляє її із заданою парою узагальнюваних понять. Якщо обстежуваний як узагальнення підібрав слово, що характеризує наведені поняття по найбільш загальній і найбільш істотній підставі, то ця відповідь оцінюється в два бали. Якщо узагальнювальне слово об'єднує поняття по загальному для них, але не головній ознаці, або якщо узагальнення носить дуже загальний характер, то відповідь оцінюється в один бал. Нарешті, якщо поняття об'єднані словом, що не узагальнює, а таким, що протиставить їх, або якщо узагальнювальне слово характеризує неіснуючу ознаку, що не виділяє дані слова в одну діаду, то відповідь оцінюється в нуль балів. Після проведення оцінки всіх завдань субтесту № 4, знаходиться сумарна оцінка по субтесту. Вона і буде «сирою» оцінкою по субтесту № 4.

Обчисленням «сирих» оцінок обробка результатів не закінчується, тому що «сирі» бали не дозволяють порівнювати різних обстежуваних між собою. Тому необхідно перевести «сирі» оцінки в оцінки стандартизованої шкали. Стандартизація результатів тесту структури інтелекту Амтхауера здійснена на репрезентативних вибірках старших класів середніх шкіл, що вчать, ПТУ (вік 16-17 років), студентах вузів і курсантів вузів (вік 18-21 рік), інженерно-технічних працівників, працівників управлінської ланки з вищою освітою (вік 22-25 років). Отримані дані дозволили скласти стандартні шкали для даних груп обстежуваних.

Переведення «сирих» оцінок тесту в оцінки стандартні здійснюється за допомогою таблиць перерахунку. Вони представлені в додатку.

Адаптація тесту структури інтелекту Амтхауера здійснена на певних соціокультурних і вікових групах. У кожній таблиці перерахунку вказана група по її соціокультурному і віковому зрізу. Тому застосування нашої адаптованої методики в практичних цілях можливо лише на аналогічних вибірках обстежуваних. Якщо психолог бажає розповсюдити дію методики на інші групи, необхідно провести стандартизацію даних по цих вибірках і користуватися отриманими даними.

Додатки:

1. Реєстраційний бланк тесту структури інтелекту

Прізвище, ініціали обстежуваного _____
Стать _____ Вік _____ Місце навчання _____
Дата обстеження _____

Субтест № 1	Субтест № 2	Субтест № 3
Приклад: а б в г д	Приклад: а б в г д	Приклад: а б в г д
1. а б в г д	21. а б в г д	41. а б в г д
2. а б в г д	22. а б в г д	42. а б в г д
3. а б в г д	23. а б в г д	43. а б в г д
4. а б в г д	24. а б в г д	44. а б в г д
5. а б в г д	25. а б в г д	45. а б в г д
6. а б в г д	26. а б в г д	46. а б в г д
7. а б в г д	27. а б в г д	47. а б в г д
8. а б в г д	28. а б в г д	48. а б в г д
9. а б в г д	29. а б в г д	49. а б в г д
10. а б в г д	30. а б в г д	50. а б в г д
11. а б в г д	31. а б в г д	51. а б в г д
12. а б в г д	32. а б в г д	52. а б в г д
13. а б в г д	33. а б в г д	53. а б в г д
14. а б в г д	34. а б в г д	54. а б в г д
15. а б в г д	35. а б в г д	55. а б в г д
16. а б в г д	36. а б в г д	56. а б в г д
17. а б в г д	37. а б в г д	57. а б в г д
18. а б в г д	38. а б в г д	58. а б в г д
19. а б в г д	39. а б в г д	59. а б в г д
20. а б в г д	40. а б в г д	60. а б в г д

Прізвище, ініціали обстежуваного _____
Стать _____ Вік _____ Місце роботи _____
Дата обстеження _____

Приклад:
61.
62.
63.
64.
65.
66.
67.
68.
69.
70.

71.
72.
73.
74.
75.
76.

Примітка. Замість крапок написати слово (або групу слів), узагальнювальне приведені у відповідному номері завдання поняття

Прізвище, ініціали обстежуваного _____
Стать _____ Вік _____ Місце роботи _____
Дата обстеження _____

Субтест № 5

77. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
78. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
79. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
80. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
81. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
82. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
83. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
84. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
85. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
86. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
87. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
88. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
89. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
90. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
91. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
92. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
93. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
94. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
95. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
96. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

Приклад: 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

Субтест № 6

97. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
98. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
99. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
100. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
101. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
102. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
103. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
104. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
105. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
106. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
107. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
108. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
109. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
110. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
111. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
112. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
113. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
114. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
115. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
116. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

Приклад: 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

Прізвище, ініціали обстежуваного _____
Стать _____ Вік _____ Місце роботи _____
Дата обстеження _____

Субтест № 7
Приклад: а б в г д
117. а б в г д
118. а б в г д
119. а б в г д
120. а б в г д
121. а б в г д
122. а б в г д
123. а б в г д
124. а б в г д
125. а б в г д
126. а б в г д
127. а б в г д
128. а б в г д
129. а б в г д
130. а б в г д
131. а б в г д
132. а б в г д
133. а б в г д
134. а б в г д
135. а б в г д
136. а б в г д
01. а б в г д
02. а б в г д
03. а б в г д
04. а б в г д

Субтест № 8
Приклад: а б в г д
137. а б в г д
138. а б в г д
139. а б в г д
140. а б в г д
141. а б в г д
142. а б в г д
143. а б в г д
144. а б в г д
145. а б в г д
146. а б в г д
147. а б в г д
148. а б в г д
149. а б в г д
150. а б в г д
151. а б в г д
152. а б в г д
153. а б в г д
154. а б в г д
155. а б в г д
156. а б в г д
01. а б в г д
02. а б в г д
03. а б в г д
04. а б в г д

Субтест № 9
Приклад: а б в г д
157. а б в г д
158. а б в г д
159. а б в г д
160. а б в г д
161. а б в г д
162. а б в г д
163. а б в г д
164. а б в г д
165. а б в г д
166. а б в г д
167. а б в г д
168. а б в г д
169. а б в г д
170. а б в г д
171. а б в г д
172. а б в г д
173. а б в г д
174. а б в г д
175. а б в г д
176. а б в г д

2. «Ключі» до тесту структури інтелекту

Для приготування «ключів» необхідно на реєстраційних бланках, використуваних під «ключі», вирізувати позначені хрестиком місця.

Субтест № 1
1. а б в Х д
2. а б Х г д
3. а б в Х д
4. а Х в г д
5. а б Х г д
6. а Х в г д
7. а б в г Х
8. Х б в г д
9. а Х в г д
10. а б в г Х
11. а б в Х д
12. а б Х г д
13. а б в г Х
14. а б в г Х

Субтест № 2
21. а б Х г д
22. а б в г Х
23. а б Х г д
24. а б в Х д
25. а б в г Х
26. а б в Х д
27. а Х в г д
28. а б в г Х
29. а б Х г д
30. а Х в г д
31. а б в Х д
32. а б Х г д
33. а Х в г д
34. а б в Х д

Субтест № 3
41. а б Х г д
42. Х б в г д
43. а б Х г д
44. а б в Х д
45. а б в Х д
46. Х б в г д
47. а б Х г д
48. а б Х г д
49. а Х в г д
50. а б в Х д
51. а б Х г д
52. а б Х г д
53. а б в Х д
54. а б в Х д

15. X б в г д
16. а б X г д
17. а б X г д
18. а б X г д
19. а б в г X
20. а X в г д

35. X б в г д
36. а б в г X
37. а б в г X
38. а б в г X
39. X б в г д
40. а б X г д

55. X б в г д
56. а б в г X
57. а б X г д
58. а б X г д
59. X б в г д
60. а б X г д

Субтест № 5

77. 0 1 2 3 4 X X 7 8 9
78. X 1 2 X 4 5 X 7 8 9
79. 0 1 X X 4 X 6 7 8 9
80. 0 1 X 3 X 5 6 7 8 9
81. 0 1 2 3 X 5 6 7 8 9
82. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
83. 0 1 2 3 X 5 6 7 X 9
84. 0 1 X X X 5 6 7 8 9
85. 0 X X 3 4 5 6 7 X 9
86. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 X
87. X 1 2 3 4 5 X 7 8 9
88. X X 2 3 4 5 X 7 8 9
89. 0 1 X 3 4 5 X 7 8 9
90. 0 1 2 X 4 5 X 7 8 9
91. 0 1 2 3 4 X 6 7 8 9
92. 0 1 X 3 X 5 6 7 8 9
93. 0 1 X 3 4 5 6 7 8 9
94. 0 X 2 3 4 5 X 7 8 9
95. X 1 X 3 4 5 6 X 8 9
96. X 1 X 3 4 5 6 7 8 9

Субтест № 6

97. 0 1 X 3 4 5 6 X 8 9
98. 0 1 X 3 4 5 X 7 8 9
99. 0 1 X 3 4 X 6 7 8 9
100. 0 X 2 3 4 5 X 7 8 9
101. 0 1 X 3 4 5 X 7 8 9
102. X 1 2 X 4 5 6 7 8 9
103. 0 X 2 3 4 X 6 7 8 9
104. 0 1 2 3 4 5 6 X 8 9
105. 0 1 2 3 4 5 6 7 X 9
106. 0 X X 3 4 5 6 7 8 9
107. 0 1 X 3 4 5 6 7 8 9
108. 0 X 2 X 4 5 6 7 8 9
109. 0 1 X 3 X 5 6 7 8 9
110. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 X
111. 0 X 2 X 4 5 6 7 8 9
112. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
113. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 X
114. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
115. 0 1 X 3 4 5 X 7 8 9
116. 0 X 2 3 X 5 6 7 8 9

Субтест № 7

117. а X в г д
118. а б в X д
119. X б в г д
120. а б X г д
121. а б в г X
122. а б X г д
123. а б в г X
124. а X в г д
125. а б в X д
126. а б в X д
127. а б в г X
128. а X в г д
129. а б в г X
130. а б в X д
131. а б X г д
132. X б в г д

Субтест № 8

137. а X в г д
138. X б в г д
139. а б X г д
140. а б в X д
141. X б в г д
142. а б в г X
143. а б в г X
144. а б в г X
145. а б X г д
146. а б в г X
147. X б в г д
148. а X в г д
149. а б в г X
150. а б в г X
151. а б в г X
152. а б в г X

Субтест № 9

157. а б в X д
158. а X в г д
159. X б в г д
160. а б X г д
161. а б в г X
162. X б в г д
163. а б в X д
164. X б в г д
165. а X в г д
166. а X в г д
167. а б X г д
168. X б в г д
169. а б в г X
170. а б X г д
171. а б в X д
172. а б X г д

133. а Х в г д
134. а б в Х д
135. а Х в г д
136. а б в г Х

153. Х б в г д
154. а б в г Х
155. а б в г Х
156. Х б в г д

173. а б Х г д
174. а б в Х д
175. а б Х г д
176. а б в г Х

Орієнтовні відповіді по субтесту № 4, які оцінюються в два, один, нуль балів

№№ завдання		Оцінка в балах
1	2	3
61	Люди (представники роду, людина) Продовжувачі людського роду Обидва молоді	2 1 0
62	Суб'єкти учбово-виховного процесу Обидва вчаться Вчитель учить, учень вчиться	2 1 0
63	Компоненти суспільної надбудови Впливають на духовний розвиток членів суспільства Борються між собою за вплив на людину	2 1 0
64	Витвори мистецтва Розповіді про життя Повість є основою кінокартини	2 1 0
65	Звукові феномени, які чує людина Звуки Хуліганські прояви	2 1 0
66	Органічні відчуття (біологічні потреби людини) Потреба (відчуття) Їжа — пиття	2 1 0
67	Витвори мистецтва (театральна творчість) Пожива для розуму, пропонована театром Театр	2 1 0
68	Органи управління радянською державою (інституції управління життєдіяльністю загальнонародної держави) Органи влади Державні апарати	2 1 0
69	Символи держави Символи влади Знаки	2 1 0
70	Прояв феномена віддзеркалення Віддзеркалення якогось конкретного явища Фізичні явища	2 1 0
71	Засоби транспорту Механічні засоби переміщення людини в просторі Двигуни внутрішнього згорання	2 1 0
72	Клітинні форми живої матерії Живі істоти Фауна і флора	2 1 0

73	Плазуни Живі істоти Водоплаваючі	2 1 0
74	Складові демократизації Ефективність засобів пропаганди Суспільна свідомість	2 1 0
75	Розвинені промислові країни Морські держави Супротивники в ідеологічній сфері	2 1 0
76	Результат взаємодії протилежних початків Терміни, що позначають боротьбу протилежностей Боротьба, несумісність сторін	2 1 0

3. Таблиці перерахунку «сирих» оцінок в стандартні

Стандартизація шкал проводиться по формулі:

$$Z_i = \sigma \frac{X_i - \bar{X}}{s} + M,$$

де X_i , — початковий бал за «сирою» шкалою, \bar{X} — середнє арифметичне по «сирому» розподілу, σ — «сире» стандартне відхилення, M — математичне очікування за вибраною стандартною шкалою, s — стандартне відхилення за стандартною шкалою. Для вибраної нами шкали IQ $M=100$, $\sigma = 15$.

Таблиці перерахунку зроблені нами для кожної з вибірок окремо, оскільки відомо, що відмінності в соціокультурних умовах визначають індивідуальні особливості розвитку інтелектуальних здібностей.

Таблиця перерахунку «сирих» оцінок в стандартні

Дослідження проведене на вибірці учнів ПТУ і ГПТУ, чисельністю 287 чоловік, середній вік 15,5 років

«Сира» Оцінка	Стандартна оцінка по всім субтестам								
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
32				159					
30				154					
28				149					
26				144					
24				138					
22				134					
20	151	150	152	129	152	147	142	145	141
19	146	145	148		148	143	139	141	138
18	142	141	144	124	144	140	135	137	134
17	138	137	140		140	137	132	133	131
16	135	133	137	119	137	134	129	130	128
15	131	129	133		133	130	125	126	125
14	126	125	129	116	129	127	122	123	122

13	123	122	126		126	124	119	120	119
12	119	117	122	109	122	120	115	112	116
11	115	114	119		119	117	112	112	113
10	110	110	115	104	115	114	108	109	110
9	107	106	111		111	111	105	105	107
8	103	102	107	99	107	108	101	102	103
7	99	98	104		104	104	98	98	100
6	95	94	100	94	100	101	95	95	97
5	91	90	96		96	98	93	91	94
4	87	86	93	89	93	95	89	88	91
3	83	82	89		89	92	86	84	88
2	79	78	85	84	85	88	82	80	85
1	75	74	81		81	85	78	77	82
0	71	70	78	79	78	82	74	73	78

Для обчислення оцінки загального інтелекту прийнято підсумовувати «сирі» оцінки за показниками субтестів і отриману суму по таблиці перерахунку перевести в стандартні оцінки. Таблиця перерахунку «сирих» сумарних оцінок в стандартні оцінки загального інтелекту представлена нижчим.

Таблиця перерахунку
«сирих» сумарних оцінок по всіх субтестах у стандартні оцінки загального інтелекту (вбірка ПТУ, що вчать, і ГПТУ, вік 15,5 років)

Сума "сирих" оцінок по всіх субтестах	Стандартна оцінка загального інтелекту
171-180	170
161-170	163
151-160	157
141-150	151
131-140	144
121-130	138
111-120	132
101-110	126
91-100	119
81-90	114
71-80	107
61-70	101
51-60	95
41-50	89
31-40	83
21-30	76
11-20	70
1-10	64

Примітка: при користуванні таблицею перерахунку необхідно в лівій

колонці (сума «сирих» оцінок по всіх субтестах) знайти рядок, на якому розташовується інтервал, що включає суму «сирих» оцінок обстежуваного, а потім в правій колонці (стандартна оцінка загального інтелекту) на цьому ж рядку знайти оцінку загального Інтелекту, відповідну даній сумі.

Таблиця перерахунку «сирих» оцінок в стандартні

Проведено на вибірці учнів старших класів середніх шкіл.

Чисельність вибірки 296 чоловік, середній вік 16 років

«Сира» Оцінка	Стандартна оцінка по всім субтестам								
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
32	154			154					
30				149					
28				146					
26				140					
24				135					
22				130					
20	148	146	147	126	147	143	139	142	138
19	145	142	144		144	139	135	139	135
18	141	138	140	121	140	136	132	135	132
17	137	134	137		137	132	129	132	129
16	133	130	134	116	134	130	126	129	127
15	129	127	130		130	127	123	125	124
14	125	123	127	111	126	124	120	122	120
13	122	119	123		123	121	116	118	117
12	118	115	120	107	119	118	113	115	115
11	114	112	117		116	115	110	111	112
10	110	108	113	102	112	112	107	108	110
9	106	104	110		109	109	104	104	106
8	102	100	106	97	105	105	100	100	103
7	98	97	103		101	103	97	97	100
6	95	94	100	92	97	100	94	94	97
5	91	89	96		93	97	91	90	94
4	87	86	92	88	90	94	87	87	92
3	83	89	89		86	91	84	84	88
2	79	78	85	83	82	88	81	80	85
1	75	74	82		78	85	78	77	82
0	72	70	78	78	75	82	75	73	79

Таблиця перерахунку

«сирих» сумарних оцінок по всіх субтестах в стандартні оцінки загального інтелекту (вибірка старших класів середніх шкіл, що вчаться, середній вік 16 років)

Сума "сирих" оцінок по всіх субтестах	Стандартна оцінка загального інтелекту
171-180	160
161-170	156
151-160	150
141-150	145
131-140	139
121-130	132
111-120	127
101-110	122
91-100	116
81-90	ПО
71-80	105
61-70	99
51-60	93
41-50	80
31-40	82
21-30	77
11-20	71
1-10	65

Таблиця перерахунку «сирих» оцінок в стандартні

Проведено на вибірці студентів 1-2-го курсів, курсантів вищих військових училищ. Чисельність вибірки 349 чоловік, середній вік 19 років.

«Сира» Оцінка	Стандартна оцінка по всім субтестам								
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
32				130					
30				127					
28				124					
26				121					
24				117					
22				114					
20	134	139	135	111	137	131	130	135	126
19	131	136	132		133	129	127	132	124
18	128	132	129	108	129	126	125	129	121
17	125	128	126		127	123	122	126	118
16	122	125	123	105	124	120	120	123	116
15	119	121	120		122	118	117	120	113
14	116	118	117	102	119	115	114	117	110

13	113	114	115		116	112	111	114	108
12	110	110	112	98	113	110	109	111	105
11	107	107	109		110	108	106	108	102
10	104	104	106	95	107	105	103	105	100
9	101	100	103		104	103	100	102	97
8	98	97	100	92	100	100	98	100	95
7	95	93	97		98	98	95	97	92
6	92	89	95	89	95	95	92	94	90
5	89	86	92		92	92	90	91	87
4	86	82	89	86	89	90	87	88	84
3	83	79	86		86	88	85	85	82
2	80	75	83	82	83	85	82	82	79
1	77	72	80		80	83	79	79	76
0	74	68	77	79	77	80	76	76	73

Таблиця перерахунку

«сирих» сумарних оцінок по всіх субтестах в стандартні оцінки загального інтелекту

(вибірка студентів 1-2-го курсів курсантів вищих військових училищ.

Чисельність вибірки 349 чоловік середній вік 19 років)

Сума "сирих" оцінок по всіх субтестах	Стандартна оцінка загального інтелекту
171-180	145
161-170	140
151-160	136
141-150	131
131-140	126
121-130	121
111-120	117
101-110	112
91-100	107
81-90	102
71-80	98
61-70	93
51-60	88
41-50	82
31-40	78
21-30	74
11-20	69
1-10	64

Таблиця перерахунку «сирих» оцінок в стандартні

Проведено на вибірці осіб, що мають вищу освіту.

Чисельність вибірки 1212 чоловік, середній вік 24.5 року.

«Сира» Оцінка	Стандартна оцінка по всіх субтестам								
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
32				128					
30				125					
28				121					
26				118					
24				115					
22				111					
20	128	138	127	108	132	126	130	132	121
19	125	132	125		129	124	127	129	118
18	122	131	122	105	126	122	124	136	116
17	119	127	119		124	119	121	123	112
16	117	123	117	102	121	117	118	121	111
15	114	119	114		118	114	115	118	109
14	111	115	112	98	115	112	113	115	106
13	108	112	109		112	110	110	112	101
12	106	108	106	95	109	107	107	109	102
11	103	104	104		107	105	104	106	99
10	100	100	101	93	104	102	101	103	97
9	97	96	99		101	100	99	100	95
8	94	92	96	89	98	98	96	97	92
7	92	89	94		95	95	93	94	90
6	89	85	91	85	92	93	90	92	88
5	86	81	89		89	91	88	89	85
4	83	77	86	82	86	88	85	86	83
3	81	73	83		84	86	82	83	80
2	78	69	81	78	81	84	79	80	78
1	75	66	79		78	81	76	76	76
0	72	64	76	75	75	79	74	74	73

Таблиця перерахунку

«сирих» сумарних оцінок по всіх субтестам в стандартні оцінки загального інтелекту
(вибірка осіб, що мають вищу освіту чисельність вибірки 1212 чоловік
середній вік 24,5 року)

Сума "сирих" оцінок по всіх субтестам	Стандартна оцінка загального інтелекту
171-180	134
161-170	130
151-160	125
141-150	122

131-140	118
121-130	115
111-120	110
101-110	106
91-100	102
81-90	98
71-80	94
61-70	90
51-60	86
41-50	82
31-40	79
21-30	75
11-20	70
1-10	66

Інтерпретація отриманих даних

Результати тестування порівнювалися з показниками включеності досліджуваних в учбово-пізнавальну і професійну діяльність. Критеріями психологічної включеності були: вихідні параметри діяльності особи (успішність, суспільна активність, дисциплінованість, оцінювані в балах п'ятибальної шкали; для осіб з вищою освітою показниками вихідних параметрів діяльності були творча активність, продуктивність праці, якість вироблюваної продукції, дисциплінованість), ступінь реалізації внутрішньоособового потенціалу, ступінь інтеграції особи і колективу, ступінь реалізації внутрішньоособового потенціалу, емоційне самопочуття особи.

Інтерпретувати результати необхідно в кожній з вибірок окремо, що представляють різні вікові і соціокультурні групи.

Для групи учнів ПТУ — ГПТУ оцінки від 75 одиниць IQ і нижче характеризували явний дефект розвитку тієї або іншої інтелектуальної здатності. При цьому, якщо і загальний інтелект оцінювався в межах 76-64 одиниці IQ, дефект пояснювався найчастіше патологічними змінами (залишкові явища черепно-мозкової травми або органічного захворюванні головного мозку, девіантна поведінка з ранньою алкогольною інтоксикацією і т. п.). Наявність таких змін підтверджувалася клінічними дослідженнями з висновком психоневролога. Якщо ж оцінки від 75 одиниць IQ і нижче спостерігалися лише по деяких субтестах, тоді як по інших вони були значно вищі, а загальний інтелект оцінювався показниками від 83 і вище за одиниці IQ, то в даному випадку йшлося про нерозвиненість певних здібностей через педагогічну занедбаність. Оцінки вище 75, але нижче 86 одиниць IQ свідчили про низько розвинуті здібності; від 86 до 94 одиниць IQ — про відповідність рівня інтелектуальних здібностей соціовіковим особливостям; від 94 до 104 одиниць IQ — про високо розвинуті здібності і, нарешті, більше 104 одиниць IQ — про дуже високий інтелект.

Для решти всіх вікових і соціокультурних груп також встановлено ділення на підгрупи «наднизькорозвинутих» інтелектуальних здібностей, «низькорозвинутих», «середньонормативних для групи», «високих» і

«надвисоких». Дані по цих підгрупах подані в таблиці інтерпретації оцінок тесту структури інтелекту (див. нижчий). Ці дані тісно корелюють з поведінковими особливостями тестованих. Разом з тим необхідно відзначити, що низько розвинена здатність, наприклад математична, прямо не пов'язана з яскраво вираженими поведінковими особливостями, такими, як комунікативні особливості, експресивні особливості і т.п. В той же час вона корелює з низькими оцінками по таких шкільних предметах, як алгебра, геометрія і т.п.

Іншими словами, при оцінці якої-небудь з інтелектуальних здібностей, що тестуються субтестами Амтхауера, необхідно враховувати можливі області змістовного прояву цієї здатності. Так, «відчуття мови», лексичний запас, тестовані субтестом № 1, виявляються в стилі формування міжособових контактів, у виборі партнерів по спілкуванню, в змісті бесід. Особа з наднизькою здатністю, по субтесту № 1, подібна до літературного персонажа Є. Ільфа та І. Петрова (Елочки-людоджерки), що обходила в спілкуванні всього декількома вигуками, яка віддає перевагу такому ж «сірому» колу осіб спілкування.

Більш широкими залежностями зв'язані показники невербального інтелекту з поведінковими особливостями особи. Так, наприклад, субтести 7 і 8, що відображають відповідно комбінаторне мислення і просторову уяву, тісно взаємозв'язані з такими різноплановими характеристиками особи, як колективізм, творча активність, рішучість брати відповідальність за ухвалення нестандартного рішення на себе, індивідуальна рефлексія і соціально-психологічна перцепція, соціальна пластичність, емоційна стійкість.

Особливо обережно необхідно інтерпретувати результати оцінки загального інтелекту. Як показує практика, вони не пов'язані прямо з загальним рівнем розвитку інтелекту. Тільки у підгрупах осіб з наднизькими і надвисокими показниками загального інтелекту виявляється позитивний кореляційний зв'язок між поведінкою, властивою високоінтелектуальній особі і особі примітивній. У останньому випадку поведінка носить імпульсний характер, детермінується переважно неусвідомленою установкою практичної поведінки і здійснюється за рахунок неконструктивних реакцій (агресії, регресії, фіксації і т. п.).

У будь-якому випадку спроби прямої екстраполяції результатів тестування на прийдешню соціальну поведінку особи неприйнятні, оскільки остання визначається не тільки здібностями, але і мотивацією, з властивою для неї системою потреб, а також умовами ситуації.

Така ж користь практичного застосування тесту структури інтелекту Амтхауера.

Знання ступеня розвитку тих або інших інтелектуальних здібностей дозволяє, по-перше, оптимізувати взаємодію керівника з виконавцем в процесі трудової діяльності. Враховуючи сильні і слабкі сторони інтелектуальної сфери суб'єкта діяльності, керівник індивідуально варіює завдання за змістом, формою виконання, формою інструктажу і т.п.

По-друге, дозволяє на практиці здійснити індивідуальний підхід в навчанні, розподіляючи завдання по ступеню складності, формі викладення матеріалу, обсягу мотиваційної зацікавленості і переводячи процес навчання і розвитку в процес самонавчання і саморозвитку.

По-третє, дозволяє корегувати рівень психологічної включеності особи в

колективну діяльність через рівень адаптованості.

По-четверте, фіксує кількісні зміни, що відбуваються в структурі інтелектуальної сфери особи під впливом тих або інших дій, що необхідне як при аналізі результатів будь-якої формуючої експериментально-психологічної дії, так і для порівняльної оцінки дії інших методик вивчення інтелекту.

Природно, області застосування тесту структури інтелекту повинні бути обмежені сферами його науково-практичної значущості.

Таблиця інтерпретації оцінок тесту структури інтелекту

№ п/п	Градації підгруп за показниками тесту	Вибірка тестованих	Інтервал стандартних оцінок в одиницях ІQ
1	2	3	4
I	«Наднизькі»	1. Учні ПТУ-ГПТУ, середній вік 15,5 років	$70 < X < 82$
		2. Учні середньої школи, середній вік 16 років	$70 < X < 79$
		3. Студенти молодших курсів інститутів, курсанти вишів, середній вік 19 років	$68 < X < 79$
		4. Особи з вищою освітою, середній вік 24.5 року	$64 < X < 80$
II	«Низькі»	1. Учні ПТУ-ГПТУ	$83 < X < 89$
		2. Учні середньої школи	$80 < X < 89$
		3. Студенти молодших курсів інститутів, курсанти вишів	$80 < X < 89$
		4. Особи з вищою освітою	$81 < X < 90$
III	«Середні»	1. Учні ПТУ-ГПТУ	$90 < X < 99$
		2. Учні середньої школи	$90 < X < 99$
		3. Студенти молодших курсів інститутів, курсанти вишів	$90 < X < 105$
		4. Особи з вищою освітою	$91 < X < 105$
IV	«Високі»	1. Учні ПТУ-ГПТУ	$100 < X < 119$
		2. Учні середньої школи	$100 < X < 119$
		3. Студенти молодших курсів інститутів, курсанти вишів	$106 < X < 119$
		4. Особи з вищою освітою	$106 < X < 119$
V	«Надвисокі»	1. Учні ПТУ-ГПТУ	$X > 120$
		2. Учні середньої школи	$X > 120$
		3. Студенти молодших курсів інститутів, курсанти вишів	$X > 120$
		4. Особи з вищою освітою	$X > 120$

Розділ 5
МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВИХ
ЯКОСТЕЙ У ІНВАЛІДІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ
(УВАГИ, ПАМ'ЯТІ, СПРИЙНЯТТЯ)

Методика дозволяє визначити можливості інваліда до виконання тих або інших видів діяльності за умови наявності особливих вимог до різних видів уваги, пам'яті, мислення.

Методика за визначенням розподілу уваги
(Тест «Розстановка чисел» — 1 і 2 варіанти)

Варіант 1. Інструкція

У 25 клітинках лівого квадрата бланка розташовані вибірково і урозкид цифри від 5 до 99.

Впишіть ці цифри в порядку їх зростання в порожні клітинки правого квадрата. Вписуйте їх від найменшого числа — 5 до найбільшого — 99 зліва направо, не пропускаючи жодної цифри.

Виявлену пропущену цифру вставляйте між квадратами по ходу виконання роботи. Час виконання 2 хвилини.

Експериментальний матеріал

11	65	82	34	66
78	42	10	72	28
25	8	58	13	96
44	63	99	94	36
31	54	75	84	5

Примітка: рекомендовані розміри кожного квадрата 10 x 10 див.

Варіант 2.

Дана методика призначена для оцінки довільної уваги. Протягом 2 хвилин тестований повинен розставити у вільних клітинках нижнього квадрату (див. стимульний матеріал) зростаючому порядку числа, які розташовані у випадковому порядку в 25 клітинках верхнього квадрату бланка.

Числа записуються по рядках, ніяких відміток у верхньому квадраті робити не можна. Час роботи 2 хвилини. Середня норма — 22 числа і більше.

Стимульний матеріал

16	37	89	29	54
80	92	46	59	35
43	21	8	40	2
65	84	99	7	77
13	67	60	34	18

Бланк для заповнення

Методика вивчення перемикування уваги (тест «Сортування слів»)

Опис методики

Досліджуваному пропонується два бланки. Перший містить перелік з 100 пронумерованих слів, що позначають предмети живої (рослини і тварини) і неживої природи. На другому бланку проставлені номери тих же слів під

заголовками «рослини» і «тварини».

Завдання досліджуваного — читаючи слова на першому бланку, швидко і точно знаходити і відзначати (обводячи відповідний номер) їх на другому. При цьому предмети неживої природи не підлягають реєстрації.

Інструкція

«Вам належить виконати завдання, що вимагає уміння швидко переключати увагу. Перед Вами два бланки. На першому виписано 100 слів, що позначають предмети живої природи (рослини і тварини) і неживої природи. На другому бланку проставлені тільки номери цих слів. Ваше завдання — читати по порядку слова на першому бланку і відзначати (обводити) їх номери на другому: назви тварин під словами «тваринні», назви рослин під словами «рослини». Слова, що позначають предмети неживої природи, не підлягають реєстрації. Після закінчення роботи, необхідно зафіксувати час, за який Ви виконали завдання. Його треба записати в правому верхньому кутку другого бланка. Працювати треба швидко і точно.»

Обробка результатів

Враховується час виконання і кількість правильно зареєстрованих слів. Використовується ключ-трафарет. Помилкою вважається пропуск слова або невірна його фіксація.

Здібність до переключання уваги визначається по 10-балльній системі. Для цього спочатку розраховується показник ТБ.

$$ТБ = \frac{T \cdot 100}{N_{пр}}$$

де Т — час виконання завдання в сек.

N — кількість правильно зареєстрованих слів.

Показник ТБ переводиться в бали і розраховується по таблиці:

586 і >	1	низький рівень
542 - 585	2	низький рівень
465 - 541	3	нижче середнього
410 - 464	4	нижче середнього
355 - 409	5	середній
311 - 354	6	середній
289 - 310	7	вище середнього
256 - 288	8	вище середнього
234 - 255	9	високий
233 і <	10	високий

Бланк 1

1. креслення	26. камера	51. місто	76. бабка
2. лелека	27. шипшина	52. гора	77. кінь
3. тополя	28. орел	53. бегемот	78. ключ
4. мак	29. жук	54. корова	79. снігур

5. сазан	30. мімоза	55. квітка	80. овес
6. страус	31. сова	56. верба	81. леопард
7. труба	32. соска	57. шахи	82. черешня
8. лінійка	33. уран	58. ведмідь	83. дуб
9. олівець	34. рояль	59. олень	84. книга
10. слон	35. камінь	60. тюльпан	85. гречка
11. вітрило	36. карась	61. кішка	86. горобець
12. айстра	37. батарея	62. ковзани	87. фазан
13. шакал	38. качка	63. лящ	88. часник
14. термометр	39. лисиця	64. квасоля	89. барій
15. метелик	40. вітрило	65. глобус	90. башта
16. мурашка	41. жайворонок	66. колесо	91. кропива
17. кактус	42. циліндр	67. вишня	92. кенгуру
18. заєць	43. лижі	68. синиця	93. вовк
19. молот	44. лілія	69. пінгвін	94. груша
20. машина	45. горностай	70. соболь	95. стрілка
21. шпала	46. дятел	71. липа	96. борсук
22. лампа	47. канат	72. черепаха	97. лось
23. шпак	48. осика	73. брюки	98. конвалія
24. яблуня	49. скорпіон	74. кедр	99. окунь
25. лезо	50. очерет	75. тюлень	100. азбука

Бланк 2

Росл.	Твар.	Росл.	Твар.	Росл.	Твар.	Росл.	Твар.
1	1	26	26	51	51	76	76
2	2	27	27	52	52	77	77
3	3	28	28	53	53	78	78
4	4	29	29	54	54	79	79
5	5	30	30	55	55	80	80
6	6	31	31	56	56	81	81
7	7	32	32	57	57	82	82
8	8	33	33	58	58	83	83
9	9	34	34	59	59	84	84
10	10	35	35	60	60	85	85
11	11	36	36	61	61	86	86
12	12	37	37	62	62	87	87
13	13	38	38	63	63	88	88
14	14	39	39	64	64	89	89
15	15	40	40	65	65	90	90
16	16	41	41	66	66	91	91
17	17	42	42	67	67	92	92
18	18	43	43	68	68	93	93
19	19	44	44	69	69	94	94
20	20	45	45	70	70	95	95
21	21	46	46	71	71	96	96

22	22	47	47	72	72	97	97
23	23	48	48	73	73	98	98
24	24	49	49	74	74	99	99
25	25	50	50	75	75	100	100

Методика на увагу (тест «чорно-червоні таблиці» (Шульте-Горбова))

Даний тест дає можливість досліджувати такі властивості уваги як об'єм, розподіл і перемикання.

Об'єм уваги — кількість об'єктів, яка може в даний момент знаходитися в полі уваги.

Розподіл уваги — одночасне зосередження уваги на двох або декількох об'єктах (видах діяльності).

Переключення уваги — свідоме і осмислене переміщення уваги з одного об'єкту на іншій, з однієї діяльності на іншу.

Опис методики

У таблиці 24 червоних і 24 чорних числа (7x7).

Робота складається з трьох серій.

1 серія.

Досліджуваний знаходить, показує і називає чорні числа в зростаючому порядку (від 1 до 24).

2 серія.

Досліджуваний знаходить, показує і називає в спадаючому порядку червоні числа (від 24 до 1).

3 серія.

Досліджуваний поперемінно знаходить, показує і називає чорні числа в зростаючому, червоні числа в спадаючому порядку.

Консультант фіксує час роботи в кожній серії і стежить за правильністю відповідей. Якщо помічає помилку, то називає правильну відповідь досліджуваному, але не показує цифру на таблиці і робота продовжується без зупинки. Помилкою вважається неправильно назване число, колір або неправильно показане число, колір. Помилки виправляють по ходу роботи. Виправлення, зроблені самим досліджуваним в ході роботи, за помилки не вважаються.

Інструкція

Для оцінки швидкості і правильності відшукування чисел при використанні бланкового варіанту методики в кожній клітинці таблиці поміщають не тільки шукане число, але і що кодує його буквений символ. В ході тестування досліджуваний, відшукуючи числа, фіксує в листку відповіді (послідовність по горизонталі) відповідні букви, наприклад:

в-к н-о і т.д.

Листок відповіді

Для 1 серії: «Перед Вами таблиця, на якій у випадковому порядку розташовані чорні і червоні числа. Ви повинні знаходити, показувати і називати чорні числа в зростаючому порядку. Працювати потрібно щонайшвидше і прагнути не робити помилок».

Для 2 серії: «А зараз Ви повинні знаходити, показувати і називати червоні числа, але в спадаючому порядку».

Для 3 серії: «Зараз Ви повинні будете виконувати обидва завдання відразу, тобто знаходити, показувати і називати чорні числа в зростаючому, а червоні числа в спадаючому порядку поперемінно. Колір називати обов'язково. При помилці Вас поправлять і Ви повинні! не зупиняючись, продовжити роботу».

Фіксація результатів

Для стеження за правильністю відповідей досліджуваного експериментатором наперед заготовлюється контрольна таблиця, в якій число, назване досліджуваним підкреслюється, а помилка обводиться.

Контрольна таблиця

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12
14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24		
11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1		

Час роботи і кількість помилок, підрахована по кожній серії, заносяться в таблицю.

Таблиця

Номер серії	1	2	3
Час роботи			
Кількість помилок			

Обробка результатів

Об'єм уваги визначається по наступній формулі:

$$t_0 = \frac{t_1 + t_2}{2},$$

де t_0 – об'єм уваги;

t_1 – час в першій серії;

t_2 – час в другій серії.

Розподіл уваги визначається по формулі

$$t_p = t_3$$

де t_p – розподіл уваги;

t_3 – час роботи в 3 серії.

Оцінка результатів

Для оцінки результатів користуються спеціальними шкалами.

Таблиця: «Переклад первинних результатів в бали»

Оцінка в балах Показник	1 бал (низький)	2 бали (нижче середнього)	3 бали (середній)	4 бали (вище середнього)	5 балів (високий)
Об'єм уваги	61 і >	51-60	38-50	30-37	29 і <
Розподіл уваги	321 і >	261-320	171-260	131-170	130 і <
Переключення уваги	201 і >	161-200	91-160	51-90	50 і <

Помилки враховуються як додатковий показник. Якщо досліджуваний припускається більше 4 помилок, то його загальна оцінка знижується на 1 бал.

Тест на «Життєві прояви властивостей уваги»

Об'єм уваги:

- багато чи мало раз доводиться подивитися на дошку, щоб перенести в зошит складне креслення або незнайомий малюнок, схему;
- чи часто людина проходить по вулиці повз своїх знайомих (за умови нормального зору), не помічаючи їх, не бачить, що робиться на протилежній стороні вулиці;
- подобається або дратує робота, при якій з великої кількості деталей, частин, предметів потрібно вибрати кращі за короткий строк і т.д.

Розподіл уваги:

- чи легко вдається виконувати одночасно декілька справ, що вимагають уваги: читати книгу і дивитися телевизор, писати і відповідати на питання і т.д.;
- чи швидко запам'ятовуються побіжні зауваження вчителя, викладача;
- чи може людина в театрі або в кіно стежити не тільки за діями головних героїв, але і помічати безліч другорядних, незначних, неважливих для основної сюжетної лінії деталей і т.д.

Перемикання уваги:

- чи легко переходить від однієї справи до іншої;
- чи може швидко закінчити яке-небудь заняття або постійно до нього повертається подумки, розгублюється при несподіваному повідомленні про те, що робота вже закінчена;
- чи легко втягується в роботу, починає нову справу;
- чи легко помічає невеликі зміни в навколишньому оточенні.

Чорно-червона таблиця Шульте – Горбова

№ 1

<u>2-П</u>	14-У	<u>15-М</u>	5-Ф	12-Л	12-Ч	<u>3-Б</u>
8-Х	<u>18-Ф</u>	24-П	<u>17-Ш</u>	15-Д	<u>6-Г</u>	3-Е
<u>11-В</u>	<u>5-3</u>	8-Ч		6-3	14-Х	17-Р
<u>21-Р</u>	13-А	<u>1-К</u>	22-Ш	<u>19-Ч</u>	23-Г	<u>20-Д</u>
7-Т	<u>10-Е</u>	11-С	<u>23-О</u>	21-Ц	<u>8-Т</u>	19-Ж
<u>22-Ж</u>	16-Б	<u>16-Ц</u>	20-М	<u>4-С</u>	10-О	<u>9-А</u>
2-Н	<u>7-Н</u>	4-Л	<u>13-У</u>	9-К	<u>24-И</u>	1-В

Примітка: підкреслені цифри відповідають чорному ряду чисел.

№ 2

8	9	24	<u>20</u>	15	6	19
4	<u>5</u>	12	1	<u>24</u>	<u>13</u>	23
14	18	<u>17</u>	<u>22</u>	<u>2</u>	11	<u>6</u>
22	<u>11</u>	7	21	<u>8</u>	3	<u>9</u>
2	<u>7</u>	16	<u>23</u>	<u>19</u>	<u>16</u>	<u>3</u>
13	<u>1</u>	<u>21</u>	5	10	25	17
15	<u>10</u>	<u>18</u>	20	<u>4</u>	14	<u>12</u>

Примітка: Підкреслені цифри відповідають червоному ряду чисел.

Правильні відповіді до методики при одночасному відшукуванні чисел червоного і чорного рядів чисел.

в-и	н-о	е-ш	л-р	ф-д	з-ч	т-ф	х-ш
к-ц	о-м	с-х	и-у	а-л	у-в	д-е	б-а
р-т	ч-н	ж-г	м-з	ц-с	ш-б	г-п	п-к

Тест на визначення індивідуальних властивостей пам'яті («Проба на запам'ятовування»)

Методика рекомендується при відборі на професії в яких «пам'ять» відноситься до числа професійно-важливих якостей.

Інструкція

Проби на запам'ятовування штучних (не смислових) звукосполучень.

Досліджуваному зачитують 10 двоскладових звукосполучень (ролам, вікар, сига і т.д.) і просять повторити у будь-якому порядку ті, які він запам'ятав. Потім ці звукосполучення зачитуються повторно. Зазвичай досліджувані відтворюють їх повністю після 5-7 повторень.

Проба на запам'ятовування 10 слів.

Досліджуваному зачитують 10 двоскладових слів, підібраних так, щоб між ними важко було встановити які-небудь смислові відносини. Досліджуваний може використовувати певні мнемотехнічні прийоми, для полегшення завдання.

Через 20-30 хвилин досліджуваному пропонують повторити слова, що запам'яталися йому.

У проміжку бажано уникати завдань, пов'язаних із запам'ятовуванням словесного матеріалу.

У протоколі досліду відзначають слова, які називає досліджуваний правильно і помилково.

Зазвичай досліджувані відтворюють 10 слів вже після 4-5 повторень, при тренуванні пам'яті — після 2 повторень.

Примірний вид протоколу проби на запам'ятовування 10 слів:

	1	2	3	4	Через 30 сек.
гора	+	+	+	+	+
голка	+	+	+	+	+
троянда	+	+	+	+	+
кішка		+	+	+	+
годинник	+	+	+	+	+
вино			+	+	+

пальто	+	+	+	+	+
книга				+	+
вікно				+	+
пила			+	+	+

Можна відзначити названі досліджуваними слова цифрами, які вказують на порядок, в якому досліджуваний їх відтворює.

Тест на вивчення особливостей вербального мислення («Числові ряди»)

Вербальне або словесно-логічне мислення — один з основних видів мислення. Воно характеризується використанням понять, логічних конструкцій, що існують і функціонують на базі мови, мовних засобів.

Опис методики

Числові ряди побудовані по певній закономірності. У кожному ряду не вистачає два числа. Необхідно розкрити закономірність і заповнити пропуски. Спочатку вирішуються приклади. Час роботи 10 хв.

Інструкція

«Перед Вами 20 числових рядів. У кожному ряду є пропуски. Кожен ряд побудований за певною закономірністю, потрібно розкрити закономірність побудови кожного ряду і знайти числа яких бракує, час роботи 10 хв. Перш ніж приступити до виконання завдання, вирішіть декілька прикладів».

Фіксація результатів

Записуються результати обчислень в кожному ряду.

Обробка результатів

Відповіді досліджуваного звіряються з ключем, підраховується кількість правильних відповідей.

Оцінка результатів

Оцінка результатів здійснюється відповідно до даних шкальних оцінок.

Шкала оцінок

Оцінка	1	2	3	4	5
Показник	низький рівень	нижче середнього рівня	середній рівень	вище середнього рівня	високий рівень
Кількість правильних відповідей	6 і менше	7-11	12-16	17-19	20

Завдання до тесту «Числові ряди»

Приклад: 12 11 10 – – 7 6 5 4 3 2

Вправа:

- 1) 1 2 3 4 – – 7 8 9 10
- 2) 9 8 7 6 5 4 3 2 – –
- 3) 2 7 3 7 4 7 – – 6 7

Дослід										
1)	27	30	–	–	39	42	45	48	51	54
2)	47	43	39	35	–	–	23	19	15	11
3)	5	7	10	12	15	17	20	22	–	–
4)	27	24	23	20	–	–	15	12	11	8
5)	4	7	9	10	13	15	16	19	–	–
6)	13	15	19	21	25	29	–	–	37	39
7)	32	31	29	26	25	23	20	19	–	–
8)	36	34	31	29	–	–	21	19	16	14
9)	3	5	9	15	23	33	–	–	75	93
10)	48	39	31	24	18	13	9	6	–	–
11)	6	5	9	5	12	5	15	5	–	–
12)	11	11	13	13	–	–	17	17	19	19
13)	98	96	92	86	–	–	56	42	26	8
14)	17	15	16	14	15	13	14	12	–	–
15)	11	14	–	–	13	16	14	17	15	18
16)	13	22	30	37	–	–	52	55	57	58
17)	72	36	40	20	–	–	16	8	12	6
18)	3	6	7	14	–	–	31	62	63	126
19)	19	19	20	18	21	17	22	16	–	–
20)	1/81	1/27	1/9	1/3	–	–	9	27	81	243

Ключ до тесту числові ряди

1	33	36	11	18	5
2	31	27	12	15	15
3	25	27	13	78	68
4	19	16	14	13	11
5	21	22	15	12	15
6	31	33	16	43	48
7	17	14	17	24	12
8	26	24	18	15	30
9	45	59	19	23	15
10	4	3	20	1	3

Методика на визначення логічності мислення (тест «Відшукування закономірностей»)

Методику доцільно застосовувати при профвідборі на професії типу «людина-знакова система». Методика виявляє разом з логічністю мислення здатність досліджуваного до концентрації і переключення уваги.

Інструкції

Для кожного з 20 рядків бланка визначите закономірність, приховану в ключовому наборі символів і підкресліть слова, розташування букв в яких відповідає знайдений закономірності.

Виконання завдання почніть по команді експериментатора. По команді «Кінець роботи» поставте вертикальну лінію після того слова, яке проглянуто останнім.

Час виконання — 3 хв.

Обробка результатів

Коефіцієнт логічності мислення (Кл) розраховується по формулі:

$$Kл = \frac{W - a}{W - c}, \quad S = \frac{a}{S} =$$

Де W – кількість підкреслених слів;

a – кількість неправильно підкреслених слів;

c – кількість пропущених слів, які необхідно було підкреслити;

S – кількість слів, які було проглянуто.

Рівень вираженості якості визначається по таблиці.

Шкала оцінки для методики «Відшукування закономірностей»

Визначувана якість	Найменування методики	Вибірка (стать)	Рівень вираженості якості				
			високий	вище середнього	середній	нижче середнього	низький
Логічність мислення	Визначення логічних зв'язків	чоловіки	> 24	23-21	20-14	13-7	< 6
		жінки	> 25	24-20	19-14	13-8	< 7

Методики «Відшукування закономірностей»

№	1	2	3	4	5	
1	# : # +	марс	арфа	озон	такт	реле
2	x : x #	атом	араб	тест	тара	очко
3	# 0 = :	гонг	голка	обід	рама	рідина
4	+ ? 0 ?	уран	вікно	сніп	азот	хатина
5	0 : 0 =	поло	бобер	парасолька	обід	рахунок
6	x = x ? +	карта	радар	поліп	титул	топаз
7	: # x : x	бакен	маска	карат	амеба	оцет
8	0 = # x =	арена	артур	фініш	атлет	ротор
9	? x 0 : ?	омега	баран	айстра	опитування	рампа
1	= я x = я	тахта	банка	курінь	ореол	каска
0	# : 0 : x 0	епопея	пророк	думка	космос	бесіда
1	= x ? x : #	ужиток	сатурн	фараон	баркас	босфор
1	= - 0 = - 0	фосфор	слалом	пурпур	аншлаг	понтон
1	x : = # = 0	піхота	аромат	рекорд	скелет	імпорт
2	? - # ? - =	нітрит	кавказ	магнат	окіст	єретик
1	= 0 : 0 # x 0	меценат	договір	кантата	казарма	альтанка
3	x - : = 0 ; x	хмарка	антена	імперія	оборона	принцип
1	? x = x ? : 0	артерія	резерви	аспірин	рефлекс	конкурс
4	= 0 # = x # 0	лотерея	папуга	накидка	мастика	тактика
1	x - # - : 0 :	медіана	барабан	молоток	гонорар	караван
5	x 0 : # = - 0 =	орнамент	домініон	рифлення	будівля	кмітливість
1	? - : ? : = x #	комсомол	індіанка	маргарин	опірення	крокодил

6	0 - ? - = # : ?	контракт	травіата	характер	моноплан	тарантас
1	x : 0 # : 0 ?	препарат	квартира	скакалка	домініон	скорпіон
7	? - 0 = ? - x =	оригінал	антрацит	сантонін	інстинкт	артефакт
1						
8						
1						
9						
2						
0						
2						
1						
2						
2						
2						
3						
2						
4						
2						
5						

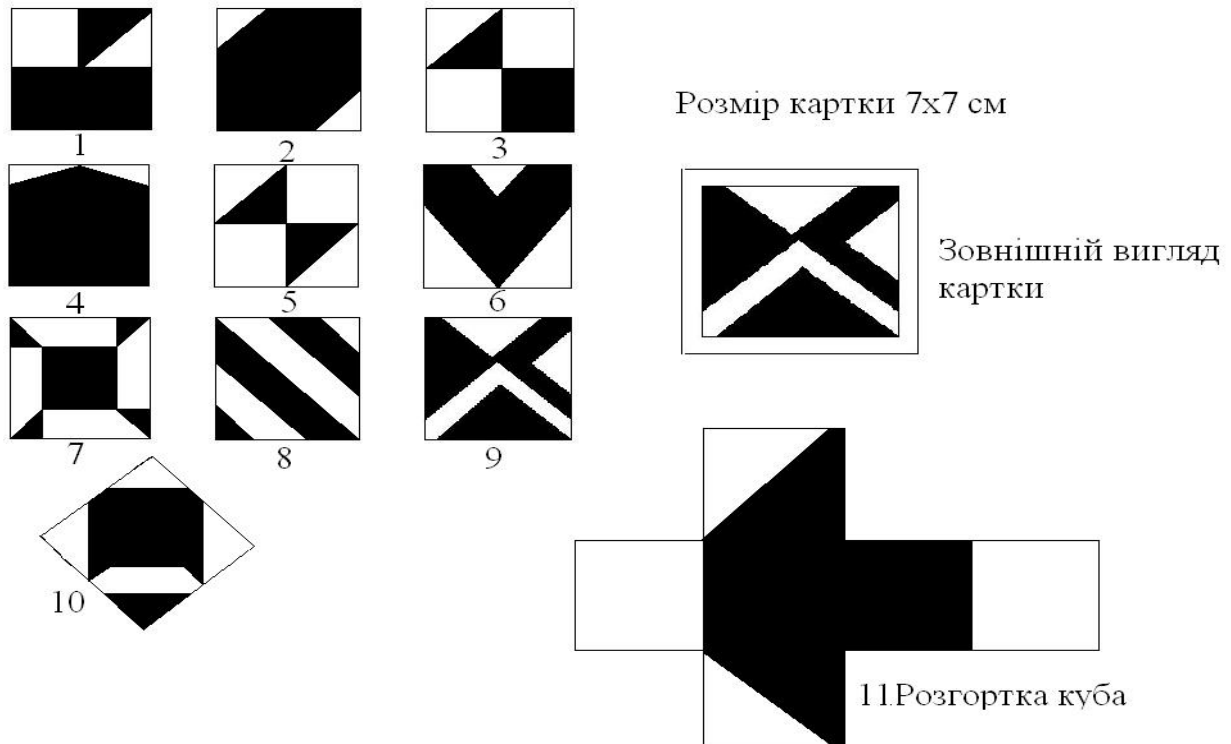
Дешифратор

1	2	3	4	5	6	7	8	9	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2
									0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	1	2	3	4	5	
3	3	2	5	2	4	5	2	3	1	3	3	3	1	2	4	5	2	5	4	2	4	3	5	4	
	3						4						5	5								4			

**Методика на вивчення наочно-дійового мислення
(тест «Кубики Кооса» з батареї субтестів Д.Векслера)**

Інструкція

Тест направлений на вивчення сенсомоторної координації, здібності синтезу цілого з частин, досліджуваному пропонується послідовно відтворити десять зразків малюнків з дев'яти дерев'яних кубиків розміром приблизно 2х2 см, певного забарвлення (див. Додаток 3).

Порядок проведення

Покажіть досліджуваному кубики. Скажіть, що всі вони однакові за розфарбуванням, при цьому у них є грані трьох видів: білі, червоні і наполовину білі – наполовину червоні. Потім надайте перше зображення (картка 1) і складіть з чотирьох кубиків це зображення. Після цього з інших чотирьох кубиків запропонуйте досліджуваному скласти таке ж (своє зображення не руйнуйте), якщо досліджуваний впорався із завданням за обмежений час (60 сек.) — оцінка 4 бали. Переходьте до наступного зображення. Якщо досліджуваний складає картинку невірно, повторіть зображення з його кубиками, залишивши свій зразок недоторканим, сказавши: «Спостерігайте за мною», потім запропонуйте йому знову скласти з переміщених кубиків це ж зображення. Коли досліджуваний впорався з цим же завданням, запропонуйте йому картку 2.

Картка 10 пред'являється в суворо фіксованому вигляді і обертати її не дозволяється, проте, дається повна оцінка, якщо зображення повернуто не більш, ніж на 45°.

Обмеження часу

з 1 по 6 завдання — 60 сек.

з 7 по 10 завдання — 120 сек.

За правильне виконання кожного завдання в обмежений інтервал часу дається 4 бали. Якщо досліджуваний не вкладається в даний ліміт часу, бали за це завдання не нараховуються.

Якщо 1 і 2 завдання виконуються з підказкою (замість 4 кубиків використовуються всі 9), то за нього нараховується 2 бали.

За успішне виконання останніх 4 завдань до оцінки додається 1 або 2 бали, тобто завдання оцінюється в 5 або 6 балів згідно з таблицею.

Таблиця

№ карточки	6 балів	5 балів	4 бали
7	1-3- сек	31 -40 сек	41-12 сек
8	1-45	46-70	71-120
9	1-60	61-80	80-120
10	1-60	61-80	81-120

Потім підраховується загальне число балів. Максимальна оцінка — 48 балів. По таблиці знаходиться шкальна оцінка результату.

Таблиця шкальних оцінок

1	32	низький рівень
2	33-40	нижче середнього рівня
3	41-46	середній рівень
4	47	вище середнього рівня
5	48	високий рівень

Інтерпретація результатів

Висока шкальна оцінка (4-5 балів) балів указує на високий рівень розвитку сенсомоторної координації, здатність синтезу цілого з складових частин, наявність наочно-дійового мислення.

Як правило, результати даного тесту корелюють з тестами на загальні інтелектуальні здібності (наприклад, прогресивні матриці Равена).

При отриманні низького результату слід провести вивчення причин невдачі. Для цього необхідно додатково встановити рівень інтелектуального розвитку, рівень розвитку сенсомоторики, тип нервової діяльності по інших тестових методиках. При низькому рівні розвитку загального інтелекту (наприклад, по тесту Равена) підтверджується відповідність низької шкальної оцінки тесту «Кубики Кооса».

Якщо додатковим тестуванням встановлений інертний тип нервової системи (по методах Айзенка, Стреляу і ін.), можна зробити остаточний висновок про нездатність досліджуваного працювати в швидкісних умовах.

Методика на визначення здібності до концентрації уваги (тест «Коректурна проба»)

Дана методика використовується для виявлення стійкості уваги і здатності її концентрації (Додаток 4).

Стимульний матеріал (у масштабі 1:3)

А К С Н В Е А Н Е Р К В С О А Е Н В Р А К О Е С А Н Р К В Н Е О Р А К С В О Е С
 О В Р К А Н В С А Е Р Н В К С О А Н Е О С В Н Е Р К А О С Е Р В К О А Н К С А
 К А Н Е О С В Р Е Н А К С О Е Н В Р К С А Р Е С В Н Е С К А О Е Ч С В К Р А Е О
 В Р Е С О А К В Н Е С А К В Р Е Н Г О А К В Р Е Н С О К В Р А Н Е О К Р В Н А С
 Н С А К Р В О С А Р Н Е А О С К В Н А Р Е Н С О К В Р Е А О К С Н В Р А К С О Е
 Р В О Е С Н А Р К В О К Р А Н В О Е С В Н Е А Р О К В Н Е С А О К Р Е С А В К Н
 Е Н Р А Е Р С К В О К С Е Р В О С А Н О В Р К А С О А Р Н Е О А Р Е С В О Е Р В
 О С К В Н Е Р А О С Е Н В С Н Р Л Е О К С А Н Р А Е С В Р Н В К С П А О Е Р С Н
 В К А О В С Н Е Р К О В Н Е А Н Е С В Н О К А Н Р А Е О С В Р В О А Н С К О К Р
 С Е Н А О В К С Е А В Н С К Р А О В К С Е О К С В Н Р А К О К Р Е С В К О Е Н С
 К О С Н А К В Н А Е С Е Р В Н С К О А Е Н С О В Н Р В К О С Н Е А К О В Н С А Е
 О В К Р Е Н Р Е С Н А К О К А Е Р В С А Р К В О С В Н Е Р А Н С Е О В Р А К В О
 А С В К Р А С К О В Р А К Н С О К Р Е Н Г Р С Е А О К С А К Р Н Р А К А Е Р К С
 Н А О С К О Е О В С К О А Е О Е Р К О С К В Н А К В О В С О Е Л С Н В С Р Н А К
 В Н Е О С Е А В К Р Н В С Н В К А С В К А Н А К Р Н С Р Н Е О К О В С Н В О В Р
 С Е Р В Н Р К С Р К В Н Е Л Р А Н Е Р В О А Е С Е Р А Н Е Р В О А Р Н В С А Р В
 Е Р Н Е А Е О Р Н А С Р В К О В Р А Е О С Е О В Н А Н Е О В С К О В Р Н А К С Е
 Р В К О С К А О Е Н Р В О С К Р Е Н А Е А Н А К В С Е О В К А Р Е С Н А О В К О
 А О В Н Р В Н С Р Е А О К Р Е Н С Р Е А К В С Е О К Р А Н С К В Н А Е О В Н Р С
 К А О Р Е С В Н А О Е С В О К Р Н К Р К Р А Е Р К О А С А Р В Н А Е О С К Р В К
 О К Р А Н А О Е С К О Е Р Н В К А Р С В Н Р В Н С Е О К Р А Н Е С Н В К Р А Н
 Е Р А К О К С О В Р Н А Е А С В К В Н О С Е Н В Р А К Р Е О С О В Р А О Е С А
 Н Е С В К Р Е А К С В Н О Е Н Е О С В Н Е О Р К А К С В Н Е О К Р О К А П Е О С
 Р Н Е С В Н Р К О А Р Е О В О К С Н В К А Е Р В О С Н Е А К А С Н В О Е Н
 С В Н Е О В К Р А Н Р Е С К О А Н В Р К А Н В С О Е Р А Н В О С А Р К В Н С О Е
 О К А Н Е К Р В С Е Н Р К А Е С В О К А Р Е О К В Н А Р Е С К В Н Е О С А Р Н В
 К Р Н С А О Е Р К О С Н В К О Е Р В О С К А Е Р Н С О А Н В Р К В О Е Н Р А К С
 Р Н В К О С Н Е А К В Р С О А Н С К В О А С Н Е В О Е Н С К В Р Н А О Е Н С О А
 Н С О А К В Р Н С А О Е Р В С К О Е Н А Р Н В О С К А О К Р Н С Е О В С Е Н В К
 Е К Р Н С О А Р В Н Е С А Р К В Р Н С Е Н В Р А К В С Е О К А Е Р К О В Н Е А С
 О Е Н Р В К С Е Р В Н А О Е А С К Р Е Н В К С О А Р Е О К С Е Р Н Е А Р В С К В
 А Н С О К Р В Н Е О С К В Н Р Е О К Р А С В О Е Р Н Р К В Н Р К А С О В Н А О К
 Р В А К Р Н Е С О К А Р К В О А С Р Е О К Р А Н В Р Е С К Р Н В К О Е С А Н Е О
 В Р К О А С Н А К О К В О С Е Р К В Н Е Р А К С Н Е О К Р Е А С О К Р Е О В Н С
 С Е О В Н А Р К О С В Н Р Е А Н Р О А С О К Р Е А О С В К А К Р Е Р К О Е С В Н
 О А Е Р В К С О Е Н Р А К Р Н С Е А К О В О Е Н С А Н Р В О С Е Н В О К Н В Р А
 Е С Н А К В О Е Р Е Н С А К В О А Е Р К С Е Н Р А К Р В С А Е О В Н Е С Р К В О
 О К Р Е С О А Н Е Р В Н Е С К А О Р В Р К О С А К В С К А К Р Е С В Н А К Р Е С
 С В К О А Н Р В С К О Е Р Н А К В С Н Е Р А В О В Р Н А К В С Н В О Е Р А Е О К
 В Р А С Н Р К О Е А С О В Р Е С К О А Н Е С Н В С К А Е О Р Н А К Е Р Н С О К В

Інструкція передбачає закреслення однієї або двох букв за вибором дослідника (наприклад, К і Р), при цьому кожні 30 або 60 сек. необхідно робити відмітки в тому місці таблиці, де в цей час знаходиться олівець досліджуваного, а також, реєструється, час, витрачений на виконання всього завдання.

Перевірку виконання завдання проводять шляхом зіставлення результатів з наперед підготовленим образом-трафаретом. Враховують темп виконання завдання і кількість помилок. Особливу увагу звертають на розподіл помилок протягом досліду: чи рівномірно вони зустрічаються по всій таблиці або спостерігаються, переважно, в кінці досліджень, у зв'язку із стомлюваністю.

Зазвичай здорові досліджувані виконують всі завдання за 6-8 хв., припускаючись не більше 15 помилок.

Кількісна обробка отриманих даних. Для характеристики стійкості уваги за даними коректурної проби існує наступна формула:

$$Q = \frac{S_2}{M},$$

де Q — показник якості — продуктивність роботи (кількість проглянутих за 10 хв. рядків);

M — кількість помилок, допущених досліджуваним (сюди включають число помилково пропущених букв, неправильно викреслених букв і пропущених рядків).

Крім цієї формули, для кількісної характеристики уваги, пропонуються наступні формули:

$$A = \frac{\Sigma}{\Sigma + O},$$

де A — показник точності роботи;

Σ — число правильно закреслених знаків;

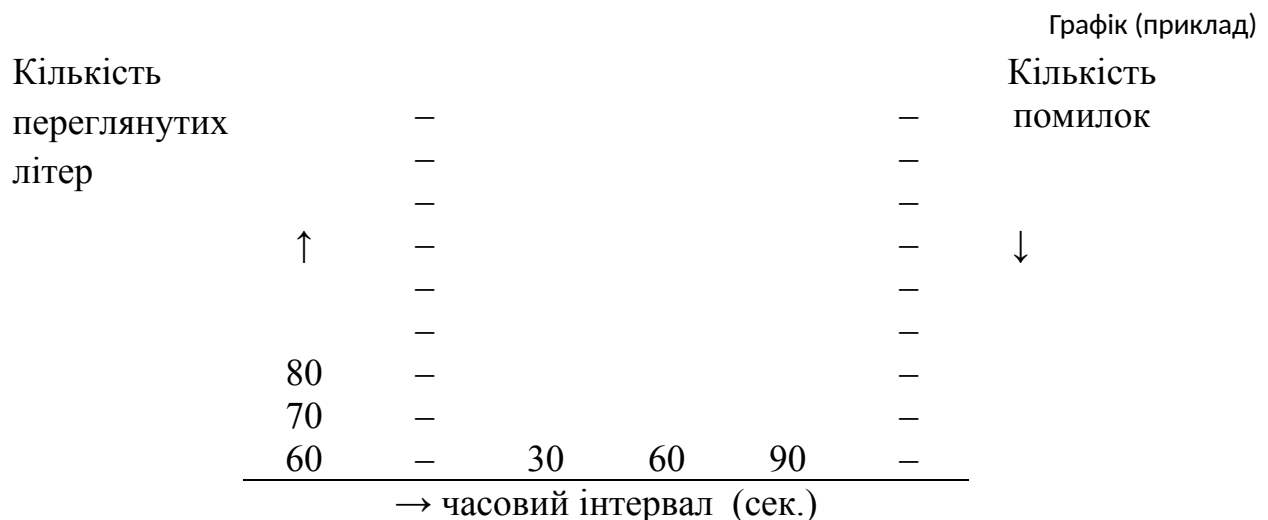
O — число пропущених.

$$E = \Sigma A,$$

де E — показник продуктивності;

Σ — число всіх проглянутих знаків.

Доцільно також графічне відображення результатів. На графіку поєднуються дві криві — зміна швидкості робіт (по кількості проглянутих за одиницю часу букв) і зміна точності (по кількості помилок в ті ж інтервали часу). Такі графіки дозволяють в динаміці виявити стомлюваність, нестійкість уваги, або, навпаки, занурення в роботу, що виявляється в поліпшенні якості роботи.

Коректурна проба з переключенням

Досліджуваному дають надрукований текст (10-15) рядків коректурної таблиці і пропонують викреслювати кожну третю букву в рядку, час, витрачений на виконання завдання фіксується. На другому етапі досліджуваний отримує аналогічний текст і закреслює по черзі в одному рядку кожну третю букву, а в наступному - кожну четверту.

Як текст для дослідження можна використовувати частину сторінки, журналу, брошури і т.д. Обов'язкова попередня апробація матеріалу досліду на «успішних» обстежуваних, оскільки від шрифту, кількості рядків і букв в рядку залежить час, що витрачається на виконання завдання.

У досліджуваних із звичайним темпом психічної діяльності було виявлено, що час виконання другої частини завдання істотно не відрізнявся від часу, витраченого на його першу половину.

Методики для дослідження сенсомоторики

Тест на дослідження тактильного відчуття

Для дослідження тактильного відчуття застосовується або спеціальний прилад екстезіометр або звичайний циркуль. Експериментатор торкається ніжками приладу до тильної частини долоні, не натискаючи шкіру, відстань між ніжками змінюється (1 мм; 1,5 мм; 2 мм; 2,5 мм і т.д.) до тих пір, поки не з'явиться відчуття двох дотиків. Потім експеримент проводиться в зворотному порядку, так повторюється три рази. Обчислюється середній результат, який оцінюється в балах по таблиці (9 балів — max результат, 1 бал — min результат).

Таблиця

Оцінка в балах	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Поріг тактильного відчуття (у мм)	1	1,5	2	2,5	3	3,5	4	4,5	5

Методика для дослідження порогу розрізнення маси

У ній в якості важків використовувалися 1, 2, 3, 5-копійчані монети старого зразка. Досліджуваному зав'язуються очі (при повній сліпоті це не потрібно) і просять протягнути перед собою руки долонями вгору. На долоні кладуть невеликі листки паперу (5x5 см). Потім на долоні накладають вантажі — на одній 5 коп., на іншій 4 коп. (відповідно 3 коп. + 2 коп, і 3 коп. + 1 коп.). Питають, який вантаж важчий. Потім в одну руку послідовно додають 1, 2, 3, копійчані монети до тих пір, поки не визначиться різниця у вазі. Досвід повторюється три рази із зміною рук, за основу береться середній результат, який оцінюється в балах по таблиці.

Таблиця

Оцінка в балах	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Величина розрізнення (у грамах)	1	—	2	—	3	5	5	7	10

Методика для оцінки сприйняття довжини лінії

Необхідно мати звичайну лінійку із заклеєним циферблатом. На ній необхідно чітко позначити середину. На кожній з половин лінійки по верхньому краю закріпити «повзунки», якими оперуватимуть експериментатор і досліджуваний. Експериментатор від центру рухає свій «повзунок» на відстань від 5 см до 12 см. Досліджуваний повинен зробити те ж саме на своїй стороні. Повторюється це 10 разів, результати фіксуються, потім результати обробляються. Визначається процентна точність (Т) вимірювання довжини відрізка по формулі:

$$T = \frac{100 - C_2 \cdot 100}{C_1},$$

де C_2 — сума різниць від заданої довжини (сума помилок в мм);

C_1 — сума відрізків, що представляються експериментатором.

Оцінка показника відсотка точності проводиться в балах по таблиці.

Таблиця

Оцінка в балах	9	8	7	6	5	4	3	2	1
% точність вимірювання довжини	99	98	97	96	94	92	88	82	74

Методика для оцінки слухових відчуттів

Для оцінки слухових відчуттів використовується аудіометрія. Із-за необхідності мати спеціальну апаратуру і фахівців, краще користуватися даними з медичних установ.

Бальна оцінка різних сенсорних функцій в однаковому інтервалі від 9 балів до 1 балу дозволяє в порівняльному плані оцінити можливості однієї людини і проводити порівняння різних людей при відборі їх на однакову роботу.

Методи дослідження темпу

Темпінг-тест (постукування)

Це один з простих методів. Досліджуваний протягом певного часу (15 або 30 сек.) вистукує олівцем крапки по паперу, найбільш сприятливою позою є та, коли досліджуваний спирається ліктем на стіл і оперує суглобами зап'ястка. На першому етапі завдання виконується в «звичному», «найбільш зручному» темпі. Потім дається команда працювати «щонайшвидше». По кількості ударів (крапок), проведених протягом 30 секунд при максимальному темпі можна судити про можливості людини. Орієнтовні норми по індивідуальному темпу за 30 секунд наступні:

1. високі досягнення — 192 і більш за удари;
2. хороші досягнення — 191-179 ударів;
3. середні досягнення — 178-162 ударів;
4. задовільні досягнення — 161-149 ударів;
5. низькі досягнення — 148 і менш ударів.

Темпінг-тест має декілька модифікацій. За допомогою цього тесту можна визначити силу нервової системи.

Досліджуваному видається бланк-листок паперу (203x283 мм), розділений на 6 рівних квадратів (по три в ряд) і олівець.

Бланк

1	2	3
4	5	6

Досліджуваний сідає за стіл і отримує наступну *інструкцію*:

«За сигналом Ви повинні почати проставляти крапки в кожному квадраті (5 сек.). Ви повинні поставити в нім якомога більше крапок, переходити з одного квадрата будете тільки за командою, не перериваючи роботи і лише за напрямком годинникової стрілки (по номерах квадратів), весь час працюйте в максимальному темпі. Тепер візьміть олівець і поставте його перед першим квадратом бланка.»

Дається команда: «Почали!», а потім через кожні 5 сек. — команда: «Наступний квадрат!». По закінченню роботи - команда «Стоп».

Обробка результатів

Підраховується кількість крапок в кожному квадраті і виходить «крива динаміка» максимального темпу. Умовно варіанти динаміки максимального темпу діляться на 5 типів:

- сильна нервова система, що характеризується наростанням темпу в перших трьох квадратах і подальшим зниженням в п'ятому-шостому квадраті нижче за початковий рівень;
- нервова система середньої сили, що характеризується можливістю утримувати максимальний темп на одному рівні протягом всієї роботи;
- слабкий тип нервової системи, коли максимальний темп швидко, з другого квадрата починає знижуватися;
- середньо-слабка нервова система, що характеризується зниженням темпу з другого-третього квадрата;
- середньо-слабка нервова система, що характеризується швидким, зниженням максимального темпу, що змінюється перед кінцем роботи його збільшенням.

Тест на визначення твердості руки

Для дослідження однієї з характеристик моторної сфери — твердості руки, застосовується спеціальний прилад, що складається з металевої дошки з прорізами і отворами різного діаметру і металевого штифта. Штифт і дошка включені в електричний ланцюг разом з хроноскопом, що відмічає час до 0,001 секунди. При дослідженні досліджуваний повинен протягом однієї хвилини тримати рукою штифт в круглому отворі, не стикаючись з краями. Дотик штифта

до стінки отвору включає хроноскоп і таким чином, автоматично підраховується час, витрачений на помилкові дії (дотики) протягом хвилини. Рекомендується це завдання виконати 2 або 3 рази. За основу береться або середній результат або вищий. Задовільним вважається результат, що не перевищує 50% всього часу виконання завдання. При цьому слід мати на увазі можливість впливу на результат ситуативних чинників (настрої, стомлення і ін.). Вправність в цьому дослідженні виражена украй слабо, що дозволяє повторювати його багато разів.

Тест зав'язування вузлів

Даний тест використовується для дослідження складніших моторних функцій. Спеціального устаткування для цього тесту не вимагається, необхідно мати декілька пар шматків товстих ниток або тонкого шнура. Досліджуваному пропонується зав'язати кожен пару простим вузлом. Враховується час виконання. Зазвичай на 2 хвилини роботи дається 25 пар шнурів.

Орієнтовні норми по цьому тесту наступні:

1. Високі показники — час, витрачений на одну операцію не перевищує 21 сек.;
2. Хороші показники — швидкість виконання операції в межах 22-25 сек.;
3. Середні показники — швидкість 26-34 сек.;
4. Задовільні показники — швидкість 35-43 сек.;
5. Низькі показники — швидкість 44 сек. і повільніше.

Тест на дослідження експресивності мови

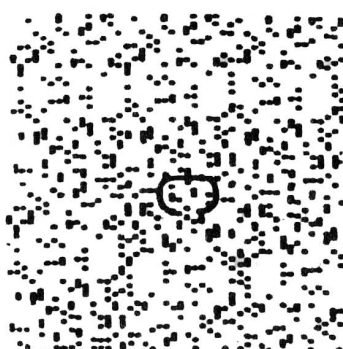
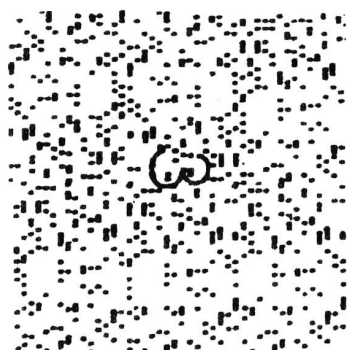
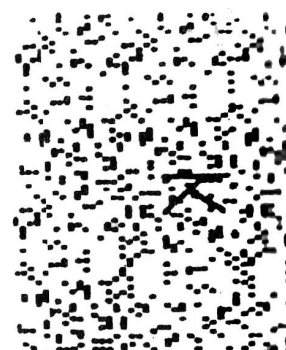
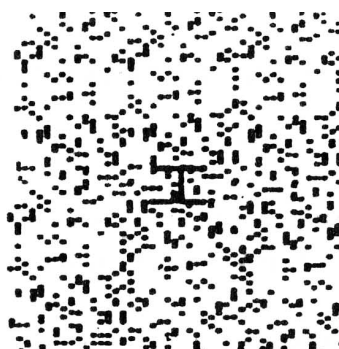
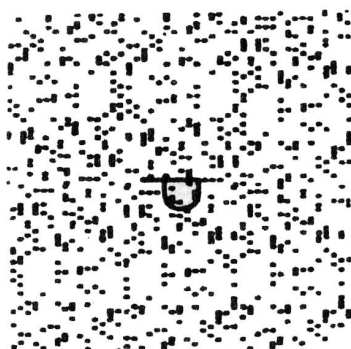
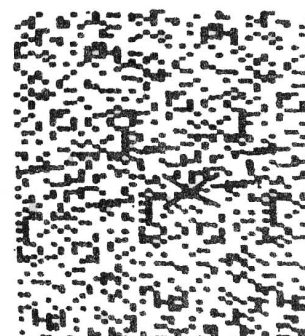
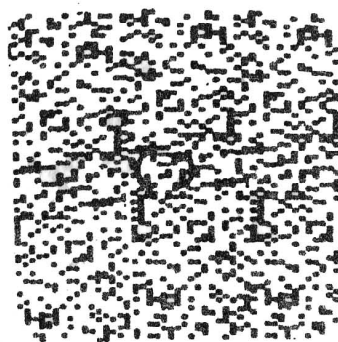
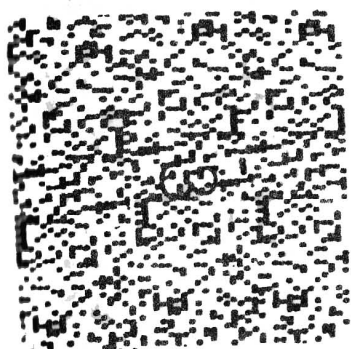
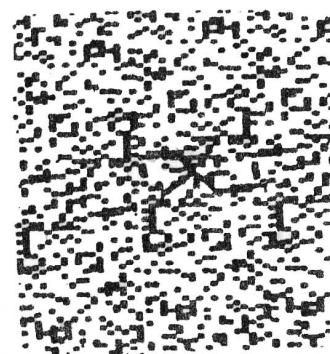
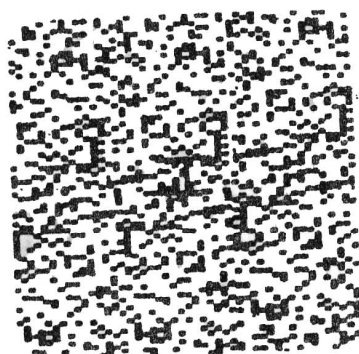
Назвати 6 предметів, зображених на малюнку (див. Додаток 5).

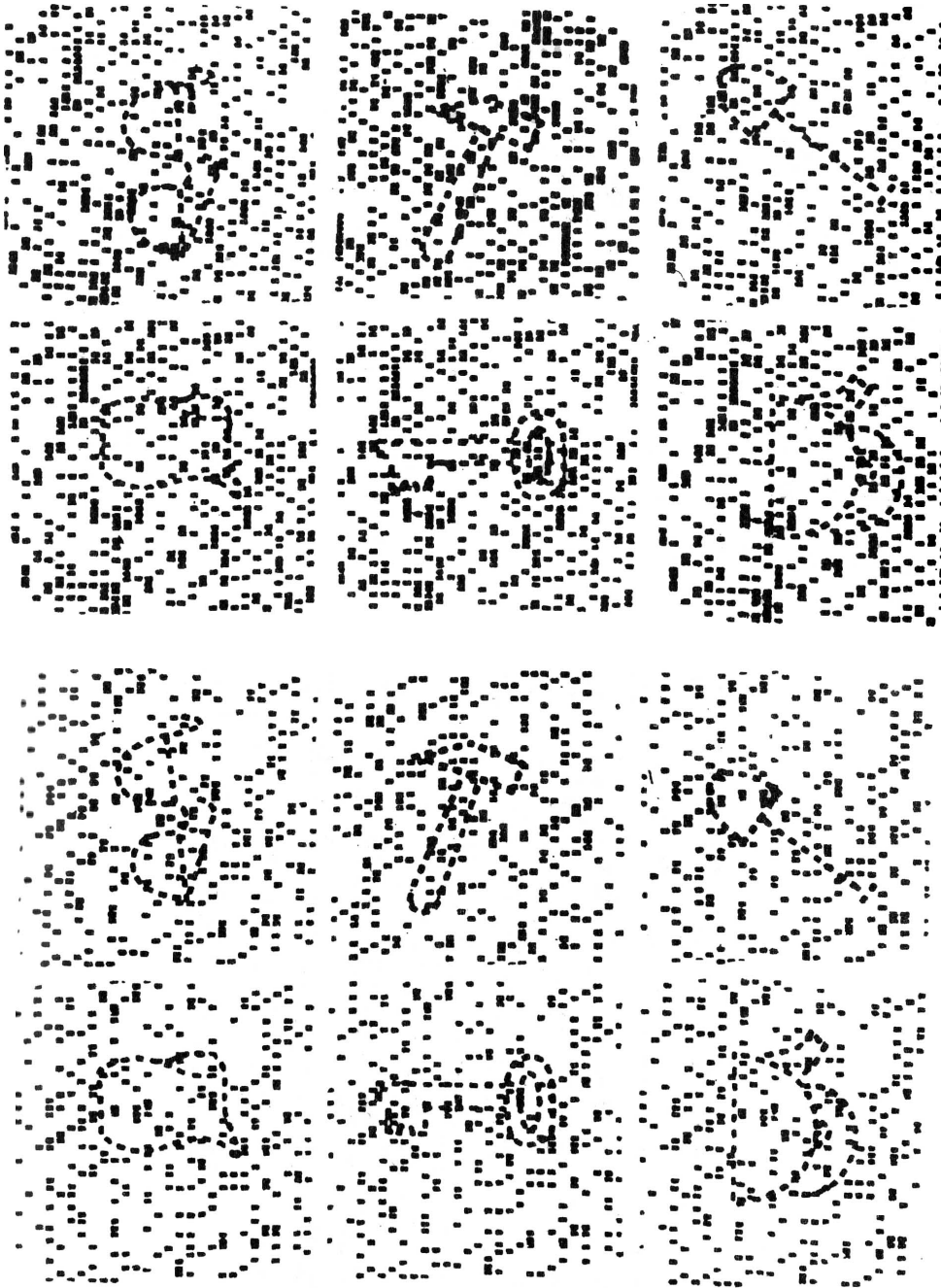
Дослідження читання: читання текстів, написаних різними шрифтами; пізнання букв, зображених на малюнках при двох рівнях шуму.

Дослідження фонемного слуху: повторення і змісто-розпізнавання близьких по звучаннях слів (рід-кіт, хмара-пара, дачка-тачка, гора-кора, бочка-квочка і т.д.). У цих пробах можна поступово нарощувати кількість елементів, що пред'являються, — спочатку давати по 2 слова, потім по 3, 4.

Дослідження зорового гнозису: пізнання зображень на зашумлених малюнках.

Дослідження конструктивного праксису: малювання геометричних фігур після уявного перевертання зразка «догори ногами».

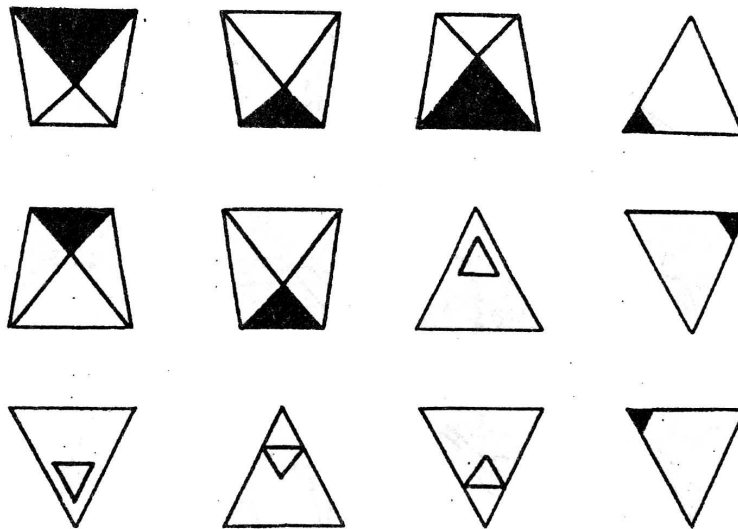

СЬОГОДНІ гарна ПОГОДА

А Н Е Р Б Я Л С В Н Г
 Я в У Ж Ю Т Ш Я Ф С К
 С Л Ш з Л М а Б Я Е Ж
 И н Д Ю К Б У П л О и
 В а м О Т е Г И Ф к Т
 К Р с Е А М Н П В П С
 М т Н Ф О Д Г К Р М А
 И П У С Б М Т Е Ш с Е
 Я Р В р К ц Ю И Б Я Ш
 Г Т я Д Ц Й Ш ш Ц Ф В

1 2 3 4 5 6 7 8 9 0
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

14 41 1004 1010 1515
 71017

Розділ 6 ОСОБИСТІСНІ ТЕСТИ ПСИХОДІАГНОСТИКИ

Шкала самооцінки Ч.Д. Спілбергера і Ю.Л. Ханіна

Даний тест є надійним і інформативним способом самооцінки рівня тривожності в даний момент (реактивна тривожність як стан) і особистої тривожності (як стійка характеристика людини). Цей опитувальник розроблений Ч.Д. Спілбергером (США) і адаптований Ю.Л. Ханіним (1976).

Особиста тривожність характеризує стійку схильність сприймати велике коло ситуацій як загрозові, реагувати на такі ситуації станом тривоги.

Реактивна тривожність характеризується напругою, неспокоєм, нервозністю. Дуже висока реактивна тривожність викликає порушення уваги, іноді порушення тонкої координації (у людини тремтять руки). Дуже висока особова тривожність прямо пов'язана з наявністю невротичного конфлікту, з емоційними і невротичними зривами, психологічними захворюваннями.

Але тривожність не є спочатку негативною межею. Певний рівень тривожності — природна і обов'язкова особливість активної особи, при цьому існує оптимальний, індивідуальний рівень «корисної тривоги».

Шкала самооцінки складається з двох частин, що роздільно оцінюють реактивну (РТ, вислови № 1-20) і особову (ОТ, вислови № 21-40) тривожність.

Процедура проведення тесту

Шкала самооцінки складається з двох частин, що роздільно оцінюють реактивну (РТ, пункти 1-20) і особистісну (ОТ, пункти 21-40) тривожність, що спеціально підкреслюється в окремих інструкціях. Для правильного заповнення шкали потрібно уважно прочитати інструкцію і діяти відповідно до її вказівок.

Шкала самооцінки (бланк)

Прізвище..... Дата.....

Інструкція

Прочитайте уважно кожен з приведених нижче пропозицій і закреслюйте відповідну цифру справа, залежно від того, як ви себе відчуваєте в даний момент.

Над питаннями довго не замислюйтеся, оскільки правильних або неправильних відповідей немає.

№	Вислови, що характеризують стан досліджуваного	Зовсім немає	Мабуть немає	Вірно	Цілком вірно
1	Я спокійний	1	2	3	4
2	Мені ніщо не загрожує	1	2	3	4
3	Я знаходжуся в напрузі	1	2	3	4
4	Я відчуваю жаль	1	2	3	4
5	Я відчуваю себе вільно	1	2	3	4
6	Я засмучений	1	2	3	4
7	Мене хвилюють можливі невдачі	1	2	3	4
8	Я відчуваю себе відпочивши	1	2	3	4
9	Я стривожений	1	2	3	4
10	Я переживаю почуття внутрішнього задоволення	1	2	3	4

11	Я упевнений в собі	1	2	3	4
12	Я нервую	1	2	3	4
13	Я не знаходжу собі, місця	1	2	3	4
14	Я напружений	1	2	3	4
15	Я не відчуваю скутості, напруженості	1	2	3	4
16	Я задоволений	1	2	3	4
17	Я стурбований	1	2	3	4
18	Я дуже збуджений і мені ніяково	1	2	3	4
19	Мені радісно	1	2	3	4
20	Мені приємно	1	2	3	4
21	Я відчуваю задоволення	1	2	3	4
22	Я зазвичай швидко втомлююся	1	2	3	4
23	Я легко можу заплакати	1	2	3	4
24	Я хотів би бути таким же щасливим, як і інші	1	2	3	4
25	Нерідко я програю через те, що недостатньо швидко приймаю рішення	1	2	3	4
26	Зазвичай я відчуваю себе бадьорим	1	2	3	4
27	Я спокійний, холонокровний і зібраний	1	2	3	4
28	Очікувані труднощі зазвичай дуже турбують мене	1	2	3	4
29	Я дуже переживаю із-за дурниць	1	2	3	4
30	Я цілком щасливий	1	2	3	4
31	Я приймаю все дуже близько до серця	1	2	3	4
32	Мені не вистачає упевненості в собі	1	2	3	4
33	Зазвичай я відчуваю себе в безпеці	1	2	3	4
34	Я прагну уникати критичних ситуацій і труднощів	1	2	3	4
35	У мене буває нудьга	1	2	3	4
36	Я задоволений	1	2	3	4
37	Усякі труднощі відволікають і хвилюють мене	1	2	3	4
38	Я так сильно переживаю свої розчарування, що потім довго не можу про них забути	1	2	3	4
39	Я урівноважена людина	1	2	3	4
40	Мене охоплює сильний неспокій, коли я думаю про свої справи і турботи	1	2	3	4

Обробка і інтерпретація

Показники РТ і ЛТ підраховуються окремо за формулами:

$$РТ = \Sigma_1 + \Sigma_2 + 50,$$

де Σ_1 — сума закреслених цифр на бланку за пунктами шкали 3, 4, 6, 7, 9, 12, 13, 14, 17, 18;

Σ_2 — сума всіх інших закреслених цифр (пункти 1, 2, 5, 8, 10, 11, 15, 16, 19, 20).

$$ЛТ = \Sigma_1 + \Sigma_2 + 35,$$

де Σ_1 — сума закреслених цифр на бланку за пунктами шкали 22, 23, 24, 25, 28, 29, 31, 32, 34, 35, 37, 38, 40;

Σ_2 — сума решти цифр за пунктами 21, 26, 27, 30, 33, 36, 39.

При інтерпретації показників можна використовувати наступні орієнтовні оцінки:

до 30 — низька тривожність;

31-45 — помірна тривожність;

46 і вище — висока тривожність.

Значні відхилення величин показників від рівня помірної тривожності вимагають спеціальної уваги. Висока тривожність припускає схильність до появи стану тривоги у людини в ситуаціях оцінки його компетентності, підготовленості або престижу, в цих випадках необхідно трохи пом'якшити акцент із зовнішньої вимогливості, категоричності і високої значущості в постановці завдань на змістовне осмислення діяльності і конкретне планування по підзадачах, а також формування відчуття впевненості в успіху.

Низька тривожність, навпаки, вимагає пробудження активності особи, більшої уваги до мотивації діяльності, збудження зацікавленості і відчуття відповідальності, акцентування суспільної і особистої значущості і необхідності рішення тих або інших задач.

Викладені положення відносяться як до саморегуляції, так і до індивідуального підходу в керівництві з іншими людьми.

Тест рівня суб'єктивного контролю (РСК)

Інструкція

Опитувальник РСК є багатовимірною шкалою для вимірювання індивідуальних можливостей суб'єктивного контролю над різноманітними життєвими ситуаціями, розроблений на основі принципу ієрархічної структури системи регуляції діяльності.

РСК — це узагальнена характеристика особи, що надає регулюючу дію на формування міжособистих відносин, на адаптацію суб'єкта в нових умовах.

Опитувальника РСК рекомендується використовувати з метою прогнозу процесу адаптації до професій типу «людина – людина».

З опитувальника можуть бути виділені узагальнений показник індивідуального РСК, інваріантний до окремих показників діяльності (шкала загальної інтернальності I_0), два показники середнього рівня спільності (шкала інтернальності в області досягнень I_d і шкала інтернальності в області невдач I_n) чотири ситуативних специфічних показника, що характеризують РСК в таких сферах діяльності як сімейна (I_c), виробнича (I_v), міжособтські відносини (I_m) і відношення до здоров'я і хворобам (I_z).

Опитувальник РСК має достатнє психометричне обґрунтування по критеріях надійності і валідності.

Завдання

На кожне твердження даного тесту Ви можете вибрати одну відповідь з

шести запропонованих. При повній згоді з твердженням поставте плюс (+) в ліву крайню колонку листка відповідей з цифрою «+3»; при повній незгоді — в праву крайню колонку під цифрою «-3». Якщо Ваша думка не так категорична, то поставте плюс в одну з проміжних колонок (чим лівіше квадрат, тим більше Ви згодні з даним твердженням).

Вислови

1. Просування по службі більше залежить від вдалого збігу обставин, чим від здібностей і зусиль людини.
2. Більшість розлучень є наслідком того, що люди не захотіли пристосуватися один до одного.
3. Хвороба — справа випадку, якщо вже призначено захворіти, то нічого не вдієш.
4. Люди виявляються самотніми тому, що самі не проявляють дружелюбності і інтересу до оточуючих.
5. Здійснення моїх бажань часто залежить від везіння.
6. Марно робити зусилля, щоб завоювати симпатії інших людей.
7. Зовнішні обставини — батьки або добробут впливають на сімейне щастя не менше, ніж відносини подружжя.
8. Я часто відчуваю, що мало впливаю на те, що відбувається зі мною.
9. Як правило, керівництво виявляється ефективнішим, коли начальник контролює дії підлеглих, а не покладається на їх самостійність.
10. Мої оцінки в школі більше залежали від випадкових обставин наприклад, настрою вчителя, ніж від моїх власних зусиль.
11. Коли я будую плани, то вірю, що можу здійснити їх.
12. Те, що багатьом людям здається успіхом або везінням, насправді є результатом довгих цілеспрямованих зусиль.
13. Я думаю, що правильний спосіб життя може більше допомогти здоров'ю, ніж лікарі і ліки.
14. Якщо люди не підходять один одному, то як би вони не прагнули налагодити сімейне життя, вони все одно не зможуть.
15. То добре, що я роблю, зазвичай буває гідно оцінено іншими.
16. Діти виростають такими, якими їх виховують батьки.
17. Думаю, що випадок або доля не грають важливої ролі в моєму житті.
18. Я прагну не планувати далеко уперед, тому що багато залежить від того, як складуться обставини.
19. Мої оцінки в школі більше всього залежали від моїх зусиль і від ступеня моєї підготовленості.
20. У сімейних конфліктах я частіше відчуваю провину за собою, ніж за протилежною стороною.
21. Життя більшості людей залежить від збігу обставин.
22. Я віддаю перевагу такому керівництву, при якому можна самостійно визначати, що і як робити.
23. Я думаю, що мій спосіб життя у жодному випадку не є причиною моїх хвороб.
24. Як правило, саме невдалий збіг обставин заважає людям добитися успіху в своїх справах.

25. Врешті-решт за погане управління організацією відповідальні самі люди, які в ній працюють.
26. Я часто відчуваю, що нічого не можу змінити у відносинах, що склалися, в сім'ї.
27. Якщо я дуже захочу, то зможу викликати прихильність до себе будь-якого.
28. На підростаюче покоління впливає так багато обставин, що зусилля батьків по їх вихованню часто виявляються марними.
29. Те, що зі мною трапляється — це справа моїх власних рук
30. Важко буває зрозуміти, чому керівники поступають саме так, а не інакше.
31. Людина, яка не змогла добитися успіху в своїй роботі, швидше за все не проявила достатньо зусиль.
32. Найчастіше я можу добитися від членів моєї сім'ї того, що я хочу.
33. У неприємностях і невдачах, які траплялися в моєму житті, найчастіше були винні інші люди, а не я.
34. Дитину завжди можна уберегти від простуди, якщо за нею стежити і правильно одягати її.
35. У складних обставинах я вважаю за краще почекати, поки проблеми вирішуються самі собою.
36. Успіх є результатом наполегливої роботи і мало залежить від випадку або везіння.
37. Я відчуваю, що від мене більше, ніж від кого б то не було залежить щастя моєї сім'ї.
38. Мені завжди важко було зрозуміти, чому я подобаюся одним людям і не подобаюся іншим.
39. Я завжди вважаю за краще прийняти рішення самостійно, а не сподіватися на допомогу інших або долю.
40. На жаль, заслуги людини часто лишаяться невизнаними, не дивлячись на всі її старання.
41. У сімейному житті бувають такі випадки, які неможливо вирішити навіть при найсильнішому бажанні.
42. Здібні люди, що не зуміли реалізувати свої можливості, повинні звинувачувати в цьому тільки самих себе.
43. Багато моїх успіхів були можливі, тільки завдяки допомозі інших людей.
44. Більшість невдач в моєму житті відбулися від невміння, незнання або ліні і мало залежали від везіння або невезіння!

Обробка результатів — ключ до опитувальника РСК.

Обробку результатів слід проводити, підсумовуючи бали із знаком «+» з власним знаком та із знаком «-» із зворотним знаком.

1. Шкала загальної інтернальності Іо — визначається за сумами позитивних відповідей на питання: 2, 4, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 20, 22, 25, 27, 29, 31, 32, 34, 36, 37, 39, 42, 44 і негативних відповідей — на питання: 1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 14, 18, 21, 23, 24, 26, 28, 30, 33, 35, 38, 40, 41, 43.

2. Шкала в області досягнень Ід — визначається за сумами позитивних відповідей на питання: 12, 15, 27, 32, 36, 37 і негативних відповідей на питання: 1, 5, 6, 14, 26, 43.

3. Шкала інтернальності в області невдач Ін — визначається за сумами позитивних відповідей на питання: 2, 4, 20, 31, 42, 44 і негативних відповідей на питання: 7, 24, 33, 38, 40, 41.

4. Шкала інтернальності в сімейних відносинах Іс — визначається за сумами позитивних відповідей на питання: 2, 16, 20, 32, 37 і негативних відповідей на питання: 7, 14, 26, 28, 41.

5. Шкала інтернальності в області виробничих відносин Ів — визначається за сумами позитивних відповідей на питання: 19, 22, 25, 42 і негативних відповідей на питання: 1, 9, 10, 30.

6. Шкала інтернальності в області міжособистісних відносин Ім — визначається за сумами позитивних відповідей на питання: 4, 27 і негативних відповідей на питання: 8, 38.

7. Шкала інтернальності в області здоров'я і хвороб Із — визначається за сумами позитивних відповідей на питання: 13, 34 і негативних відповідей на питання: 3, 23.

Листок відповідей до тесту УСК

№	Оцінка в балах							№ шкали в балах	Стіни	Примітка
	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3			
1.								Ю		
2.										
3.										
4.										
5.								Ід		
6.										
7.										
8.								Ін		
9.										
10.										
11.										
12.								Іс		
13.										
14.										
15.										
16.								Іп		
17.										
18.										
19.										
20.								Ім		
21.										
22.										
23.								Ім		
24.										

25.										
26.										
27.										
28.										
29.										
30.										
31.										
32.										
33.										
34.										
35.										
36.										
37.										
38.										
39.										
40.										
41.										
42.										
43.										
44.										

Переклад балів в «стіни» для тесту УСК

Іо (бали)	Стіни
від -132 до -14	1
від -13 до -3	2
-2 9	3
10 21	4
22 32	5
33 44	6
45 56	7
57 68	8
69 79	9
80 132	10

Од (бали)	Стіни
від -36 до -11	1
-10 -7	2
-6 -3	3
-2 1	4
2 5	5
6 9	6
10 14	7
15 18	8
19 22	9
23 36	10

Ін (бали)	Стіни
від -36 до -8	1
-7 -4	2
-3 0	3
1 4	4
5 7	5
8 11	6
12 15	7
16 19	8
20 23	9
24 36	10

Іс (бали)	Стіни
від -30 до -12	1
-11 -8	2
-7 -5	3
-4 -1	4
0 3	5
4 6	6
7 10	7
11 13	8
14 17	9
18 30	10

Іп (бали)	Стіни
від -30 до -5	1
-4 -1	2
0 3	3
4 7	4
8 11	5
12 15	6
16 19	7
20 23	8
24 27	9
28 30	10

Ім (бали)	Стіни
від -12 до -7	1
-6 -5	2
-4 -3	3
-2 -1	4
0 1	5
2 4	6
5 6	7
7 8	8
9 10	9
11 12	10

Із (бали)	Стіни
від -12 до -6	1
-5 -4	2
-3 -2	3
-1 0	4
1 2	5
3 4	6
5 6	7
7 8	8
9 10	9
11 12	10

Інтерпретація результатів опитування здійснюється шляхом аналізу 7 шкал або шляхом побудови графіка:

стени

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

Іо Ід Ін Іс Іп Ім Із

На графіку пряма лінія, що проходить через 5,5 ст., відповідає нормі. Відхилення вгору за окремими шкалами свідчить про інтернальний тип контролю над відповідними ситуаціями, відхилення вниз — про екстернальний тип контролю.

Шкала опитувальника РСК

1. Шкала загальної інтернальності (Іо).

Високий показник за цією шкалою відповідає високому рівню суб'єктивного контролю над будь-якими значущими ситуаціями, такі люди вважають, що більшість важливих подій в їх житті були результатом їх власних дій, що вони можуть ними управляти і, отже, відчують свою власну відповідальність за ці події і за те, як складається їх життя в цілому, низький показник за шкалою Іо відповідає низькому рівню суб'єктивного контролю. Такі досліджувані не бачать зв'язку між своїми діями і значущими для них подіями їх життя, але вважають себе здатним контролювати їх розвиток і вважають, що більшість їх бід є результатом випадку або дій інших людей.

2. Шкала в області досягнень (Ід).

Високий показник за цією шкалою відповідає високому рівню суб'єктивного контролю над емоційно позитивними подіями і ситуаціями. Такі люди вважають, що вони досягли самі всього доброго, що було і є в їх житті і що вони здатні з успіхом переслідувати свої цілі в майбутньому, низькі показники за шкалою Ід свідчать про те, що людина приписує свої успіхи, досягнення і радощі зовнішнім обставинам-везінню, щасливій долі або допомозі інших людей.

3. Шкала інтернальності в області невдач (Ін).

Високі показники за цією шкалою говорять про розвинене відчуття суб'єктивного контролю по відношенню до негативних подій, що виявляється в схильності звинувачувати самого себе в різних невдачах, неприємностях і стражданнях. Низькі показники Ід свідчать про те, що досліджуваний схильний приписувати відповідальність за подібні події іншим людям або вважати їх результатом невезіння.

4. Шкала інтернальності в сімейних відносинах (Іс).

Високі показники Іс означають, що людина вважає себе відповідальною за події свого сімейного життя. Низький показник вказує на те, що досліджуваний вважає не себе, а своїх партнерів причиною значущих ситуацій, що виникають в його сім'ї.

5. Шкала інтернальності в області виробничих відносин (Ів).

Високий Ів свідчить про те, що людина вважає свої дії важливими чинниками в організації власної виробничої діяльності, у відносинах, що складаються, в колективі, в своїй кар'єрі і т.д. Низький показник Ів вказує на те, що досліджуваний схильний приписувати більш вагоме значення зовнішнім обставинам — керівництву, колегам, везінню-невезінню.

6. Шкала інтернальності в області міжособистих відносин (Ім).

Високий показник Ім свідчить про те, що людина вважає себе в силах контролювати свої неформальні відносини з іншими людьми, викликати до себе пошану і симпатію. Низький показник, навпаки, вказує на те, що вона не вважає себе здатною активно формувати своє коло спілкування і схильна вважати свої відносини результатом дії своїх партнерів.

7. Шкала інтернальності відносно здоров'я і хвороб (Із).

Високий показник свідчить про те, що досліджуваний вважає себе багато в чому відповідальним за своє здоров'я: якщо він хворий, то звинувачує в цьому самого себе і вважає, що одужання багато в чому залежить від його дій, людина з низьким показником вважає здоров'я і хвороби результатом випадку і сподівається на те, що одужання прийде в результаті дій інших людей, Перш за все, лікарів.

Як і передбачалося, людина з низьким суб'єктивним контролем, тобто, яка вважає, що вона мало впливає на те, що з нею відбувається і схильна вважати свої успіхи і невдачі наслідком зовнішніх обставин, емоційно нестійка (чинник С-), схильна до ненормальної поведінки (чинник Ж-), нетовариська (Q+), у неї поганий самоконтроль (чинник Q 3-), висока напруженість (Q 4+).

Людина з високим показником суб'єктивного контролю навпаки, володіє, емоційною стабільністю (С+), завзятістю, рішучістю (К+), товариськістю (Q 2-), хорошим самоконтролем (Q 3+), стриманістю (Q 4).

Істотно, що інтелект (В) і багато чинників, пов'язані з інтроверсією – екстраверсією, не корелюють з Іо, ні з ситуативними характеристиками суб'єктивного контролю.

Дослідження самооцінок людей з різними типами суб'єктивного контролю показало, що люди з низьким показником загального рівня суб'єктивного контролю, характеризують себе як егоїстичних, залежних, нерішучих, несправедливих метушливих ворожих, невпевнених, нещирих, несамостійних, дратівливих. Люди з високим рівнем суб'єктивного контролю вважають себе, навпаки, добрими, незалежними, рішучими, справедливими, здатними, доброзичливими, чесними, самостійними, незворушними.

Опитувальник PEN (Ганс і Сибіла Айзенк)

Опитувальник містить 101 питання, на які досліджувані повинні відповісти «так» або «ні» (у бланку для відповідей поставити відповідно знаки «+» або «-»). Опитувальник вимірює такі властивості, як нейропсихічна лабільність, екстраверсія і психотизм. Повторно можна вивести наявність таких рис особи, як емоційно - вольова стабільність і віднесення темпераментів до класичних типів: холерик, сангвінік, флегматик, меланхолік. Опитувальник показує зв'язок між цими чотирма типами темпераментів і результатами факторно-аналітичного опису особи. Час відповідей не обмежується, хоча не рекомендується затягувати процедуру обстеження.

Перед обстеженням досліджуваному видається бланк для обстеження і зачитується інструкція, опит можна проводити як індивідуально, так і в групі.

Інструкція

«Вам будуть запропоновані твердження, що стосуються Вашого характеру і здоров'я. Якщо Ви згодні з твердженням, поряд з його номером поставте «+» («так»), якщо ні — «-» («ні»), довго не замислюйтеся, тут правильних і неправильних відповідей немає».

Текст опитувальника

1. У Вас багато різних хобі.

2. Ви обдумуєте заздалегідь те, що збираєтеся робити.
3. У Вас часто бувають спади і піднесення настрою.
4. Ви претендували коли-небудь на похвалу за те, що насправді зробила інша людина.
5. Ви балакуча людина.
6. Вас турбувало б те, що Ви залізли в борги.
7. Вам доводилося відчувати себе нещасною людиною без особливих на те причин.
8. Вам траплялося коли-небудь поскупитися, щоб отримати більш того, що Вам було належно.
9. Ви ретельно замикаєте двері на ніч.
10. Ви вважаєте себе життєрадісною людиною.
11. Побачивши, як страждає дитина, тварина, Ви б сильно засмутилися.
12. Ви часто переживаєте через те, що Ви зробили або сказали щось, чого не слід було б робити і говорити.
13. Ви завжди виконуєте свої обіцянки, навіть якщо особисто Вам це дуже незручно.
14. Ви отримали б задоволення стрибаючи з парашутом.
15. Чи здатні Ви дати волю відчуттям і щосили повеселитися в галасливій компанії.
16. Ви дратівливі.
17. Ви коли-небудь звинувачували кого-небудь в тому, в чому насправді були винні Ви самі.
18. Вам подобається знайомитися з новими людьми.
19. Ви вірите в користь страхування.
20. Чи легко Вас образити.
21. Чи всі Ваші звички хороші і бажані.
22. Ви прагнете бути в тіні, знаходячись в суспільстві.
23. Стали б Ви приймати засоби, які можуть привести Вас до незвичайного або небезпечного стану (алкоголь, наркотики).
24. Ви часто відчуваєте такий стан, коли все набридло.
25. Вам траплялося брати річ, що належить іншій особі, будь це навіть така дрібниця, як шпилька або гудзик.
26. Вам подобається часто ходити до кого-небудь в гості і бувати в суспільстві.
27. Ви отримуєте задоволення від того, що кривдите тих, кого Ви любите.
28. Вас часто турбує відчуття провини.
29. Вам доводилося говорити про те, в чому Ви погано розбираєтеся.
30. Ви зазвичай віддасте перевагу книгам над зустрічами з людьми.
31. У Вас є явні вороги.
32. Ви назвали б себе нервовою людиною.
33. Ви завжди вибачаєтеся, коли нагрубіяните іншому.
34. У Вас багато друзів.
35. Вам подобається влаштовувати розіграші і жарти, які іноді можуть дійсно заподіяти людям біль.
36. Ви неспокійна людина.

37. У дитинстві Ви завжди покірливо і негайно виконували те, що Вам наказували.
38. Ви вважаєте себе безтурботною людиною.
39. Чи багато для Вас означають хороші манери і охайність.
40. Чи хвилюєтеся Ви з приводу яких-небудь жахливих подій, які могли б трапитися, але не трапилися.
41. Вам траплялося зламати або втратити чужу річ.
42. Ви зазвичай першими проявляєте ініціативу при знайомстві.
43. Чи можете Ви легко зрозуміти стан людини, якщо вона ділиться з Вами турботами.
44. У Вас часто нерви бувають натягнуті до межі.
45. Чи кинете Ви непотрібний папірець на підлогу, якщо під рукою немає корзини.
46. Ви більше мовчите, знаходячись в товаристві інших людей.
47. Чи вважаєте Ви, що шлюб старомодний і його слід відмінити.
48. Ви іноді відчуваєте жалість до себе.
49. Ви іноді багато вихваляєтеся.
50. Ви легко можете внести пожвавлення до досить нудної компанії.
51. Чи дратують Вас обережні водії.
52. Ви турбуєтеся про своє здоров'я.
53. Ви говорили коли-небудь погано про іншу людину.
54. Ви любите переказувати жарти і анекдоти своїм друзям.
55. Для Вас більшість харчових продуктів однакові на смак.
56. Чи буває у Вас іноді поганий настрій.
57. Ви виявляли брутальність коли-небудь до своїх батьків в дитинстві.
58. Вам подобається спілкуватися з людьми.
59. Ви переживаєте, якщо дізнаєтеся, що допустили помилки в своїй роботі.
60. Ви страждаєте від безсоння.
61. Ви завжди маєте руки перед їжею.
62. Ви з тих людей, які не лізуть за словом в кишеню.
63. Ви вважаєте за краще приходити на зустріч трохи раніше призначеного часу.
64. Ви відчуваєте себе апатичним, втомленим, без якої-небудь причини.
65. Ви коли-небудь шахраювали (хитрили) в грі.
66. Вам подобається робота, що вимагає швидких дій.
67. Ваша мати — хороша людина (була хорошою людиною).
68. Чи часто Вам здається, що життя жахливо нудне.
69. Ви коли-небудь скористалися помилкою іншої людини в своїх цілях.
70. Ви часто берете на себе більше, ніж дозволяє час.
71. Чи є люди, які прагнуть уникати Вас.
72. Вас дуже турбує Ваша зовнішність.
73. Ви завжди ввічливі, навіть з неприємними людьми.
74. Чи вважаєте Ви, що люди витрачають дуже багато часу, щоб забезпечувати своє майбутнє, відкладаючи заощадження, страхуючи себе і своє життя.
75. Чи виникало у Вас коли-небудь бажання померти.

76. Ви спробували б уникнути сплати податку з додаткового заробітку, якби були упевнені, що Вас ніколи не зможуть викрити в цьому.
77. Ви можете внести пожвавлення до компанії.
78. Ви прагнете не виявляти брутальність до людей.
79. Ви довго переймаєтеся після конфузу, що трапився.
80. Ви коли-небудь наполягали на тому, щоб було по-вашому.
81. Ви часто приїжджаєте на вокзал в останню хвилину перед відходом потягу.
82. Ви коли-небудь навмисно говорили що-небудь неприємне або образливе для людини.
83. Вас турбували Ваші нерви.
84. Вам неприємно знаходитися серед людей, які жартують над товаришами.
85. Ви легко втрачаєте друзів з своєї провини.
86. Ви часто переживаєте почуття самотності.
87. Чи завжди ваші слова співпадають із справою.
88. Чи подобається Вам іноді дратувати тварин.
89. Ви легко ображаєтеся на зауваження, що стосуються особисто Вас і Вашої роботи.
90. Життя без якої-небудь небезпеки здалося б Вам дуже нудним.
91. Ви коли-небудь спізнивалися на побачення або роботу.
92. Вам подобається суєта і пожвавлення навколо Вас.
93. Ви хочете, щоб люди боялися Вас.
94. Чи вірно, що Ви іноді повні енергії і все «горить в руках», а іноді зовсім мляві.
95. Ви іноді відкладаєте на завтра те, що повинні зробити сьогодні.
96. Чи вважають Вас живою і веселою людиною.
97. Чи часто Вам говорять неправду.
98. Ви дуже чутливі до деяких явищ, подій, речей.
99. Ви іноді готові визнати свої помилки.
100. Вам було коли-небудь шкода тварини, яка потрапила в капкан.
101. Чи важко Вам заповнювати анкету.

При обробці підраховується кількість тих, що співпали з «ключовими» відповідями досліджуваного.

Ключ

1. Шкала психотизму: відповіді «ні» («-») № 2, 6, 9, 11, 19, 39, 43, 59, 63, 67, 78, 100; відповіді «так» («+») № 14, 23, 27, 31, 35, 47, 51, 55, 71, 85, 88, 93, 97.
2. Шкала екстраверсії - інтроверсії: відповіді «ні» («-») № 22, 30, 46, 84; відповіді «так» («+») № 1, 5, 10, 15, 18, 26, 34, 38, 42, 50, 54, 58, 62, 66, 70, 74, 77, 81, 90, 92, 96.
3. Шкала нейротизму: відповіді «так» («+») № 3, 7, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40, 44, 48, 52, 56, 60, 64, 68, 72, 75, 79, 83, 86, 89, 94, 98.

4. Шкала ширості: відповіді «ні» («-») № 4, 8, 17, 25, 29, 41, 45, 49, 53, 57, 65, 69, 76, 80, 82, 91, 95; відповіді «так» («+») № 13, 21, 33, 37, 61, 73, 87, 99.

Методика містить 4 шкали: екстраверсія - інтроверсія, нейротизм, психотизм і специфічна шкала, призначена для оцінки ширості досліджуваного, його відносини до обстеження. Перелічені шкали вимірюють наступні особливості, екстраверсія виявляється в товариській, активній, оптимістичній, самовпевненій і імпульсній поведінці; для інтровертів характерна поведінка нетовариська, пасивна, спокійна, вдумлива, розсудлива. Людині з високим нейротизмом властиві надчутливі реакції, напруженість, тривожність, незадоволеність собою і навколишнім світом, ригідність, індивід з низьким рівнем нейротизму спокійний, безтурботний, невимушений в спілкуванні, надійний. Шкала психотизму говорить про схильність до асоціальної поведінки, химерності, неадекватності емоційних реакцій, високої конфліктності осіб, що мають високі оцінки за даною шкалою.

Високі оцінки за шкалою екстраверсія - інтроверсія відповідають екстравертованному типу, низькі — інтровертованному. Середній показник — 7-15 балів.

Високі показники за шкалою нейротизму говорять про високу психічну нестійкість. Середні показники — 8-16.

Високі оцінки за шкалою психотизму вказують на високу конфліктність. Середні значення — 5-12.

Якщо за шкалою ширості кількість балів перевищує 10, то результати обстеження вважаються недостовірними і досліджуваному слід відповідати на питання більш відверто.

Тест Кеттелла (16PF — опитувальник)

Даний тест універсальний, практичний, він дає багатогранну інформацію про індивідуальність. Питання носять прожективний характер, відображають звичайні життєві ситуації.

Час обстеження коливається від 20 до 50 хвилин.

Бланк відповідей — Додаток 6.

Інструкція

«Вам пропонується ряд питань, які допоможуть визначити деякі властивості Вашої особистості. Тут не може бути відповідей «правильних» або «помилкових». Люди різні і кожен може висловити свою думку. Прагніть відповідати щиро і точно.

Відповідаючи на кожне питання Ви повинні вибрати одну з трьох пропонувананих відповідей, ту, яка найбільшою мірою відповідає Вашим поглядам, Вашій думці про себе. Відповідати треба таким чином: у відповідній клітинці на бланку для відповідей ставте виразний хрестик (ліва клітинка відповідає відповіді «а», середня, — відповіді «b», права, — відповіді «с»).

Якщо Вам що-небудь не зрозуміло, запитайте експериментатора. Відповідаючи на питання, весь час пам'ятайте:

1. Не потрібно витратити багато часу на обдумування відповідей.

Давайте ту відповідь, яка першою спаде Вам на думку.

Звичайно, питання часто будуть сформульовані не так детально, як Вам хотілося б. У такому разі прагніть представити «середню», найбільш часту ситуацію, яка відповідає сенсу питання і, виходячи з цього, вибирайте відповідь. Відповідати треба якомога точніше, але не дуже поволі. Ви повинні закінчити відповідати на всі питання, не пізніше, ніж за 30 хв.

2. Прагніть не вдаватися до проміжних, невизначених відповідей, типу «не знаю», «щось середнє» і т.п. дуже часто.

3. Обов'язково відповідайте на всі питання підряд, нічого не пропускаючи.

Можливо, деякі питання здадуться Вам не дуже слухними, але і тоді постарайтеся знайти найбільш точну відповідь. Деякі питання можуть здатися Вам особистими, але Ви можете бути упевнені, що відповіді не будуть розголошені, відповіді можуть бути розшифровані тільки за допомогою спеціального «ключа», який знаходиться у експериментатора. Причому, відповіді на кожне питання взагалі не розглядатимуться: нас цікавлять тільки узагальнені показники.

4. Відповідайте чесно і щиро.

Не прагніть справити хороше враження своїми відповідями, вони повинні відповідати дійсності. В цьому випадку Ви зможете краще дізнатися про себе і дуже допоможете нам в нашій роботі. Наперед дякуємо Вам за допомогу.

Напишіть свої дані у верхній частині листка для відповідей.

Особистий опитувальник

1. Я думаю, що моя пам'ять зараз краща, ніж була раніше:
а) так; б) важко сказати; с) ні.
2. Я б цілком міг жити один, далеко від людей:
а) так; б) іноді; с) ні.
3. Якщо припустити, що небо знаходиться внизу і що взимку жарко, я повинен був би назвати злочинця:
а) бандитом; б) святим; с) хмарою.
4. Коли я лягаю спати, то:
а) засинаю швидко; б) коли як; с) засинаю насилу.
5. Якби я вів машину по дорозі, де багато інших автомобілів, я вважав за краще б:
а) пропустити вперед себе більшість машин;
б) не знаю;
с) обігнати всі машини, що йдуть попереду.
6. У компанії я надаю можливість іншим жартувати і розповідати усякі історії:
а) так; б) іноді; с) ні.
7. Мені важливо, щоб у всьому що мене оточує не було безладу:
а) вірно; б) важко сказати; с) невірно.
8. Більшість людей, з якими я буваю в компаніях, поза сумнівом раді мене бачити:
а) так; б) іноді; с) ні.
9. Мені більше подобається:
а) фігурне катання і балет; б) важко відповісти; с) боротьба і баскетбол.
10. Мене забавляє невідповідність між тим, що люди роблять і тим, що вони потім

розповідають про себе:

а) так; б) іноді; с) ні.

11. Читаючи про яку-небудь надзвичайну подію, я цікавлюся всіма подробицями:

а) завжди; б) іноді; с) рідко.

12. Коли друзі жартують наді мною, я сміюся разом зі всіма і не ображаюся:

а) вірно; б) не знаю; с) невірно.

13. Якщо зі мною хто-небудь брутально поводить, я можу швидко забути про це:

а) вірно; б) не знаю; с) невірно.

14. Мені більше подобається придумувати нові способи у виконанні якої-небудь роботи, ніж дотримуватися випробуваних прийомів:

а) вірно; б) не знаю; с) невірно.

15. Коли я планую що-небудь, я вважаю за краще робити це самостійно, без чиеї-небудь допомоги:

а) вірно; б) іноді; с) ні.

16. Думаю, що менш чутливий і менш збудливий, ніж більшість людей:

а) вірно; б) важко відповісти; с) невірно,

17. Мене дратують люди, які не можуть швидко ухвалювати рішення:

а) вірно; б) тоді як; с) невірно.

КІНЕЦЬ ПЕРШОГО СТОВПЧИКА В БЛАНКУ ДЛЯ ВІДПОВІДЕЙ.

18. Іноді, хоч і короткочасно, у мене виникало відчуття роздратування по відношенню до моїх батьків:

а) так; б) не знаю; с) ні.

19. Я скоріше розкрив би мої потаємні думки:

а) своїм добрим друзям; б) не знаю; с) у своєму щоденнику

20. Я думаю, що слово, протилежне по значенню протилежності слову «неточний», – це:

а) недбалий; б) ретельний; с) приблизний.

21. У мене завжди вистачає енергії, коли мені це необхідно:

а) так; б) коли як; с) ні.

22. Мене більше дратують люди, які:

а) своїми грубими жартами вганяють людей у фарбу;

б) важко відповісти;

с) створюють незручності для мене, спізнюючись на домовлену зустріч зі мною.

23. Мені дуже подобається запрошувати гостей і розважати їх:

а) вірно; б) коли як; с) невірно.

24. Я думаю, що:

а) можна не все робити однаково ретельно;

б) важко сказати;

с) будь-яку роботу слід виконувати ретельно, якщо Ви за неї взяли.

25. Мені зазвичай доводиться долати збентеження:

а) так; б) іноді; с) ні.

26. Мої друзі частіше:

а) радяться зі мною; б) роблять те і інше; с) дають мені поради.

27. Якщо приятель обдурює мене в дрібницях, я скоріше вважатиму за краще вдавати, що не помітив цього, ніж викривати його:
а) так; б) іноді; с) ні.
28. Я віддаю перевагу друзям:
а) інтереси яких мають діловий і практичний характер;
б) не знаю;
с) які відрізняються філософським поглядом на життя.
29. Я не можу байдуже слухати, як інші люди висловлюють ідеї, протилежні тим, в які я твердо вірю:
а) вірно; б) важко сказати; с) невірно.
30. Мене хвилюють мої минулі вчинки і помилки:
а) так; б) не знаю; с) ні.
31. Якби я однаково добре умів і те і інше, я б вважав за краще:
а) грати в шахи; б) важко сказати; с) грати в регбі.
32. Мені подобаються товариські, компанійські люди:
а) так; б) важко сказати; с) ні.
33. Я настільки обережний і практичний, що зі мною трапляється менше неприємностей і несподіванок, ніж з іншими людьми:
а) так; б) важко сказати; с) ні.
34. Я можу забути про свої турботи, обов'язки, якщо мені це необхідно:
а) так; б) іноді; с) ні.

КІНЕЦЬ ДРУГОГО СТОВПЧИКА В БЛАНКУ ДЛЯ ВІДПОВІДЕЙ.

35. Мені буває важко визнати, що я не маю рацію:
а) так; б) іноді; с) ні.
36. На підприємстві мені було б цікаво:
а) працювати з машинами і механізмами, брати участь в основному виробництві;
б) важко сказати;
с) розмовляти з людьми, займаючись громадською роботою.
37. Яке слово не пов'язане з двома іншими?
а) кішка; б) близько; с) сонце.
38. Те, що в деякій мірі відволікає мою увагу або:
а) дратує мене; в) щось середнє; с) не турбує мене абсолютно.
39. Якби у мене було багато грошей, то я:
а) жив би не утруднюючи себе ні в чому;
б) не знаю;
с) поклопотався б про те, щоб не викликати до себе заздрощів.
40. Гірше покарання для мене:
а) важка робота; в) не знаю; с) бути замкнутим наодинці.
41. Люди повинні більше, ніж вони роблять це зараз, дотримуватися етичних норм:
а) так; б) не знаю; с) ні.
42. Мені говорили, що дитиною я був:
а) спокійним і любив залишатися один;
б) важко сказати;

- с) живим і рухливим і мене не можна було залишити одного.
43. Я вважав за краще б працювати з приладами:
а) так; б) важко сказати; с) ні.
44. Я думаю, що більшість свідків на суді говорять правду, навіть якщо це нелегко для них:
а) так; б) важко сказати; с) ні.
45. Іноді я не наважуюся проводити в життя свої ідеї, тому що вони здаються мені нездійсненними:
а) так; б) важко відповісти; с) невірно.
46. Я прагну сміятися над жартами не так голосно, як це робить більшість людей:
а) вірно; б) не знаю; с) невірно.
47. Я ніколи не відчував себе таким нещасним, щоб хотілося плакати:
а) вірно; б) не знаю; с) невірно.
48. Мені більше подобається:
а) марші у виконанні духових оркестрів;
б) не знаю;
с) фортепіанна музика.
49. Я б скоріше вважав за краще провести відпустку:
а) у селі з одним або двома друзями;
б) важко сказати;
с) очолюючи групу в туристському таборі.
50. Зусилля, витрачені на складання планів:
а) ніколи не зайві; б) важко сказати; с) не варті того.
51. Необдумані вчинки і вислови моїх приятелів на мою адресу не кривдять і не засмучують мене:
а) вірно; б) не знаю; с) невірно.

КІНЕЦЬ ТРЕТЬОГО СТОВПЧИКА В БЛАНКУ ДЛЯ ВІДПОВІДЕЙ.

52. Коли мені все вдається, я знаходжу ці справи легкими:
а) завжди; б) іноді; с) рідко.
53. Я вважав би за краще скоріше працювати:
а) в установі, де мені довелося б керувати людьми і весь час бути серед них;
б) важко відповісти;
с) працювати наодинці, наприклад, архітектором, який в тихій кімнаті розробляє свій проект.
54. Будинок так відноситься до кімнати, як дерево до:
а) лісу; б) рослини; с) листя.
55. Те, що я роблю, у мене не виходить:
а) рідко; б) час від часу; с) часто.
56. У більшості справ я:
а) готовий ризикнути; б) не знаю; с) вважаю за краще діяти напевно.
57. Ймовірно, деякі люди вважають, що я дуже багато говорю:
а) швидше за все це так; б) не знаю; с) думаю, що ні.
58. Мені більше подобається людина:
а) великого розуму, будь він навіть ненадійний і непостійний;
б) важко сказати;

- с) з середніми здібностями, та зате що уміє протистояти усяким спокусам.
59. Я приймаю рішення:
- а) швидше, ніж багато людей;
 - б) не знаю;
 - с) повільніше, ніж більшість людей.
60. На мене велике враження справляють:
- а) майстерність і витонченість;
 - б) важко сказати;
 - с) сила і міць.
61. Я вважаю себе людиною, схильною до співпраці:
- а) так; б) щось середнє; с) ні.
62. Мені більше подобається розмовляти з людьми вишуканими, витонченими, ніж з відвертими і прямолінійними:
- а) так; б) не знаю; с) ні.
63. Я вважаю за краще:
- а) сам вирішувати питання, що стосуються мене особисто;
 - б) важко відповісти;
 - с) радитися з моїми друзями.
64. Якщо людина відразу не відповідає на мої слова, то я відчуваю, що, мабуть, сказав яку-небудь дурницю:
- а) вірно; б) не знаю; с) невірно.
65. У шкільні роки я більше всього отримав знань:
- а) на уроках; б) не знаю; с) читаючи книги.
66. Я уникаю громадської роботи і пов'язаної з цим відповідальності:
- а) вірно; б) іноді; с) невірно.
67. Якщо дуже важке питання вимагає від мене багато зусиль, то я:
- а) схильюся скоріше зайнятися іншим питанням;
 - б) важко сказати;
 - с) ще раз спробую вирішити це питання.
68. У мене виникають сильні емоції: тривога, гнів, напади сміху і т.д. — здавалося б без певних причин:
- а) так; б) іноді; с) ні.

КІНЕЦЬ ЧЕТВЕРТОГО СТОВПЧИКА В БЛАНКУ ДЛЯ ВІДПОВІДЕЙ.

69. Іноді я міркую гірше, ніж зазвичай:
- а) вірно; б) не знаю; с) невірно.
70. Мені приємно зробити людині послугу, погодившись призначити зустріч з нею на якийсь час, зручний для неї, навіть якщо це трохи незручно для мене:
- а) так; б) іноді; с) ні.
71. Я думаю, що правильне число, яке повинно продовжити ряд: 1, 2, 3, 6, 5 — буде:
- а) 10; б) 5; с) 7.
72. У мене іноді бувають нетривалі напади нудоти і запаморочення без певної причини:
- а) так; б) не знаю; с) ні.
73. Я вважаю за краще скоріше відмовитися від свого замовлення, ніж завдати

офіціантові (офіціантці) зайвий клопіт:

а) так; б) іноді; с) ні.

74. Я живу сьогоднішнім днем більшою мірою, ніж інші люди:

а) вірно; б) важко сказати; с) невірно.

75. На вечірці мені подобається:

а) брати участь в цікавій діловій бесіді;

б) важко відповісти;

с) відпочивати разом зі всіма.

76. Я висловлюю свою думку незалежно від того, хто мене слухає:

а) так; б) іноді; с) ні.

77. Якби я міг перенестися в минуле, то більше б хотів зустрітися:

а) з Ньютоном; б) не знаю; с) з Шекспіром.

78. Я вимушений стримувати себе від того, щоб не залагоджувати чужі справи:

а) так; б) іноді; с) ні.

79. Працюючи в магазині, я вважав за краще б:

а) оформляти вітрини; б) не знаю; с) бути касиром.

80. Якщо люди погано про мене думають, я не прагну переконати їх, а продовжую чинити так, як вважаю за потрібне:

а) так; б) важко сказати; с) ні.

81. Якщо я бачу, що мій старий друг холодний зі мною і уникає мене, я зазвичай:

а) відразу ж думаю: «У нього поганий настрій»;

б) не знаю;

с) непокоюся про те, який невірний вчинок я зробив.

82. Багато неприємностей відбуваються із-за людей:

а) які прагнуть в усе внести зміни, хоча вже існують задовільні способи рішення цих питань;

б) не знаю;

с) які відкидають нові, багатообіцяючі пропозиції;

83. Я отримую велике задоволення, розповідаючи місцеві новини:

а) так; б) іноді; с) ні.

84. Акуратні, вимогливі люди не ладнають зі мною:

а) вірно; б) іноді; с) невірно.

85. Мені здається, що я менш дратівливий, ніж більшість людей:

а) вірно; б) не знаю; с) невірно.

КІНЕЦЬ П'ЯТОГО СТОВПЧИКА В БЛАНКУ ДЛЯ ВІДПОВІДЕЙ.

86. Я можу легше не зважати на інших людей, ніж вони на мене:

а) вірно; б) іноді; с) невірно.

87. Буває, що весь ранок я не хочу ні з ким розмовляти

а) часто; б) іноді; с) ніколи.

88. Якщо стрілки годинника зустрічаються рівно через кожні 65 хвилин, відміряних по точному годиннику, то цей годинник:

а) відстає; б) йде правильно; с) поспішає.

89. Мені буває нудно:

а) часто; б) іноді; с) рідко.

90. Люди говорять, що мені подобається все робити своїм оригінальним

способом:

а) вірно; б) іноді; с) невірно.

91. Я вважаю, що потрібно уникати зайвих хвилювань, тому що вони стомлюючі:

а) так; б) іноді; с) ні.

92. Удома, у вільний час, я:

а) відпочиваю від всіх справ;

б) важко відповісти;

с) займаюся справами, що цікавлять мене.

93. Я боязко та із застереженням відношуся до зав'язування дружніх відносин з новими людьми:

а) так; б) іноді; с) ні.

94. Я вважаю, що те, що люди говорять віршами, можна точно так само виразити прозою:

а) так; б) важко відповісти; с) ні.

95. Мені здається, що люди з якими я знаходжуся в дружніх відносинах, можуть виявитися зовсім не друзями за моєю спиною:

а) так; б) іноді; с) ні.

96. Я думаю, що найдраматичніші події вже через рік не залишать в моїй душі ніяких слідів:

а) так; б) не знаю; с) ні.

97. Я думаю, що було б цікавіше бути:

а) натуралістом і працювати з рослинами;

б) не знаю;

с) страховим агентом.

98. Я схильний до марновірств і безпричинного страху по відношенню до деяких речей, наприклад, до певних тварин, місць, дат і т.д.:

а) так; б) іноді; с) ні.

99. Я люблю роздумувати про те, як можна було б поліпшити світ:

а) так; б) важко сказати; с) ні.

100. Я віддаю перевагу іграм:

а) де треба грати в команді або мати партнера;

б) не знаю;

с) де кожен грає сам за себе.

101. Вночі мені сняться фантастичні або безглузді сни:

а) так; б) іноді; с) ні.

102. Якщо я залишаюся в будинку один, то через деякий час відчуваю тривогу і страх:

а) так; б) іноді; с) ні.

КІНЕЦЬ ШОСТОГО СТОВПЦЯ В БЛАНКУ ВІДПОВІДЕЙ.

103. Я можу своїм дружнім відношенням ввести людей в оману, хоча насправді вони мені не подобаються:

а) так; б) іноді; с) ні.

104. Яке слово відрізняється від двох інших?

а) думати; б) бачити; с) чути.

105. Якщо мати Марії є сестрою батька Олександра, то ким є Олександр по відношенню до батька Марії?

- a) двоюрідним братом;
- b) племінником;
- c) дядьком.

Інтерпретація чинників

Низькі значення чинника	Високі значення чинника
<i>1. Чинник «А» («замкнутість - товариськість»)</i>	
<p>«А-» — шизотимія (скритний, відособлений, критичний, відчужений, непохитний)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Критичний 2. Відстоює свої ідеї 3. Холодний, відчужений 4. Точний, об'єктивний 5. Недовірливий, скептичний 6. Непохитний 7. Холодний (жорсткий) 8. Сердитий, похмурий 	<p>«А+» — афектотимія (сердечний, добрий, безтурботний, товариський)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Добродушний, безтурботний - Готовий до співпраці, вважає за краще приєднуватися - М'якосердий, недбалий - Уважний до людей - Довірливий - Легко пристосовується, йде на поводу - Сердечний - Веселий
<i>2. чинник «В» («інтелект»)</i>	
<p>«В-» — низький інтелект</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Низькі розумові здібності 2. Не може вирішувати абстрактних задач 	<p>«В+» — високий інтелект</p> <ul style="list-style-type: none"> - Високі загальні розумові здібності - Проникливий, такий, що швидко схоплює, інтелектуально пристосовується
<i>3. Чинник «С» («емоційна нестійкість — емоційна стійкість»)</i>	
<p>«С-» — еґо-слабкість, емоційна нестійкість (знаходиться під впливом відчуттів, легко турбується, мінливий)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. При засмученні втрачає рівновагу духу 2. Мінливий у відносинах і нестійкий в інтересах 3. Легко засмучується, неспокійний 4. Ухиляється від відповідальності, має тенденцію поступатися 5. Вступає в спори і проблематичні ситуації 	<p>«С+» — еґо-сила, емоційно стійкий (витриманий, спокійний, флегматичний, тверезо дивиться на речі)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Емоційно стійкий - Постійний, має постійні інтереси - Спокійний - Реально оцінює обстановку, управляє ситуацією - Уникає труднощів
<i>4. Чинник «Е» («підлеглість — домінантність»)</i>	
<p>«Е-» — покірність, підпорядкування (м'який, покірливий, слухняний, послужливий)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Покірний 2. Що підкоряється 3. Тактовний, дипломатичний 4. Експресивний 5. Слухняний, такий, що підкоряється 	<p>- «Е+» — домінування, владність (самовпевнений, настирний, агресивний, упертий)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Наполегливий - Незалежний - Грубий, ворожий - Похмурий - Неслухняний, бунтар

6. Легко виводиться з рівноваги (авторитетним керівництвом, владою) 7. Скромний	- Непохитний - Вимагає захоплення
<i>5. Чинник «F» («стриманість — експресивність»)</i>	
«F–» заклопотаність (спокійний, мовчазний, серйозний) 1. Мовчазний, з самоаналізом 2. Дбайливий 3. Стурбований, задумливий 4. Нетовариський 5. Повільний, обережний	- «F+» — безтурботність (захоплений, неухважний, недбалий, безтурботний) - Балакучий - Безтурботний - Безтурботний - Відвертий, експресивний - Живий, моторний
<i>6. Чинник «G» («схильність відчуттям — висока нормативність поведінки»)</i>	
«G–» низьке супер - его, незгода із загальноприйнятими моральними стандартами 1. Непостійний, мінливий 2. Викликає недовіря 3. Потурає своїм бажанням 4. Недбалий, ледачий 5. Незалежний від моралі 6. Ігнорує обов'язки	- «G+» — високе супер - его, сильний характер (сумлінний, добросовісний, наполегливий, мораліст, статечний, урівноважений) - Наполегливий, стійкий, рішучий - Гідний довіри - Емоційно дисциплінований - Зібраний - Сумлінний, має відчуття обов'язку - Дотримується моральних стандартів і правил
<i>7. Чинник «H» («боязкість — сміливість»)</i>	
«H–» — боязкість, нерішучість (соромливість, стриманість, боязкість) 1. Боязкий, соромливий 2. Бентежитья у присутності інших 3. Емоційно стриманий 4. Озлоблений, дратівливий 5. Обмежений 6. Обмежені інтереси 7. Обережний, швидко реагує на небезпеку, делікатний, уважний до інших	- «H+» — сміливість (заповзятливість, соціальна сміливість, товстошкірість) - Авантюрист, товариський - Активний, такий, що цікавиться - Чутливий, чуйний - Добродушний - Імпульсний - Емоційний, широкі інтереси - Безтурботний, не розуміє небезпеки
<i>8. Чинник «I» («жорстокість — чутливість»)</i>	
«I–» — низька чутливість, не вірить в ілюзії 1. Несентиментальний, чекає малого від життя 2. Самовпевнений, бере на себе відповідальність 3. Суворий (до цинізму) 4. Незначні артистичні схильності (без	- «I+» — сензитивність (м'якосердість, чутливість, залежність, надобережність) - Невгомонний, метушливий, неспокійний, чекає уваги від оточуючих - Нав'язливий, ненадійний, шукає допомоги і симпатії - Добрий, м'який, терпимий до себе і до оточуючих

<p>втрати відчуття смаку)</p> <p>5. Не фантазер</p> <p>6. Діє практично і логічно</p> <p>7. Постійний</p> <p>8. Не звертає уваги на нездужання</p>	<p>- Витончений, манерний, пихатий</p> <p>- Фантазує в бесіді і наодинці з собою</p> <p>- Діє по інтуїції</p> <p>- Мінливий</p> <p>- Іпохондрик, недовірливий</p>
<i>9. Чинник «L» («довірливість — підозрілість»)</i>	
<p>«L-» – довірливість (внутрішнє розслаблення)</p> <p>1. Відчуття власної незначущості</p> <p>2. Скаржиться на зміни</p> <p>3. Непідозрілий</p> <p>4. Легко забуває труднощі</p> <p>5. Розуміє, прощає, проявляє терпимість</p> <p>6. Недбало відноситься до зауважень</p> <p>7. Поступливий</p>	<p>- «L+» — підозрілість (ревності, внутрішня напруга)</p> <p>- Ревнивий</p> <p>- Догматичність</p> <p>- Підозрілість</p> <p>- Затримує свою увагу на невдачах</p> <p>- Тиран</p> <p>- Вимагає від оточуючих нести відповідальність за помилки</p> <p>- Дратівливий</p>
<i>10. Чинник «M» («практичність — розвинена уява»)</i>	
<p>«M-» — практичність, земні принципи (приземленість прагнень, мало уяви)</p> <p>1. Швидко і легко вирішує практичні питання</p> <p>2. Зайнятий своїми інтересами</p> <p>3. Прозаїчний, уникає всього</p> <p>4. Керується об'єктивною реальністю</p> <p>5. Чесний, неспокійний, але твердий</p>	<p>- «M+» — мрійливість, ідеалізм (багата уява, богемність, неухважність)</p> <p>- Поглинений своїми ідеями</p> <p>- Цікавиться мистецтвом, теоріями</p> <p>- Захоплений внутрішніми ілюзіями незвичайного</p> <p>- Капризний, легко відступає від здорового глузду</p> <p>- Легко приходить в захват, невірноважений</p>
<i>11. Чинник «N» («прямолинійність — дипломатичність»)</i>	
<p>«N-» — наївність, простакуватість (прямий, відвертий, простий, природний)</p> <p>1. Прямий, але часто нетактовний</p> <p>2. Має неконкретний розум</p> <p>3. Товариський, нестриманий емоційно</p> <p>4. Природний, безпосередній</p> <p>5. Прості смаки</p> <p>6. Відсутність проникливості</p> <p>7. Недосвідчений в аналізі вчинків і мотивів оточуючих</p> <p>8. Задовольняється тим, що є</p> <p>9. Сліпо вірить в людей</p>	<p>- «N+» — проникливість, «хитрість» (досвідчений)</p> <p>- Вишуканий, уміє поводитися в суспільстві</p> <p>- Має точний розум</p> <p>- Емоційно витриманий</p> <p>- Штучний</p> <p>- Естет</p> <p>- Проникливий</p> <p>- Проникливий по відношенню до оточуючих</p> <p>- Честолюбний, можливо ненадійний</p> <p>- Обережний, «зрізає кути»</p>
<i>12. Чинник «O» («упевненість в собі — тривожність»)</i>	
<p>«O-» — безпечність, самовпевненість</p>	<p>- «O+» — відчуття провини (повний</p>

(самовпевненість, спокій, безтурботність, добросердя) 1. Самовпевнений, зарозумілий 2. Веселий, життєрадісний 3. Безтурботний, спокійний, такий, що не розкаюється 4. Нечутливий до схвалення і осуду з боку інших	страху, тривоги, передчуттів, схильний до самобичування) - Неспокійний, стурбований - Пригнічений, легко може заплакати - Чутливий, знаходиться у владі настроїв - Сильне відчуття обов'язку, чутливий до реакції оточуючих
<i>13. Чинник «Q1» («консерватизм — радикалізм»)</i>	
«Q1-» — консерватизм (має сталі погляди, ідеї, терпимий до «традиційних труднощів, розуміє тільки те, що «випробуване часом», підозрілий до нового)	- «Q1+» — радикалізм (експериментатор, ліберал, вільнодумний, аналітик, хороша інформованість, терпимість до незручностей)
<i>14. Чинник «Q2» («конформізм — нонконформізм»)</i>	
«Q2-» — залежність від групи, колективу, несамостійність, послідовність, потребує підтримки	- «Q2+» — самодостатність, не потребує підтримки, лідер, самостійність, винахідливість
<i>15. Чинник «Q3» («низький самоконтроль — високий самоконтроль»)</i>	
«Q3-» — низька зарозумілість, погано контрольований, недбалий, неточний, дотримується своїх спонукань, не зважає на суспільні норми, не уважний і не делікатний	- «Q3+» — висока зарозумілість, самолюбність і самоконтроль, точний, вольовий, може підпорядковувати собі, діє по усвідомленому плану, лідер
<i>16. Чинник «Q4» («розслаблення — напруженість»)</i>	
«Q4-» — низька ерго-напруженість, розслаблений, спокійний, млявий, апатичний, стриманий	- «Q4+» — висока ерго-напруженість, зібраний, енергійний, збуджений, дратівливий, активний не дивлячись на стомлення, слабе відчуття порядку

17. Чинник «MD»

Чим вище оцінка по цьому чиннику, тим більшою мірою людині властиво завищувати свої можливості і переоцінювати себе.

На основі якісного і кількісного аналізу змісту особистих чинників і їх взаємозв'язків можуть бути виділені наступні блоки чинників:

1. Інтелектуальні особливості: чинники В, М, Q1.
2. Емоційно - вольові особливості: чинники С, G, I, O, Q3, Q4.

3. Комунікативні властивості і особливості міжособистої взаємодії: чинники А, Н, F, E, N, L, Q2.

Генеральні чинники

<i>1. Чинник «F1»</i>	
«F1-» — низька тривожність, життя в цілому задовольняє, здатний досягти бажаного, але слабка мотивація і звідси нездатність до досягнення складної мети.	«F1+» — висока тривожність, не обов'язково невротик, оскільки тривога може бути ситуативною, можлива погана пристосовність, незадоволеність досягнутим. Дуже

	висока тривога порушує діяльність.
2. Чинник «F2»	
«F2–» — інтроверт, боязкий, сором'язливий, пригнічується в міжособистих конфліктах, стриманість, таємничність.	«F2+» — екстраверт, добре встановлює і підтримує соціальні контакти.
3. Чинник «F3»	
«F3–» — сензитивність, крихка емоційність, чутливість, м'якість, спокій, ввічливість, труднощі в ухваленні рішень.	«F3+» — реактивна врівноваженість, стабільність, життєрадісність, рішучість, заповзятливість, орієнтованість на очевидне, явне, труднощі через дуже поспішні дії.
4. Чинник «F4»	
«F4–» — конформність, підпорядкування, залежність, пасивність, стриманість, потребує підтримки.	«F4+» — незалежність, агресивність, сміливість, кмітливість, швидкість.

Формули розрахунку генеральних чинників

1. Тривожність

$$\langle F1 \rangle = (38 + 2\langle L \rangle + 3\langle O \rangle + 4\langle Q4 \rangle) - 2(\langle C \rangle + \langle H \rangle + \langle Q3 \rangle)$$

2. Інтроверсія – екстраверсія

$$\langle F2 \rangle = (2\langle A \rangle + 3\langle E \rangle + 4\langle F \rangle + 5\langle H \rangle) - (2\langle Q2 \rangle + 11)$$

3. Чутливість

$$\langle F3 \rangle = (77 + 2\langle C \rangle + 2\langle E \rangle + 2\langle F \rangle + 2\langle N \rangle) - (4\langle A \rangle + 6\langle I \rangle + 2\langle M \rangle)$$

4. Конформність

$$\langle F4 \rangle = (4\langle E \rangle + 3\langle M \rangle + 4\langle Q1 \rangle + 4\langle Q2 \rangle) - (3\langle A \rangle + 2\langle G \rangle)$$

Метод вимірювання пластичності-ригідності (по Кеттеллу)

В основі здатності людини до пристосування лежить властивість пластичності-ригідності нервової системи.

Зміст методики

Досліджуваному пропонується писати з максимальною швидкістю одну і ту ж фразу «В полі вже танув сніг» різними способами. Експеримент складається з 4 етапів.

На першому етапі досліджуваний повинен писати звичайним почерком. На другому етапі — писати друкарськими буквами, на третьому — чергувати прописні і друкарські букви, на четвертому — подвоєними буквами, звичайним почерком.

Час виконання кожного етапу — 30 секунд, по закінченню цього часу досліджуваний повинен припинити виконання завдання на тій букві, на якій скінчився час.

Порядок проведення тестування

Досліджуваному видається аркуш паперу і олівець (ручка). Вгорі пропонується написати свої дані (ім'я, прізвище, по батькові, дату). Окремим рядком досліджуваний повинен написати фразу «В полі вже танув сніг» і

підкреслити її. Після цього просять відкласти папір і прослухати інструкцію.

Інструкція до першого етапу:

«Ви повинні за 30 секунд написати своїм звичайним почерком якомога більше фраз «В полі вже танув сніг». Писати слід так, щоб кожна фраза займала окремий рядок. Писати починати по команді. Після команди «Стоп!» треба припинити роботу на тій букві, на якій застала Вас команда. Прагніть розташовувати рядки ближче один до одного, оскільки Вам будуть дані декілька завдань».

Після цього дається команда «Почали!» і включається секундомір. Через 30 секунд дається команда «Стоп! ». Між першим і другим етапами можна зробити невелику паузу.

Інструкція до другого етапу:

«Зараз Ви повинні писати ту ж фразу в тому ж темпі, але тільки друкарськими буквами. Решта вимог ті ж самі».

Інструкція до третього етапу:

«А зараз завдання ускладнюється. Ви повинні писати ту ж фразу комбінованим способом — чергувати прописні і друкарські букви, тобто перша — прописна, друга — друкарська і т.д.»

Інструкція до четвертого етапу:

«Тепер буде останнє завдання. Відому Вам фразу треба писати звичайним почерком (прописом), але при цьому кожену букву треба повторити двічі: дві букви «в», дві «п» і т.д. Темп той же самий».

Обробка результатів

Спочатку підраховується кількість знаків (букв), написаних на кожному етапі окремо. Сума знаків першого рядка береться за фоновий результат (Мф). Потім розраховується середній результат виконання модифікованих завдань, тобто другого, третього і четвертого етапів:

$$M_{\text{ср.}} = (M_2 + M_3 + M_4) / 3$$

де $M_{\text{ср.}}$ — середній результат модифікованих завдань;

M_2 — результат другого етапу;

M_3 — результат третього етапу;

M_4 — результат четвертого етапу.

Показником пластичності-ригідності служить коефіцієнт ригідності (p), який визначається як відношення середнього результату модифікованих завдань ($M_{\text{ср.}}$) до результату фонового завдання ($M_{\text{ф}}$):

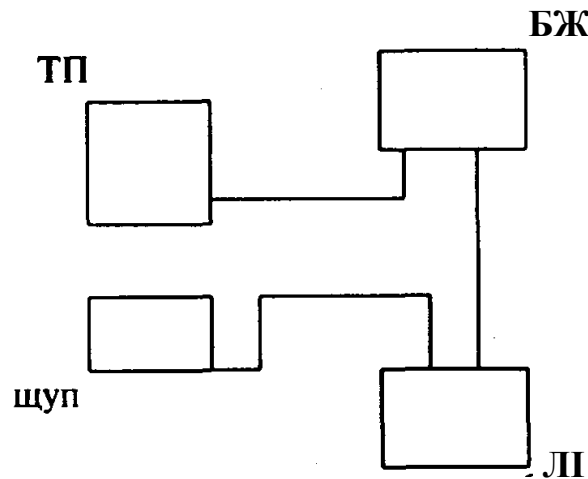
$$p = M_{\text{ср.}} / M_{\text{ф}}$$

Коефіцієнт ригідності (p) може змінюватися в межах від 0 до 1. Значення p , близькі до нульового, означають ригідність, близькі до 1 — пластичність, $p = 0,5$ — середнє значення.

Тест на дослідження рівня тремору

Для цього традиційно використовують установку — тремомер Меді (див. малюнок).

У тестовій пластині є 15 отворів діаметром від 2 мм до 9 мм, причому діаметр кожного наступного отвору більше за попередній на 0,5 мм. Крім того, на панелі розташований лабіринт у вигляді паралельних прорізів, що з'єднуються. Металеві панелі послідовно включені в електричний ланцюг із стрижнем (щупом) і лічильником імпульсів. Кожне торкання стрижня до панелі замикає електричний ланцюг і реєструється лічильником імпульсів. При дослідженні виділяється статичний тремор (у нерухомому положенні на вазі) і динамічний тремор (тремор в процесі руху).

ТП — тестова пластина,

БЖ — блок живлення,

ЛІ — лічильник імпульсів.

Інструкція для дослідження статичного тремору

«Сядьте прямо, ліву руку покладіть на коліно, правою введіть кінчик стрижня перпендикулярно пластині в найменший отвір ($d=0,2$ см). Утримуйте його в такому положенні до команди «Стоп!», яка буде подана через 15 секунд після початку роботи. Так само треба переходити від одного отвору до іншого до тих пір, поки не досягнете успіху, тобто не зробите жодного дотику».

Порядок дослідження

Досліджуваний сидить в зручній для нього позі, прилад розташовується на рівні його поясу. Досліджуваний приступає до роботи, експериментатор фіксує час і заносить в протокол покази лічильника (кількість торкань по кожному отвору).

Потім процедура повторюється для лівої руки.

Інструкція для дослідження динамічного тремору

«Сядьте прямо, ліва рука на коліні, в праву візьміть стрижень. Введіть кінець стрижня в лівий кут лабіринту на половину його довжини і по команді «Почали!» пройдіть лабіринт щонайшвидше найкоротшим шляхом, не торкаючись, по можливості, його стінок. Реєструється точність і швидкість Ваших рухів. Під час роботи стрижень повинен бути занурений на 5-10 мм в глибину прорізу».

Експериментатор реєструє час виконання завдання по секундоміру і заносить в протокол показники лічильника.

Ця процедура повторюється і для лівої руки.

Можна повторити дослідження після фізичного навантаження (наприклад, досліджуваний робить 20 присідань).

Обробка результатів

Оцінюються 4 показники статичного тремору:

- тремор установчий в період виходу на робочий режим — кількість коливань в перших двох отворах ($d=2,0$ мм і $2,5$ мм);
- тремор основний — кількість коливань в третьому отворі ($d=3$ мм);
- максимальна амплітуда коливань (діаметр найбільшого отвору, яким фіксувалися торкання);
- сума коливань всіх треморів.

Динамічний тремор оцінюється за двома показниками — швидкістю проходження лабіринту і кількістю коливань.

Отримані результати можна порівнювати з середньостатистичними значеннями, отриманими на наступній вибірці (див. таблицю).

Таблиця

Рука	Статичний тремор			Динамічний тремор	
	Установчий	Основний	Середня max амплітуда (мм)	Час (сек)	Кількість торкань
Права	12	8	3,5	14	15
Ліва	17	11	4,0	16	17

Рівень емоційної збудливості оцінюється по кількості коливань установчого тремору.

Для оцінки координації рухів використовують частоту основного тремору, величину максимальної амплітуди статичного тремору, а також швидкість і точність динамічного тремору, різницю кількості установчого і основного треморів можна розглядати як показник пригнічення тремору, по якому судять про уміння довільно управляти своїми рухами.

Тест на здатність до тривалої дії

Для цілей профорієнтації істотним параметром оцінки розумової працездатності є здібність до тривалої розумової напруги.

При цьому необхідно не тільки оцінити витривалість, ступінь виснаження, стомлюваність, але і визначити умови, при яких людина може бути більш менш продуктивною. В даному випадку під умовами мається на увазі ступінь складності завдання. Для цих цілей можуть бути використані дві методики.

Класичним методом для дослідження стомлюваності є «Проба Крепеліна». Щоб нівелювати тренуваність, яка виявляється в процесі освоєння завдання, знаходження оптимального способу дії, автор запропонував використовувати навичкові операції рахунку.

Досліджуваному пропонується бланк з 10 парами рядків однозначних чисел. У кожному рядку по 30 доданків, досліджуваному дається інструкція складати підряд верхнє число з нижнім, записуючи під ними отриману суму. Паузи в роботі не допускаються, реєструється час, витрачений на кожен рядок, потім будується, так звана, «крива роботи», що складається з 10 показників часу, які відображають мікроколивання продуктивності в процесі тривалої роботи.

Численні автори, що проводили дослідження, прийшли до висновку, що аналіз результатів доцільно проводити, оперуючи не абсолютними цифрами, а відносними. Так, час виконання складань в першому рядку приймається за 100%. Співвідношення продуктивності в нормі при виконанні цього завдання буде наступне: 100%, 107%, 115%, 117%, 113%, 111%, 106%, 107%, 101%, 109%.

«Проба Крепеліна» (бланк)

Прізвище _____ Ім'я _____

Дата _____

3 4 3 7 1 8 6 9 3 9 2 1 1 7 3 7 8 9 6 7 2 9 8 7 1 8 2 3 7 2

2 5 9 4 8 1 3 2 4 7 5 6 3 1 4 4 9 7 3 8 9 2 4 6 5 4 1 4 9 1

3 8 5 9 6 9 3 6 8 1 2 6 7 9 3 7 1 7 1 3 9 7 2 9 4 8 7 1 6 6

9 5 1 7 5 2 4 8 9 8 1 8 4 7 2 9 3 6 8 9 4 9 1 6 7 9 1 8 7 3

9 5 1 5 2 9 6 7 3 7 6 3 2 9 6 5 5 1 7 4 7 9 3 4 5 6 5 6 4 3

2 9 8 7 2 9 1 8 4 1 5 4 1 8 7 2 6 9 1 2 6 7 4 2 6 3 7 5 7 9

9 2 3 6 3 5 1 7 8 9 3 9 1 8 9 2 4 2 7 5 7 8 1 7 3 1 9 7 4 5

7 1 7 5 4 1 8 6 9 7 9 2 3 1 9 7 6 1 8 3 1 9 6 1 4 9 9 2 9 8

8 6 3 7 6 6 9 2 9 1 8 2 6 4 1 4 7 6 9 3 7 3 2 1 4 9 8 4 8 4

9 8 9 3 1 8 4 5 6 7 5 1 3 9 2 9 1 7 7 9 6 6 1 3 7 2 7 1 5 5

5 8 5 7 1 9 7 2 6 9 3 1 6 2 2 9 8 4 3 7 5 8 3 4 9 6 9 3 8 3

3 1 6 5 7 8 8 3 5 1 2 9 7 3 1 2 9 2 7 2 7 5 8 5 2 7 7 2 9 4

6 2 3 9 3 4 1 5 5 8 2 9 8 9 6 2 8 7 8 8 1 3 7 7 3 6 3 1 7 6

3 1 9 2 4 7 8 3 2 9 6 4 1 7 4 7 5 6 9 5 6 4 6 6 9 8 4 9 6 8

5 6 9 7 4 7 3 9 4 8 9 8 5 6 3 7 6 6 1 3 7 5 3 6 5 3 1 7 8 8

5 5 7 2 3 1 4 3 7 9 3 1 6 8 9 9 1 8 3 8 6 7 4 3 7 4 8 3 9 1

9 3 7 2 2 1 4 9 4 1 4 9 2 1 6 9 7 8 7 2 1 7 2 9 1 4 2 9 8 4

7 9 6 3 1 3 7 3 7 8 2 2 9 6 3 1 8 9 1 2 8 6 5 7 6 6 1 2 9 2

2 1 4 2 7 9 2 7 9 4 9 4 6 2 3 9 3 4 1 2 1 9 6 1 6 7 9 3 9 7

5 9 1 9 1 2 9 1 7 1 7 5 3 1 9 2 4 7 8 5 8 7 8 3 7 3 2 4 5 6

Методика «Складна шифровка» дозволяє не тільки виявити ознаки стомлюваності, але прослідкувати процес утворення навичку, знаходження раціональних способів дії, тренуваності в достатньо складній інтелектуальній діяльності, крім того, ця методика дозволяє виявити і деякі особисті зміни, наприклад, порушення цілеспрямованості мислення, критичності мислення. У цих випадках випадає контроль за своїми діями і корекція допущених помилок.

Випробовуваному пропонується зразок шифру, в якому кожною з 9 цифр відповідають по 2 букви див. бланк). За допомогою цих цифр зашифровані слова — іменники в однині, загальні, що складаються з 4 букв.

Інструкція

«Уважно ознайомтеся з шифром, потім приступайте до першого завдання — подивіться на перші 4 цифри, знайдіть їх буквені позначення і складіть слово, яке б відповідало вимозі інструкції (іменник з 4 букв, однини, імен власних не пропонувати)».

Користуватися олівцем і папером не рекомендується, експериментатор реєструє час, витрачений на рішення кожної задачі.

У нормі, середній час виконання одного завдання (розшифровки одного слова) рівний 23-25 сек.

Обробка результатів

Визначається середній час виконання кожних 10 завдань. За 100% приймається середній час виконання перших 10 завдань. У нормі, динаміка продуктивності при виконанні цього завдання має наступний вигляд:

100%, 125%, 134%, 116%.

Уповільнення темпу до кінця роботи в приведених методиках свідчить про виснаженість психічних процесів, низький енергетичний потенціал.

Наявність серед розшифрованих слів безглузких буквосполучень, які пред'являються досліджуваним як остаточна відповідь, повинно загострити увагу експериментатора відносно некритичності мислення досліджуваного.

«Проста шифровка» (бланк)

1 2 3 4 5 6 7 8 9
 КГ ЛР УЯ МН ДТ ЕО БП АІ ВС

№	Завдання	Рішення	№	Завдання	Рішення
1	7323		21	1628	
2	9628		22	9646	
3	2318		23	2698	
4	7626		24	2618	
5	4618		25	2898	
6	7828		26	9846	
7	1846		27	4626	
8	9698		28	7323	
9	5318		29	9658	
10	2358		30	9826	
11	2878		31	1628	
12	2656		32	4628	
13	5626		33	1823	
14	4676		34	9623	
15	4318		35	7626	
16	7658		36	2848	
17	1698		37	5623	
18	9828		38	9626	
19	5858		39	1626	
20	2348		40	4396	

Крім «Складної шифровки» можна запропонувати досліджуваним пробу «Проста шифровка» з тесту Д.Векслера для оцінки інтелекту. Ця проба доступна людям з низьким освітнім рівнем, але вона дозволяє оцінити швидкість утворення психомоторного навичку (здібність до навчання), дати інтегральну характеристику пам'яті, уваги.

Досліджуваному пропонується бланк із зразком шифру і спеціальною таблицею, в якій він повинен під кожною цифрою поставити символ згідно зразку, тобто провести шифровку цифр. Час виконання 90 сек. Перед завданням проводиться пробна шифровка (10 завдань в першій строчці таблиці).

Інструкція

«Ви повинні перешифрувати цифри. У верхньому ряду бланка є клітинки з цифрами, а під ними клітинки з відповідними символами. Це зразок. Нижче є 4 ряди таких спарених клітинок, верхні клітинки заповнені числами, розташованими у випадковому порядку, а нижні залишені порожніми. Ваше завдання полягає в заповненні цих клітинок символами, які відповідають цифрам

відповідно до зразка. За 90 секунд постарайтеся перешифрувати якомога більше цифр. Прагніть працювати без помилок. Якщо ж Ви допустили помилку, її можна виправити. Спочатку спробуйте зашифрувати 10 клітинок верхнього ряду, час за цю роботу враховуватися не буде. Після цього чекайте команду до початку роботи: «Приступайте!» По закінченню часу дається команда припинити роботу: «Стоп!»».

При обробці результатів за кожне правильне завдання дається 1 бал (перші 10 завдань не враховуються). Оцінка успішності визначається шляхом зіставлення суми набраних балів з приведеною шкалою (див. таблицю).

Таблиця

Оцінка успішності	Низька	Нижче середньої	Середня	Вище середньої	Висока
Сума балів	0-17	18-40	41-61	62-75	76-90

«Проста шифровка» (бланк)

1	2	3	4	5	6	7	8	9
-	x	Δ	0	+	L	V	Σ	=

2		1		6		9	
1		5		2		2	
3		4		5		8	
7		2		1		1	
2		7		9		7	
4		6		2		9	
8		3		8		4	
1		5		3		6	
5		7		7		8	
4		2		4		5	
2		8		6		9	
1		5		5		7	
3		4		9		1	
2		6		4		8	
1		3		8		5	
4		7		3		2	
2		2		7		9	
3		8		2		4	
5		1		6		8	
2		9		1		6	
3		5		5		3	
1		8		4		7	
4		4		6		9	
6		7		3		7	
3		3		7		6	

Примітка: таблиці краще зробити горизонтальними.

На додаток до описаних методик можна привести ще одну, яка в строгому сенсі не є методом дослідження тривалої дії, але дозволяє отримати цінні відомості про кмітливість досліджуваного, його організованість і критичність, а також деякі характеристики сенсомоторики. Ця методика — «Куб Лінка» може розглядатися як «головоломка». Зміст її — скласти великий дерев'яний куб з 27 маленьких кубиків, розташовуючи їх в три ряди по 9 кубиків в кожному ряду. Грані кожного кубика забарвлені в червоний, зелений і жовтий кольори. Співвідношення кольорів в кожному кубіку різне: один кубик має 3 грані червоного кольору, 2 грані зеленого, 1 грань жовтого кольору; інший — 1 грань червоного кольору, 3 грані зеленого, 2 грані жовтого кольору і т.д. Тільки один кубик цілком пофарбований одним кольором.

Досліджуваному ставиться завдання: скласти один великий куб розміром 3x3x3 кубика так, щоб всі його сторони були забарвлені в червоний колір. Складність полягає в тому, що може не вистачити червоних граней на маленьких кубиках, якщо хоч одна червона сторона кубиків буде усередині куба. Комбінація кольорів визначає місце кожного маленького кубика у великому кубі.

Це завдання вимагає планування дій, ретельного і постійного контролю і обов'язкової корекції у разі помилок. Самостійність і активність досліджуваного стимулюється самим характером інструкції — вона достатньо «глуха», коректується лише кінцева мета — скласти великий куб певного розміру і кольору. При цьому підкреслюється важливість підготовчого етапу — уважно розглянути кубики, фіксуєчись на комбінації кольорів.

Експериментатор фіксує час виконання завдання (нормою є час, рівний 3-4 хвилинам).

Інтерес представляє також аналіз дій досліджуваного: як підбирає кубики («місце до кубика» або «кубик до місця»), чи дотримує умову «за кольором» з усіх боків кубика або піклується лише про сторони куба, обернені до нього; чи помічає сам помилки і чи шукає спосіб виправити їх. Всі ці дані представляють інтерес для оцінки кмітливості, уміння абстрактно мислити, планувати свої дії і контролювати їх.

Крім того, можна оцінити і здатність запам'ятовувати те що зрозуміло, якщо запропонувати досліджуваному ще раз скласти великий куб заздалегідь поставивши декілька питань, щоб переконатися в тому що людина зрозуміла принцип конструювання, якщо час роботи при повторному складанні зменшився, означає, що досліджуваний здатний виконувати операції синтезу і аналізу, здібний до навчання до цілеспрямованої діяльності.

Розділ 7

ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ, ЩО СПРИЯЮТЬ УСПІШНІЙ РОБОТІ ЗА ОСНОВНИМИ ВИДАМИ РОБІТ, ПРОФЕСІЙ, СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ. ГОТОВНІСТЬ ДО ВЕДЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

8.1. Перелік якостей, що сприяють успішній роботі за основними видами робіт, професій, спеціальностей

А.Г. Шевцов та співавт. (2009) наводять перелік якостей, що сприяють успішній роботі за основними видами робіт, професій, спеціальностей і таблицю, в якій вони позначені відповідними індексами:

1. Лідерство — вміння впливати на людину або групу осіб з метою організації їх діяльності у необхідному напрямі. це — здатність організовувати, керувати, брати на себе ініціативу, виступати посередником або організатором переговорів.

2. Допомога — готовність та здатність надавати людям допомогу у вивченні або у виконанні певних дій. мається на увазі здатність інструктувати, пояснювати, переконувати, консультувати людей.

3. Творчість — вміння самостійно виконувати отримані завдання, вирішувати непередбачені проблеми, що виникають під час роботи. це — здатність до нестандартного рішення завдань, розробки нових ідей, програм, проектів, виробів.

4. Ініціатива — здатність самостійно (без вказівок керівництва) визначити, що, як, коли необхідно зробити для досягнення бажаного результату,

5. Вміння працювати в одній команді — здатність до співпраці на рівних з партнерами заради досягнення загального успіху.

6. Вміння постійно працювати з різними групами людей — йдеться про здатність легко знаходити контакти, досягати взаєморозуміння та спонукати людей до співпраці.

7. Спритність та координація рухів — дозволяє людині будувати, збирати, ремонтувати різноманітні вироби, керувати механізмами та приладами, інструктувати та тренувати підопічних у галузі спорту, танців, циркового мистецтва тощо

8. Фізичне здоров'я — здатність переносити психічні та фізичні перевантаження, що виникають під час роботи (підняття вантажів, перебування у незручній позі протягом тривалого часу).

Професія	Якості, необхідні для успішної роботи							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Керівник банків	+	+	+	+	+	+		
Бухгалтери та ревізори	+		+		+			
Керівники готелів	+	+	+	+	+	+		
Робітники охорони праці та техніки безпеки		+	+	+			+	
Архітектори			+	+	+	+	+	
Геодезисти				+	+		+	+
Сільськогосподарські інженери			+	+	+			
Інженери-хіміки			+	+	+			

Цивільні інженери			+	+	+			
Інженери-електрики			+	+	+			
Промислові інженери			+	+	+			
Інженери-металурги			+	+	+			
Інженери-нафтовики			+	+	+			
Математики			+	+				
Статистики			+	+				
Системні аналітики		+	+	+	+			
Астрономи			+	+				
Хіміки			+	+				
Географи			+	+	+			
Геологи			+	+	+			
Метеорологи			+	+	+			
Фізики			+	+				
Вчені сільського господарства			+	+				
Лісоводи			+	+	+			
Юристи	+	+	+	+	+	+		
Економісти			+	+				
Психологи		+	+	+		+		
Соціологи			+	+		+		
Соціальні робітники	+	+	+	+	+			
Консультанти з планування професійної кар'єри	+	+	+	+	+	+		
Викладачі університетів, коледжів	+	+	+	+	+	+		
Консультанти з працевлаштування	+	+	+	+	+	+		
Вихователі дитячих садків та початкових шкіл	+	+	+	+	+	+	+	+
Бібліотекарі	+	+	+	+	+	+		
Викладачі середніх шкіл	+	+	+	+	+	+		
Лікарі з діагностики та лікування	+	+	+	+	+	+	+	+
Ветеринари	+	+	+	+	+	+	+	+
Сестри медичні	+	+	+	+	+	+		
Фізіотерапевти	+	+	+	+	+	+	+	+
Фармакологи	+	+	+	+	+	+		
Логопеди	+	+	+	+	+	+	+	
Техніки-електрокардіографи		+			+	+	+	
Медичні техніки швидкої допомоги		+	+			+	+	+
Медичні лаборанти					+		+	
Техніки-рентгенологи		+				+	+	
Диктори, коментатори радіо та ТБ	+	+		+	+	+		
Репортери, кореспонденти	+		+	+				
Письменники, редактори	+							
Рекламні художники, дизайнери			+	+	+		+	
Промислові дизайнери			+	+	+		+	
Дизайнери інтер'єрів			+	+	+	+	+	+
Фотографи			+	+		+	+	
Актори та актриси			+	+	+	+	+	+
Музиканти			+	+	+	+	+	+
Співаки, танцюристи			+	+	+	+	+	+
Техніки зв'язку			+		+		+	
Програмісти			+		+			
Рекламні агенти	+		+	+	+			
Агенти з продажу автомобілів	+	+		+		+		
Касири						+	+	
Страхові агенти, брокери	+	+	+	+		+		

Манекенники (манекенниці)	+					+		
Агенти, брокери з продажу нерухомості						+	+	+
Продавці роздрібної торгівлі	+					+		
Листоноші						+	+	+
Секретарі та стенографісти				+	+	+	+	
Телефонні оператори		+				+		
Друкарки							+	
Пожежники		+	+		+	+	+	+
Охоронники						+	+	+
Міліціонери (офіцери)	+	+	+	+	+	+	+	+
Бармени				+		+	+	+
Кухарі, шеф-кухарі				+		+	+	
Буфетники				+		+	+	+
М'ясники						+	+	+
Офіціанти				+		+	+	+
Перукарі						+	+	+
Порт'є					+	+	+	+
Косметологи					+	+	+	+
Механіки авіаційні			+		+		+	+
Механіки автомобільні			+			+	+	+
Ремонтники побутових приладів			+	+		+		
Техніки з обслуговування комп'ютерів			+	+		+		
Ремонтники електросигналізації			+			+	+	+
Електрики-ремонтники			+	+		+		+
Техніки з обслуговування ТБ та радіо			+	+		+	+	
Механіки кондиціонерів, холодильного устаткування			+				+	
Ремонтники промислового устаткування			+				+	+
Ремонтники торговельних автоматів			+	+			+	
Годинникарі			+	+	+		+	
Водії автобусів				+		+	+	+
Водії вантажного транспорту				+			+	+
Матроси торговельного флоту					+		+	+
Теслярі			+				+	+
Бетонярі			+		+		+	+
Електрики будівельні			+		+		+	+
Склярі			+				+	+
Малярі						+	+	+
Штукатури							+	+
Водопровідники			+			+	+	+
Покрівельники					+		+	+
Укладачі кахлю							+	+
Електрогазозварники							+	+
Палітурники			о				+	+
Ювеліри			+	+	+		+	
Ливарники							+	

Примітка: позначка "+" — наявність якості обов'язкова, "о" — може змінюватись за обставинами.

8.2. Методики, які використовуються для визначення готовності інвалідів військової служби та учасників АТО до ведення підприємницької діяльності

На етапі структурної перебудови економіки і її переходу до ринкових відносин склалися відносно сприятливі умови для підприємницької діяльності. В даний час, не дивлячись на властивий підприємництву ризик, а також непередбачуваність результату, багато інвалідів, причому з різною часткою успіху, намагаються знайти себе в підприємницькій діяльності, в бізнесі. Цей напрям зайнятості і самозайнятості є привабливим і для інвалідів військової служби.

Учасникам АТО, які стоять на обліку в Центрі зайнятості і не можуть бути працевлаштовані у зв'язку з відсутністю підходящої роботи, допомога по безробіттю може виплачуватись одноразово для організації підприємницької діяльності.

При отриманні в установленому порядку статус безробітного і бажанні започаткувати власну справу, учасник АТО може отримати наступні послуги в центрі зайнятості:

- інформування щодо можливостей відкриття власної справи;
- тестування на виявлення здібностей до підприємництва;
- допомога у пошуку перспективної бізнес-ідеї;
- курси з «Основ підприємницької діяльності»;
- допомога в складанні бізнес-плану та фінансових розрахунків.

Учасник АТО, що має статус безробітного, подає заяву про виплату допомоги з безробіття одноразово для організації підприємницької діяльності і бізнес-план на розгляд спеціальної комісії. Остаточне рішення приймає директор центру зайнятості з урахуванням висновків комісії.

За сприяння служби зайнятості він також може отримати кваліфіковані консультації з питань:

- законодавства щодо державної реєстрації суб'єктів господарювання, ліцензування;
- патентування та сертифікації підприємницької діяльності;
- податкового законодавства;
- відкриття рахунків у банківських установах;
- з інших питань щодо підприємницької діяльності.

Також можна отримати *індивідуальні профорієнтаційні послуги*:

- особливості ринку праці;
- джерела пошуку вакансій;
- співбесіда з роботодавцем;
- телефонна розмова з роботодавцем;
- комп'ютерна діагностика/підбір професії;
- складання резюме;
- семінари з техніки пошуку роботи;
- цільові семінари/тренінги.

Під час профконсультацій багато з претендентів-інвалідів на підприємницькі місця просять дати конкретні поради з приводу того, як вчинити, щоб підприємницька діяльність виявилася успішною. Аналіз успіхів і невдач інвалідів, які вже пройшли цей шлях, а також спілкування з досвідченими підприємцями, що добилися серйозних успіхів, дозволяє вказати і назвати лише найзагальніші правила.

По-перше, майбутньому підприємцеві потрібно знати, що стане основою його підприємництва, на чому і в якій сфері він бажає почати бізнес. Практика показує, що найбільших успіхів в підприємницькій діяльності досягають ті люди, хто має які-небудь ідеї, особливості професійної підготовки, певні результати роботи або особистого захоплення, а також первинний капітал. Тобто, слід мати конкретний хист, здатний стати фундаментом побудови власного бізнесу.

По-друге, майбутньому підприємцеві необхідно вчитися. Можна почати з короткострокових курсів відповідного профілю, яких з'явилося удосталь. Проте, вибирати такі курси слід обережно. Для того, щоб потрапити в ціль, потрібно враховувати власні інтереси і можливості, у тому числі і фінансові. Важливо також не потрапити на курси, упорядники яких переслідують тільки одну мету — отримання прибутку, а необхідно вибрати гідну установу, що піклується про надання реальної допомоги починаючим підприємцям.

Особливо обережним слід бути інвалідові, якщо для навчання на курсах пропонується вислати гроші на розрахункові рахунки різних абонентських скриньок, а також з обіцянками стажування за кордоном і отримання солідного диплома після декількох тижнів навчання. Найбільш солідні і авторитетні установи організовують підготовку інвалідів, як правило, безкоштовно. Тому, перш ніж вибрати курси, де готують підприємців, інвалідові слід особисто, а не з чужих слів переконатися в тому, що програма курсів і форми навчання, що практикуються, підходять саме йому.

Розширювати і оновлювати знання з питань підприємництва потрібно і самостійно. Для цього інвалідові слід читати спеціальні видання — «Комерсант», «Діловий світ», «Бізнес і банки» і ін., а також слухати і дивитися спеціальні радіо- і телепередачі.

По-третє, підприємцеві потрібна серйозна підготовка з питань трудового законодавства. Йому необхідно знати закони і багато нормативних актів, які визначають функціонування і порядок реєстрації приватного підприємства. У освоєнні цих документів можуть надати допомогу юридичні консультації в місцевих спілках інвалідів, а також в органах служби зайнятості.

По-четверте, якщо інвалід, не дивлячись на спроби самостійно або на курсах освоїти тонкощі бізнесу, відчуває себе невпевнено, йому корисно піти найнятим робітником до того, у кого можна навчитися основам підприємництва. Це дозволить йому зробити первинні накопичення і, одночасно, звикнути до ринкових відносин, зорієнтуватися в них, зрозуміти на практиці, чи під силу йому ця діяльність. Вступаючи на дорогу підприємництва, інвалідові потрібно бути готовим до того, що на цьому шляху доведеться проявити здатність, працьовитість, вольові якості.

По-п'яте, якщо інвалід прийняв остаточне рішення присвятити себе підприємницькій діяльності, йому не слід кидатися на першу справу, що з'явилася, здалася вигідною. Майбутньому підприємцеві слід ретельно вивчити питання збуту продукції, джерела отримання матеріалів. Йому слід чітко сформулювати комерційну ідею, а також скласти бізнес-план, слід обговорити ідею з родичами, з підприємцями із стажем, з друзями. Насамкінець майбутній підприємець повинен відповісти на питання: «Що я хочу виробляти?», «Які послуги надавати?», «Чому це матиме попит?», «Яка ціна мого товару?», «Яким способом я маю намір його реалізувати?».

При цьому інвалідові, як майбутньому підприємцеві, слід дотримуватися правила: спочатку вивчи ринок, дізнайся, чого на ньому не вистачає, а потім шукай або виробляй товар. Багато хто з починаючих бізнесменів зазнав невдачу тільки тому, що спочатку винаходили або створювали товар, а потім не знали, як його позбутися; випускати слід тільки те, що можна продати.

Свою готовність до підприємництва інвалід повинен оцінювати за наслідками ретельного аналізу стану ринку, а також своїх особистих можливостей і здібностей.

Психологічні вимоги, що пред'являються до підприємця

Кожен вид праці пред'являє до людини певні вимоги. Якщо особисті якості людини не відповідають цим вимогам, то стає проблематичною можливість досягнення успіхів, особливо в такій складній і багатогранній діяльності, як підприємницька.

Людині, що обрала професію «підприємець», потрібно уміти багато чого робити самому, особливо на перших етапах створення власної справи. Їй одночасно потрібно бути менеджером і кур'єром, постачальником і бухгалтером, юристом і секретарем, економістом і діловодом, психологом-кадровиком, що підбирає собі команду, фахівцем з реклами. Підприємець повинен володіти такими особистими якостями, як оптимізм, активність, творчість, він повинен бути внутрішньо розкутою людиною, упевненою в собі; підприємець повинен бути товариським, уміти підтримувати доброзичливі відносини з людьми, спокійно і із знанням справи діяти в конфліктних ситуаціях, ясно бачити свою стратегічну мету, вміти ризикувати.

Підприємцеві потрібно уміти управляти своїми емоціями, бути здібним до роботи з підвищеними навантаженнями, уміти сприймати невдачі, як частину власної роботи. Він повинен бути здатним працювати багато годин в день, забуваючи про «нормований робочий час», про вихідні дні. Йому необхідна працьовитість, висока працездатність, постійна потреба починати щось нове, здатність гнучко реагувати на зміну ситуації, ризикувати. Підприємцеві протипоказані боязкість, сором'язливість. Таким чином, за своїми вимогами до особових особливостей — це одна з найскладніших професій.

Тест на визначення готовності інваліда до підприємницької діяльності

Інструкція

Вам пропонуються питання, на які слід відповісти «так» чи «ні».

Питання

1. Ви визначилися, які послуги можете запропонувати?
2. Як Ви думаєте, запропоновані вам послуги матимуть попит?
3. Чи вважаєте Ви, що у вас буде мало конкурентів?
4. Чи знаєте Ви, чим займетеся, якщо Ваша справа виявиться збитковою?
5. Чи вважаєте Ви, що у разі провалу Ваше повернення на роботу неможливе?
6. У Вас є партнери, яким Ви абсолютно довіряєте?
7. Ваші партнери є достатньо компетентними у вибраній галузі?
8. Як Ви вважаєте, чи зможете Ви в своїй діяльності завжди дотримуватися закону?
9. Якщо Вам запропонують справу, що дає миттєво 200-300% прибутку, Ви, безумовно, задумаєтеся, перш ніж погодитися?
10. Чи збираєтеся Ви обмежувати свої потреби при використанні першого прибутку?
11. Чи збираєтеся і чи схильні Ви завжди ретельно перевіряти ділову інформацію?
12. Чи підтримують Ваші починання Ваші рідні?
13. Чи умієте Ви дорожити своїми партнерами?
14. Чи зможете Ви у разі успіху не хвалитися своїми доходами?
15. Чи готові Ви працювати по 10-16 годин на добу?

Оцінка результатів

Якщо Ви відповіли «так» на 11-15 питань, Ви достатньо подумали про своє майбутнє в бізнесі і готові відкрити власну справу.

Якщо у Вас до 10 позитивних відповідей, Вам треба ще раз все добре продумати, перш ніж починати підприємницьку діяльність.

Якщо відповідей «так» 5 або менше, Ви не готові до того, щоб почати власну справу.

Тест «Чи можете Ви стати підприємцем?»

Тест дозволяє оцінити здібності, що є у людини, виявити якості, потрібні для підприємницької діяльності.

Інструкція

У кожному з 8 блоків є 4 твердження. Виберіть, будь ласка, одне, відповідне Вашим уявленням. Потім разом з експериментатором підрахуйте бали.

1 БЛОК

- а) Ви постійно висуваєте нові ідеї — 4
- б) Ви сприйнятливі до нових ідей, готові їх впроваджувати — 3
- в) Ви ставитеся до нових ідей обережно — 2
- г) Краще жити без нових ідей — 1.

2 БЛОК

- а) Ви ініціативні, шукаєте собі нові заняття — 4
- б) Ви наполегливі при виконанні поставленого завдання — 3
- в) Виконавши роботу, Ви чекаєте подальших вказівок — 2

г) Ви нічого не робите, поки не отримаєте вказівок — 1.

3 БЛОК

а) Ви упевнені в собі, вважаєте, що здатні повести за собою інших — 4

б) Ви умієте керувати людьми тільки в умовах строгої регламентації їх діяльності — 3

в) Ви можете керувати людьми тільки при сприятливих обставинах — 2

г) Роль лідера Вам не підходить — 1.

4 БЛОК

а) Ви прагнете узяти на себе велику відповідальність — 4

б) Ви умієте організувати свою роботу, але з організацією роботи інших у Вас виникають проблеми — 3

в) З правильною організацією своєї роботи справи у Вас йдуть не дуже добре — 2

г) Вам не вдається добре організувати свою роботу — 1.

5 БЛОК

а) Ви швидко і точно ухвалюєте рішення — 4

б) Ви ухвалюєте рішення поволі, але вірно — 3

в) Ви ухвалюєте рішення насилу — 2

г) Ви вважаєте, що краще уникати ухвалення рішень — 1.

6 БЛОК

а) Ви твердо і наполегливо досягаєте своєї мети, долаєте перешкоди — 4

б) Ви цілеспрямовані в досягненні своєї мети, але при виникненні перешкод вважаєте за краще почекати — 3

в) При появі перешкод, важких для подолання, Ви відмовляєтеся від своїх задумів — 2

г) Вас бентежать навіть невеликі перешкоди — 1.

7 БЛОК

а) Ви відкриті, доброзичливі, легко контактуєте з людьми — 4

б) Ви ввічливі, приємні в спілкуванні, проблем в контактах у Вас не виникає — 3

в) Ви неохоче йдете на контакти з людьми — 2

г) Ви вважаєте за краще працювати в повній самоті — 1.

8 БЛОК

а) Ви вільні від впливу минулих економічних законів — 4

б) У новій економічній ситуації Ви дієте, озираючись на минуле — 3

в) Ваш життєвий досвід не дозволяє Вам вільно орієнтуватися в нових економічних умовах — 2

г) Ваш життєвий досвід говорить про те, що підприємництво — це на нетривалий час — 1.

Оцінка результатів

Якщо Ви набрали 31-32 бали, у Вас всі якості природженого підприємця (хоча, можливо, Ви їх штучно завищуєте).

Якщо сума вийшла 26-30 балів, Ви маєте великі шанси на успіх, спробуйте себе в підприємстві.

Якщо у Вас 20-25 балів, Ви можете досягти успіху в підприємстві, але для цього Вам треба спробувати змінити характер або знайти партнерів, які б Вас доповнювали.

Якщо Ви набрали менше 20 балів, то підприємництво не ваша сфера діяльності.

Тест: «Наскільки Ви терпимі?»

Перед Вами тест, який допоможе визначити ступінь Вашої терпимості. Відповідати треба швидко, не замислюючись.

1. Чи неприємна Вам ситуація, в якій доводиться відмовитися від плану, придуманого Вами, тому що такий самий план запропонували Ваші друзі:

- а) так;
- б) ні.

2. Ви зустрічаєтеся з друзями і хтось пропонує почати гру. Чому Ви віддасте перевазі:

- а) щоб брали участь тільки ті, хто добре грає;
- б) щоб грали і ті, хто ще не знає правил.

3. Ви спокійно сприймаєте неприємні для Вас новини:

- а) так;
- б) ні.

4. Чи викликають у Вас відразу люди, які в громадських місцях з'являються в нетверезому вигляді:

- а) якщо вони не переступають допустимих меж, вас це взагалі не цікавить;
- б) вам завжди були неприємні люди, які не уміють себе контролювати.

5. Чи можете Ви легко знайти контакт з людьми з іншими, ніж у Вас, професією, станом, звичаями:

- а) вам дуже важко було б це зробити;
- б) ви не звертаєте уваги на такі речі.

6. Як Ви реагуєте на жарт, об'єктом якого стаєте:

- а) вам не подобаються ні самі жарти, ні жартівники;
- б) якщо навіть жарт і буде Вам неприємним, то ви постараетесь відповісти в такій же жартівливій манері.

7. Чи згодні Ви з думкою, що багато людей «сидять не на своєму місці», «роблять не свою справу»:

- а) так;
- б) ні.

8. Ви приводите в компанію друга (подругу), який (а) стає об'єктом загальної уваги. Як Ви на це реагуєте:

- а) вам неприємно, чесно кажучи, що таким чином увага відвернута від вас;
- б) ви лише радієте за нього (неї).

9. У гостях Ви зустрічаєте літню людину, яка критикує сучасне молоде покоління, звеличує минулі часи. Як реагуєте Ви:

- а) йдете раніше під слухним приводом;
- б) вступаєте в суперечку.

Ключ

По 2 бали за відповіді: 1б, 2б, 3б, 4а, 5б, 6б, 8б, 9а.

Оцінка результатів

Від 0 до 4 балів.

Ви непохитні і, пробачте, уперті. Де б Ви не знаходилися, може виникнути таке враження, що Ви прагнете нав'язати свою думку іншим; щоб досягти своєї мети, часто підвищуєте голос. З Вашим характером важко підтримувати нормальні стосунки з людьми, які думають інакше, ніж Ви, не погоджуються з тим, що Ви говорите і робите.

Від 6 до 12 балів.

Ви здатні твердо відстоювати свої переконання. Але Ви, безумовно, можете і вести діалог; якщо вважаєте потрібними — змінювати свої переконання, якщо це необхідно. Але деколи Ви здатні і на зайву різкість, неповагу до співбесідника. І в такий момент Ви дійсно можете виграти суперечку з людиною, у якої слабкіший характер. Чи вартує «брати горлянку», коли можна перемогти і більш гідно?

Від 14 до 18 балів.

Твердість Ваших переконань відмінно поєднується з великою тонкістю, гнучкістю Вашого розуму. Ви можете прийняти будь-яку ідею, з розумінням ставитеся до парадоксального, на перший погляд, вчинку, навіть якщо Ви їх не поділяєте. Ви достатньо критично відноситеся до своєї думки і здатні з повагою і тактом стосовно до співрозмовника відмовитися від поглядів, які, як з'ясувалося, були помилкові.

Тест: «Який Ваш потенціал володіння і управління власною справою, самостійного ведення бізнесу?»

У розвинених країнах використовується багато прийомів для допомоги людям у визначенні того, чи підходять вони для самостійного ведення бізнесу. Даний тест розроблений на базі одного з американських керівництв (інструкцій) з малого бізнесу.

Інструкція

У кожному з пунктів знайдіть те визначення Ваших якостей, яке, на Ваш погляд, понад усе підходить.

Пункти

1. Ініціатива:

- а) шукає додаткові завдання, дуже щирий;
- б) меткий, кмітливий при виконанні завдання;
- в) виконує необхідний об'єм робіт без вказівок керівництва;
- г) безініціативний, чекає вказівок.

2. Ставлення до інших:

- а) позитивний початок, доброзичливе ставлення до людей;
- б) приємний в поведженні, ввічливий;
- в) іноді з ним важко працювати;
- г) сварливий і некомунікабельний.

3. Лідерство:

- а) сильний, вселяє впевненість і довіру;
- б) уміло віддає ефективні накази;
- в) ведучий;
- г) той, кого потрібно вести.

4. Відповідальність:

- а) проявляє відповідальність при виконанні доручень;
- б) погоджується з дорученнями, хоч і не без протесту;
- в) неохоче погоджується з дорученнями;
- г) ухиляється від будь-яких доручень.

5. Організаторські здібності:

- а) дуже здатний в переконанні людей і вибудовуванні фактів в логічному порядку;
- б) здібний організатор;
- в) середні організаторські здібності;
- г) поганий організатор.

6. Рішучість:

- а) швидкий і точний;
- б) ґрунтовний і обережний, обачний;
- в) швидкий, але часто робить помилки;
- г) сумнівається і боязкий.

7. Завзятість:

- а) цілеспрямований, його нелегко збентежити труднощами;
- б) робить постійні зусилля;
- в) середній рівень завзятості і рішучості;
- г) майже ніякої завзятості.

Обробка результатів

Порівняйте знайдені Вами визначення Ваших якостей з ключем і підсумуйте отримані Вами бали.

Ключ

Визначення «а» — 4 бали;
визначення «б» — 3 бали;
визначення «в» — 2 бали;
визначення «г» — 1 бал.

Оцінка результатів

Якщо Ви набрали від 25 до 28 балів, то оцінка Вашого потенціалу володіння і управління власною справою — ВІДМІННА; від 21 до 24 балів - ДОБРА; від 13 до 16 балів - ПОСЕРЕДНЯ; від 7 до 12 балів — ПОГАНА.

Якщо Ваші ділові якості виявилися посередніми, а тим більше поганими, то Вам, мабуть, не варто відкривати свою справу. Швидше за все, Ви знайдете своє покликання, будучи найнятим робітником.

Тест: «Чи умієте Ви впливати на інших?»

Основа основ в професії будь-якої ділової людини — уміння впливати на тих, що Вас оточують. Чи є у Вас така здатність, чи можете Ви повести людей за собою або Вам треба ретельно розвивати цю рису вдачі? Даний тест допоможе відповісти на це питання. Відповідати на питання тесту можна або «так», або «ні».

Питання

1. Чи здатні Ви уявити себе в ролі актора або політичного діяча?
2. Чи дратують Вас люди, що одягаються і поводяться екстравагантні?
3. Чи здатні Ви розмовляти з іншою людиною на тему своїх інтимних переживань?
4. Чи негайно Ви реагуєте, коли помічаєте щонайменші ознаки неповаги до своєї персони?
5. Чи псується у Вас настрій, коли хтось досягає успіху в тій сфері, яку Ви рахуєте для себе найважливішою?
6. Чи любите Ви робити щось дуже важке, щоб продемонструвати оточуючим свої неабиякі можливості?
7. Могли б Ви пожертвувати всім, щоб добитися в своїй справі видатного результату?
8. Чи прагнете Ви до того, щоб коло Ваших друзів було незмінним?
9. Чи любите Ви вести розмірений спосіб життя із строгим розпорядком всіх справ і навіть розваг?
10. Чи любите Ви змінювати обстановку у себе вдома або переставляти меблі?
11. Чи любите Ви пробувати нові способи рішення старих задач?
12. Чи любите Ви дратувати дуже самовпевнених і зарозумілих людей?
13. Чи любите Ви доводити, що Ваш начальник або хтось вельми авторитетний в чомусь не має рації?

Обробка результатів

За кожен збіг Ваших відповідей з ключем запишіть собі по 5 балів.

Ключ

Відповідь «так» — питання 1, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13;
відповідь «ні» — питання 2, 8, 9.

Оцінка результатів

Від 35 до 65 балів. Ви та людина, яка володіє прекрасними передумовами, щоб ефективно впливати на інших, міняти їх моделі поведінки, управляти, учити, наставляти на шлях істинний. У подібного роду ситуаціях Ви зазвичай відчуваєте себе як риба у воді. Ви переконані, що людина не повинна замикатися в собі, уникати людей, триматися на узбіччі і думати тільки про себе. Вона повинна робити щось для інших, керувати ними, указувати на допущені помилки, учити їх щоб вони краще відчували себе в навколишній дійсності; тих же, кому не подобається такий ідеал відносин, на вашу думку, не слід шадити. Ви наділені даром переконувати оточуючих в своїй правоті, проте, Вам треба бути дуже обережним, щоб Ваша позиція не стала надмірно агресивною, в цьому випадку ви легко можете перетворитися на фанатика або тирана.

30 і менше балів. На жаль, хоча Ви часто маєте рацію, переконати в цьому оточуючих Вам вдасться далеко не завжди. Ви вважаєте, що Ваше життя і життя оточуючих повинні бути підпорядковані строгій дисципліні, здоровому глузду і хорошим манерам, і хід його повинен бути цілком передбачуваним. Ви не любите

нічого робити над силу, при цьому Ви часто буваєте дуже стримані, не досягаючи через це бажаної мети, а часто виявляючись і неправильно зрозумілим. А шкода.

Тест: «Наявність «пробивної сили»

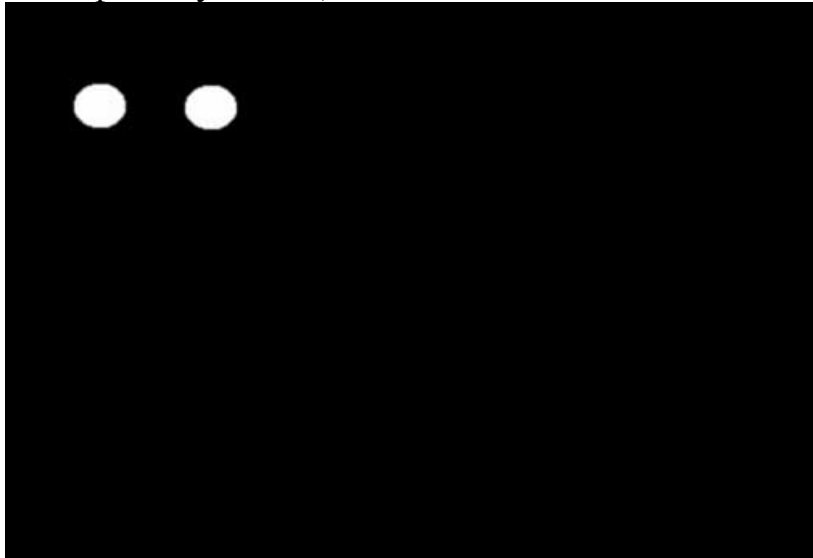
Ми часто користуємося цим визначенням, іноді з повагою, адже саме «пробивна сила» дозволяє людям легше реалізовувати їх плани, наміри або ідеї, швидше досягати мети, до якої прагнуть. Звичайно, мета повинна бути гідною.

Ми часто помиляємося, оцінюючи себе: егоїст думає, що він альтруїст; людина з «сталевими нервами» вважає себе делікатним і ніжним. Даний тест допоможе визначити, чи володієте Ви «пробивною силою», переоцінюєте або недооцінюєте себе в цьому сенсі.

З трьох відповідей — «а», «б», «в» — виберіть ту, яка відповідає Вашому схваленню або засудженню.

Питання

1. Пофантазуйте. Що це:

а) задні вогні потягу, який якраз від Вас пішов;

б) маска з отвором для очей;

в) очі, які бачать в темноті?

2. Якби Ви могли працювати в авіації, ким би Ви хотіли б бути:

а) стюардом на борту;

б) пілотом пасажирського літака;

в) диспетчером на аеродромі, що підтримує зв'язок з літаками в повітрі?

3. Уявіть собі, що Вам запропонували зробити проект інтер'єру контори або цеху так, щоб там було приємно і добре працювати; на вашу думку, який колір повинен переважати в приміщенні:

а) світло-блакитний, блідо-зелений (салатовий), рожевий;

б) червоний або жовтий;

в) темно-зелений, синій?

4. Що більше за все необхідно, щоб рушити наодинці на штурм вершини Нангапарбат в Гімалаях:

а) трохи божевілля;

б) відмінна фізична форма;

в) упевненість в собі?

5. Йдете в театр на спектакль, який дуже хочете побачити; виявляється, що квитків в касі вже немає. Що Ви робите:

а) сердитесь, що не купили квитків раніше;

б) спробуєте увійти абияк без квитка, на це є способи;

в) смієтеся в душі над тими, що відходять від каси, Ви вже давно купили квитки під час попереднього продажу?

6. Дзвінок, Ви відкриваєте двері, перед вами стоїть неохайно одягнена людина, з соромливою усмішкою просить Вас допомогти: вона якраз вийшла з лікарні і просить позичити їй небагато, оскільки у неї немає грошей на квиток додому; що Ви робите:

а) Ви не умієте відмовити в таких випадках, можливо, їй дійсно потрібна допомога;

б) закриваєте двері перед носом людини, кажучи, що Ви думаєте про таких обманщиків і вимагачів;

в) якщо показала би виписку з лікарні, може і дали б пару гривень?

Оцінка результатів

Якщо у Вас переважають відповіді «а», приказка «скромність прикрашає людину» Вам здається життєвим девізом. Проте, ця приказка не завжди відповідає дійсності. Ви не любите лізти вперед ні у прямому розумінні — наприклад, енергійно протискуватися через натовп, — ні в переносному. Майже в кожній ситуації Ви віддаєте першість іншим, не любите звертати на себе увагу. Любите тихо сидіти в куточку, тільки іноді Вам сумно від того, що не дуже то Вас там помічають. Загалом, Вас люблять за люб'язність, безкорисливість, скромність, але не всі це цінують, багато хто у вас бачить людину, яку легко використовувати, або тюхтія, ким насправді Ви не є.

Якщо у Вас переважають відповіді «б», може, Ви самі не віддасте собі в цьому звіту, але Ви належите до людей, які йдуть по життю, розштовхуючи всіх ліктями. Пробивної сили Вам вистачає — можливо, Ви використовуєте її для цілей, гідних похвали. Ви любите виблискувати, звертати на себе увагу. Інших Ви засуджуєте строго, себе... Ну це по-всякому буває. Вам подобаються сила, кмітливість і розум, шокують сентиментальність, надмірна м'якість, поступливість. Так, зазвичай Ви досягаєте того, що намітили, але чи завжди ці перемоги приносять Вам симпатії і пошану? Люди, схожі на Вас, не дивлячись на успіхи, насправді часто бувають самотні.

Якщо у Вас переважають відповіді «в», у Вас достатньо пробивної сили, але одночасно Ви є природженим дипломатом і умієте контролювати свої вчинки. Ви знаєте, що «лікті» не завжди кращий засіб, як і «ходіння по трупах». Ви ніколи не ставите перед собою надмірних завдань, йдете до мети спокійно, але послідовно. Вам вистачає упевненості в собі і відчуття переваги над іншими, але Ви прагнете не демонструвати цього дуже відкрито. Ви умієте багато чого зробити, багато чого добитися, але знаєте, що «головою стіну не проб'єш» і що іноді краще відмовитися від чогось, щоб пізніше виграти.

Якщо, що іноді трапляється — у Вас однакове число відповідей, позначених відповідними буквами, то це означає, що Ви змішаний тип, в якому не домінує

жодна позиція, — вони змінюються залежно від дня, настрою, обставин, — тобто Ви людина з дуже нерівним характером.

Тест: «Чи рішучі Ви?»

Із запропонованих відповідей — «а», «б», «в», «г», «д», «е» — виберіть один.

Питання

1. Що, по-вашому, рухає людиною в житті перш за все:
 - а) цікавість;
 - б) бажання;
 - в) необхідність?
2. Як Ви думаєте, чому люди переходять з однієї роботи на іншу:
 - г) їх звільняють;
 - д) йдуть із-за більшої зарплати;
 - е) інша робота їм більше до душі?
3. Коли у Вас трапляються неприємності:
 - а) Ви відкладаєте їх рішення до останнього;
 - б) у Вас є потреба проаналізувати, наскільки винні Ви самі;
 - в) Ви не хочете навіть і думати про те, що трапилось?
4. Ви не встигли вчасно зробити якусь роботу і:
 - е) заявляєте про свою невдачу ще до того, як це стане відомо;
 - г) з боязню чекаєте, коли Вас запитують про результати;
 - д) Ви ґрунтовно готуетесь до пояснення?
5. Коли Ви досягаєте якоїсь поставленої мети, то зустрічаєте звістку про це:
 - в) з відчуттям полегшення;
 - б) з бурхливими позитивними емоціями;
 - а) по-різному, залежно від мети, але не так бурхливо?
6. Що б Ви рекомендували дуже сором'язливій людині:
 - г) уникати ситуацій, що вимагають ризику;
 - е) позбавитися від цього, звернувшись за допомогою психолога;
 - д) познайомитися з людьми іншого складу, які не страждають сором'язливістю?
7. Як Ви поступите в конфліктній ситуації:
 - а) напишу лист;
 - б) поговорю з тим, з ким вступив в конфлікт;
 - в) спробую вирішити конфлікт через посередника?
8. Якого роду страх виникає у Вас, коли Ви помиляєтеся:
 - д) страх того, що помилка може змінити порядок, до якого Ви звикли;
 - г) боязнь покарання;
 - е) боязнь втратити престиж?
9. Коли Ви з кимось розмовляєте, то
 - а) час від часу відводите погляд;
 - б) дивитесь прямо в очі співрозмовникові;
 - в) відводите погляд, навіть коли до Вас звертаються?

10. Коли Ви ведете важливу розмову, то:

- е) тон розмови зазвичай залишається спокійним;
- д) Ви раз у раз вставляєте нічого не значущі слова;
- г) Ви повторюєтеся, хвилюєтеся, Ваш голос починає Вас підводити?

Обробка і оцінка результатів

Якщо майже всі Ваші відповіді складаються з варіантів «а» і «д», то Ви не особливо рішуча людина, але Вас не можна назвати і нерішучим. Ви дієте не завжди достатньо активно і швидко, але тільки тому, що вважаєте: справа того не варта. Вам подобаються відважні люди. Але Ви часто виправдовуєте і нерішучих, вважаєте, що їх дії — результат не страху, а обачності і обережності. Коли Ви читаете книги, дивитесь фільми про сміливих, відчайдушних людей, то часто хотіли б бути на їх місці.

Якщо Ви вибрали, головним чином, варіанти «б» і «е», то Ви, безумовно, рішуча людина. Ви дуже часто нехтуєте речами, які вважаєте дрібними, незначними. Але, не дивлячись на це, Вас цінують як самостійну і цікаву особу. Якщо у Вас є ще і відчуття відповідальності, то Вам часто доручають складні завдання, але в цьому випадку у вашій групі повинні бути люди іншого типу, які б врівноважували Вашу дуже велику активність... Чи не потрібно Вам все ж таки краще продумувати рішення, які Ви приймаєте?

Якщо всі Ваші відповіді відносяться до варіантів «в», «г», то Ви боїтеся не тільки ухвалювати рішення, але навіть обдумувати їх, боїтеся подій, що наближаються... Ваш психологічний стан не можна назвати стабільним, благополучним. Часто Ви, скоріше, чекаєте критики Ваших дій, ніж похвали...

Чи є у Вас інші варіанти відповідей? Якщо немає, то у Вас є проблеми не тільки з самим собою, але і з оточуючими.

Тест: «Чи готові Ви до всяких несподіванок?»

У однієї людини ніколи не буває з собою ручки, навіть якщо їй доводиться писати цілими днями. А інший постійно носить з собою найрізноманітніші речі, які, можливо, йому ніколи і не знадобляться. Він упевнений: краще запастися всім необхідним і не необхідним, ніж опинитися в непередбаченій ситуації. А Ви готові до несподіванок?

Відповідати можете «так» чи ні».

Питання

1. Чи завжди у Вас є з собою запасна ручка?
2. Чи відправляєтеся Ви подорожувати на велосипеді, якщо у Вас не вистачає до нього запасних частин?
3. У Вас є кішка?
4. Чи часто Ви потрапляєте під дощ, не маючи ні плаща, ні парасольки?
5. Нещасні випадки не так страшні, якщо ти встиг застрахуватися?
6. Чи є у Вас удома аптечка?
7. Чи краще мати дві спеціальності, ніж одну?
8. Чи кладете Ви гроші в два гаманці на той випадок, якщо один раптом загубиться?

9. Чи вважаєте Ви, що потрібно кожного разу ризикувати всім, щоб чогось досягти?

10. Чи завжди Ваш холодильник повний?

11. Чи вважаєте Ви, що завжди потрібно мати декілька друзів, щоб не залишитися одному?

Обробка результатів

Порівняйте свої відповіді з ключем і за кожен збіг з ним запишіть собі по одному балу.

Сума від 9 до 11 балів, набрана Вами, говорить про те, що Ви просто перестраховальник і ніколи не зробите жодного кроку, не подумавши про наслідки, і не викинете жодної зайвої речі — а раптом вона коли-небудь знадобиться. Адже часто необдумані вчинки можуть зробити життя приємнішим.

Від 3 до 8 балів. Ви передбачливі, але слава богу, не дуже. Це непогано.

Від 0 до 2 балів. Ви абсолютно не вмієте передбачати події і наслідки.

Тест «Чи достатньо Ви активні?»

Більшість з нас в змозі оцінити ступінь активності і проявляти її відповідно до власної оцінки. В той же час є багато людей, яких природа наділила великою життєвою активністю, але вони не реалізують її і навіть не знають про її існування. Відповівши на питання даного тесту, Ви підтвердите свою думку про себе, або відкриєте щось нове.

На питання 1, 2, 6 — 13 можна відповідати «так» чи ні», а питання 3, 4, 5 вимагають від Вас вибору одного з наявних варіантів відповіді.

Питання

1. Чи переконані Ви в позитивному значенні «Школи життя» для розвитку людини і для досягнення певних позицій в суспільстві?

2. Чи добре Ви себе відчуваєте в атмосфері боротьби, змагання, досягнення задумів?

3. Яку з функцій сучасних політичних лідерів Ви вважаєте найбільш важливими:

а) реалізація практичних завдань;

б) діяльність, направлена на захист людської гідності і прав співгромадян?

4. Наша діяльність повинна бути регламентована:

а) релігійними положеннями;

б) ідеями прекрасного;

в) матеріальними міркуваннями.

5. Якби Ви вибирали собі друга, то Ви б вибрали:

а) людину заповзятливу, працьовиту, наділену практичним розумом;

б) людину, що думає, мрійливу, відірвану від дійсності;

в) людину із здібностями керівника і організатора.

6. Чи достатньо буває у Вас енергії, щоб подолати труднощі, що зустрічаються на шляху?

7. Чи вважаєте Ви, що ми можемо радіти, що живемо в такий активний час?

8. Чи любите Ви дивитися на вогонь?

9. Чи народилися Ви під одним з названих знаків зодіаку: Овен, Лев, Стрілець?

10. Чи легко Ви переносите відмову, навіть якщо знаєте, що Ваше прохання виконати неможливо?
11. Чи балакучі Ви?
12. Чи живете Ви за принципом, що кожна дорога веде до мети?
13. Чи любите Ви дії, що вимагають швидкості?

Обробка результатів

Зіставте свої відповіді з ключем і за кожен збіг з ним запишіть собі по 5 балів.

Ключ

- Варіант відповіді «а» — питання 3;
варіант відповіді «б» — питання 5;
варіант відповіді «г» — питання 4;
відповідь «так» — питання 1, 2, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13.

Оцінка результатів

Якщо Ви отримали від 45 до 65 балів, то Ви відрізняєтеся веселим характером, легко і в згоді живете з людьми. У Вас є певні риси характеру керівника, менеджера, підприємця. Ви енергійні і діяльні. Не дуже добре переносите залежність від інших людей (наприклад, начальників). Ви схильні вважати, що все, що Ви знаєте в житті — це результат Ваших власних досліджень, бо Ви здатні ефективно працювати і свої погляди поширювати на оточуючих. Ви перевершуєте оточуючих енергійністю і швидкістю прийняття рішень, вмiсте брати на себе відповідальність. У своєму оточенні Ви бажані і улюблені, перш за все, за свою динамічність і надзвичайну активність.

Якщо Ви отримали від 0 до 40 балів, то Ваша енергія не є, на жаль, найбільш сильною Вашою якістю. Ви швидко втомлюєтеся, неохоче берете на себе відповідальність. Свою думку тримаєте, скоріше, при собі. Дуже багато у Вас байдужості і обережності у відносинах з оточуючими. Ви насилу приймаєте рішення. Ваша енергія, а також здібність до дій залежать від Вашої уяви і не завжди обґрунтованого страху. Спробуйте відкритися!

Розділ 8

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОДІАГНОСТИКИ З МЕТОЮ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ ІНВАЛІДІВ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ТА УЧАСНИКІВ АТО З РІЗНОЮ ПАТОЛОГІЄЮ

При роботі з інвалідами військової служби по зору на всіх етапах професійної орієнтації та психологічної підтримки слід враховувати властиві багатьом інвалідам з обмеженнями по зору особистісні особливості та можливість поведінкових проявів, які не відповідають загальноприйнятим етичним нормам. Труднощі у встановленні довірчого контакту можуть створити замкнутість, прагнення до соціальної ізоляції, знижена здатність до встановлення соціальних контактів. У зв'язку з повною або частковою втратою зору можуть відбутися зміни в динаміці потреб, звуження кола інтересів. Сильний стрес і постійні фрустрації приводять до скорочення індивідуальної і суспільної активності. Зайва опіка з боку родичів може призводити до так званої «завченої безпорадності», коли особа з інвалідністю покладається на допомогу з боку оточуючих і не робить навіть те, що в змозі робити самостійно. Зниження мотивації і рівня домагань на тлі можливої емоційної пригніченості і негативізму по відношенню до власного майбутнього – важливі фактори, які можуть істотно вплинути на хід профорієнтаційної консультації.

Відкриття в ході інформування існуючого позитивного досвіду подолання і розвитку, активного включення в суспільне життя у людей зі схожими обмеженнями по здоров'ю, опис реально існуючих можливостей працевлаштування і соціалізації – необхідна умова підтримки цього контингенту інвалідів людей з вадами зору.

Для профорієнтації у них можуть бути використані всі запропоновані вище методики. Ступінь зниження зорової функції не перешкоджає виконанню цих завдань. Критерії оцінки результатів дослідження загальні. Але при цьому слід віддавати перевагу тим методикам, які не вимагають тривалої зорової навантаження і роботи з дрібним шрифтом. Наприклад, оцінити увагу цих людей переважно за допомогою проби «Таблиці Шульте», не вдаючись до допомоги методики «Коректурна проба».

Велика увага має приділятися можливості набуття інвалідами професій, що дозволили б їм працювати на звичайних підприємствах або в спеціально створених умовах, в т.ч. на підприємствах сліпих. Окрім загальної системи професійно-технічного навчання необхідно враховувати можливості навчання в системі Міністерства соціальної політики України, в центрах реабілітації, також об'єднаннях і підприємствах Українського товариства сліпих.

У інвалідів військової служби внаслідок патології органу слуху, які добре компенсовані (за допомогою спеціальної апаратури) з боку можна не помітити наявності проблем зі сприйняттям звуків, і обмежень за професіями у даній категорії осіб буде набагато менше, тому що як вони здатні до практично повноцінного мовного спілкування, тоді як у разі повної глухоти обмеження будуть серйозними. Тому потрібен індивідуальний підхід. Так, в індивідуальній роботі для спілкування з глухими можна використовувати письмову мову, хоча це

істотно збільшує час роботи. У разі вираженої глухоти необхідно залучати до роботи сурдоперекладачів.

При наданні профорієнтаційних послуг та психологічної підтримки слабочуючим людям важливо робити акцент на тому, що з втратою слуху ще не все втрачено в житті.

Необхідно, щоб підхід, заснований на принципі «уразливості» глухих і слабочуючих, поступився місцем концепції розвитку їх соціальної самодостатності, що включає в себе заходи щодо створення умов адаптації інвалідів в «звичайних» соціальних і економічних структурах. Соціальна адаптація та інтеграція людини з порушеним слухом багато в чому залежить від його соціокультурної ідентифікації, тобто від усвідомлення себе членом тієї чи іншої спільноти, субкультури, визначальним фактором якої є мова.

Для цієї категорії інвалідів можуть бути використані також будь-які методики. Але при цьому слід чітко пред'являти інструкції, обов'язково контролювати правильність засвоєння умов виконання завдань.

Для інвалідів-учасників АТО з **ураженнями опорно-рухового апарату (ОРА)** найбільшою є потреба в раціональному працевлаштуванні, значно менше в профорієнтації та професійному навчанні. У цієї категорії осіб профорієнтація, а потім і працевлаштування, повинні бути орієнтовані на виключення в роботі факторів, що негативно впливають на перебіг хвороби. Такими протипоказаними факторами слід вважати: важку фізичну працю, тривалу ходьбу і наявність навіть при легкій фізичній праці вимушеної статичної пози, роботу при низьких температурах, у приміщенні з підвищеною вологістю, вібрації, НВЧ-поля та інших видів випромінювання. Для осіб інтелектуальної праці показані види трудової діяльності з середнім і низьким рівнем нервово-психічної напруги з неповним робочим днем або неповним робочим тижнем. В зв'язку з тим, що більшість інвалідів військової служби з ураженнями ОРА – це особи працездатного віку, які виконували раніше важку або середньої важкості фізичну працю і втратили здатність до своєї професійної діяльності, то вони потребують не лише правильної профорієнтації, а й перенавчання. Професійна реабілітація цієї категорії інвалідів дозволяє багатьом з них повернутися до суспільно-корисної праці і забезпечити собі економічну незалежність.

В зв'язку із вираженою стомлюваністю пацієнтів з порушенням ОРА пред'явлення їм батареї тестів з великою кількістю питань часто стає неможливим. У третини хворих втрата навичок письма ускладнює самостійне заповнення тестового матеріалу. При втраті рухових навичок психологічна діагностика може проходити у формі бесіди, в процесі якої психолог задає питання з опитувальників і отримує на них усні відповіді. Деякі клієнти зазнають труднощів з дрібною моторикою, але цілком здатні ставити «галочки» в анкетах. При роботі з цією категорією осіб корисно застосовувати проектні методи дослідження. Для багатьох колишніх військових з паралічами характерні сенсорні порушення, які проявляються в недостатності зорового і слухового сприйняття, в загальмованості перцептивних дій, що також слід враховувати в профорієнтаційній роботі, при підборі діагностичного матеріалу.

Програма професійної реабілітації інвалідів військової служби внаслідок **травматичних ушкоджень нервової системи** включає: професійну орієнтацію в плані надання консультацій та інформації з питань вибору професії; професійний підбір професії; професійне навчання, перенавчання; перекваліфікацію; психологічну корекцію установок особистості із формуванням установки на професійну реабілітацію; раціональне працевлаштування з організацією робочого місця інваліда, умов, характеру праці, показаних за станом здоров'я; професійно-виробничу адаптацію, пристосування інваліда до конкретної роботи.

Професійна орієнтація для спинальних хворих передбачає проведення професійного тестування (включаючи і найбільш престижні професії), визначення установки на працю, визначення трудових інтересів, проведення психологічної корекції, встановлення конкретної рекомендованої професії, визначення характеру і умов праці в даній професії. Проведена професійна орієнтація передбачає в ІПР заходи з фахової освіти. Вони можуть включати навчання або перенавчання за рекомендованими професіями на робочому місці. В окремих випадках можливе навчання в навчальному закладі загальної системи освіти (середньому, вищому, професійно-технічному, курси, цикли) за звичайними або спеціальними програмами (очне або заочне). Найчастіше рекомендується навчання в спеціальному навчальному закладі. Всі інваліди в процесі навчання повинні бути забезпечені спеціальними допоміжними технічними засобами для його здійснення.

Профорієнтація **інвалідів військової служби, що мають психічні захворювання**, повинна носити характер професійного відбору (підбору), тобто необхідне виявлення придатності людини до конкретного виду праці. Іншими словами, для психічно хворої людини важливо підібрати таку професію, яка відповідала б даній особі зі всіма її особливостями і змінами. Приступаючи до роботи з цим контингентом інвалідів, слід, перш за все, орієнтуватися на діагноз і чітко представляти структуру психічного дефекту, що можливий при тому або іншому захворюванні. Виходячи із знання про найуразливіші сфери психіки при різних захворюваннях, необхідно приступати до дослідження профорієнтації. Разом з тим необхідно враховувати, що мета дослідження профорієнтації відрізняється від мети психодіагностики порушень психічних функцій для встановлення диференціального діагнозу або визначення групи інвалідності.

Далі наводяться списки психодіагностичних методик для профорієнтації інвалідів внаслідок тієї або іншої патології.

Методики, що рекомендуються для професійної орієнтації інвалідів військової служби-учасників АТО з патологією органу зору

№	Найменування методики	Вимірювані параметри
А	1	2
1. Сенсомоторна сфера		
1.	Методика для оцінки тактильного відчуття	Нижній поріг розрізнення відстані між двома точками дотику
2.	Методика для оцінки розрізнення маси	Нижній поріг розрізнення маси
3.	Методика для оцінки	Сприйняття відстані, окомір

	сприйняття довжини лінії	
4.	Темпінг-тест	Темп простих рухів, схильність до певної швидкості, стомлюваність
5.	Тремومتрія	Твердість руки, статичний і динамічний тремор рук, координація рухів, рівень емоційної збудливості, стомлюваність
6.	Зав'язування вузлів	Спритність пальців рук, координація рухів
2. Мнестико-інтелектуальні процеси і мислення		
1.	Методика "Складні аналогії"	Логічне мислення
2.	Методика "Прості аналогії"	Формування направлених зв'язків, виявлення схожості і відмінності, рівень узагальнення
3.	Методика "Виявлення загальних понять"	Виділення істотних ознак, абстрагування від неістотних ознак
4.	Тест зростаючої трудности (методика Равена)	Логічність мислення, невербальний інтелект, зорове сприйняття
5.	Запам'ятовування 10 слів	Об'єм сприйняття і здібність до утримання декількох елементів
3. Емоційно-вольова сфера		
1.	Шкала самооцінки (Спілберга-Ханіна)	Рівень реактивної тривожності, рівень особистої тривожності
2.	Метод вимірювання пластичності-ригідності (по Кеттеллу)	Здатність переключення з одного способу дії на іншій, здатність до навчання, адаптивність
3.	Тремومتрія	Рівень емоційної збудливості, координація рухів
4. Здатність до тривалої напруги, увага		
1.	Методика "Проба Крепеліна"	Ступінь стомлюваності, витривалість до тривалої напруги
2.	Методика "Складна шифровка"	Процес утворення навички, можливість тренуваності, ступінь стомлюваності, критичність мислення, вербальний інтелект
3.	Методика "Проста шифровка"	Здібність до навчання і утворення психомоторної навички, пам'ять, увага
4.	Методика "Куб Лінка"	Кмітливність, просторова уява, процес навчання, критичність
5.	"Коректурна проба"	Здібність до концентрації уваги, переключення, ступінь виснаженості уваги
6.	Методика "Розстановка чисел"	Оцінка довільності уваги, здібність до розподілу і переключання уваги
7.	Методика "Таблиці Шульте"	Особливості розподілу уваги, здатність збереження психічної активності
5. Сприйняття		
1.	Методика дослідження вищих функцій кори	Гнозис, праксис, читання, експресивна мова, фонемний слух

Рішення практичних задач профорієнтації інвалідів з порушенням зору пов'язане з деякими особливостями. В першу чергу слід мати на увазі, що даний сенсорний дефект не є причиною для порушень пізнавальної сфери, хоча при природженій або такій, що рано наступила, сліпоті відмічені деякі особливості мислення (переважання слухових, тактильних, пропріоцептивних образів, слабкіший розвиток практичного мислення), пам'яті, уяви. Навіть природжена повна сліпота не є перешкодою для розвитку всіх вищих психічних функцій, оскільки мовна функція, що забезпечує можливість передачі інформації, у сліпих залишається повністю підлягаючою зберіганню.

Разом з тим у людей з порушенням зору сильним психотравмуючим чинником є залежність від оточуючих. Цей чинник деформує оцінку, самооцінку, позначається на стані емоційної сфери, формує пасивність, ослаблення мотивації, невпевненість в собі, свою непотрібність. «Комплекс втрати», що формується у людей з дефектом зору, значно ускладнює адаптацію до нових умов життя.

Методики, що рекомендуються для професійної орієнтації інвалідів військової служби-учасників АТО з патологією органу слуху

№	Найменування методики	Вимірювані параметри
А	1	2
1. Сенсомоторна сфера		
1.	Методика для оцінки тактильного відчуття	Нижній поріг розрізнення відстані між двома точками дотику
2.	Методика для оцінки розрізнення маси	Нижній поріг розрізнення маси
3.	Методика для оцінки сприйняття довжини лінії	Сприйняття відстані, окомір
4.	Темпінг-тест	Темп простих рухів, схильність до певної швидкості, стомлюваність
5.	Тремометрія	Твердість руки, статичний і динамічний тремор рук, координація рухів, рівень емоційної збудливості, стомлюваність
6.	Зав'язування вузлів	Спритність пальців рук, координація рухів
2. Мнестико-інтелектуальні процеси і мислення		
1.	Методика "Складні аналогії"	Логічне мислення
2.	Методика "Прості аналогії"	Формування направлених зв'язків, виявлення схожості і відмінності, рівень узагальнення
3.	Методика "Виявлення загальних понять"	Виділення істотних ознак, абстрагування від неістотних ознак
4.	Тест зростаючої трудності (методика Равена)	Логічність мислення, невербальний інтелект, зорове сприйняття
5.	Запам'ятовування 10 слів	Об'єм сприйняття і здібність до утримання декількох елементів
3. Емоційно-вольова сфера		
1.	Шкала самооцінки (Спілберга-Ханіна)	Рівень реактивної тривожності, рівень особистої тривожності
2.	Метод вимірювання	Здатність переключення з одного способу дії

	пластичності-ригідності (по Кеттеллу)	на іншій, здатність до навчання, адаптивність
3.	Тремометрія	Рівень емоційної збудливості, координація рухів
4. Здатність до тривалої напруги, увага		
1.	Методика "Проба Крепеліна"	Ступінь стомлюваності, витривалість до тривалої напруги
2.	Методика "Складна шифровка"	Процес утворення навички, можливість тренуваності, ступінь стомлюваності, критичність мислення, вербальний інтелект
3.	Методика "Проста шифровка"	Здібність до навчання і утворення психомоторної навички, пам'ять, увага
4.	Методика "Куб Лінка"	Кмітливість, просторова уява, процес навчання, критичність
5.	"Коректурна проба"	Здібність до концентрації уваги, переключення, ступінь виснажуваності уваги
6.	Методика "Розстановка чисел"	Оцінка довільності уваги, здібність до розподілу і переключання уваги
7.	Методика "Таблиці Шульте"	Особливості розподілу уваги, здатність збереження психічної активності
5. Сприйняття		
1.	Методика дослідження вищих функцій кори	Гнозис, праксис, читання

Методика може бути використана для пацієнтів, здатних на слух сприймати мову, або тих, що добре читають з губ. Для інших пропонуються дві методики для оцінки зорової пам'яті.

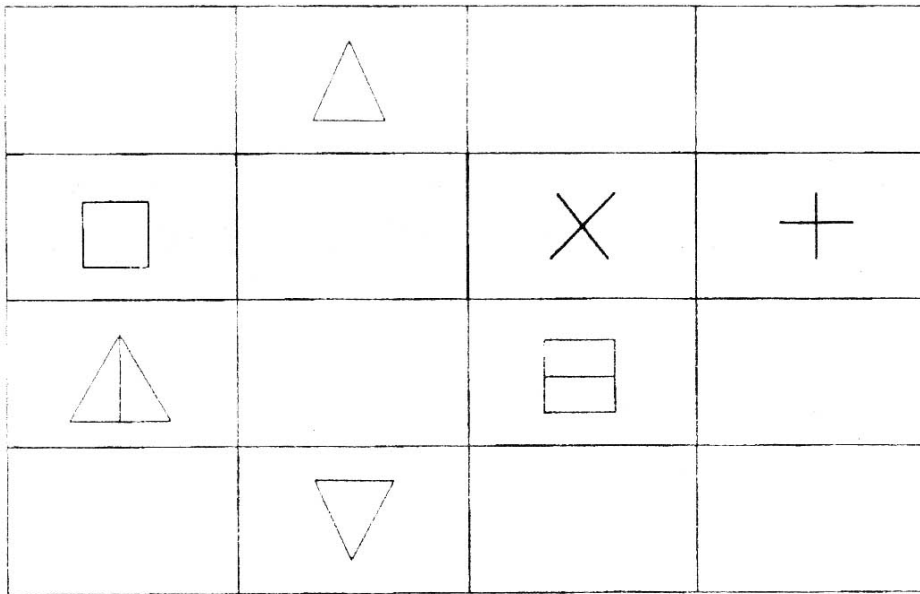
Для роботи з інвалідами, що мають порушення слуху, можна використовувати весь арсенал методик. Але слід мати на увазі, що пояснення інструкцій і інших умов експериментальної діяльності вимагає від співробітника служби профорієнтації особливої чіткості. Перш ніж почати роботу, необхідно переконатися в тому, що пацієнт добре зрозумів вимоги досліджування, що проводилося. Форми подачі інструктивного пояснення можуть бути усними, письмовими, через перекладача — в більшості методик, якщо в них не містяться особливі вимоги до форми інструктажу (наприклад, в методиці «Запам'ятовування 10 слів»).

Методика дослідження зорової пам'яті

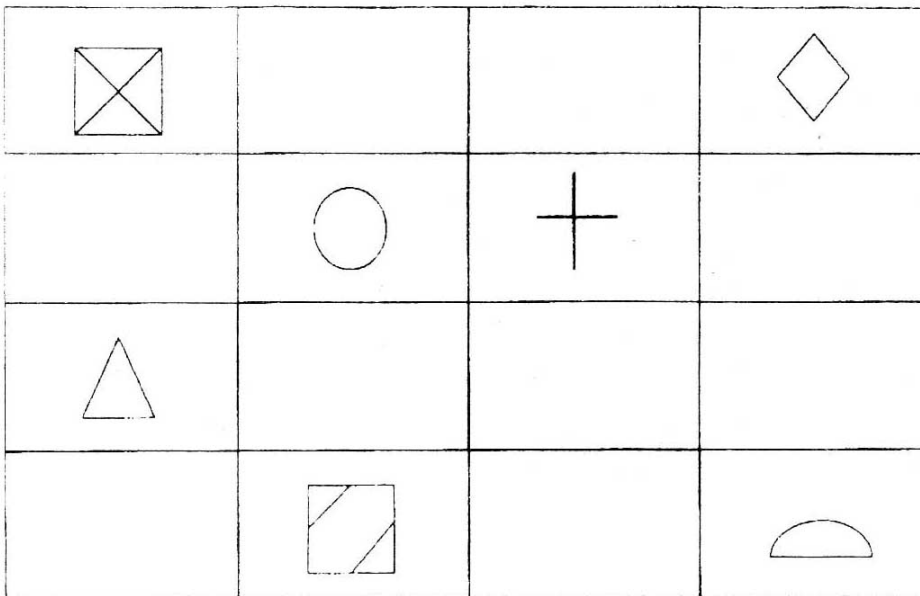
1. Запам'ятовування геометричних фігур.

Для проведення дослідження необхідно мати 2 плакати з шістнадцятьма клітинками (малюнок 1 і малюнок 2) в яких у довільним чином намальовано 7 геометричних фігур.

Протягом 30 секунд плакат пред'являється досліджуваному. Потім йому дається чистий бланк з шістнадцятьма квадратами, в яких за 45 секунд він повинен відтворити ці 7 фігур. Другий раз це завдання повторюється з іншим плакатом.

Малюнок 1

Малюнок 2

Оцінка результатів

Проводиться відразу за двома завданнями. Кількість правильно намальованих фігур переводиться в бали за допомогою таблиці.

Таблиця

Оцінка в балах	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Кількість правильних фігур	13	12	11	9-10	7-8	5-6	4	3	2

2. Запам'ятовування чисел.

Методика призначена для оцінки зорової оперативної і мимовільної пам'яті. Суть методики полягає в оперуванні певним об'ємом інформації у вигляді однозначних чисел.

Ці числа пред'являють на одну хвилину досліджуваному. Розташовані вони по два в рядку. Завдання полягає в тому, щоб скласти ці пари чисел, отриману суму зіставляти з 10, а різницю запам'ятовувати, також треба запам'ятати і потрібне місце даної різниці на плакаті (порожнє місце на плакаті). На цьому ж місці записується різниця на бланку, який отримує досліджуваний.

Завдання повторюється в умовних балах з урахуванням того, що за цілковито правильну відповідь - 2 бали, а якщо число записане правильно, але переплутано місце, або правильно позначено місце, але пораховано невірно - 1 бал. За допомогою таблиці кількість очок переводиться в бали.

Таблиця

Оцінка в балах	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Сума очок за правильні відповіді	143	129-142	115-128	101-114	87-100	73-86	59-82	45-58	44

Методики, рекомендовані для професійної орієнтації інвалідів військової служби-учасників АТО з психічними захворюваннями

№	Найменування методики	Вимірювані параметри
A	1	2
1. Сенсомоторна сфера		
1.	Методика для оцінки тактильного відчуття	Нижній поріг розрізнення відстані між двома точками дотику
2.	Методика для оцінки розрізнення маси	Нижній поріг розрізнення маси
3.	Методика для оцінки сприйняття довжини лінії	Сприйняття відстані, окомір
4.	Темпінг-тест	Темп простих рухів, схильність до певної швидкості, стомлюваність
5.	Тремометрія	Твердість руки, статичний і динамічний тремор рук, координація рухів, рівень емоційної збудливості, стомлюваність
6.	Зав'язування вузлів	Спритність пальців рук, координація рухів
2. Мнестико-інтелектуальні процеси і мислення		
1.	Методика "Складні аналогії"	Логічне мислення
2.	Методика "Прості аналогії"	Формування направлених зв'язків, виявлення схожості і відмінності, рівень узагальнення
3.	Методика "Виявлення загальних понять"	Виділення істотних ознак, абстрагування від неістотних ознак
4.	Методика "Співвідношення прислів'їв, метафор, фраз"	Розуміння переносного сенсу, вичленення головного, диференційована і цілеспрямованість думок

5.	Тест зростаючої трудності (методика Равена)	Логічність мислення, невербальний інтелект, зорове сприйняття
6.	Запам'ятовування 10 слів	Об'єм сприйняття і здібність до утримання декількох елементів
3. Емоційно-вольова сфера		
1.	Шкала самооцінки (Спілберга-Ханіна)	Рівень реактивної тривожності, рівень особистої тривожності
2.	Метод вимірювання пластичності-ригідності (по Кеттеллу)	Здатність переключення з одного способу дії на іншій, здатність до навчання, адаптивність
3.	Тремومتрія	Рівень емоційної збудливості, координація рухів
4. Здатність до тривалої напруги, увага		
1.	Методика "Проба Крепеліна"	Ступінь стомлюваності, витривалість до тривалої напруги
2.	Методика "Складна шифровка"	Процес утворення навички, можливість тренуваності, ступінь стомлюваності, критичність мислення, вербальний інтелект
3.	Методика "Проста шифровка"	Здібність до навчання і утворення психомоторної навички, пам'ять, увага
4.	Методика "Куб Лінка"	Кмітливість, просторова уява, процес навчання, критичність
5.	"Коректурна проба"	Здібність до концентрації уваги, переключення, ступінь виснаженості уваги
6.	Методика "Розстановка чисел"	Оцінка довільності уваги, здібність до розподілу і переключання уваги
7.	Методика "Таблиці Шульте"	Особливості розподілу уваги, здатність збереження психічної активності
5. Сприйняття		
1.	Методика дослідження вищих функцій кори	Гнозис, праксис, читання, експресивна мова, фонемний слух

Професійна реабілітація та працевлаштування цієї категорії інвалідів мають важливе значення для зменшення їх соціальної недостатності.

Розділ 9

РЕКОМЕНДАЦІЇ ПО МОДЕЛЮВАННЮ ПОВЕДІНКИ ІНВАЛІДІВ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ТА УЧАСНИКІВ АТО ПІД ЧАС ПОШУКУ РОБОТИ

Одним з реальних прийомів, що сприяють працевлаштуванню інвалідів, є побудова активної поведінки на ринку праці. При цьому інвалід повинен знати про наступні джерела інформації, що дозволяють працевлаштуватися.

1. Державна служба зайнятості населення (центри зайнятості, біржі праці);
2. Комерційні бюро, громадські фонди, асоціації і інші організації, що займаються питаннями працевлаштування і перепідготовки населення на недержавній основі;
3. Оголошення в газетах і журналах, спеціальних бюлетенях, в передачах радіо і телебачення, на дошках оголошень;
4. Повідомлення друзів, знайомих, сусідів, колишніх товаришів по службі;
5. Інші джерела інформації, наприклад, в спілках інвалідів і т.д.

При відвіданні інвалідами центрів зайнятості їм слід застосовувати активні форми вирішення проблеми працевлаштування, що припускає не тільки пасивне очікування появи вакансії робочого місця, але і власну пропозицію себе як фахівця.

Активний шлях працевлаштування припускає вміння інваліда правильно скласти оголошення про пошуки роботи. Інвалід повинен знати, що таке оголошення повинне бути коротким і конкретним викладенням даних про себе, свої можливості, а також про роботу, яку він хотів би отримати.

Перш за все, в таких оголошеннях потрібно виділити головне, що характеризує інваліда, як фахівця і одночасно назвати інші особливості, зокрема захоплення, особливі особисті якості, що у результаті могло б розширити і доповнити уявлення про нього, як про повноцінного претендента на робоче місце. Складаючи оголошення такого роду, інвалід повинен представити перелік власних ділових якостей і умінь.

Інвалід повинен знати, що активні дії на ринку праці припускають пряме безпосереднє звернення його на різні підприємства з питання наявності вакантних робочих місць і пропозиції себе як робочої сили.

Інвалідові корисно знати, що звернення на підприємства може бути:

- а) за телефоном;
- б) у вигляді письмового запиту;
- в) шляхом особистого звернення.

Кожний з цих видів звернень має специфіку, яку повинен зрозуміти і освоїти інвалід.

Звернення за телефоном. Це найбільш поширений спосіб звернення до працедавця. Цей спосіб оперативний, дозволяє в короткий термін зв'язатися з великою кількістю підприємств і установ, не виходячи з дому, що вельми важливо для інваліда.

Перевага даного способу полягає і в тому, що спілкування по телефону допускає певну гнучкість в обміні інформацією, в порівнянні з письмовим запитом або оголошенням в газету.

Інвалідові слід знати, що в ході телефонної розмови є можливість відчутти реакцію співрозмовника і при необхідності змінити хід роботи, дати додаткові відомості про себе, обговорити можливі варіанти працевлаштування і навіть попросити ради.

Разом з тим, інвалід повинен знати, що спілкування по телефону вимагає ретельної підготовки, пов'язаної як з плануванням змісту розмови, так і загальної спрямованості, а головне, підбором конкретних питань, що стосуються можливостей працевлаштування.

Інваліду корисно знати, що починати спілкування по телефону потрібно з представлення і короткої розповіді про себе, крім того, інваліду потрібно пам'ятати, що висловлювати думки слід точно і ясно. Не слід вимовляти багато ввідних слів, рекомендується уникати тем, прямо не пов'язаних з працевлаштуванням. Йому слід говорити про робоче місце, спеціальність, яка його цікавить. При відчутті мінімальної вірогідності позитивного рішення питання інваліду слід постаратися домовитися про особисту зустріч.

Якщо з'ясується, що працедавець знаходиться в роздумі, то інвалід повинен спробувати сам запропонувати варіант зустрічі. Цю пропозицію можна викласти, наприклад, так: «В п'ятницю о 10.00 Вам буде зручно?». Інваліду слід знати, що нерідко в цьому випадку вдається отримати згоду на зустріч з працедавцем в указаний час.

Разом з тим, інвалід повинен уміти припустити, що працедавець може показати свою дратівливість при телефонному зверненні, указуючи на те, що його відірвали від роботи, інвалід повинен передбачати це і не турбуватися з цього приводу. Для погашення інциденту інвалід повинен вибачитися, а також запитати дозволу зателефонувати знову. Особа, що шукає роботу повинна бути наполегливою, але не настирливою.

Письмовий запит. Інвалід, який хоче працевлаштуватися, повинен знати, що встановити контакт з працедавцем можна шляхом письмового звернення; розсилка листів також дозволяє людині, що шукає роботу, зв'язатися з великим числом підприємств і фірм, причому в короткі терміни.

Письмовий запит повинен бути гранично коротким - займати не більш однієї сторінки тексту, але в той же час бути достатньою довідкою про те, хто є інвалід, що шукає роботу, як фахівець, а також, які його особисті якості. У листі повинно бути вказано, на яке робоче місце претендує дана особа або якому профілю діяльності дана особа надає перевагу.

У листі необхідно вказати професійний досвід претендента, його знання, уміння, рівень підготовки, деякі індивідуальні якості. Ця інформація повинна бути підібрана так, щоб з неї було видно відповідність посаді і претендента на неї.

Інвалідові слід знати, що надісланий лист повинен привернути увагу керівника фірми, створити приємне враження про претендента, а також викликати бажання запросити людину, що шукає роботу, на особисту зустріч. Інваліду потрібно пам'ятати, що є важливим не тільки зміст листа, переконливість наявної в ньому інформації, але і форма викладу, а також зовнішній вигляд листа. Лист повинен мати акуратний вигляд, чіткий шрифт, справляти приємне враження.

Інваліду, що шукає роботу, потрібно знати, що лист - це його візитна картка, а це означає, що недбалість, неохайність в оформленні листа неприпустимі.

Лист слід адресувати конкретній людині і починати з особистого звернення, наприклад: «Шановний Петро Іванович!». Якщо інвалід не знає імені керівника, то потрібно звертатися за посадою. В кінці листа слід вказати номер телефону і свою адресу, за якою працедавець може зв'язатися з претендентом на робоче місце.

Особисте звернення. Інваліду, що шукає роботу, корисно знати, що працевлаштування може здійснитися на основі його особистого звернення до працедавця. Мета особистого звернення полягає в тому, що на основі спілкування з працедавцем інвалід отримує відомості про вакантні робочі місця, а також може уточнити відомості, що стосуються перспектив працевлаштування.

Особисте спілкування проводиться вже після того, як інвалід зв'язався з працедавцем по телефону, або отримав відповідь на свій письмовий запит, або знайшов відповідне оголошення в пресі, або почув по радіо або телебаченню.

Інваліду слід добре підготуватися до зустрічі з працедавцем. Інформація про себе і питання до працедавця повинні бути конкретними і добре продуманими. Інвалід, що шукає роботу, повинен знати про продукцію, яку випускає дане підприємство, або знати про послуги, які воно надає. При спілкуванні інвалід повинен обґрунтовувати, але ненав'язливо, свої претензії на дане робоче місце.

Якщо про зустріч було домовлено наперед, інвалід повинен приїхати на зустріч раніше вказаного часу. Інваліду слід продумати форму вітання, а також свою поведінку під час зустрічі з працедавцем. Важливе значення має зовнішній вигляд тих, що зустрічаються, форма одягу.

В ході спілкування з працедавцем інвалід повинен поводитися стримано, привітно. Під час повідомлення про себе, постаратися на конкретних фактах показати свої знання і досвід. Бути точним у відомостях і особистих фактах.

Бесіду про прийом на роботу інваліду слід почати першому, з посмішкою, сказавши «здрасуйте» або «добридень», а потім можна розслабитися, запитати, де можна сісти і дозволити працедавцеві поставити питання. Для зняття напруженості інвалід повинен сам спробувати встановити з працедавцем невимушені відносини, розповівши йому те, що його може турбувати, але що він соромиться запитати. Наприклад, працедавця може турбувати, чи зможе інвалід регулярно ходити на роботу. Інвалід повинен знайти можливість повідомити його, що він (вона) виходить з будинку в будь-яку погоду, що одягається сам, а якщо інвалід – жінка, що стежить за своєю зовнішністю.

Інваліду під час бесіди при прийомі на роботу рекомендується самому розповісти про стан свого здоров'я, загостривши увагу працедавця на особливо «лоскитливих» сторонах своєї хвороби. Виконання цього прийому пов'язане з тим, що працедавці зазвичай мало розбираються в особливостях захворювання інваліда, а інвалід, що наймається на роботу, значно більше знайомий зі своїм захворюванням, тому він повинен ясно і просто пояснити в чому суть недуги, а також розповісти про свої фізичні можливості.

Під час такої бесіди працедавець зможе з'ясувати можливості інваліда як співробітника, зможе поспівчувати йому, що припускає можливість в подальшому працевлаштуванні.

Бесіда такого роду повинна бути відвертою, претендент на робоче місце не повинен боятися говорити правду, до того ж, говорити щиро, не соромлячись своєї хвороби та інвалідності.

Під час спілкування з приводу можливих трудових обов'язків інваліду не слід брати на себе обов'язки, які насправді він не в змозі виконати.

Під час бесіди інваліду не рекомендується негативно оцінювати свою колишню роботу, професію, керівника. Не рекомендується тривале обговорення особистих проблем. Інваліду слід більше говорити про власні професійні можливості і досягнення. В ході бесіди інвалідові не слід поспішати ставити питання про заробітну плату, про пільги до тих пір, поки не з'являться конкретні пропозиції про прийом на роботу.

Оскільки інваліди військової служби є досить складними клієнтами, тому при проведенні профорієнтаційної роботи з ними профконсультанту важливо враховувати наступні *правила*.

1. Необхідно знати нормативні основи для роботи з цим контингентом.
2. Питання раціонального працевлаштування інвалідів військової служби є комплексним, його рішення залежить від узгоджених дій різних фахівців і служб: лікарів-експертів, реабілітологів, психологів, фахівців з соціальної роботи, профконсультантів, юристів, роботодавців.
3. Для ефективної роботи психолог повинен мати професійну позицію, коректність та позитивну установку по відношенню до інваліда.
4. Взаємозрозумілий діалог дозволяє точно визначити проблему, зрозуміти емоційний стан інваліда, підвищити його самооцінку і активність у вирішенні ситуації.
5. Вирішення питання раціонального працевлаштування інваліда можливо лише в тому випадку, коли він сам є активним учасником процесу власної професійної реабілітації.
6. Знання психології клієнта – інваліда військової служби – допоможе швидше встановити контакт та обрати найбільш ефективні способи його раціонального працевлаштування або перенавчання.
7. У центрі роботи має бути інвалід з усіма притаманними йому індивідуальними особливостями.

Заключним етапом профорієнтації є складання *плану пошуку роботи* інвалідом учасником військової служби спільно з профконсультантом. План повинен бути детальним і чітким. Обговорення плану пошуку роботи має завершитися чітким розумінням клієнтом, що і як він повинен робити найближчим часом. Воно може включати:

1. Підготовку автобіографії, професійного резюме з докладним аналізом професійних навичок і вмінь. Використання автобіографії, резюме або їх окремих фрагментів у поданні себе роботодавцю.
2. Роботу з оголошеннями, вакансіями (газети, радіо, телебачення, інтернет, оголошення на вулицях).
3. Розміщення інформації про себе як про людину, що шукає роботу (наприклад, оформлення купона безкоштовного оголошення в газетах тощо).

4. Активну роботу з газетними статтями, передачами радіо і телебачення, де йде мова про розширення виробництва або майбутні зміни; з оголошеннями про послуги організацій і фірм.

5. Здійснення пошукових телефонних дзвінків навмання і за оголошенням.

6. Звернення до родичів і знайомих за допомогою.

7. Пошуковий візит навмання з метою збору інформації про підприємство.

8. Пошуковий візит за попереднім дзвінком або домовленістю.

9. Перенавчання на курсах Служби зайнятості або самостійно з метою отримання додаткової професії.

10. Пошук можливості стажування та безкоштовного виконання роботи з метою подальшого працевлаштування (для молодих інвалідів військової служби, які вперше отримали професійну освіту і не мають досвіду роботи).

11. Працевлаштування в декілька етапів для отримання роботи з бажаними параметрами (наприклад, спочатку працевлаштування на роботу з необхідним статусом, але низькою оплатою, потім вже робота з більш високою оплатою).

12. Тимчасова робота за контрактом або трудовою угодою з перспективою зарахування в штат.

Для бійців, які повернулися з зони проведення АТО, професійна адаптація як самостійна діяльність з пошуку та підбору нової роботи повинна будуватися не на випадкових порадах з боку оточуючих чи емоційних оцінках ситуації, а на розумінні загальних закономірностей цього процесу, прогнозуванні своїх можливостей і зміні психічного стану, знанні основних факторів, які впливають на успіх переходу до цивільного життя.

Відсутність професійного досвіду та конкретної інформації для спеціалістів, які надають допомогу цій категорії населення безпосередньо на підприємствах, організаціях, в трудових колективах змушує спеціалістів робити це на свій розсуд.

Тому вкрай важливо структурувати знання, досвід та навички з організації заходів спрямованих на адаптацію учасників та постраждалих внаслідок бойових дій.

Проект «Воїну – гідна праця» ГО «Центр зайнятості Вільних людей» (режим доступу: <http://www.czvl.org.ua/blog/2016/03/18/840/>) пропонує ветеранам АТО пройти тест з професійної орієнтації, що допоможе їм зорієнтуватись на сучасному ринку праці, визначити свої схильності й обрати фах до душі. Тестування побудоване на інноваційній системі *Psycho Scan System (PSS)*, яка забезпечує доступ до підсвідомості, тобто до найбільш достовірної інформації про людину, її бажання та можливості. Крім того, в рамках проекту надаються наступні послуги:

1. Консультації на всіх етапах працевлаштування (допомога в написанні професійного резюме, пошуку вакансій, підготовка до співбесіди, кар'єрний супровід тощо).

2. Заняття з профорієнтації для учасників АТО.

3. Проект «Чашка кави з психологом» – спілкування з психологом про те, як вибрати професію, намітити план дій, прийняти зважене рішення та почати нове життя. Реєстрація за посиланням: <https://goo.gl/y3UWUL>.

4. Курси англійської мови в Києві та Львові (початковий рівень, середній рівень), де є можливість покращити свій рівень володіння іноземною мовою, збагатити словниковий запас та пройти розмовну практику. Реєстрація за посиланням: <https://goo.gl/XceqAa> (Київ), <https://goo.gl/suyHz6> (Львів).

5. Курси комп'ютерної грамотності. Ветерани мають можливість удосконалити свої навички та вміння у користуванні комп'ютером, навчитися основам роботи в Microsoft Office (Word, Excel, Point), соціальних мережах, а також основним принципам роботи з пошуковими системами. Реєстрація за посиланням: <https://goo.gl/apgyfN>.

6. Ліцензовані курси від партнерів проекту «Воїну-гідна праця»: курси масажистів, IT-курси, а також будь-які інші курси за бажанням ветеранів та можливістю партнерів.

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 31.03.2015 №179 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції (крім військовослужбовців, звільнених у запас або відставку)» в областях України затверджені плани заходів із соціальної та професійної адаптації учасників АТО.

Вони мають можливість пройти навчання, перенавчання або підвищення кваліфікації за рахунок коштів державного бюджету у професійно-технічних навчальних закладах, автошколах ТСОУ, навчально-курсівих комбінатах, курсах водіїв тощо з терміном навчання до 12 місяців.

Для реалізації зазначених можливостей необхідно звернутися до УП та СЗН за місцем проживання, які укладатимуть відповідні договори з навчальними закладами про спрямування та освоєння коштів на навчання, перенавчання, підвищення кваліфікації демобілізованих учасників АТО за рахунок бюджетних коштів.

З переліком навчальних закладів, які мають відповідні державні ліцензії на професійно-технічне навчання (курсова підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації), а також навчальних закладів, які проводять підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації водіїв транспортних засобів на території можна ознайомитися в УП та СЗН, в департаментах П та СЗН ОДА.

В центрах зайнятості для демобілізованих з військової служби та учасників АТО проводяться *Дні інформації*.

Під час інформаційних семінарів центри зайнятості областей спрямовують свою роботу щодо сприяння зазначеним громадянам в працевлаштуванні шляхом надання адресних соціальних послуг з урахуванням їхніх можливостей, бажань, інтересів та ситуації, що склалася на регіональному ринку праці. Зокрема, це наступні *послуги*: 1) підбір підходящої роботи; 2) професійна орієнтація; 3) організація професійного навчання та перенавчання для підвищення конкурентоспроможності на ринку праці; 4) сприяння в започаткуванні власного бізнесу; 5) залучення до громадських та інших робіт тимчасового характеру; 6) інформаційні та консультаційні послуги тощо.

Відбувається ознайомлення з переліком та змістом основних аспектів нормативно-правових актів зі сфери зайнятості, спрямованих на соціальний захист учасників антитерористичної операції, а саме: з положеннями законів України «Про зайнятість населення», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», Указом Президента України «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції», порядками реєстрації, перереєстрації безробітних, ведення обліку осіб, які шукають роботу та надання допомоги по безробіттю, у т.ч. одноразової її виплати для організації безробітними підприємницької діяльності та ін.

Надаються рекомендації щодо самостійного пошуку роботи, роздаються листівки-пам'ятки з корисною інформацією та дорожні карти, зміст яких наповнений відомостями про установи та організації, що опікуються демобілізованими військовослужбовцями та учасниками АТО. Пропонується заповнити анкети для визначення потреб та побажань з метою удосконалення й підвищення якості надання послуг службою зайнятості.

Напрацьовуються шляхи щодо працевлаштування осіб на сільськогосподарські підприємства, деякі направляються на професійне навчання.

Такі заходи надзвичайно важливі для зазначеної категорії безробітних, адже вони мають можливість отримати необхідну інформацію й напрацювати орієнтири подальших дій для працевлаштування.

ЗАКЛЮЧЕННЯ

Серед численних завдань соціальної політики держави відносно інвалідів одним з головних є професійна реабілітація і її найважливіші етапи – професійна орієнтація і професійне навчання.

Професійна орієнтація – це процес виявлення трудових здібностей і можливостей людини на основі вивчення інтересів, мотивів, напрямків, психологічних, психофізіологічних і клінічних даних особистості з урахуванням професійних навичок. Кожен центр зайнятості спільно з інвалідом після вивчення висновку МСЕК щодо протипоказань і рекомендацій повинен розробити індивідуальну програму працевлаштування, метою якої є визначення найкоротшого, але найефективнішого шляху до працевлаштування інваліда.

Поряд з організаційними заходами з професійної орієнтації (інформація про попит і пропозицію на місцевому ринку праці, організація відвідування підприємств з метою ознайомлення інваліда з особливостями і умовами праці, визначення професій і спеціальностей, доступних інваліду з урахуванням його побажань, надання консультацій з техніки пошуку роботи) важливу роль відіграє психологічний аспект. Останній передбачає врахування професійно важливих якостей особистості (індивідуально-психологічних, типологічних): професійних інтересів, схильностей, трудової установки, самооцінки. Приймаються до уваги й такі соціально-психологічні показники, як продуктивність уваги, можливість перенести стрес, швидкість і можливість витримати стрес, швидкість і можливість адаптації.

Специфічними для інвалідів військової служби є 3 моменти.

1. Трудові функції, навички та вміння у них зазвичай збережені краще, ніж соціальні, що свідчить про їх можливість виконувати професійну діяльність. Профконсультанту слід звернути увагу на надання їм допомоги у структуруванні свого професійного досвіду.

2. Соціальні навички та вміння, здатність орієнтуватися в соціумі у інвалідів військової служби в цілому розвинені гірше, ніж у здорових людей. Тому саме їх в першу чергу слід навчати навичкам пошуку роботи, щоб підвищити ймовірність працевлаштування.

3. Відчуття себе інвалідом створює внутрішні психологічні бар'єри, невпевненість у собі, що заважає на рівних конкурувати зі здоровими, хоча зовні, на фізичному рівні, інвалідність може бути і не видно іншим людям (наприклад, у випадку інвалідності у зв'язку із захворюваннями внутрішніх органів). Роботу з інвалідами слід вибудовувати в позитивному ключі, направленому на зміцнення віри в свої можливості.

В цілому процес переорієнтації інвалідів військової служби, як людей, що вже сформувалися, часто мають спеціальність або базову освіту, характеризується наступними особливостями:

1) наявністю стійких уявлень, що вже сформувалися, про себе як про представника певної професії із сталими знаннями, вміннями, навиками, системою вимог до рішення професійних задач;

2) наявністю професійного і соціально-психологічного статусу, що склався;

3) необхідністю вирішувати питання вибору професії на тлі значних порушень в мотиваційній сфері;

4) певною «несвободою» в плані професійного самовизначення із-за наявності обмежень соматичного, психологічного і вікового характеру.

Всі ці особливості мають місце на тлі несприятливої для інваліда соціально-психологічної і економічної ситуації, що характеризується наявністю захворювання, необхідністю істотних змін в життєвому устрої, а також різким погіршенням положення на ринку праці.

Різні вимоги і особливі умови, що висувуються окремими видами праці, викликають необхідність чіткого формулювання принципів положень, що визначають протипоказання і, навпаки, виявлення тих параметрів професійної діяльності, які не тільки не нашкодять хворій людині з медичних позицій, але і дозволять проявити себе, розширити свої обмежені можливості. Саме цим обумовлена значна роль психологічної діагностики в процесі профорієнтації взагалі і, зокрема, у інвалідів.

Психодіагностика інвалідів при проведенні профорієнтації направлена на виявлення вищих психічних функцій, що збереглися, на можливості компенсації наявних порушень, на визначення умов і режимів діяльності, в яких можлива оптимальна працездатність.

Працюючи з інвалідами, необхідно проводити психодіагностику не тільки для оцінки функціональних можливостей (оцінити пам'ять, увагу і ін.), але і виділити особливості особи, які визначають характер поведінки людини — самооцінку, самовідношення, ієрархію цінностей, рівень домагань, установки.

Слід зазначити також, що і несприятлива самооцінка утрудняє процес профорієнтації інвалідів, оскільки невпевненість в собі, очікування невдачі можуть негативно позначатися на виборі професії. Часто інвалідів примушує схилитися до простіших варіантів при виборі професії страх невдачі в майбутній роботі, осуд з боку адміністрації і колег.

Профорієнтація інвалідів — це не тільки діагностика і оцінка порушених і збережених можливостей людини, але і корекція неадекватних самооцінок, причому як завищених, так і занижених.

Небажаними є випадки, коли інвалід оцінює себе і свої можливості неадекватно низько, із-за невпевненості і побоювань не справитися із завданням вважає за краще більш простий, але легко досяжний шлях реалізації професійних можливостей.

Особливістю профорієнтації інвалідів є досить тонкий момент психодіагностики, що полягає в складанні чіткої програми обстеження з урахуванням найуразливіших областей психічної діяльності при тому або іншому захворюванні. Психодіагностика при профорієнтації інвалідів — це не патопсихологічне дослідження із застосуванням великої батареї психологічних методик з аналізом результатів і описом їх у вигляді «структури дефекту», де подається картина і ступінь порушених функцій і дається їх кваліфікація.

Профконсультант, що працює з інвалідами, повинен мати можливість практично у будь-який момент уточнити медичні протипоказання, якщо йому щось не зрозуміло, у лікаря-реабілітолога або фахівця з того захворювання, яке призвело до інвалідності.

Якісно провести професійне тестування може тільки фахівець, що має відповідну підготовку, бажано вищу психологічну освіту.

Навіть при найвищій кваліфікації профдіагностика і прогнозування профпридатності – справа достатньо складна, оскільки людська психіка володіє величезними компенсаторними можливостями і часто відсутність тієї або іншої професійно важливої якості може поповнитися в ході діяльності. Під час консультування все ж таки важливо понизити вірогідність випадковості вибору професії, наприклад, під впливом поверхневої інформації.

Консультація з профорієнтації – це в значній мірі і самостійна діяльність інваліда, яка будується на основі певних знань (про ринок праці, наявність вакансій, вимоги різних професій до людини, організацій, що займаються працевлаштуванням і т.д.) і умінь (адекватно оцінювати свої інтереси, здібності і досвід, грамотно співвідносити їх із змістом діяльності по різних спеціальностях). В ході консультування не можна нав'язувати суб'єктові готових рішень, потрібно вести його до самостійного вибору професії, надаючи тільки таку відповідно направлену інформацію, яку він готовий сприйняти. Допомогти інвалідові у виявленні його інтересів, оцінці здібностей профконсультант може, використовуючи профдіагностичні методики, тести.

Тестування слід проводити з конкретною метою, в ході певної роботи, при точно поставлених перед експериментатором завданнях; воно буває обов'язковим або бажаним; його результати можуть використовуватися в якому-небудь дослідженні або надаватися тільки тестованими, як, наприклад, в ході індивідуально-психологічного консультування.

Будь-який, навіть найнадійніший тест, не дає вичерпної інформації про людину, а лише привід для роздумів. Тестування буває ефективним тільки у тому випадку, коли над його результатами проведена достатньо складна і тонка робота - робота інтерпретатора. Без неї можна отримати лише опис чинників або короткі характеристики залежно від набраних балів.

Кожному консультантові необхідно підібрати методики, відповідні його індивідуальним особливостям і стилю діяльності (адже будь-який майстер самим ретельним чином підбирає інструмент).

Кращими із зарубіжних і вітчизняних методик, на думку фахівців, є методики Кетгелла (форми А і З), Айзенка, Розенцвейга, Люшера, Спілберга і Тейлора.

Всі вище перераховані методики профконсультанти застосовують в процесі своєї роботи залежно від завдань, що стоять перед ними.

Виходячи із запропонованої вище схеми, можна виділити три етапи консультації:

- 1) застосування психологічних методик (проведення і обробка даних);
- 2) проведення аналізу профорієнтації;
- 3) перегляд професіограм і вибір професії, що відповідає бажанням і можливостям інваліда.

На сьогодні проведена значна робота по удосконаленню відомих і розробці нових, а також адаптованих до особливостей контингенту інвалідів методів комп'ютерного психодіагностичного профорієнтаційного тестування. Поєднання традиційного та комп'ютерного тестування доповнюють одне одного і на основі спільного обговорення психологом, психіатром та спеціалістом центру зайнятості дозволяють зробити загальний висновок. Як свідчить досвід, мінімальний набір тестових методик повинен надавати інформацію про емоційний стан обстежуваного, його інтелектуально-мнестичні функції, особистісні особливості характеру і професійні інтереси. Для цього частіше за інші використовують комп'ютерні версії наступних тестів: Лютера, Равена, Леонгарда-Шмишека, «Міні-мульти», Сцонді, Голланда. Додатково застосовують різні методики для оцінки вираженості тих моральних якостей особистості, які в тому чи іншому конкретному випадку являються актуальним для профорієнтації (наприклад, визначення здатності до складного переключення уваги по таблицях Шульте-Горбова, а також обсягу зосередженої уваги при виборі професії, зв'язаною з використанням персонального комп'ютера). Оскільки при вирішенні питань, зв'язаних з оцінкою перспектив інтеграції інвалідів в суспільство, часто важливу роль відіграє оцінка рівня їх агресивності і тривожності, використовуються комп'ютерні версії тестів Басса-Дарки і Спілберга-Ханіна. При обстеженні інвалідів інколи виникає необхідність поглибленої оцінки різних властивостей особистості і характерологічних особливостей. У випадку, якщо ступінь стомлюваності обстежуваного дуже високий, раціонально використовувати тест ММРІ в бланковому варіанті з наступною комп'ютерною обробкою. Експрес-діагностика в простих випадках може проводитися з використанням двох тестів: «Міні-мульти» і Сцонді.

Для вивчення можливої симуляції чи агравації при експертному обстеженні найбільш ефективним являється поєднання простих опитувальників (тест «Міні-мульти») з співставлюваними методиками (тест Сцонді). Однак виявлення різниці між результатами двох таких тестів часто буває недостатньо. В таких випадках використовують тест Равена.

Завершальним етапом профорієнтації є складання плану пошуку роботи інвалідом спільно з профконсультантом. План повинен бути детальним і чітким. Обговорення плану пошуку роботи повинне завершитися чітким розумінням клієнтом, що і як він повинен робити найближчим часом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Allaire S.H., Li W., LaValley M.P. Work barriers experienced and job accommodations used by persons with arthritis and other rheumatic diseases // Rehabil Counseling Bull. – 2003. – V. 46. – Pp. 147-156.
2. Anderson J. War, disability and rehabilitation in Britain. – Manchester and New York, 2011.
3. Beneito L.Á. El Hospital Sueco-Noruego de Alcoi durante la Guerra Civil española. – Alcoi, 2004.
4. Brodwin M., Parker R., DeLaGarza D. Disability and accommodation // In: Work and disability: issues and strategies in career development and job placement / Szymanski E.M, Parker R. (Eds) – Austin, Texas, USA: Pro-Ed, 2003. – Pp. 201-246.
5. Bruyere S.M., Erickson W.A., VanLooy S. Comparative study of workplace policy and practices contributing to disability nondiscrimination // Rehabil. Psychol. – 2004. – V. 49. – Pp. 28-38.
6. Gerber D.A., ed. Disabled veterans in history. – Michigan, 2000. – Pp. 295-321.
7. Gilbride D., Stensrud R. People with disabilities in the workplace // In: R.M. Parker, J.B. Patterson (Eds.). Rehabilitation counseling: Basics and beyond (5th ed.). – Austin, TX: Pro-Ed, 2012. – Pp. 259-284.
8. Harris G. The redemption of the disabled: A study of programmes of rehabilitation for the disabled of war and industry. – New York: Appleton, 1919.
9. Iversen A., Greenberg N. Mental health of regular and reserve military veterans // Advances in Psychiatric Treatment. – 2009. – V. 15. – Pp. 100-106.
10. Lee H.A., Gabriel R.A., Bale A.J. Clinical outcomes of Gulf Veterans' Medical Assessment Programme (GVMAP) referrals for Gulf veterans with posttraumatic stress disorder to specialised centres // Military Medicine. – 2005. – V. 170(5). – Pp. 400-406.
11. Murray B. International trends in employment-related legislation concern-ing people with disabilities. – 2007, May 2: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wallis.kezen-fogva.iif.hu/eu_konyvtar/Projekt/Vocational_Rehabilitation/publ/gen_35.htm#41.
12. Persons with a disability: barriers to employment, types of assistance, and other labor-related issues: U.S. Bureau of Labor Statistics Report. — 2012, May: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bls.gov/news.release/pdf/dissup.pdf>.
13. Porrás Gallo, María Isabel. Medicine and the social reintegration of the working disabled into the workforce in France and Spain / In: Laurinda Abreu and Patrice Bourdelais, eds., The Price of Life. Welfare Systems, Social Nets and Economic Growth. – Lisboa, 2008. – Pp. 163-186.
14. Starobina E. Information and diagnostic profession testing complex of disabilities / Starobina E., Krivenkov S. – HUSITA4 conference. – Finland, 1996. – Pp. 80-81.
15. Stucki G. The International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) in physical and rehabilitation medicine / G. Stucki, A. Cieza // Eur. J. Phys. Rehabil. Med. – 2008. – № 44. – Pp. 299-302.

16. Subramanian A. Productivity and disability: the need to modify work standards / A. Subramanian, A. Mital // Int. Journal of Productivity and Quality Management. 2009. – Vol.4, №.2. – Pp. 212-227.
17. The global burden of disease: 2004 update: [Ел. ресурс]. – Режим доступу: http://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/2004_report_update/en/
18. Verville R. War, politics and philanthropy: the history of rehabilitation medicine. – Lanham, 2009.
19. WOG запускає проект із працевлаштування воїнів АТО – «Працьовита Україна»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/press/2015/07/21/551740/>. – 2015. – 21.07.
20. World Health Survey, 2002-2004: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://whqlibdoc.who.int/publications/2011/9789240685215_eng.pdf).
21. World report on disability, 2011. – World Health Organization, The World Bank: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://whqlibdoc.who.int/publications/2011/9789240685215_eng.pdf).
22. Абдурахманов Р.А. Психологические трудности в общении, их коррекция у ветеранов боевых действий в Афганистане: Дис. ... канд. психол. наук. – М.: ВПА, 1994. – 223 с.
23. Авраменко М. Професійна реабілітація як механізм соціальної інтеграції інвалідів / М. Авраменко // Соціальний захист. – 2005. – №3. – С. 31-32.
24. [Авраменко Н.Л.](#) Профессиональная реабилитация: проблемы определения и реализации реабилитационного и трудового потенциала людей с инвалидностью [Текст] / Н.Л. Авраменко, Н.Н. Малиновская // Медико-социальная экспертиза и реабилитация: Сб. науч. статей / ГУ «Республиканский научно-практический центр медицинской экспертизы и реабилитации». – Под ред. В. Б. Смычка. – Минск, 2015. – Вып. 17. – С. 82-86
25. Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення: Матеріали VI Міжнародної НПК (29-30 листопада 2012 р., м. Київ): У 2 ч. – Ч. 1 / Уклад.: Л.М. Капченко, С.О. Тарасюк, Л.Г. Авдеев та ін. – К.: ІПК ДСЗУ, 2012. – 293 с.
26. Актуальні проблеми професійної самореалізації осіб з особливими потребами на ринку праці. Матеріали круглого столу. – К., 2008. – 130 с.
27. Андреева О.С. // Правовые, организационные и методические основы реабилитации инвалидов. – М., 2004. – 300 с.
28. Андреева О.С., Петрова В.В., Знакова Т.А. и др. Профессиограммы профессий рабочих, пригодных для трудоустройства инвалидов: Сборник. – М., ЦИЭТИН, 2000. – 260 с.
29. Андреева О.С., Рязанов Д., Петрова В.В. Профессиональная реабилитация инвалидов. Зарубежный опыт. – М.: ЦБНТИ Минсоцзащиты населения РФ, 1996. – Вып. 1. – 48 с.
30. Анкета опитування учасника АТО щодо соціальної та професійної адаптації: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://docs.google.com/forms/d/1Mb5-PLauL9aY97gbpYD5RBAUDrz8-_ssh7w1v32R6W4/viewform?c=0&w=1.
31. Атлас для экспериментального исследования отклонений в психологии деятельности человека. – К.: Здоровье, 1968.

32. Белова А.Н. Шкалы, тесты и опросники в медицинской реабилитации /А.Н. Белова, О.Н. Щепетова. М., 2002. – 440 с.
33. Беляєва Н.М., Сторожук Л.О., Яворовенко О.Б. Роль та місце МСЕК у виконанні та реалізації Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні». ІПР інваліда, порядок складання, можливості реалізації відповідно до державної типової програми реабілітації інвалідів // В кн.: Актуальні проблеми професійної самореалізації осіб з особливими потребами на ринку праці матеріали круглого столу / Упорядники: М.П. Лукашевич, Н.В. Коляденко, В.І. Жуков, О.М. Ковбаско. – К.: ІПК ДСЗУ, 2008. – С. 103-111.
34. Бендюков М.А. Интеграция подходов к профориентации // Человеческие ресурсы. – 1998. – №2. – С. 18-21.
35. Березовец В.В. Социально-психологическая реабилитация ветеранов боевых действий: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – М., 1997. – 28 с.
36. Бондар В.І. Спеціальне навчання дітей з вадами сенсорного та розумового розвитку: стан та перспективи // Інтеграція аномальної дитини в сучасні системи соціальних відносин. – К., 1994. – С. 13-18.
37. Бондарчук Л.В. Етичні заходи соціальної роботи у контексті європейських стандартів / Л.В. Бондарчук // Матеріали IV Міжнародного симпозіуму з біоетики «Розвиток ідей біоетики у європейському контексті». – К.: Сфера, 2006. – С. 24-25.
38. Бондарчук Л.В. Модель соціальної реабілітації осіб з функціональними обмеженнями / Л.В. Бондарчук // Інноваційні моделі соціальних послуг. Проекти Українського фонду соціальних інвестицій. Том. 3 [Авт. кол.: Л.В. Бондарчук, Л.П. Дума, Н.В. Кабаченко та ін. / За ред. Шкуратової Н.М.] – К.: ТОВ «ЛДЛ», 2007. – 320 с.
39. Бравве А.Д. Медико-социальные аспекты инвалидности у военнослужащих и пути их социальной реабилитации: Автореф. дис. ... канд. мед. наук: 14.00.33 / ЦНИИ экспертизы трудоспособности и организации труда инвалидов. – М., 1999. – 24 с.
40. Бубнова Е.В. К вопросу о профессиональной реабилитации инвалидов / Е.В. Бубнова // Проблемы соц. гигиены, здравоохранения и истории медицины. – 2008. – № 5. – С. 14-16.
41. В УПЦ наберуть волонтерів, щоб надавати професії воїнам-інвалідам АТО: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://religions.unian.ua/orthodoxy/1092073-v-upts-naberut-volonteriv-schob-nadavati-profesiji-vojinam-invalidam-ato.html>. – 2015. – 14.08.
42. Верховод І.С. Гідна зайнятість як інтегративно-субстанціональна складова формування цілісної системи соціально-професійної реабілітації інвалідів / І.С. Верховод // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Одеса, 2007. – № 3(40). – С. 83-89.
43. Відповідь України на додаткові запитання Комітету ООН з прав інвалідів. – [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://mlsp.kmu.gov.ua/document/178702/32.doc>.
44. Вперше в Україні підписано багатосторонній Меморандум про співпрацю та взаємодію для забезпечення зайнятості інвалідів та учасників АТО: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=372164&cat_id=364661.
– 2015. – 14.07.

45. Всемирная программа действий в отношении инвалидов, принята резолюцией 37/52 Генеральной Ассамблеи от 3 декабря 1982 года: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/documents/declconv/conventions/progl.shtml>.
46. Всеобщая декларация прав человека, принята резолюцией 217А(III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года: [Ел. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/documents/declconv/declarations/declhr.shtml>.
47. Всемирный доклад об инвалидности: ВОЗ и Всемирный Банк, 2011: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://whqlibdoc.who.int/publications/2011/9789240685215_eng.pdf.
48. Гильбух Ю.З. Актуальные проблемы профессиональной диагностики / Ю.З. Гильбух– К., 1977.
49. Гусева Н.К. Медико-социальная экспертиза в социальной защите инвалидов / Н.К. Гусева, В.А. Соколов // Проблемы соц. гигиены, здравоохранения и истории медицины. – 2010. – № 6. – С. 24-27.
50. Декларация о правах инвалидов, принята резолюцией 3447 (XXX) Генеральной Ассамблеи от 9 декабря 1975 года: [Ел. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/documents/declconv/declarations/disabled.shtml>.
51. Дементьева Н.Ф. Медицинская реабилитация инвалидов и сущность медико-оздоровительного маршрута / Н.Ф. Дементьева, Б.А. Сырникова, В.С. Ларионова // МСЭ и реабилитация. – 2005. – № 2. – С. 53-56.
52. Демина Л.Д. Психологическое здоровье и защитные механизмы личности / Демина Л.Д., Ральникова И.А. – Изд-во Алтайского государственного университета, 2000. – 123 с.
53. Демобілізовані з зони АТО зможуть безкоштовно отримати ІТ-спеціальність: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.kharkivoda.gov.ua/uk/news/print/id/26521>. – 2015. – 26.06.
54. Дмитрієв-Заруденко В.В. Державна служба зайнятості в координатах соціальної відповідальності // Ринок праці та зайнятість населення. – 2011. – № 4(29). – С. 20-23.
55. Зайнятість ветеранів війни: Дослідження Департаменту праці США. – 2012: [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bls.gov/news.release/pdf/dissup.pdf>.
56. Засенко В.В. Спеціальна освіта в Україні: стан, пошуки, перспективи // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Збірник наукових праць. – К.: Ун-т «Україна», 2002. – С. 28-31.
57. Захарова Е.А. Профессиональная реабилитация и трудоустройство инвалидов боевых действий и военной службы: Автореферат дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05. – М., 2013. – 23 с.
58. Здоровенко Н.В. Психологічні аспекти соціально-трудової адаптації інвалідів // В кн.: Актуальні проблеми професійної самореалізації осіб з особливими потребами на ринку праці матеріали круглого столу / Упорядники: М.П. Лукашевич, Н.В. Коляденко, В.І. Жуков, О.М. Ковбаско. – К.: ІПК ДСЗУ, 2008. – С. 55-59.
59. Знакова Т.А. Особенности и методические основы профориентации

- инвалидов военной службы // В кн.: Вопросы медицинской, профессиональной и социальной реабилитации инвалидов военной службы. М, 1999. – С. 93-103.
60. Ильина Н.В. Международно-правовое регулирование защиты прав инвалидов боевых действий: Автореферат дис. ... канд. юрид. наук: специальность 20.02.03. – Москва, 2009. – 22 с.
61. Исаенко С.И. Инвалидность вследствие военной службы в РФ и научное обоснование развития центров комплексной медико-социальной реабилитации: Автореферат дис. ... докт. мед. наук. – М., 2005. – 54 с.
62. Иванова І.Б. Професійна підготовка студентів з адаптації // Вісник університету «Україна». – 2001. – № 1. – С. 86-90.
63. Інваліди АТО: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://veteranyato.org/invalidy-ato.html>.
64. Інформаційний бюллетень № 352 ВООЗ, листопад 2012 р. [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs352/ru/index.html>.
65. Іпатов А.В. Медико-соціальна експертиза в системі державного управління професійною реабілітацією інвалідів в Україні: Автореферат дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.01 / НАДУ при Президентові України; Дніпропетровський регіональний інститут державного управління. – Дніпропетровськ, 2011. – 20 с.
66. Кавокин С.Н. Глобальный кризис и положение инвалидов в современной России / С.Н. Кавокин // Уровень жизни населения регионов России. – 2009. – № 7. – С. 12-13.
67. Карасева Л.А. Нерешенные проблемы в системе профессиональной реабилитации инвалидов / Л.А. Карасева // МСЭ и реабилитация. – 2008. – № 2. – С. 10-14.
68. Карасева Л.А. Социально-гигиенические особенности трудоустройства инвалидов / Л.А. Карасева, Н.И. Вихренко // МСЭ и реабилитация. – 2009. – № 1. – С. 17-19.
69. Кикозашвили Д.Л. Социально-гигиенические, клинко-экспертные и социально-психологические аспекты инвалидности вследствие военной травмы и пути социальной интеграции инвалидов: Автореф. дис. ... д-ра мед. наук: 14.00.33 / ЦНИИ экспертизы трудоспособности и организации труда инвалидов. – М., 2000. – 52 с.
70. Климов Е.А. Развивающийся человек в мире профессий / МГУ им. М.В. Ломоносова, Обнинский гор. психол. центр «Детство». – Обнинск: Принтер, 1993. – 57 с.
71. Колешня Л.Г., Стульпінас Н.К. Професійна орієнтація осіб з особливими потребами як засіб підвищення їх конкурентоспроможності на сучасному ринку праці // В кн.: Актуальні проблеми професійної самореалізації осіб з особливими потребами на ринку праці матеріали круглого столу / Упорядники: М.П. Лукашевич, Н.В. Коляденко, В.І. Жуков, О.М. Ковбаско. – К.: ІПК ДСЗУ, 2008. – С. 68-72.
72. Комплексная реабилитация инвалидов / Т.В. Зозуля [и др.:] // М., 2005. – 304 с.
73. Компьютерная оценка выраженности локальных качеств личности при

- психодіагностиці і профорієнтації / Сост. С.Г. Кривенков, Т.К. Морозова // ЦБНТИ Минтруда РФ, Сер. «МСЭ и реабилитация инвалидов». – М., 1998. – Вып. 1. – 16 с.
74. Компьютерная психодіагностика і профтестирование в процессе реабилитации инвалидов / Сост. С.Г. Кривенков, С.А. Стеценко, А.А. Дыскин, Е.М. Старобина // ЦБНТИ МСЗН РФ, Сер. «ВТЭ. Социально-трудовая реабилитация инвалидов». – М., 1996. – Вып. 2. – 35 с.
75. Конвенція МОП №159 Про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів.
76. Кривенков С.Г. Дополнительные возможности компьютерного профориентационного тестирования при реабилитации детей-инвалидов / С.Г. Кривенков // Актуальные вопр. реабилитации детей-инвалидов: Сб. – СПб., 1998. – С. 43.
77. Кривенков С.Г. Значение учета личностных акцентуаций социально-психологических установок для практики обучения взрослых инвалидов / С.Г. Кривенков, Ю.В. Рысев // Сб. тр. ин-та образования взрослых Российской Академии образования. – СПб., 2000. – С. 48-54.
78. Кривенков С.Г. Совершенствование комплекса методов психофизиологического тестирования детей-инвалидов в целях улучшения их профориентация / С.Г. Кривенков // Медико-социальные проблемы инвалидности с детства: Сб, ЦБНТИ Минтруда РФ. Сер. «МСЭ и реабилитация инвалидов». – М., 1997. – Вып. 7. – С. 89 – 98.
79. Кривенков С.Г. Совместное использование тестов «Мини-мульти» и Сцонди для экспресс-психодіагностики инвалидов при их профессиональной реабилитации / С.Г. Кривенков // Актуальные вопр. профессиональной реабилитации инвалидов. – Сб. – СПб., 1999. – Ч. 1. – С. 57-58.
80. Кудрявцев В.В. Инвалидность у военнослужащих, современные проблемы социальной защиты этого контингента и пути их решения: Автореф. дис. ... докт. мед. наук / ФНПЦ МСЭ и РИ. – М., 2002. – 42 с.
81. Кузнецова И.В. и др. Психологическое консультирование инвалидов. Ярославль: Центр «Ресурс». – 1996. – С. 170.
82. Кулагин Б.В. Основы профессиональной психодіагностики / Б.В. Кулагин. – Л.: Медицина, 1984.
83. Лаас Н.И. Социально-экономические и организационные аспекты интеграции инвалидов в общество: Дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05. – М., 2002. – 181 с.
84. Лесько О.Й. Зайнятість та професійна реабілітація осіб з обмеженими фізичними можливостями (методологія, проблеми, шляхи вирішення): Автореферат дис. ... канд. экон. наук: 08.09.01 / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К., 2003. – 20 с.
85. Лукашевич М.П. Зайнятість осіб з обмеженими фізичними можливостями в Україні / Лукашевич М.П., Пузіков Д.О. // Врегулювання проблемних питань працевлаштування та захисту прав інвалідів у сфері праці. Практичний посібник. – К.: Університет «Україна», Всеукраїнський центр професійної реабілітації інвалідів, 2007. – С. 87-112.
86. Лукашевич М.П. Інноваційні соціальні технології професійного самовираження особистості: Навч. посібник / М.П. Лукашевич, Л.В. Бондарчук. – К.: ІПК ДСЗУ, 2005. – 144 с.

87. Лунев В.П. Социально-гигиенические аспекты инвалидности, медико-социальная экспертиза и реабилитация инвалидов с последствиями боевой черепно-мозговой травмы: Автореф. дисс. ... канд. мед. наук. – М., 2001. – 24 с.
88. Луценко О.Л. Тести для вибору професії / О.Л. Луценко. – Київ: Майстер-клас, 2011. – 144 с.
89. Лучшие психологические тесты для профотбора и профориентации. – Петропавловск: Изд-во Петроком, 1992.
90. Львівський обласний центр зайнятості. Спершу психологічна підтримка, а тоді – робота: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dcz.gov.ua/lviv/control/uk/publish/printable_article?art_id=49763. – 2015. – 16.03.
91. Мавликаева Ю.А. Научное обоснование мер по предупреждению потерь трудового потенциала вследствие инвалидности взрослого населения на региональном уровне: Автореферат дис. ... докт. мед. наук: 14.02.03 / Ю.А. Мавликаева. – М., 2012. – 41 с.
92. Марунич В.В. Оптимізація структурно-функціональної моделі служби медико-соціальної експертизи України (обґрунтування та реалізація): Автореф. дис. ... канд. мед. наук: 14.02.03 / В.В. Марунич. – Київ. мед. акад. післядиплом. освіти ім. П.Л. Шупика. – К., 2004. – 21 с.
93. Маршавін Ю.М. Шляхи вдосконалення технологічних засад працевлаштування осіб з особливими потребами [Текст] / Ю.М. Маршавін // Економіка та держава. – 2008. – № 5. – С. 88-90.
94. Медведева Г.П. Этика социальной работы: Учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений / Г.П. Медведева. – М.: ВЛАДОС, 2002. – 208 с.
95. Медична реабілітація: сучасні стандарти, тести, шкали та критерії ефективності. Низькоінтенсивна резонансна фізіотерапія і її застосування в реабілітаційній медицині: Посібник / В.П. Лисенюк, І.З. Самосюк, Л.І. Фісенко та ін. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. – 264 с.
96. Методики психодиганостики в спорте: Уч. пособие / В.Л. Марищук, Ю.М. Блудов, В.А. Плахтиенко, Л.К. Серова. – М.: Просвещение, 1990. – 258 с.
97. Методичні рекомендації щодо використання прикладних діагностичних комп'ютерних програм та профдіагностичної апаратури в профорієнтаційній роботі з незайнятим населенням / Підготовлені НМЦ Ін-ту підготовки кадрів ДСЗ України. – К., 1999. – 43 с.
98. Мостіпан О. Державна політика щодо інвалідів: перспективи та пріоритети / О. Мостіпан // Соціальний захист. – 2002. – №11. – С. 13-16.
99. На допомогу захисникам Батьківщини. Права і пільги для учасників АТО та членів їх сімей – підстави та порядок отримання, рекомендації, довідкова інформація. – Автори: Вітка Ю., Горюк Н., Страхова В. та ін. / За ред. Крамаренка О. – FMI, Inc., 2015. – 111 с.
100. Назимов И.Н. Профориентация и профотбор как фактор рационального использования кадров / И.Н. Назимов. – К.: Укр. НИИНТИ, 1971.
101. Новіков М.Н. Десять питань про формування індивідуальної програм реабілітації / М.Н. Новіков. – М., 2004. – 24 с.
102. О'Рейли А. Право людей с ограниченными возможностями на достойный

- труд. – Женева: Международное бюро труда, 2007. – 150 с
103. Оновлена інформація про вжиті заходи, спрямовані на здійснення Україною зобов'язань в рамках Конвенції про права інвалідів (2015 рік). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mlsp.kmu.gov.ua/document/179978/d.doc>.
 104. Осадчих А.И. Социально-гигиенические, организационно-методические, теоретические проблемы социально-трудовой реабилитации инвалидов: Автореферат дис. ... д-ра мед. наук. – М., 1991.
 105. Основні показники інвалідності та діяльності медико-соціальних експертних комісій України: Аналітико-інформаційний довідник (за 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 рр.).
 106. Основы медико-социальной реабилитации инвалидов / С.Н. Пузин [и др.]. – М., 2003. – 320 с.
 107. Петров В.П. Переориентация военнослужащих на гражданские профессии: Как найти работу уволенному из Вооруженных Сил. Советы психолога. – М., 1993. – 142 с.
 108. Пільги, гарантії та права учасників АТО: Методичні рекомендації. – Київ: БО БФ «КОЛО», ГО «Юридична Сотня», 2015. – 60 с.
 109. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Диагностика психических состояний и свойств личности. Диагностика межличностных и семейных отношений. Диагностика профессионального подбора кадров / Сост. Д.Я. Райгородский. – Самара, 1998.
 110. Практичні питання працевлаштування та зайнятості осіб з інвалідністю / А.Г. Шевцов, О.О. Волошинський, М.М. Хміль, О.П. Рісний, за наук. ред. А.Г. Шевцова. – Львів: 2009. – 140 с.
 111. Про внесення змін до Положення про організацію професійної орієнтації населення: Наказ Мінпраці та Міносвіти від 10.10.2006 № 75/692: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
 112. Про затвердження Державної програми розвитку системи реабілітації та трудової зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями, психічними захворюваннями та розумовою відсталістю на період до 2011 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 716 / Офіційний вісник України від 01.06.2007 – К., 2007. – № 37. – С. 105-115.
 113. Про сприяння працевлаштуванню учасникам АТО: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.brovary-rda.gov.ua/povidomlenna-organiv-vladi/prospriannapracevlastuvannuucasniamato>. – 2014. – 22.12.
 114. Проведено круглий стіл з питань соціальної, професійної адаптації та психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://proftekhosvita.org.ua/uk/news/details/6688>. – 2015. – 30.01.
 115. Професійна реабілітація інвалідів: Довідково-методичний посібник / Упорядники: Іпатов А.В., Сергієні О.В., Войтчак Т.Г. та ін. / За ред. В.В. Марунича. – Дніпропетровськ: Пороги, 2005. – 227 с.
 116. Професіограми і професіокарти професій: Методичний посібник для працівників служби зайнятості / Автор-укладач: В.В. Синявський. – К., 2001. – 132 с.
 117. Профессиональная ориентация инвалидов / Под ред. Сырникова И.К. – М.,

1996. – 256 с.

118. Профессиональная ориентация: этапы и методы: Методические рекомендации, ч. 1, 2, 3. – К., 1989-1990.
119. Психологічна допомога учасникам бойових дій в рамках індивідуальної програми реабілітації інваліда: Методичні рекомендації / Упорядники: Іпатов А.В., Мороз О.М., Дроздова І.В. та ін. / За ред. С.І. Черняка, Р.Я. Перелелічної. – Дніпропетровськ: Акцент ПП, 2015. – 58 с.
120. Романина Л.А. Дифференцированная профессиональная ориентация молодых инвалидов средствами социально-педагогической работы: Автореферат дис. ... канд. пед. наук. – М., 1998.
121. Рубинштейн С.Я. Экспериментальные методики патопсихологии и опыт применения их в клинике: Практич. рук-во / С.Я. Рубинштейн. – М.: Медицина, 1970.
122. Рязанов Д.П. Вопросы профессионального обучения и переобучения инвалидов военной службы // В кн. Вопросы медицинской, профессиональной и социальной реабилитации инвалидов военной службы. М, 1999. – С. 114-123.
123. Сайфуллин В.Г. Управление социальной реабилитацией инвалидов боевых действий в РФ: социологический анализ: Дис. ... канд. соц. наук: 22.00.08. – М., 2011. – 24 с.
124. Сіманчук Л.І. Практичний досвід реалізації соціальної політики щодо забезпечення працевлаштування інвалідів в умовах сучасного ринку праці // В кн.: Актуальні проблеми професійної самореалізації осіб з особливими потребами на ринку праці матеріали круглого столу / Упорядники: М.П. Лукашевич, Н.В. Коляденко, В.І. Жуков, О.М. Ковбаско. – К.: ППК ДСЗУ, 2008. – С. 63-67.
125. [Симкалов С.А.](#) Социально-гигиеническая характеристика инвалидности у военнослужащих в Москве и меры их социальной поддержки и реабилитации: Автореферат дис. ... канд. мед. наук: 14.00.52. – М., 2005.
126. Смычек В.Б. Реабилитация больных и инвалидов / В.Б. Смычек. – М.: Мед. лит., 2009. – 560 с.
127. Справочник по медико-социальной экспертизе и реабилитации / Под ред. Коробова В.Г., Помникова В.Г. – С-Пб.: «Гиппократ», 2003. – 798 с.
128. Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов // Права інвалідів в Україні. Збірник правових документів. – К.: Сфера, 1998. – С. 54-89.
129. Суркова И.Ю. Переобучение и профориентация военнослужащих // Социальные проблемы образования: методология, теория, технологии / Отв. ред. В.Н. Ярская. – Саратов: Саратов. гос. техн. ун-т, 1999. – С. 84-86.
130. Сырников И.К., Лаврова Д.И., Андреева О.С. и др. Профессиональная ориентация инвалидов. – М.: ЦБНТИ Минсоцзащиты населения РФ, 1996. – 258 с.
131. Таланчук П.М. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі. Навчально-методичний посібник / П.М. Таланчук, К.О. Кольченко, Г.Ф. Нікуліна. – К.: Соцінформ, 2004. – 128 с.

132. Таланчук П.М. Шлях до інтеграції / П.М. Таланчук. – К.: Ун-т «Україна», 2002. – 20 с.
133. Терюханова І.В. Зайнятість інвалідів: реалії та перспективи / Терюханова І.В. // Україна: аспекти праці. – 2007. – №1. – С. 3-9.
134. Тітов Г.І. Наукове обґрунтування оптимізації системи профілактики інвалідизуючих захворювань у військовослужбовців Служби безпеки України [Текст]: Автореф. дис. канд. мед. наук: 14.02.03 / Г.І. Тітов; Національна медична академія післядипломної освіти ім. П.Л. Шупика. – К., 2008. – 20 с.
135. Тюття Л.Г. Психокорекційні методи роботи з людьми з особливими потребами / Л.Г. Тюття, О.В. Тюття // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Тези доповідей. – К.: Ун-т «Україна», 2003. – С. 107-108.
136. У Вінниці безплатно реабілітують учасників АТО, які отримали інвалідність: [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://vinnitsaok.com.ua/2015/02/03/195646#!> – 2015. – 03.02.
137. У Дніпропетровській області стартують курси програмування для бійців АТО: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dp.ridna.ua/2015/08/03/udnipropetrovskij-oblasti-startuyut-kursy-prohramuvannya-dlya-bijtsiv-ato/>. – 2015. – 03.08.
138. Федосова Л.П. Методика профориентационной работы с гражданами, уволенными с военной службы // Персонал-проф. – Выпуск V. – Екатеринбург, 2001. – Стр. 100-111.
139. Ханін Ю.Л. Дослідження тривоги в спорті. — Питання психології, 1978. № 6, с.94-106.
140. Ханін Ю.Л. Коротке керівництво до застосування шкали реактивної і особистої тривожності Ч.Д. Спілбергера. – Л.: ЛНДІФК, 1976. – 18 с.
141. Чепурной А.Г. Правовые основы социальной защиты инвалидов боевых действий. – М.: Юнити-Дана, 2014. – 160 с.
142. Черкаська служба зайнятості. Соціальний захист та сприяння працевлаштуванню демобілізованих військовослужбовців учасників АТО: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dcz.gov.ua/chk/control/uk/publish/article?art_id=33034. – 2015. – 17.07.
143. Чикинова Л.Н. Социально-гигиенические и клинико-экспертные аспекты инвалидности вследствие травм, ранений и заболеваний, полученных в республике Афганистан, формы и методы социальной интеграции: Автореф. дис. ... докт. мед. наук. – М., 1998. – 35 с.
144. Чічкань М.В. Правове регулювання соціального захисту інвалідів в Україні: Автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / М.В. Чічкань. – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2009. – 20 с.
145. Шевро А.Г. Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я / А.Г. Шевро– К.: Соцінформ, 2004. – 200 с.
146. Шевцов А.Г. Открытая модель социальной реабилитации людей с инвалидностью и современный мир / А.Г. Шевцов // Практична філософія. – 2005. – №1. – С. 127-137.

147. Шевцов А.Г. Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я / А.Г. Шевцов. – К. : Соцінформ, 2004. – 200 с.
148. Шевчук В.І., Яворовенко О.Б., Беляєва Н.М., Шевчук С.В. Реабілітація інвалідів: Монографія. – Вінниця: ФОП Данилюк В.Г., 2012. – 216 с.
149. Шевчук С.В. Психодіагностика в професійній реабілітації інвалідів: Науково-медичне видання. – Вінниця: В-во ПП «Торговий дім «Едельвейс і Ко», 2010. – 208 с.
150. Шумна Л.П. Правові основи реабілітації інвалідів в Україні: Автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Л.П. Шумна. – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2003. – 20 с.
151. Юнусов Ф.А. Организация медико-социальной реабилитации за рубежом / Ф.А. Юнусов, Г. Гайгер, Э. Микус. – М.: Общероссийский общественный фонд «Социальное развитие России», 2004. – 310 с.
152. Юнусов Ф.А., Лыхина Т.А. К вопросу совершенствования статистики инвалидности в контексте Конвенции о правах инвалидов и возможностях применения Международной классификации функционирования // Медицинское право. – 2010. – № 4.
153. Яременко О.О. Зайнятість молоді з функціональними обмеженнями / О.О. Яременко, К.П. Бондарчук, Н.М. Комарова. – К., 2003. – 139 с.

Шевчук Сергій Вікторович
Яворовенко Оксана Борисівна
Безсмертний Юрій Олексійович
Безсмертна Галина Вікторівна

Професійна орієнтація інвалідів військової служби та учасників антитерористичної операції

Монографія

Відповідальний редактор Тетяна Довгалюк

Комп'ютерна верстка Надія Іваниця

Здано до складання 03.10.2016 р.

Підписано до друку 17.10.2016 р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний

Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.

Умовн. друк. арк. 15,05

Тираж 300 прим.

Замовлення № 404

Виготовлювач ФОП Рогальська І.О.

м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 145

тел.: (0432) 43-51-39, 65-80-80

E-mail: dilo_vd@mail.ru

Свідоцтво ВОЗ № 635744 від 01.03.2010 р.